

KORTÁRS

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2021. 07–08. szám

ZSIDÓ FERENC: Határeset

MARKÓ BÉLA, FARKAS WELLMANN ÉVA, SZLUKOVÉNYI KATALIN versei

SZATHMÁRI ISTVÁN és BENE ZOLTÁN prózái

SZÁSZ LÁSZLÓ és CSEKE PÉTER tanulmányai

KENYERES ZOLTÁN, EKLER ANDREA, KATONA ALEXANDRA kritikái

FERENCZI KÁROLY munkáival

KORTÁRS 2021 07–08

Ára: 1050 Ft
Előfizetőknek: 8400 Ft/év
www.kortarsfolyoirat.hu

FERENCZI KÁROLY, Áldozatot cipelő ifjú, 2005

FERENCZI KÁROLY, Bartók 125. - Allegro barbaro (Kéz-Fej), 2006

TARTALOM

- 3** MARKÓ BÉLA: Nem a test; Tavaszi hó; Különbség (*versek*)
- 6** ZSIDÓ FERENC: Határeset (*próza*)
- 14** SZÁSZ LÁSZLÓ: Változatok a transzilvanizmusra, avagy Bánffy Miklós esete a duk-dukka
- 28** CSEKE PÉTER: Szögletes zárójelek kalodájában – Eszmetörténeti jegyzetek egy készülő Jancsó Béla-kötethez
- 36** FARKAS WELLMANN ÉVA: Hallgatni, aztán (*vers*)
- 37** SZATHMÁRI ISTVÁN: A börtön (*próza*)
- 40** BENE ZOLTÁN: Júlia (*próza*)
- 48** SZLUKOVÉNYI KATALIN: Aubade; Gang; Hideg évszak; Karantén; Kolonc; Kompetenciák; Most annyi...; Sehogy se stimmel (*versek*)
- 51** TÓBIÁS KRISZTIÁN: György Kurtág: Kafka-fragments – Teil I. (*esszé*)
- 55** KELECSÉNYI LÁSZLÓ: Mesterfogás (*egyfelvonásos játék*)
- 65** NOVOTNY TIHAMÉR: „Nemlét és halál között” – Ferenczi Károly (Omonymus) művészetéről (*képzőművészet*)
- 75** PÉTERVÁRI ZSOLT: Öncsalás (*tragédia két felvonásban*)
- 127** SZIGETHY GÁBOR: Egy korty magyar bor II.
- 132** BOZÓK FERENC: Magyar költők a moziban
- 137** RUZSA DÉNES: A Rügeni krétaszikláktól a Nyugalom tengeréig – A földi tájképektől az űrtájképekig
- 144** SÁNDOR ENIKŐ: „Sohasem mondok el egy mesét ugyanúgy” – Interjú Zalka Csenge Virággal
- 148** UTRY ATTILA: Közműveltség és szellemökológia
- 154** KENYERES ZOLTÁN: Gömöri Györgytől Békassy Ferenchez – Gömöri György: Rózsalovaglás; Magyar „apostol” Angliában
- 163** STURM LÁSZLÓ: Gál Sándor / Néhány lépés az udvar kövein
- 165** EKLER ANDREA: Papp Endre / Görömbei András
- 168** ARTZT TÍMEA: Fehér Béla / Banánliget
- 170** BORSODI L. LÁSZLÓ: Vida Gábor / Ahol az ő lelke
- 172** KATONA ALEXANDRA: Milbacher Róbert / Angyali üdvözetek
- 174** DÁLNOKI ZOLTÁN: Toót Holló Tamás / Szellemi honvédelem aranykori fényben

E számunkat FERENCZI KÁROLY munkáival illusztráltuk.

A borítón: Moschophoros (Borjívivő), 2006; Kéz-Fej, 2006 (részlet)

Kedves Olvasóink!

A *Kortárs* folyóirat közelebb áll Önhöz, mint gondolná, csak egy karnyújtásnyira vagy inkább kézmozdulatnyira. Egy kattintással előfizetheti a Magyar Posta elektronikus standján, s egész évben az otthoni karosszékében élvezheti.

A kortarsfolyoirat.hu oldal jobb szélén kattintson az „Előfizetés” box színes képére!

Csak egy mozdulat, hogy Ön is kortárs legyen!

KORTÁRS

Támogatók: KORTÁRS ALAPÍTVÁNY,
PETŐFI IRODALMI ÜGYNÖKSÉG, NEMZETI KULTURÁLIS ALAP,
EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA

Szerkesztőség:

Főszerkesztő: THIMÁR ATTILA (thimar.kortars@gmail.com)

Szerkesztőbizottság:

AMBRUS LAJOS (kemenesalja@gmail.com),

HLAVACSKA ANDRÁS (hlavacskaandras@gmail.com),

PÉCSI GYÖRGYI (pecsigy@freemail.hu),

STURM LÁSZLÓ (sturml67@gmail.com),

SZEKERES NIKOLETTA (nszekeres@gmail.com).

Képzőművészeti rovat: NOVOTNY TIHAMÉR (prinotipa@gmail.com)

Tördelőszerkesztő: KOVÁCS NÓRA (babajaga1960@gmail.com)

Olvasószerkesztő: BORNEMISSZA ÁDÁM (bornemissza.adam@gmail.com)

Laptevő: LÁSZLÓ ZSUZSI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT (info@kortars.com); Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531
1062 Bp., Bajza u. 18.

Szerda: 11–14 óráig; Csütörtök: 10–13 óráig

Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Lapunkat rendszeresen szemlézi a megújult

www.observer.hu

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.

Nyomdai munkák: *mondAt Kft.* www.mondat.hu

Előfizetési díj 1 évre 8400 Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 110 €. (Az áthúzóddó előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzártá: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

Kedves Olvasóink!

A *Kortárs* folyóiratot a Lapker Zrt. terjeszti saját újság-árusüzleteiben. Jelenleg nem látjuk még pontosan, hogy miként sikerül megegyezni velük az elkövetkező időkre a *Kortárs* terjesztéséről, ezért azon barátainkat, akik továbbra is rendszeresen szeretnének hozzájutni a laphoz, kérjük, hogy a Magyar Postánál fizessenek elő rá, mert ily módon biztos, hogy minden hónap elején kezükbe vehetik lapszámainkat.

Az előfizetést legegyszerűbben internetes felületünkön keresztül intézhetik: a www.kortarsfolyoirat.hu oldalon, a jobb oldali sáv „Előfizetés” boxának színes képére kattintva válik elérhetővé.

Mi továbbra is mindent megteszünk, hogy olvasóinkhoz eljusson a lap, de vannak olyan környezeti paraméterek, amikre nincsen ráhatásunk.

Kellemes olvasást és lelki-szellemi épülést kívánunk!

A Kortárs folyóirat tavaszi–nyári megjelentetés szakmai program megvalósítását 2020. évben a Magyar Művészeti Akadémia támogatta.

A Kortárs című irodalmi, művészeti és kulturális folyóirat 2021. évi 4. lapszámának megjelentetése szakmai program megvalósítását 2021. évben a Magyar Művészeti Akadémia támogatta.

MARKÓ BÉLA

Nem a test

MARKÓ BÉLA (1951) Marosvásárhely

Mint pincében a szálkás deszkapalcokon
gondosan szétterítve és újságpapírral
letakarva az illatos batul, jonatán, pónyik,
elsötétített tavaszok, nyarak, ősök
ráncosodnak valahol lent a mélyben,
míg feszegeti fent a szél az ablakot.

Ahol véletlenül összeér az életünk,
ott hamarabb kezd romlani a lélek.
Nem a test, nem a kéz, nem a csípő,
nem a comb, nem is az ágyék,
hanem az egymásnak ütdődő mondatok.

Nem jó kérdezni. Válaszolni sem jó.
Mert akkor összeér a takaró alatt
egy-egy emlék, és egyszerre csak
megjelenik egy barna folt az almán.

Egyetlenegy gyümölcs talán tovább él.
Már nem emlékszem, hogy valaha
kézen fogott-e anyám az utcán.
Biztosan igen, de ez csak tudás, nem érzés.
Láthatatlan foltok a kezemen.

Mi ketten viszont sokszor járunk kézen fogva.
Ahol egymáshoz érünk, sötét van.
Nem jó a túléléshez. Lehet, hogy mindent
félreértettünk, és nem egymást kellett volna
szeretnünk, hanem a halhatatlan Istent?
Egy pince téli melegében, nyári hűvösében.
Vagy odafent egy mennyei padláson.

Ameddig mi egymással beszélgetünk,
magányos a megváltó. Kényelmetlenül
fészkelődik a feszületen. Nem tehetek róla,
nem őbenne és őérte, csak a kérdésekért
és feleletekért, csak az előbb-utóbb
halállal végződő érintésekért élek.
Annak van értelme csupán, ami romlandó.

Tavaszi hó

Túl vagyunk már a tavaszi napéjegyenlőségen,
március vége felé járunk, de váratlanul
ránk zúdult éjszaka a hó. Egymásba csúszott
reggel néhány autó, amíg aztán latyakká
olvadt a csillogó-villogó fehérség körös-körül.

Úgy hívják ezt, hogy lebutított kommunikáció,
lám, Isten is használja a különféle
hatalommegtartási technikákat,
hiszen teljesen világos, hogy éppen
figyelmeztetni akart minket,
ne legyünk biztosak semmiben.

Csakis az ő hatalma végtelen. Mennyi
mindent kitalált már, hogy ezt bebizonyítsa.
A vízőöntől a sáskajárásig,
az éhínségtől az öldöklő háborúig,
a pestistől a koleráig ránk hozott mindent,
és azt is elhitette velünk, hogy boldogok a lelki
szegények, mert övük a mennyeknek országa.

Beletartozik ebbe a közeli
munkatársak kitalálása az égből
és a feltétlen hűség megkövetelése
mindannyiunktól. A fenyítés. A szüntelen
rémisztgetés az általa létrehozott pokollal.
Mert ha mindenható, akkor egyértelmű,
hogy nélküle nem gyúlhatott volna lángra
a gyehenna tüze odalent.

De ez mind-mind köztudott.
Most inkább azon töprengek, hogy
engem is használ valaki. Olyan vagyok,
mint egy egész éjjel makacskodó
márciusi havazás, amely bebugyolálja
a fiatal hajtásokat egy pillanatra.

Jó ez nekem így, öregedőben.
Igen, még ez is öröm végül, az olvadás
a délelőtti napsütésben, ahogy látványosan
tanúsíthatom, fenyegetőzik ugyan
a fennvaló, de március van mégis.

Különbség

Hogy mi is az igazi különbség?
Nyilvánvaló, hogy egészen fiatalon,
sőt, talán már gyermekkortól az élet
a feladat. Igen, ezt kell megoldani.
Először Scott kapitány vagy esetleg
a Wright testvérek mintájára.
De akár a villanymotort feltaláló
Jedlik Ányos is számításba jöhet.
Aztán később nem éppen ilyen
egyszerű. Viszont a cél továbbra is
ugyanaz. Az élet. Hogyan kell szeretni?
Szabad-e gyűlölni? És ha igen,
mi jogosít fel a gyilkos haragra?
Élni nagyszerű. Csak az árnyékolja be,
hogy ugyanakkor feladat is. Feladvány.
Persze semmiféle ráadás nem jár érte.
Napi kötelesség, hogy élet legyen
az életünk. Hogy életnek mond hassuk.
Nem jónak, de nem is rossznak,
nem boldognak, nem boldogtalannak.
Ebben az esetben nincsen szükség
semmiféle jelzőre. Majd egyszerre
megváltozik minden, pedig majdnem
eljutottunk a megfejtésig. De most már
nem az élet, hanem a halál a feladat.
Ne tessék megijedni, nem úgy.
Nem erőnek erejével. Ellenkezőleg.
Keresni kell ismét a megoldást.
Hogyan lehet felejtetni? Szabad-e
emlékezni? Példamondatokat kell írni.
Vagy akinek van tehetsége, verset is.
Amit megírunk, azzal nem többek,
hanem kevesebbek leszünk, hiszen
a szó szoros értelmében belőlünk van,
akár kimondjuk, akár papírra vetjük.
Ez az igazság. És ez is a cél. Fogyni,
kisebbedni, gyengülni. Készülni
fáradhatatlanul. Dolgozni rajta.
Mindig. Mert sem az élet, sem a halál
nem érhet váratlanul minket.

ZSIDÓ FERENC (1976) Székelykeresztúr

ZSIDÓ FERENC

Határeset

Viszonylag messze volt a vízimalom a településtől, lent a völgy alján, a határ mellett, a Szilvás-patak kanyarulatában, de az öreg, aki megtalálta a holttestet, utóbb nem emlékezett, hogy jutott haza, mindenesetre az a kétszáknyi kukorica, amit eldugva valahogy megőrizgetett, s most örölni elvitt, szétszötykölődött a szekér derekában. Amikor a csendőrhöz ért, még akkor is csak dadogott, hogy vérbe fagyva találta, s hogy dulakodás nyomai is látszanak; a csendőr bosszús volt, ráripakodott az öregre, hogy szedje össze magát, beszéljen értelmesen. Az valahogy kinyögte, hogy Suciú Bercit, a molnárt. A csendőr szentségelt egyet, aztán visszaszekerezettette magát az öreggel a malomhoz.

1944 novembere volt, a front alig egy hónapja vonult át a vidéken.

•

Amikor Király András meghallotta a hírt, csak morgott. Hogy ő megmondta annak az önfejű vejének, hogy jöjjön be a faluba, itt mégis nagyobb biztonságban lett volna; de nem, neki őrizni kellett azt a francos vízimalmot. A lánya, Lidi csak nézte az apját, s nem mert sírni. Pedig jólesett volna. Nem azért, mert olyan nagyon szerette volna Bercit, csak inkább hogy végre elengedhesse magát, utat adjon a hónapok óta gyűlő feszültségnek. De nem, az apja megmondta, erősnek kell lenni. Ő szeptember elején, a román átállás után jött be a szülői házhoz a kislányukkal, Katinkával, ehhez ragaszkodott az apja, s Berci se bánta.

•

A félszemű Suciú Adalbert, aki volt valamikor Szűcs Albert is, de a húszas években az apja megrománosította a nevét, Sibórol települt át ide 1942-ben, megvette a Klárikék malmát: honnan hallotta meg, hogy eladó, senki sem tudta, honnan volt pénze, azt se. Azon, hogy ide jött, nem illett nagyon csodálkozni, a második bécsi döntés után elég sok magyar szökött át Dél-Erdélyből, ami Romániának maradt, Észak-Erdélybe, ami Magyarországhoz került. Azt mondta, a fél szemét is úgy veszítette el, hogy valami románok bozgorozni kezdték, nekikment, bicskázás lett a dologból. A helyiek hitték is, meg nem is, messziről jött ember azt mond, amit akar. Aztán megszokták, talán meg is kedvelték, jó kedélyű, harsány beszédű volt, mindenkivel jól megértette a szót, a románokkal is, mivel a nyelvüket jól bírta. Őt csak a búza minősége érdekelte, hogy a liszt jó legyen. S persze a vám. Mert többnyire vámért dolgozott. De ha valaki meg akarta váltani a vámot, annak sem volt akadálya: a magyarországiaknak pengőben számolt, a romániaiaknak lejben.

Testi hibája ellenére könnyen talált feleséget, a férfiak java kint volt a fronton, Király Lidi nem sokat kérte magát, a félszemű férfi is férfi, főleg, hogy pénze is van, s gabonával dolgozik. Azt már tudták az öregek beszédéből, az első háborús tapasztalatokból, hogy szegénység jön, s a gabonának nagy lesz a becsülete. Az is nyomott a latban, hogy a molnárokat nem nagyon

sorozták be, pláne ha félszemű is volt, így bízni lehetett abban, hogy egy férfi marad még a családban. Az nem volt ínyére Lidinek, hogy szülei takaros házat fel kellett cserélje a malomlakra, de valamit valamiért.

•

A malom a háborús viszonyokhoz képest jól működött, részint azért, mert az egyetlen volt az egész völgyben: hét faluból jártak ide örölni, s a hétből négy a határ túloldalára esett, egy színromán volt. Gond azonban ebből nem adódott. Negyven őszén, amikor az új határ nyomvonalát kijelölték, mindkét fél létrehozott egy kis ellenőrző pontot fent a gerincen, a Sűgő-hágón. A határőrök tizenkét óránként váltották egymást, kettesével: egyik fel-alá járt a kijelölt határszakaszon, másik az átkelőnél az útleveleket ellenőrizte. Az új határ, mondhatni, kettészakította a vidéket: olyan sok embernek nyúlt át a földje a másik országba, amit, ugye, meg kellett dolgozni, s a malom miatt is olyan nagy volt a forgalom, hogy a határőrök egy idő után ráuntak az útlevel-ellenőrzésre. Az élet visszatért hát a rendes kerékvágásába. És ez így is ment '44. augusztus 23-ig, amikor Románia átállt az oroszok oldalára. Érezhető izgalom vett erőt ekkor a környékbeli lakosságon is. A románok bízni kezdtek, hogy Észak-Erdélyt visszakapják, a magyarok felkészültek a front áthaladására: a visszavonuló német–magyar seregre, a nyomukban dübörgő oroszokra. Csakhamar az is kiderült, a fő gondot nem az oroszok jelentik, hanem az utánuk megjelenő Maniu-gárdisták. De őket is kibírták valahogy, a román adminisztráció visszarendezkedését is; aztán a túlkapások miatti orosz közbeavatkozás ideiglenes felszusszanást hozott, s már azt hitték, immár csak a békekötés következhet, ami ha gyalázatos, akkor is békekötés, mert ekkor az emberek már csak arra vágytak, hogy legyen vége már, amikor érkezett az újabb gyilkosság híre.

•

– Tudod, hogy Suciú Berci teli van pénzzel, ugye? – nézett Fodor Dini a barátjára, lyukas fogát szívogatva. Nemrég került haza a frontról, azt mondta, leszerelték, mert légnyomást kapott, egyesek hajlamosak voltak azt gondolni, hogy dezertált. Felesége, Eszti örült is, meg nem is, állítólag össze volt kapva egy román emberrel a határ túloldaláról, volt házi botrány is, meg minden, de a háború közepette annyi baj volt, hogy az efféle családi perpatvarokkal nem sokat törődtek már az emberek.

– Azt mindenki tudja, s aztán? – kérdezett vissza Gábor Feri értetlenül, ingerülten. Őt az apjával együtt sorozták be '41-ben az utászokhoz, az apja '43-ban aknára lépett, ő addig ügyeskedett, hogy hazaengedték mint egyetlen családfenntartót. Igaz, ami igaz, négy kiskorú leánytestvére volt, anyja pedig beleőszült már a gondokba.

– Nem gondolod...?

– Elment a szépeszed? Molnárral nem foglalkozunk...

– Én nem is akarok foglalkozni a molnárral, csak a pénzével...

– Még a gárdisták is békén hagyták...

– S hát vajon mért?

– Jóban van a románokkal... Végére is Suciú...

– Éjjel, álmában intéznénk... észre se venné... ismerem a járást... azt is tudom, hova dugta a...

– Kutya is vannak...

– Azokat megetetnénk...

– Nem tetszik nekem a dolog...

- Félsz?
- Nem félek...

•

Imecs Dezső másodszor volt csendőr a községben. Először a magyarok tették meg 1940 októberében. '44 szeptemberében, amikor a románok visszajöttek, félreállították, s a szomszédos faluból egy román embert raktak helyébe. Ismerte jól, együtt járták a négy osztályt. Túl sok vizet nem zavart, bár felsőbb utasításra néhány magyart letartóztatott sovinizmusért. Novemberben, amikor a ruszkek ideiglenesen orosz protektorátust vezettek be, neki is menni kellett, az őrsről (továbbra is felsőbb utasításra) leszerelte a távirót, s eltűnt vele együtt. Az oroszok helyi embert akartak csendőrnek, így visszatették Imecs Dezsőt. Vonakodva engedelmeskedett: lehetett sejteni, ez az állapot nem soká tart, ismét visszakerülnek a románok. Munkáját ennek megfelelően végezte. Amikor megérkezett a malomhoz az öreggel, őt is megdöbbsentette a látvány. A malomház tornácának és pitvarának padlója tele volt vérrel, Suci Berci ott feküdt átvágott torokkal az ajtóközben. Szitkozódva fogott neki helyszínelni. A járásbírószágot felszámolták, nyomozók, kriminalisztikai ügyészek sem voltak, ezért az ilyen piszkos munkát is neki kellett elvégezni, s az ideiglenes tartományi orosz katonai bíróságon jelenteni. Azoknak persze több bajuk volt annál (háborús bűnösök, szabotőrök, dezertőrök...), mint hogy az efféle kis civil késelésekkel is törődni tudjanak.

Dulakodásnyomok, hoppsz, egy orosz katonasapka, a fene ette volna meg, morgott, már csak éppen ez hiányzott. A konyha nem volt felforgatva (annyit már első pillantásra megállapított Imecs Dezső, hogy az elkövetők többen voltak). Bekukkantott a kredenciókba, hivatalos papírokat, kölcsönadási szerződéseket talált bennük, s némi pénzt. Csupán pár bankót az iratok közt. Azt ő is sejtette, hogy Suci Bercinek ennél jóval zsírosabbnak kellett lennie. Azt is észrevette nemsokára, hogy az elkövetők tudták, mit keresnek. Átment a malomrészbe (csak egy csapóajtó választotta el a lakástól), gyakorlott szemme szinte azonnal a befogta a kémény mellett a kormot, körötte a lábnyomokat. A kályhacsövet valaki kihúzta, s onnan valamit kivett. Elég egyértelmű a dolog. Csak az a katonasapka ne volna... Orosz katona, aki jól ismeri a járást Suci Bercinél, aha...

Mehetünk, mondta nemsokára az öregnek, aki nem mert bejönni, csak kintről tekintgetett befelé. Egyebet nem mondott, s az öreg nem firtatta a dolgot. Azt se kérdezte, tanúnak fog-e kelleni.

•

Másnap beszélni kezdték a környéken, hogy az oroszok intézték el Bercit. Mindenki a katonasapkán sopánkodott. Imecs Dezső pedig szidta magában az öreget, hogy az anyja istenit, úgy meg volt ijedve, a szeme is keresztbe állt, mégis meglátta azt a kurva sapkát. S a száját persze nem tudja megfogni. De miért is kellene megfognia? Lehet, hogy így még egyszerűbb lesz az ő dolga. Lehet, jó szolgálatot tett neki az öreg...

Egyesek tudni vélték, hogy a tettesek Maniu-gárdisták is lehetettek, orosz katonaruhában. Merthogy volt ilyenre is példa az elmúlt hónapokban. Mások váltig állították, hogy a gárdistákat elintézték a ruszkek, azok tehát nem lehetnek. S ha pedig igazából az oroszok voltak, akkor megette a fene, mert nekik lehet. Megint mások azt hangoztatták, környékeliek kellettnek legyenek, mert a csendőr is azt mondta, volt helyismeretük.

•

A temetés nagy volt: a molnárt sokan ismerték. A szokástól eltérően nem hagyták nyitva a koporsó fedelét a gyászszertartás idejére: Lidi ragaszkodott hozzá, hogy lezárják, a pap se nagyon bánta. Nem is húzta túl hosszúra a búcsúbeszédet. Olyan más volt a hangulat, olyan fojtott, feszült, gyanakvással teli. Az emberek csak álltak, s lesütött szemmel, pilláik alól egymást méregették. Számba vették, ki nincs ott, s ha nincs, miért nincs. Amikor a háztól a temetőbe kísérték a halottat, a menetben összesúgtak, a gyilkos kilétét találgatták.

Fodor Dini és Gábor Feri is ott voltak a temetésen, ezt már azon éjjel meg egyezték, hogy így kell csinálniuk. Viszonylag távol álltak egymástól, egymásra nem néztek. Dini igyekezett természetesen tartani sebes karját, fájdalmat nem mutatni.

A temetőből hazafelé jövet a Bercit megtaláló öreg szárazon megjegyezte, szerinte elaltatják az ügyet, a Jóisten ha meg nem bünteti a gyilkosokat.

•

A temetés után Király András még egyszer kiszekerezett a malomhoz, hogy összeszedje Berci ingóságait. A lánya kerek perec megtagadta, hogy vele tartson. Az öreg látta, milyen idegállapotban van, nem erőltette a dolgot. (Lidi hónapokig a szekérre sem volt hajlandó felülni, mert azon hozták be a holttestet temetni.)

Ami olyan volt, inkább elégette a malom udvarán, a pokrócot, szőnyeget, mihez vér tapadhatott, de az asztalt a két székkal, az edényeket, a petróleumlámpát a petróleumoskannával s pár szerszámot berámolt a szekér derekába. S természetesen a gabonát: kukoricát, búzát, lisztet. Amiből egyébként jóval kevesebb volt, mint lehetett volna. Vagy az átvonuló katonák vitték el, aminek nagy volt a valószínűsége, vagy még azelőtt pénzzé tette Berci.

A következő napokban-hetekben Király András mondogatni kezdte a faluban, hogy eladó a malom, vagy kiadó, de valahogy nem került rá vállalkozó. Igaz, pénz se volt, gabona se nagyon volt, a háború végi agonizálás nem kedvezett az efféle tranzakcióknak. Az új év tavasza meghozta a hivatalos békét is, a malomnak azonban továbbra se került gazdája, aztán nemsokára meghallották, hogy a szomszédos román faluban dízelmotoros malmot szerelnek fel állami segédlettel (egykes magyarok azt is tudni vélték, honnan származik az a motor...). Ezzel a vízimalom sorsa, mondhatni, megpecsételődött: immár a kutyának se kellett. Klárik András bedeszkázta az ajtóját, ablakait, a zsilipeket kihúzta, hogy ne fogjanak vizet, aztán sorsára hagyta. Ha valaki arra járt, immár nem arra emlékezett, mennyi gabonát megőrltek, hanem arra, hogy itt ölték meg Suciú Bercit.

•

Fodor Dini orbáncfüves főzettel borogatta karján a szúrt sebet. Már több mint egy hónap eltelt a malmos éjszaka óta, a seb mégsem akart rendesen gyógyulni. Elfertőződött, levezett. Orvoshoz nem akart menni vele, hogy ne kelljen magyarul beszélni, napi teendőit igyekezett úgy végezni, mintha egészséges volna. Felesége előtt is titkolta a dolgot, sőt az egész akciót: azon az elven volt, hogy minél kevesebbet tud az asszony, annál jobb. Pár nap múltán, amikor a gennyező seb már egyre több gondot okozott neki, csak meg kellett kérje, hogy segítsen a kitisztításánál; az csak nézte elhalványuló tekintettel, de nem kérdezett semmit.

Míg az orbáncfüves főzetbe áztatott rongyot rámarkolta a sebére, Fodor Dini újra és újra végigpörgette agyában az esetet. Hogy miért kellett így tör-

ténjenek a dolgok. S hogy a fene ette volna meg. Éjfél után egy órakor értek a malomhoz, amikor az emberek általában a legmélyebben alszanak. A kutyákkal simán ment a dolog. Aztán alighogy beléptek a pitvarba, rájuk rontott Berci. Mintha várta volna őket. Miért nem aludt, miért állt lesben? Minden éjszaka így csinálta, annyira féltette a pénzét, vagy csak azúttal? Valaki értesítette? De ki, mikor a tervről hótziher, hogy csak ő s Feri tudtak? Ej, Gábor Feri, Gábor Feri...!

Berci nem sokat kérdezősködött, penge villant, bicskájával beleszúrt az ő védekezésépp feltartott karjába. Másodjára Ferinek rontott neki, mint egy megvadult állat, leverte a földre, ő egy darabig csak nézte a félhomályban, ahogy összegabalyodnak, kezét vérző karjára szorítva, aztán vérbe borult aggyal előkapta a kését, s amikor úgy fordultak, hátulról odalépett Bercihez, s egy határozott mozdulattal átvágta a torkát. Ő is meglepődött, milyen könnyen ment. Vágott bárányt, tyúkot, nyulat, de ez más volt, igazából sokkal egyszerűbb. Mint vajban, úgy szaladt a kés...

Persze, a vér látványától aztán megrettentek, s a sípoló, gurgulázó hangtól, amellyel a levegő az átmetszett légcsőből a véráramon keresztül kifelé szörcsögött.

Átrohantak a malomba, a rejtekhelyről, amit Dini korábban meglesett, kiszedték a papírba göngyölt pénzkötegeket, s pánikszerűen elfutottak. Csak a falu szélén jutott eszükbe, amikor kifulladásra megálltak egy pillanatra, hogy a hullát s a nyomokat nem ártott volna eltüntetni. De egyikőjüknek sem akározott visszamenni.

•

Ahogy az oroszok visszaadták Észak-Erdély adminisztrációs jogát a románoknak, Imecs Dezsőt, aki már szinte várta, másodszor is félreállították, és minő játéka a sorsnak, ismét egykori román iskolatársát tették meg csendőrnnek. Annak esze ágában sem volt foglalkozni a malmos históriával, nem szerette a kényes ügyeket. Egyébként már nem is az ő hatáskörébe tartozott az eset, hanem a visszaállított tartományi ügyészségébe: a Suciu-gyilkosság nyomozati anyaga finoman szólva is hiányos volt, az ügyészek gyanúsított hiánya miatt, vádemelés nélkül lezárták az ügyet.

•

Akkor éjjel, a sebtében megejtett osztozás után annyiban maradtak, hogy amíg le nem csendesedik a dolog, nem nyúlnak a pénzhez. Most Gábor Feri elérkezettnek látta az időt. Dinivel nem kívánt beszélni erről, az eset óta kerültek egymást, s nemcsak azért, hogy nehogy gyanút keltsenek.

Szerencséjére a pénz nagyobb része lej volt, a pengőket, hogy szabaduljon tőlük, elégette. Anyjának, lánytestvéreinek nem szólt, pár napra eltűnt, hogy aztán két szép herélt ménnel térjen vissza. A háború miatt hatalmas lóhiány volt, ez emberek jobb híján teheneiket fogták be, már akiét le nem lőttek, meg nem ették az átvonuló katonák. Feri erdőkitermelésbe fogott: maga mellé vett egy suhancot, vágták s hordták a fát. Rövidesen ő lett a környék első számú fogatos, s szép pénzeket csinált. Egyeztetett az erdőszel, hogy kinek hol bélyegzett fát, nyilván olykor egy-egy bélyegzetlent is megeresztett, az volt a tiszta haszon. Az emberek örültek, hogy megoldódik a téli tüzelő kérdése, valahogy kinyögték a fuvar árát.

Fodor Dini csak szidta magában Ferit az elhamarkodottsága miatt, ő úgy döntött, még kívár. Egyszer, amikor négyszemközt találkoztak, megpróbálta számon kérni, de Feri olyan hangnemben kérdezett vissza, hogy miről beszél,

a lovakat kölcsönpénzből vette, s mindjárt kikereste az árát, hogy Dini csak tátogni tudott a meglepetéstől. Hogy ezt milyen jól kitalálta Feri.

S milyenek az emberek? Ha érdekük is úgy kívánja, máris kevésbé gyanakvók. Ha az elején voltak is páran, akik összevonták a szemöldöküket, hogy honnan volt Ferinek pénze a lovakra, rövidesen napirendre tértek a dolog fölött. Ha kölcsönkérte, hát megadja. Bátraké a szerencse. Mert az életnek menni kell tovább.

•

– Ez a te Feri barátod megcsinálta szerencsáját! – mondta Eszti vontatottan. Elég fagyos volt köztük a hangulat, Dininek újabban nem lehetett kedvét lelteni, igaz, Eszti nem is tette tönkre magát az igyekezetben.

– Az meg... – morogta Dini.

– Mostanában mért nem jártok össze? Régebb olyan nagyban voltatok...

– Amióta lovas gazda lett, szaros karóval se lehet fölérni az orrát...

– Igaz is, miért nem veled társult?

– Én többet vele nem társulok...

– Többet nem?

– Nem.

Eszti viszolyogva nézte embere elsötétülő arcát, s arra gondolt, vajon meddig fogja bírni. Ezt a semmit, ezt a kókadtságot, ami olykor átcsapott érzéketlen ingerültségbe, csattanó idegességbe. Ezt a titkolózást, a rebbenő féltelmet, annak savanyú szagát. A ténfergést, egymás kerülgetését.

•

Pár nap múlva bombaként robbant a hír, hogy Gábor Feri az erdőn agyonütötte a fa. Segédje mesélte el a részleteket, kinek az ijedtségen kívül más baja nem esett, hogy egy meredély fölé benyúló nagy bükkfát vágtak ki éppen, igyekeztek úgy dönteni, hogy aztán hozzá tudjanak férni; mielőtt a harcsafűrészsel nekiláttak volna, fejszével meghajkolták, olyan kétharmadnál tarthattak a fűrészeléssel, amikor nagy csattanás hallatszott, s már meg is indult a fa, de nem arra, amerre várták: neki sikerült félreugrania, de Feri telibe találta.

A temetés után (a szertartás megint zárt koporsós volt, a test annyira szétroncsolódott) az emberek kombinálni kezdtek. Hogy semmi sincs véletlenül. Hogy ezek szerint vaj volt a Gábor Feri fején. Tán a katonaságnál követett el valamit? Ki tudja... Tán az a pénz a lovakra nem is kölcsönből volt? Egyesek nem átalították összefüggésbe hozni az esetet a malomnál történt gyilkossággal, azt hangoztatva, ha nem egyéb, még igaza volt az öregnek, s hogy Isten nem ver bottal – csak fával.

Fodor Dini nem tudta, sírjon-e, kacagjon-e. Elvileg megkönnyebbülhetett volna, hogy immár nincs, aki ellene vallhatna, de amikor meghallotta, mit beszélnek az emberek, gyomra összerándult a rémülettől.

•

– Szerinted is köze lehetett Gábor Ferinek a Berci halálához? – kérdezte Király András a lányát.

Lidi megvonta a vállát:

– Hát... Én úgy tudtam, jóban voltak.

– Jóban?

– Igen. Sokat járt a malomhoz. Aztán ki tudja... a pénz..., de immár mind-egy...

- Sejtet-e, mennyi pénze lehetett Bercinek?
- Tudja jól édesapám, milyen ember volt... Nem kötötte az ilyesmit az orromra. Azt mondta, amivel nincs bajom, ne törődjek...
- Vajon tényleg a kéményben volt eldugva, ahogy egyesek beszélnek?
- Annyi mindent beszélnek az emberek! Én csak azt tudom, hogy nekem Berci meghagyogatta, a malomnál a kályhába nehogy begyűjtsak, mert a kémény be van omolva, nem szelel.
- S nem néztet meg soha?
- Miért néztem volna? A malomba én nem nagyon jártam be. Az az ő rezsorja volt. Pénzt mindig hagyott kint a kredenciókban, ha kellett, onnan vehettem a kérdezése nélkül! Azt is tudja édesapám, hogy amikor ősszel hazaköltöztem, akkor is adott ide...
- Valamicskét ideadott, de a többiről bezzeg hallgatott!
- Hallgatott, s immár hallgat...
- A csendőr azt mondta, nem egyedül volt a tettes. Ha Gábor Feri volt az egyik, ki lehetett vele?
- Jaj, édesapám, hagyja Gábor Ferit, hogy nyugodjék...
- Neked tudnod kell, ki járt még a malomhoz rendszeresen! – erősködött Király András.
- Ki-ki?! Annyian megfordultak ott! Fodor Dini például gyakran jött. De más is.

•

Egyre jobban lefogyott, egyre sápadtabb lett, halkabb. Árnyéka régi önmagának. Sebe lassan begyógyult, de dolgozni nem nagyon volt kedve. Felesége egyre gyanakvóbban méregette. Az embereknek is feltűnt állapota leromlása, ha megkérdezték, mi van veled, te Fodor Dini, a gyomrára panaszkodott, vagy azt mondta, a légnyomás biztos elrontott valamit benne. Az emberek bólogattak, hogy az könnyen meglehet. Egyébként igyekezett nem sokat járkálni, kerülte a társaságot. Attól valósággal rettegett, hogy Lidivel találkozik, de nyilván, amitől az ember fél, azt nem kerüli: a boltnál futottak össze, mert hát vásárolni csak kell, éppen kilépett az ajtón, amikor érkezett Lidi a kislánnyal. Egyévesnél alig több, szőke fürtű, mosolygós szemű teremtes volt, lába nemrég indulhatott meg, anyja kezét fogva, kecsesen lépegetett. Jaj, legalább ez a leányka ne lenne itt, remegett meg Diniben a lélek, elsápadt, nem tudta, hogy viselkedjen. Úgy érezte, olyan furcsán néz rá Lidi, köszönni próbált neki, de az csak valami mormogás lett. Meggyorsította lépteit, zavarodottságában nem hazafelé indulva, de még így is sokáig hátában érezte a fiatalasszony tekintetét.

•

Minden éjjel ott verdestek hunyt pillái mögött a gyilkosság képei. Hiába próbálta azt képzelni, hogy meg sem történt a dolog, hiába bizonygatta magában, hogy ő nem akarta, hogy bizisten nem. De akkor ki irányította a kezét? Miféle ördög költözött belé?

Úgy érezte, már nem bírja a feszültséget, kínjában elhatározta, megsemmisíti a pénzt, hátha attól megkönnyebbül valamelyest.

Kivárta, míg a felesége elmegy szomszédolni (egyre gyakrabban felejtette ott magát valamelyik barátjánál), fölment az udorba, s kiszedte a bankókötegeket a szénából. Aztán nekiállt, a szecskavágóval aprítani kezdte, hogy majd jobban elégenek, hamujuk se maradjon. Indulatosan dolgozott, halkán szitkozódva: mintha a pénz lett volna a hibás.

– Mit csinálsz te itt? – hallotta meg váratlanul a háta mögül a felesége hangját.

Vörös lett a dühtől.

– Te leskelődsz utánam, te fehérnép? – hörögte.

Eszti nem válaszolt, közelebb lépett a szecskavágóhoz, aztán szája elé kapta a kezét.

– Éreztem, hogy... De miért...?

Dini csak állt, nem válaszolt. Agyában vadul pörögtek a gondolatok. Hogy akkor vége a dalnak. Lebukott. Mert tudta, a felesége nem lesz cinkosává, si-mán feladja. Örömmel, hogy megszabadulhat tőle. Hacsak..., a fene ette volna meg... el nem intézi őt is... immár úgyis mindegy... Mindegy?

Eszti észrevette tekintetében az indulat lobbanását, ösztönösen hátrébb lépett. Dini utána akart nyúlni, de ekkor valami csattanásfélét hallott. Nem kívülről: belülről.

Úgy érezte, nem kap levegőt. Egész teste megfeszült, arca eltorzult. A szívéhez kapott, majd egy nyögéssel nekitántorodott a szecskavágónak. Egyet még vonaglott, s vége volt.

FERENCZI KÁROLY, Omnia datur, 2008

SZÁSZ LÁSZLÓ (1950) | Gödöllő

SZÁSZ LÁSZLÓ

Változatok a transzilvanizmusra,

avagy Bánffy Miklós esete a duk-dukka

„Ez az első találkozó alkotta meg az Erdélyi Helikont, és az Erdélyi Szépművészeti Céh ekkor vállalta, hogy e szabad írói közösségnek a szolgálatába lép. [...] De ez csak egyik része annak az alkotásnak, mely akkor megindult. Nem kevésbé fontos az a szellem, ami akkor megnyilvánult és mely változatlanul él és uralkodik közöttünk. Erdély ősi szelleme ez a mai időkhöz idomulva, mely egykor a világon elsőnek hirdette a vallásszabadságot. A megértés, türelmesség, a kölcsönös szeretet. Azt kutatja, ami összetart, nem ami széjjelválaszt. Egyetlen szempontot ismer csupán, a művészet önzetlen szolgálatát. Ez a szellem, faji vagy világnézeti különbségek fölött átnyúlva, egybefogott mindenkiket, aki Nálad az első Helikonon összegyűlt.”¹

A transzilvanizmus legnépszerűbb eszméi fogalmazódnak meg a fentebbi szövegrészben. Művelődés- és társadalomtörténeti értékét – mára közhellyé vált és kiüresített tartalma ellenére – az biztosítja, hogy Bánffy Miklós írta, személyesen megszólítva a helikoni íróközösség házigazdáját, Kemény Jánost a Trianon utáni erdélyi magyarság egészét megmozgató esemény megalapításának tizedik évfordulóján. A bonchidai arisztokrata alkotó ugyanis, miközben sok ezer oldalnyi életművet hozott létre, íróársaitól eltérően soha nem publikált elmélkedéseket, akár egy nyúlfarknyi publicisztikát sem a transzilvanizmusról. Ellenben ott áll mindenütt az erdélyi magyarság túlélését biztosítani hivatott szellemi mozgalom mögött, intézményeket, egyesületeket, társadalmi szervezeteket és baráti kapcsolatokat életbe lendítve; szépirodalmi művei pedig egyenként és összhatásukban is a transzilvanizmus szellemiségének értékhordozói.

Bánffy Miklós munkásságának mélyebb, kevésbé látható rétegeibe hatolva talán jobban megismerjük az a különleges konstelláció is, amelynek következményeként létrejött ez a maga korában és Európában példátlan ideológia. Ideológia, amely sohasem tört a harcos politika babérajaira; amely – a politikatörténetesek fenntartásaival egybevágó, mégis sajátos, értéktelített módon – a kifosztott nemzetrészt önvédelmi stratégiájává lett: irodalommal és kultúrával helyettesítette mindannak a hiányát, amit a haszonelvű politika sohasem volt képes megvalósítani.

•

Amire Bánffy idézett sorai utalnak, az egy olyan különleges állapot, amely csakis a Trianon által teremtettségben, lét és nemlét, nyers valóság és irodalmi fikció határvonalán alakulhat ki. „Melanéziában van egy duk-duk nevű titkos társaság, afféle ősfarmájú szabadkőművesség, ahol a vezér ritkán tudja meg, hogy ő a vezér. Talán ilyen vezér lehetek én...”² – építi szellemesen saját mítoszát Ady a magyar irodalom nagy század eleji fordulópontján. A szellem játéka ez a költő publicisztikájában, a személyiség, a zseni akrobatikus és önhitt feltörése csodálóinak leigázására. Ahhoz, hogy az ötlet megvalósuljon, nem poétazsenire van szükség, hanem olyan racionálisan gondolkodó alkotóra, aki valóban alkalmas a vezérszerep beteljesítésére, mégpedig a demokratikus (ki) választottság és az alázat közösségépítő képességével. Nem véletlen tehát, hogy az erdélyi írók megszervezésére épp 1926-ban és épp Bánffy Miklós hazatelepülése után kerül sor. Történetek ugyan korábban is kísérletek írói csoportosulások létrehozására,³ a megvalósuláshoz azonban az ő írói, közéleti tapasztalatára, személyiségére és tekintélyére volt szükség; vagyis olyan „duk-duk” típusú vezetőre, aki nem tekint magára vezetőként. Az ily módon létrehozott íróközösség szervezetlenségének látszatával képviseli a transzilvanizmus szellemiségét. Már a megalakulás tizedik évfordulóján a fiatal nemzedék képviselője azt rója fel hibájaként, ami manapság is viták tárgyát képezi: „A transzilvanizmus megítélésénél nagy nehézséget okoz az a körülmény, hogy – mítosz voltának megfelelően – tárgyi tartalmát alig lehet meghatározni.”⁴ A pozitivisták rendszerességre törekvő kutatás valóban nem tud mit kezdeni egy olyan (irodalmi) képződménnyel, amelynek nem áll

szándékában intézményesülni, még hivatalos neve, sőt vezetője sincs. Az első találkozó jegyzőkönyve szerint egyszerűen a „Helikonon részt vevő írók egyeteme”, „szabad munkaközösség”, amely a pusztai írói feladatoknál sokkal többet vállal magára, „a népnevelés, az irodalom és a művészet problémáit”.⁵ 1927-től kezdve pedig jól láthatóan, tudatos egyöntetűséggel vállalják az intézményesülés tökéletes hiányát: „A Helikon nem szervezkedik társasággá, de szabad írói közösség marad, mely egyetlen célt szolgál: az erdélyi kultúrát.”⁶

Hogy miért ragaszkodhattak ehhez a különös, amorf kerethez, az ma már aligha titok: az uralkodó, új román államhatalom minden eszközzel akadályozta a kisebbségi magyarság bármilyen önszerveződését. Egy könyvet be lehet zúzni, egy újságcikket cenzúrázni, egy hivatalosan bejegyzett szervezetet, egyesületet betiltani – egy baráti társaságot, kinevezett vezető és cégjelzés hiányában nem lehet felszámolni. A bonchidai gróf írói és külügyminiszteri, de személyiségéből fakadó tekintélyére volt szükség, hogy a már létező, hivatalosan bejegyzett Szépmíves Céh kiadó és az Erdélyi Helikon folyóirat megerősítésére mintegy ernyőként fölébük emelje ezt a „duk-duk” konglomerátumot. Sokak szemében már a megalakulás idején épp a vezér hiányának hangoztatása válik gyanússá. Irodalomtörténet-írásunk részben tisztázta – az első marosvécsi találkozó ügyében – Benedek Elek hiányának és sértődöttségének hátterét. „...jólésett, hogy a *vezérségben* rám gondoltál, de rajtad kívül vajmi kevesen gondoltak rám” – írja a Cimborák nagy mesélője Sipos Domokosnak, sajnos, inkább személyes ambícióiról, mint az új típusú kisebbségi stratégia megértéséről tanúskodva. „Szentimrei szerint is a vécsi Helikon Bánffy politikai stb. vezérségének előkészítője akart lenni... Emiatt nem hívtak meg engem oda...”⁷ A hatvanas évek végén, amikor több évtizednyi elhallgatás után ismét szólni lehet a transzilvanizmusról, Kós Károly egy Féja Gézának írt levélben tisztázza a „helikoni vezérség” kérdését. „A vécsi »Helikoni írótalálkozók« értelmi szerzői, kitalálói (egészen függetlenül az Erdélyi Szépmíves Céhtől) Kuncz Aladár és Bánffy Miklós voltak, akik ...a megvalósításhoz Kemény Jánost... vonták be maguk közé. Ez volt a »vezérkar«... Hogy a »vezérkar« az ún. »vezérkedés« kérdésében mit vagy kit spekulált, azt persze én nem tudhatom, viszont azt annál inkább, hogy Benedek Eleket Kemény János meghívta a vécsi találkozóra... Bánffy Miklóssal kerestük fel... Kolozsvárt..., hogy a netalán elkallódott levélen kívül személyesen is átadjuk neki Kemény János meghívását... Benedek Elek azonban, azzal az indokkal, hogy ő csak elnökképpen vehetne részt..., nem fogadta el a meghívást. *(Itt jegyzem meg, hogy a vécsi találkozóknak nem volt semmiféle szervezete, alapszabálya, tisztikara stb., tehát nem volt vezére, illetve elnöke sem... Hogy miért volt ez így, azt a gyakorlat igazolta.)*”⁸

•

Ligeti Ernő három fogalommal jellemzi a *Kiáltó Szóval* útjára indított kisebbségi erdélyi szellemiség lényegét: *kaláka – egyveng – „szabad asztalosság”*. Az első mindenki által ismert együttműködést, az erdélyi hagyományokban gyökeret vert kölcsönös segítségnyújtást jelent, az *egyveng* azonban a kívülálló szemlélőben „duk-duk”-szerű titokzatossággal telítődhet, aminek pontos célját hol az egyik, hol a másik, egymással ellenséges hatalom előtt ajánlatos rejtegetni. „Az egyveng régi magyar szó. A testvérnek szinonimája. Néhány ember összeáll és elkezd valamilyen akciót. Nem csinál egyület, pártot... A szervezkedés kereteit nem merevíti meg...; inkább *láthatatlanná* teszi. Krenner [...] olyan kisebbségi szervezkedési alakulatra gondolt, amely gyorsan és átható erővel, de nem szilárdalmazállapotban... lehetőleg minden magyart egybeterel. [...] A lényeg..., hogy... akkor emelkedjék fel színre, amikor szükséges, akkor tűnjék el, mikor ez célirányosabb. Nem volt »irredenta«, összeesküvő jellegű. Nem volt titkos sem, de hangos sem. ...azt célozta, hogy a románok ne tulajdonítsanak túl nagy fontosságot neki, és ezért ne csapjanak le rá teljes erővel.” Ezen a ponton Ligeti fogalmazásmódja joggal válik nagyon óvatossá, általánosságokat mond, egyáltalán nem tesz utalást például a helikoni közösségre, azt ugyanis teljességgel demokratikus, ökumenikus, nemzeti és politikai előítéleteken felülemelkedő nyitottsága miatt tulajdonképpen minden oldalról támadják mindazok, akik valamely vallásnak, pártnak, ideológiának elkötelezettek. Még körültekintőbben, ám épp célzatossága miatt némiképp – a hatalom által vádlottak padjára küldött szabadkőművességre utalva – ironikus felhanggal mutatja be a harmadik fogalmat: „Gondolkodó ember már régóta tisztában volt, hogy a világháború utáni korszakban a népek ügyei nem annyira a parlamentekben dőlnek el, ...hanem a közvélemény búvóhelyein, kaszinókban, asztaltársaságokban. Az asztaltársaságok szellemét a kisebbségi Erdélyben sohasem lehetett lebecsülni. [...] ...a minden városban megalakítandó

asztaltársaságok fogalmából kiindulva – ellentétben a zárt szabadkőművességgel – nyílt *szabad asztalosságnak* kialakításában” látta a lehetőséget az erdélyi magyarság megszervezésére.⁹ Még a második bécsi döntés után sem mondható ki tehát nyíltan, hogy a fentebb bemutatott kisebbség-összetartási duk-duk módszer „agytrösztje” a helikoni közösség, az általuk működtetett lapok, folyóiratok, könyvkiadók, színházi és oktatási intézmények segítségével.

Az értetlenkedésnek és a furcsa ködösítésnek, amely a kezdetektől napjainkig körüllegi a helikoni transzilvanizmust, sokféle oka lehetséges, legsúlyosabbnak azonban a függetlenségre törekvés, az el nem köteleződés mutatkozik. Hiszen sajátos jellegét épp az az „elkülönбözödés” biztosítja, amit 1929-ben Kós Károly az – egységes magyar, keresztény nemzeti kultúra nevében támadást intéző – új Katholikus Akadémia cikkírójának válaszol: „Az »Erdélyi Helikon« erdélyi magyar íróművészek szabad (és nem felekezeti, sem pedig világnézeti alapon való) munkaközössége, tehát nem intézmény, nem akadémia, nem irodalmi társaság vagy egyesület. Tagjai között vannak katolikusok, reformátusok, unitáriusok, lutheránusok és zsidók, született mágnások és született proletárok, vannak konzervatív, vannak radikális... világnézetű tagjai, vannak gazdag és vannak koldusszegény tagjai. ...egyik sem kérdi a másik vallását és egyik sem kifogásolja a másik politikai hitvallását.”¹⁰ A baloldali ideológiának maradéktalanul elkötelezett Korunk kritikusa félszájjal mintha elismerését fejezné ki a Helikon szellemi produkciója iránt: „A Helikon mint kultúrpolitikai mozgalom mögött gróf Bánffy Miklós s az ifjú Kemény János állanak. Bánffy régi és jó neve a magyar literatúrának. ... az egész mozgalom megszervezése mintaszerű. A reneszánsz tehetség alkutú Bánffy kitűnő szervező is.”¹¹ Gaál Gábor szája másik sarkában viszont gúnyos mosoly villan, amikor a „szellemi és szociális valóság szerinti” ábrázolás hiányát kifogásolja. „...amit az Erdélyi Helikon ad: »irodalom«... Igaz ugyan, hogy nem ókonzervatív irodalmi oldalról. Ez azonban még nem jelenti azt, hogy baloldali irodalommal szolgál. Az Erdélyi Helikon nem adja egyik oldalt sem, hanem, igen tisztelt ismeretlen erdélyi olvasó..., értse meg, *csak irodalmat*. [...] Hisz némi nemes eszményekben, és harcol..., persze felettébb óvatosan..., kerülve minden baloldali (irodalmi) kilengést... Amolyan nemes egyeztető irodalmat kap tehát az olvasó..., vagyis esztétikai kultúrát.”¹²

A transzilvanizmus különleges értékteremtő szellemiségét legjobban talán az igazolja, amivel a hatvanas évek végén újjáéledő érdeklődés, a szilárd marxista kritika bírálja. Legjellemzőbbek közé tartozik az az értekezés, amely megkísérli a transzilván eszmeiség amorf, skatulyázhatatlan létformáját a tudományos szocializmus és materializmus módszertana segítségével definiálni. Sajátos „rendező elve” alapján „két, időben egymást követő, egymást felváltó, ellentétes előjelű... irányzatot különböztethet meg: 1. a húszas évek elejének *plebejusi* töltetű *korai transzilvanizmusát* és 2. az ezt felváltó, a ...helikoni gondolatkörbe... integrálódó »erdélyi gondolat«-ot”.

A filozófus mindenki másnál precízebb definíciót ad. Miszerint a plebejusi transzilvanizmus „egyértelműen progresszív ideológia”, ugyanis „kíméletlenül ostromoz mindent, ...az erdélyi úri konzervativizmust csakúgy, mint a magyarországi fehérterrort”. Ezzel szemben a „helikoni vagy aulikus transzilvanizmus... a forradalmi baloldal diszkrimináló elutasításával... éppen azt a negatív történelmi szerepet töltötte be, amit sugalmazói szántak neki.”¹³ A sugalmazást természetesen a háttérből irányító mágnás testesíti meg: „Ezt [az 1926-tól kibontakozó *erdélyi gondolatot*] *genus proximumával* jelzősítve *helikoni transzilvanizmus*ként is megkülönböztethetjük a korábbi változattól, ha azonban lényegesebb tartalmára, tudniillik tendenciájára helyezzük a hangsúlyt, akkor találhatóbbnak tűnik, hogy ezt – mintegy utalva fő sugalmazójára, Bánffy Miklósról és magára a tulajdonképpeni koncepciójára – *aulikus transzilvanizmus*nak nevezzük.”¹⁴ Még ha a sajátos romániai, agresszív nacionalizmustól áthatott kommunizmus korszakának cenzurális viszonyai között értelmezzük is, a filozófus logikája már ennél a fogalomhasználatnál megbicsaklik. A hetvenes évek elején a romániai magyarság szellemi érlelődésének új fázisában vagyunk, amikor például a cikk szerzője, Tóth Sándor egyetemi tanárként is a húszas években indult Korunk baloldaliságának folytonosságát képviseli, szakmai tisztességgel, s közvetíthi hallgatóinak is. Ezt a dolgot, bizonyára rebellis intellektuális vállalkozását titkolandó, álnéven közölte Magyarországon. Mi, magyar szakos hallgatók ugyanebben az időben a transzilvanizmus szociológiai jelentőségű dokumentumaihoz egyáltalán nem, irodalmi termésének csak töredékéhez s némely cenzúrázott szövegeihez férhetünk hozzá. A korszak irodalmát előadó Sóni Pál csak az órák szünetében, szinte súgva árulta el néhányunknak, hogy a Helikon egész irodalmi mozgalmának háttérében a Magyarországról hazatért Bánffy Miklós áll. És ugyanebben az intervallumban sikerült a Korunk szerkesztőségének egy olyan,

zártkörű ankétot összehoznia, amelyen néhány egyetemi hallgató is részt vehetett. Gáll Ernő – mint korelnök – a fiatal nemzedék képviselőinek szegezte a sarkos megállapítást, miszerint ez a nemzedék teljes mértékben *ahistorikus*. Én félénken csak annyi megjegyzést tettem, hogy ez nem egészen a mi hibánk... Mai tudásom alapján mindezt a tapasztalatot azzal kellene kiegészítenem (persze, tekintettel a kommunizmus sajátosságai és az azóta mérhetetlenül átalakult új világ természete közötti különbségre, számonkérésről nem eshet szó): a szilárd tudományossággal elemző, korunkos Tóth Sándor – fenti alaptéziséből ítélve – jószerint semmit nem értett Bánffy és a Helikon történelmi szerepéből. Az irodalom és kultúra – politikailag ártalmatlan – eszközeivel történő erdélyi érdekérvényesítés „titkos” mecénásának ugyanis részletesen kidolgozott és megalapozott koncepciója volt a magyarországi királyság intézményéről, illetve történelmi horizontú Erdély-projektuma. Jóllehet 1916-ban ő volt az utolsó magyar koronázási szertartás művészi kivitelezésének tervezője: soha nem volt *aulikus*, (a korszak bizarr szóhasználatával) „legitimista”. Emlékiratain túl közismert külügyi munkássága is egyértelműen igazolja ezt, akár önmagában csak a Sopron visszaszerzésében játszott főszerepe. A nagyhatalmak Burgenlanddal kapcsolatos terveiről állapítja meg: „Tetézte ennek fájalmát, hogy nem valamelyik győző országnak kellett átadnunk Sopront és vidékét, hanem Ausztriának. Volt ebben valami szörnyen lealázó... Századokon át küzdött a magyarság, hogy hazáját megvédje Ausztria ellen. [...] Sőt, minket Ausztriával való kapcsolatunk sodort a háborúba. Olyan háborúba, amit Magyarországon senki sem akart. A szerb ultimátumot is Bécs akarta, és azon a koronatanácson, melyen elhatározták, egyedül Tisza István, a magyar miniszterelnök mondott ellent annak.”¹⁵ Következik pedig ebbéli elvi szilárdsága az *erdélyi gondolat* szelleméből, amelynek kidolgozása nem 1926-os hazatelepülésekor, valamiféle főúri svihákság, ügyeskedés eredményeként veszi kezdetét, amivel még a kései baloldali kritika is vádolja („az aulikus transzilvanizmus a forradalmi baloldal diszkrimináló elutasításával egyik tényezője volt a haladás jegyében álló kisebbségi egység meghiúsulásának”¹⁶), hanem nyilvánvalóan jelen van fiatalkori gondolatvilágában, politikai és szépirodalmi megnyilatkozásaiban egyaránt.

Mi sem bizonyítja szemléletesebben a transzilvanizmus politikamentességre törekvő, intellektuális és etikai eidoszát, mint az az 1942-es *Nyilatkozat*, amelyet ez az író- és szellemi közösség a régen várt hatalomváltozás és az – egyáltalán nem várt következményként már látható – megszűnés állapotában fogalmazott meg. „Az Erdélyi Helikon eszményi munkaközösség volt. Nem akart és nem csinált soha pártos politikát. De akart és csinált erdélyi hagyományokra alapozott, nemzeti kultúrpolitikát, mely a szellem törvényeivel és a gyakorlati élet lehetőségeivel mindig számolt; amely... a szellem legmagasabb rendű és mindig nyílt eszközeivel folyt: írással, szóval, közvetlen vagy közvetett cselekvéssel és a személyes magatartás példaadásával.”¹⁷ A háborús közegben, a radikális történelmi és társadalmi átalakulás biztos felismerésének állapotában megfogalmazott, visszatérítő nyilatkozat: a transzilvanizmus egyedül hiteles (ön-), „definíciója”. Történelmi küszöbhelyzetben, nagy- és kishatalmak, egymást gyilkoló nacionalizmusok között őrlődve – inkább vállalják az önfelszámolást, mint eszményeik, alapelveik feladását, valamelyik hatalmi ideológiának behódolva.

A transzilvanizmus tanulságait feltáró hatvanas évekbeli nyitásnak létezik a Tóth Sándorénál rugalmasabb, árnyaltabb politika- és eszmetörténeti értelmezése. Bányai László a román kommunista hatalom iránti kötelező tiszteletkörök, vagyis a magyar arisztokrácia bírálata mellett, bár igencsak burkoltan, utal a transzilvanizmus lehetséges értékeire is. A „harcosan demokrata” Kuncz Aladárnak és Benedek Eleknek vagy a „radikális kiállások bajnokának, Szentimrei Jenőnek” mennyire más a „kezdeti... úttörő láza, ...azoknak a kárhozatos mesterkedésével szemben, akik a harmincas években, kizárólagos művészi mércével kérkedve, ...s vérszegény esztétizálásuk Spanyolfala mögül bal felé irányított petárdák csalafinta elhelyezésével foglalkoztak”. Benne állunk a vulgármarxizmus új folyamában, ahol a művészi értéknek semmi jelentősége, és ebben az „elméleti” keretben ismeri el a pártideológus – az arisztokrata író politikai tevékenységének egy keskeny metszetét. „Bánffy Miklós is különböző politikai tervek és ambíciók érdekében igyekszik megnyergelni az »erdélyi gondolatot«... [...] Krenner Miklós (Spectator) szabadelvű célkitűzéseitől is jóval eltérő számításokkal.” Az ugyan elítélendő, hogy „a háború után ...a köztársasági Károlyi-kormány jobbszárnyának támogatója, s a magyarországi proletárdiktatúra alatt a bécsi ellenforradalmi csoport tagja”, hogy „a Románia és Magyarország közti perszonálunió tervét melengeti az erdélyi magyar nagybirtokos és tőkés érdekek mentésére”; valamely csekélyke elismerést mégis érdemel, hiszen „a mágnáskörök egyik enfant terrible-jeként Kisbán Miklós néven folytatja irodalmi tevékeny-

ségét..., bizonyos fokig saját osztályát is pellengérré állítva”.¹⁸ Egy másik írásában azonban, az alapvetően negatív töltetű értelmezési keretben, mondhatni, elrejt a vájtfülűeknek a valóságra utaló, titkos indexeket:

„A húszas évek derekától már új szelek fújnak. [...] És ekkor jön le Erdélybe, román állampolgárságot vállalva, a nyugat felé szalonképességre törekvő Horthy-féle kurzus liberális velleitású külügyminisztere, az író és művészetpártoló Bánffy Miklós gróf. A Magyar Párt elnökének, Bethlen Györgynek merev vonalával szemben Bánffy rugalmasabb taktikát kezdeményez... Patronálja a »politikamentesség«, »tisztá művészet« és »erdélyiség jelszavaival« a polgári baloldalt is befogadó írói csoportosulást, az Erdélyi Szépmíves Céhet. [...] Bánffy egyszerre igyekszik borsot törni vasikalapos mágnástársai orra alá, leszerelni önálló radikális törekvéseket, s ignorálni minden, a munkásokszállal szolidáris álláspontot.”¹⁹

A nacionálkommunista cenzúrának eleget tevő húzd-meg-ereszd-meg szövegjáték ez, amelyben nyilvánvaló hamisítás a munkásokszállról szóló állítás, hiszen Bánffy, bár aktívan nem politizált, társadalmi egyesületeken keresztül nagyon sokat tett a magyar dolgozók érdekképviselési és termelésnövelő szövetkezetekbe szervezése érdekében. Furcsa mód azonban pozitívumként jelenik meg itt a sokak által ma is kárhóztatott *politikamentesség*, a *tiszta művészet* és az *erdélyiség*, s a legnagyobb fordulat: a Bánffy személyiségével reprezentált helikoni közösség egyáltalán nem ősellensége a harcos baloldálnak.

A 21. századra a transzilvanizmus fogalma „a hatalmon kívüliek ideológiájaként” rögzül a politikatörténeti tudatban,²⁰ és a *historikus* szemlélet egyre inkább a politikához közelíti: „Az 1920-as évek transzilvanizmusa a magyar nemzeti és regionális öntudat feszültségteljes viszonyát hordozó *politikai ideológia* volt...”²¹

•

Ha csupán Bánffy Miklós és a helikoni közösség írói munkásságát, a nemzeti sorskérdések esélyeit elemző marosvécsi találkozók jegyzőkönyveit, a résztvevők levélváltását olvassuk végig figyelmesen, egyértelműen megállapítható, hogy az általuk képviselt transzilvanizmus *nem politikai, ideológia, ellenben több évszázados történeti fejlődés eredményeként kialakult szellemiség volt*. Trianon utáni kibontakozásának árnyaltabb (tehát az egyoldalú megközelítést elkerülő) jellemzését fogalmazza meg Bárdi Nándor: „Egyszerre jelentkezett különböző változataiban esztétikai programként, politikai elképzelésként és etikai gondolatrendszerként. Ugyanakkor az így megkonstruált múlt és helyzettudat legitimálta a közösség vezetőit...: tematizálta azokat a történeti sajátosságokat, amelyek képviselőjének tekintette magát.”²² Az irodalmár felfogása abban tér el az eszme- és politikatörténetészétől, hogy a helikoni közösség irodalmi, művészeti, országos nagyságrendű művelődés- és oktatásszervezői munkásságát fölébe helyezi mindenféle hatalomcentrikus politikai aktivitásnak. A *Kiáltó Szó* 1921-es meghirdetésétől az Erdélyi Helikon 1944-es beszüntetéséig (az elitkultúrának tekinthető egyedi műalkotások jelentőségétől eltekintve is) a helikoni közösség bármiféle politikai akciónál hatékonyabban ápolta, erősítette az erdélyi magyarság nemzeti identitását, az elnyomó hatalom pusztító szándékainak ellenálló munka- és életkedvét. A történelemben oly ritka (s ezúttal nem manipulációs szándékkal, nem hamis mítoszként kreált) jelenségnek vagyunk tanúi: *az irodalomnak, a kultúrának és magának az anyanyelv tudatos művelésének erősebb közösségmegtartó ereje van, mint a politikai és gazdasági tényeknek*. A lehetséges sokféleségből álljon itt egy ugyancsak baloldali vélemény, a Brassói Lapokból s abból az időszakból, 1936-ból, amikor ellenzői a transzilvanizmus világszemléletét hol neveltség tárgyává tették, hol alattomos ellenségként kezelték. „Meg kell vizsgálni tehát az »erdélyi gondolatot« s az »erdélyi szellemet«, mert úgy látszik, hogy kimerült, elavult, nincs benne többé lendítőerő...” – tolmácsolja Kacsó Sándor egy értelmiségi csoport véleményét. „Egyetlen vitathatatlan mondatba összesűríteni az erdélyi szellemiség lényegét – ...főleg akaratoskodás volna. Kétségtelenül összetettebb és színesebb ennél, hiszen azért *irodalmi vezéreszme s nem politikai hitvallás vagy program*. [...] A szellem szabadságát vallotta s hirdette... annak a forradalomnak az alapján, amelyet Krisztus indított el útjára...” Egy Magyarországról kilőtt politikai töltetű bírálatra válaszolva javasolja az önkritikát: „Igenis meg kell vizsgálni! És meg kell állapítani, hogy az erdélyi gondolat erkölcsi tartalmából nem veszített semmit, szükségszerűsége viszont mérhetetlenül megnőtt, mert abból, *ami eddig többé-kevésbé széplelkűség volt, most mind-*

járt-mindjárt forradalmi hitvallás lesz...” A cikkíró szemléletében, az „erdélyiség” fogalomkörébe sűrítve, különös módon a baloldali értékrenddel egyeztethető harmóniában fonódik össze az „irodalmi széplelkűség”, a krisztusi szeretet örök forradalmisága és etikája meg a valóságos politikai gyakorlat bizonyos formája – ezúttal sem illúziómentesen. „Az együttélésre ítélt három népnek ön-maga érdekében kell minden erejével védenie a régi erdélyi gondolatot... [...] De verje vissza a politikai sanda gyanút, mert talaj művelődik itt egyelőre, s a talajban a magot mind a három erdélyi népnek vetnie kell, még akkor is, ha a *talajművelés nehéz feladatát csak egy vállalja a három közül.*”²³

•

Hogy a nemzeti és sajátosan erdélyi identitás öntudata – bár csak néhány évtizednyi időre is – erősödhetett a kisebbségbe süllyedt magyarság egészében, azt nemcsak Erdély múltbeli autonómiatörkévei magyarázhatják, de a mindenkori magyarországi kormánnyal jól-rosszul megvalósított együttműködés is. Ez utóbbiról sokkal kevesebb szó esik, s ha egyáltalán, szinte mindig egyoldalúan, valamely aktuális, hivatalos irányvonal követelményeihez igazítva. Tóth Sándor a maga sajátos értelmezésének összefoglalásaként sejtelmes, a leírtaknál sokkal bonyolultabb összefüggésekre gyanakvó utalást tesz: „...az egész-szemlélet szempontjából az a leglényegesebb, hogy ...a transzilvanizmus genezisé, ...metamorfózisát sem értelmezhetjük kielégítő módon csupán az erdélyi, a romániai feltételekből. Sőt. A vázolt értelmezés egy kidolgozott művelődéspolitikai stratégiájának fokozatos megvalósítása volt. *Ezt a művelődéspolitikát pedig nem Erdélyben koncipiálták.*”²⁴

Szembetűnő, hogy a hatvanas-hetvenes évek egyre szélsőségesebb nemzeti-kommunista román kultúrpolitikája – ha egy-egy óvatos megszólalás áttöri a teljes elhallgatás falát – egyszerűen nem tud mit kezdeni a Helikon s főként Bánffy megvétőzhatatlan humanista értékeket képviselő pártsemlegességével és minden agresszivitástól mentes (szellemi) függetlenségével. Az egyetlen támadási felület (ami viszont a nyilvánosság előtt szigorúan tabutéma) a hivatalos csatornákon nem túlságosan leplezett együttműködés a magyar kormánnyal, valószínűleg a két háború közti időszakban mindvégig. „Bánffy – Bethlen István gróf, magyarországi miniszterelnök egyik bizalmasa – közben maga sem számol azzal, hogy taktikája nem minden téren fog támogatásra lelni Budapesten” – próbálja leegyszerűsíteni Bánffy tevékenységét egyik írásában a politikatörténész.²⁵ A másikban, mintegy ezt a gondolatot folytatva, ellentmondásokba bonyolódik: „Politikai síkon Bánffy Miklós »ellenzékiességét« hamarosan leintik Pestről, s megerősítik Bethlen György gróf reakciósabb csoportjának egyeduralmát a Magyar Pártban.” Magyarázó kommentárja logikai zsákutcába fut: „Azt azonban már nem ellenzik, hogy az irodalmi életben megnyilvánuló demokratikus szellem ellensúlyozására képtelen konzervatív fórumokkal szemben az Erdélyi Helikon tömörülését befolyása alá kerítse.”²⁶ (Ha jól értem: megbízatása az lett volna, hogy az amúgy demokráciaellenes Helikont még erőteljesebben demokráciaellenessé formálja...)

Érzelkelhető tehát, hogy 1926 a fordulat évének számít Erdély – elsősorban szellemi – életében, jóllehet az országos politikában jelentős változás nem következett be. A sajtóbeli hangnem élesedése összefügg Bánffy Miklós hazatérésével s a nyomában megindult kulturális változásokkal. Egyik sajátos tünetére ismét csak Bánffy László tesz utalást: „A Pásztortűz akkori szerkesztője, György Lajos, Pesten... a transzilvanista Helikonról ...bizalmas jelentésében azt írja, hogy »zsidó-bolsevik« elemekkel cimborál. A »jelentés« azonban nem sokáig marad titokban... Bánffy beindíthatja árnyalatosabb taktikáját egyes ingadozó radikális és emigráns elemek megnyerésére s a »szélsőbal« elszigetelésére.”²⁷

Tényközlés, elhallgatás és véleményformálás aránytalan keverésével Bánffy szinte áttekinthetlenné ködösíti Bánffy szerepét. És ha mindezek mellé odaillesztjük az 1944-ben elhangzó vádakat (amelyeknek előszele már megcsap bennünket az idézett 1942-es, búcsú-hangvételi Nyilatkozatban is), kénytelenek leszünk elismerni, hogy a magyar művelődéstörténet legnagyobb csodája egyben a magyar politika egyik legnagyobb kudarca. Bánffy és a helikonisták helytállása mintegy modellálja a „bűneink miatt” bekövetkezett vezeklését egy népcsoportnak, mely „nem lel / Honját a hazában”: „Elővettük az Erdélyi Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh erdélyi vezetőinek névsorát, és megdöbbenve állapítottuk meg, hogy... igen sok a zsidó, a szabadkőműves, a zsidófeleséges. Bánffy Miklós liberális szellemét ismerjük. [...] ...az az írógeneráció, melyet az Erdélyi Helikon nevelt, a szabadkőműves szellemben nevelődött, és ezenfelül még kommunista világnézetet vall...”²⁸

Akkor hát mi is a vétke a Bánffy által is képviselt helikoni transzilvanizmusnak? Hogy túlzott mértékben képviseli a magyar nemzeti érdekeket? Vagy hogy veszedelmesen baloldali, sőt kommunista?

•

Az 1926-os év, a Sopron megőrzését kiharcoló volt külügyminiszter hazatérésével összefüggésben, kétségtelenül fordulópont a transzilvanizmus és a helikoni mozgalom történetében, mégpedig a magyar kormánypolitikával összefonódva. Az irodalomtól teljesen független kutatások alapján ugyancsak erre a következtetésre jut Bárdi Nándor. „A »védekezés« (egység) és az »építkezés« (teljesség) stratégiák viszonya Bánffy Miklós hazaköltözésével (1926) megváltozott. Magyarország volt külügyminisztere feltehetően Bethlen István támogatásával tért vissza Erdélybe.” Előre megtervezettnek tekinthetjük tehát a Szépmíves Céh, az Erdélyi Helikon folyóirat és az íróársaság keretében kifejtett munkásságát, minthogy ezzel összefüggésbe hozható több, más jellegű szerepköre is: „Rövidesen megválasztották a titokban magyar ellenőrzés alatt álló Első Kolozsvári Hitelbank és Takarékpénztár igazgatótanácsának elnökévé, ...megszerzi az Ellenzék című napilap feletti ellenőrzést. [...] Jó kapcsolatokat alakított ki a királyi udvarban, az erdélyi kulturális életben a transzilvanisták és a szerves, alulról való építkezést képviselők támogatója lett. Amögött, hogy Bánffy az OMP-n kívül, a kulturális életben fejtette ki aktivitását, a – Bukarest felé – tíz évre vállalt politikai szilenciumon túl a budapesti szakértők és a kormányzat szemléletváltása állhat.”²⁹

Bánffy személyiségét és széles spektrumú munkásságát természetesen nem lehet leegyszerűsíteni valamely egyoldalú politikai attitűdre. Számtalan intim vallomása és műveinek tanúsága alapján – mindenekelőtt író és alkotó ember; aki tehetsége, származása és felelőssége tudatában vállalt politikai feladatokat is. Személyiségében – és ezt a viselkedési és kulturális mintát sugalmazza írói és színházi környezetének – az alkotó munka a szuverenitás és sérthetetlen intimitás területe; a sajátos kisebbségi helyzetben azonban, nemzete iránti felelősségtudatában alkotói szuverenitásának egy részét alárendeli a közösség ügyének, amelyhez tartozik. Hogy személyiségéből az utókor szemében mégis az alkotó a kevésbé látványos rész, annak oka épp az a felelősségtudat, amit származása és közössége, mondhatni, rákényszerít. Amikor titkos megbízatással, inkognitóban útnak indul, hogy kapcsolatok építésével Nyugaton mentse, ami még menthető a széttördelt Magyarországból, Berlinben belecsöppen a Spartacus-féle harcokba. Első, ösztönös megnyilatkozása nem a menekülés – hanem a megfigyelés, a helyzet értelmezése és látomásos rögzítése: „...valóban forradalmi látomás. De bár szerettem volna kissé tájékozódni, beszédbe bocsátkozni az íróember örök kíváncsiságával, sietnem kellett a föladatom után.”³⁰ Később, már külügyminiszterként a genovai konferencián (amikor a nagyhatalmak képviselőivel minden kapcsolatteremtő alkalmat meg kell ragadni): „...Türr Stefánia ajánlkozott, hogy Mussolinit Genuába hívja, ha találkozni akarnék vele. Én nem fogadtam el – emlékezik az író, és ezúttal a politikus felelőssége elfojtja benne az alkotót –, amit utólag sajnálok, mert mint íróra, érdekes tapasztalat lett volna. De már odahaza is az ún. »fajmagyar« mozgalmat, általában minden olyan szervezkedést, ami a gyűlölséget szítja, annyira utáltam, hogy nem vágytam itt ugyanilyen irány vezérével összejönni.”³¹

És a számtalan lehetséges hivatkozás közül álljon itt még egy, amely a fordulópontot jelentő, inkriminált 1926-os év viszonyaira utal. „Midőn román állampolgár lettem, néhány itteni magyar vezető ember azt hitte, hogy politikai vezérségre aspirálok. Ezek korántsem örültek annak, hogy ide visszatértem, és elég ügyetlenül már román vezető emberek előtt is kifejezték ezt. Ekkor írtam az Ellenzék... irodalmi mellékletébe az első *Fortélyost*, a *Szent Ferencet*... [...] Mulatságos művészi föladat... olyan formába önteni, hogy ...mint a »jámbor olvasó« olvasmánya is helytálljon...”³²

A helikoni irodalom maradandó, valódi értéket képviselő műveinek mai „széplelkű” olvasója – ha tisztességesen igyekszik tájékozódni – illúzióvesztetten kapkodja a fejét: az egyre alaposabban feltárt „csúnya” politikából született ez a kivételesen méltóságos, etikai értékeket is hordozó „szép”-irodalom? Bánffy – fentebbi szavai alapján is – az esztétikum szférájába átemelve, az irodalom magasabb rendű, metaforikus eszközeivel válaszol a tevékenységét érintő, emberileg alacsonyan börtönöző politikai vádakra. Helyzeténél, származásánál fogva viselte a sokoldalúság adományát és veszélyét, és aki a transzilvanizmus bonyodalmaival irodalmárszemmel firtatja, annak is el kell ismernie: 1926 után hazatérve, Erdélyben kibontakoztatott munkásságában az individuális, művészi

alkotó munka és a valóságos közügyekért (tizenkét évig kizárólag civilként) megjelenített politikai feladatok az ő életformájában nem kerültek konfliktusba egymással.

Egyetemi hallgató korában elkötelezi magát a színházzal, névtelenül jelentet meg egy novelláskötetet, de ezzel párhuzamosan értekezést készít az erdélyi hitelszövetkezetek esélyeiről. A 20. század elején már jelentős elbeszéléseket közöl, sikerrel mutatják be egy drámáját, az ország mégis mint Kolozs megye főispánjára, illetve főúri mivoltában megnyilatkozó országgyűlési képviselőre figyel inkább. Ha létezik a két háború közt kibontakozó transzilvanizmusnak a magyar nagypolitikával összefüggő eredője, akkor az itt keresendő. „Bánffy Miklós választási programbeszédében [1910-ben] meggyőződésen alapuló egyéniségéből, kolozsvári és erdélyi mivoltából indul ki – elemzi korai munkásságát Major Zoltán. – A párterektől való távolmaradását segíti az ekkor kibontakozó, kijegecesedő pártok fölött átnyúló regionális mozgalomhoz, a transzylvanizmushoz kötődése. E mozgalom gondolatait fejezi ki, amikor arról beszél: Erdély az Unióval, »a magáról való lemondásból« »erkölcsi jogot« szerzett arra, követelje »Magyarország központi kormányától, hogy ugyanazzal a szeretettel, ugyanazzal a megértéssel kezelje a mi dolgainkat, mint amilyen buzgósággal és szeretettel kezeltük volna mi magunk«.”³³ Különös értéke ennek a beszédének, hogy az Erdély fölötti magyar főhatalom idején veti fel a nemzetiségi kérdést: „...ezen ügyekben nem azok hallgattatnak meg, akik a nemzetiségi kérdést közvetlen közelből, tapasztalatból ismerik, hanem azok, akik a fővárosból egészen más látszempontból... tekintik a mi viszonyainkat. [...] a nemzetiségi kérdést érintő ügyekben elsősorban erdélyiek hallgattassanak meg.«”³⁴

Aligha vitatható: Bánffynak akár csak ez az egy, korai kiállása az „erdélyi szellem” képviselőként felhatalmazza őt arra a szerepre, amelyet ráruház a helikoni közösség 1926-tól. Akik kedvelik az öszeesküvés-elméleteket, a következő sorokban találhatnak gyanakvásra indokot: ugyanebben az időszakban publicisztikával és nyílt levelekkel ostromolja a magyar kormány tehetetlenségét a Kalotaszegen letelepedő Kós Károly – Bánffytól teljesen függetlenül. „Mert én láttam az Astra gyűlését... [...] És tudom, hogy az erdélyi oláhság győzelme volt az rajtunk. [...] Láttunk egy hatalmas nemzetgyűlést..., de nem láttunk pózolást, nem hallottunk frázisokat. [...] Ez itt már nemzet, mely öntudatos munkával, pénzzel és kultúrával szerelte fel magát” – figyelmezteti a Budapesti Szemle főszerkesztőjét, Voinovich Gézát. „...mihelyest az erdélyi oláhság kultúráilag, vagyoniilag és társadalmilag konszolidálódik, abban a pillanatban kérdéssé válik a magyar Erdély léte. [...] A szervezett oláhság készen van.”³⁵

Csupán ez a két megnyilatkozás, a Bánffy és a Kósé, a Trianon előtt létező transzilvanizmus történelmi folytonosságának megnyilatkozása, amely szellemi, elméleti és jogi alapot teremtett a – nem várt és ellentétes előjelű, de sajnos a legjobbak által megjósolt – kisebbségi helyzetben. Bár a második Tisza-kormány végül is megértette Erdély kérdésének jelentőségét, Kós Károly (sokáig ismeretlen) tanúságtétele szerint készült is egy minden részletre kiterjedő tervezet: megvalósítását a történelem már megakadályozta. Föltételezhető azonban, hogy az 1916-ban megfogalmazott alapelvek épültek be a Keleti Akció égisze alatt működő Népies Irodalmi Társaság fedőnevű szervezet programjába, amellyel az erdélyi kisebbségi magyarságot támogatták.³⁶ Érdemes hosszabb részletet feleleveníteni Kós Károly emlékezéséből, melyben Klebelsberg Kunó államtitkárral folytatott megbeszélését idézi fel:

„Klebelsberg Kuno gróf az íróasztaltól állott fel...

– Kérni szeretném valamire – kezdte. [...] Erdélyről van szó..., arról az országrészről, mely nagyon messze van tőlünk, és amelynek az ország többi területéhez viszonyítottan leginkább eltérők a sajátosságai, mostohábbak és kényesebbek, sőt veszedelmesebbek a viszonyai. [...] A háború előtt a kormány kezdeményezett ott bizonyos akciókat gazdasági, pénzügyi és kulturai vonalon. De folytatásukat a háború egyelőre megakasztotta. Viszont a háborúnak előbb-utóbb vége lesz, és akkor ezt az életet megtartó építőmunkát folytatni kell, ...számolva a háború nyomában a belső feszültségek erősödésével is, gondosan előkészítendő távlati terv szerint. [...]

Beosztottam a napomat: ...az erdélyi kultúraépítés problémájának megoldásán törtem a fejemet... [...] Éppen ötven esztendeje már – de azt tudom, hogy a falusi kisiskoláktól a városi polgári és középiskoláig, az alsófokú ipariskolától a műegyetemig, a múzeumoktól a színházakig és a műemlékvédelemig mindenről... elmondtam a magam megoldási elgondolását.. Mellékletül térképábrázolást is csatoltam írásomhoz, melyben feltüntettem a három nemzet település-területeit...”³⁷

Tervezetét Kós nevezetes napon, 1916. november 28-án, Ferenc József császár halála napján adta át Klebelsberg miniszternek, és a következő időszakban bontakozott ki barátsága Bánffy

Miklóssal. Aki bevonta őt az ismert koronázási ceremónia díszletezési munkálataiba. Innen a későbbi együttműködési készség és a kölcsönös bizalom.

Amikor tehát Kós Károly és társai a Trianon okozta sokkból éledezve megfogalmazzák a *Kiáltó* szót, a Bánffyhoz hasonlóan sokoldalú, ráadásul kiváló gyakorlati és érdekérvényesítő képességekkel megáldott építész-grafikus joggal alapozhatott a Klebelsbergnek – ellentétes körülmények között – elkészített Erdély-fejlesztési tervzetére.

Bánffy 1922 decemberében a külügyminiszteri státusról történt lemondása és 1926-os vissza-költözése közötti időszakának életeseményeiről alig tudunk valami érdemlegeset. Az bizonyos, hogy a munkásságát, külpolitikai koncepcióját akadályozó és a személyét primitív eszközökkel támadó erők késztetik számvetésre: „...végleg letört: az a sok hátbatámadás... [...] Az ellenzéki sajtó folytonos gyanúsításai[t] és rágalmai[t]... megalázónak éreztem. [...] Végül összeroppant az idegzetem.”³⁸ Nem az az ember, aki könnyen menekülőre fogja, egyelőre azonban levonja a konklúziót: „Hogy Budapesten nincs keresnivalóm, az lassacskán világossá vált.” A háború és az azt követő erőfeszítések roskasztó évei után, első ízben 1923-ban tesz látogatást a szülőföldjén, és ekkor fogamzik meg benne a terv, amely majd megteremti a transzilvanizmus új („helikoni”) irányát... „Erdélyi látogatásom erősen hatott reám. Ottlétem alatt először villant meg bennem az a gondolat, hogy végleg visszajöjjenek szülőföldemre, és távol minden politikától, újra irodalmi munkába fogjak.”³⁹ A Budapest–Kolozsvár közötti határsávon, finom hangolásokkal, alig észrevehetően alakul át a főváros szellemiségét képviselő irodalom valami mássá, azzá, ami az Erdélyi Helikon egyedi bukájának nevezhető. Ezen az elválasztó mezsgyén keletkezik Bánffy mára elfelejtett, nagy pörgésű bohózata, amelynek a maga korára utaló kódjait érdemes volna fölfejtetni, akár adalékként a társadalmelemzésekhez. A *Maskara* még nem jelzi azt a radikális beszédmódváltást, amit a megújult (egyben értékeket konzerváló) erdélyi irodalom hoz, ellenben parodizálja mindannak lényegét, aminek a szerző búcsút akar mondani: az emberi értékek és kapcsolatok teljes összekuszálódását; a nemzeti létbizonytalanságot, ahol szélhámosok és semmittevő szerepjátékosok mondják meg, ki az, aki „nemzetromboló elveket hirdet”; ahol a legprimitívebb széltolók „lepleznek le” „névsorocskákat”, „szervezetecskéket”; ahol a legképzetlenebb detektív is képes felfedezni „egy világot befogó titkos szövetséget”...

•

Dokumentumértékű emlékirataiban Bánffy alig néhány mondat erejéig érinti a titkos és félig titkos társaságok kérdését; valószínűleg annyit árul el, amennyit károkozás nélkül megtehet. Félmondatai viszont igazságok, és ezeket volna érdemes „összeolvasni” szépirodalmi műveinek fikcionált, árnyalatos rajzaival. Külügyminiszterként a genfi népszövetségi értekezleten több, látványosabb eredményt érhetett volna el, ha a zűrzavaros belpolitika nem korlátozza a cselekvési terét. Az érdemi munka nem a nyilvános üléseken valósult meg, hanem valahol a háttérben, s eredményt csak így módon lehetett elérni: „Megpróbáltam közelebb kerülni hozzájuk, beléptem hát a klubjukba. ...valamint a helybeli irodalmi és polgári körökbe.” És lám, milyen apró akadályokon múltott jelentősebb eredmények elérése: „Reverchon, a genfi szabadkőműves páholy nagymestere is fölkeresett. A magyarországi páholyok visszaállítását szorgalmazta és vagyonuk kiadását. ...valami biztatást mondani... nem esett volna nehezemre, hiszen a kérését igazságosnak tartottam, de jól tudtam, hogy e tárgyban aligha leszek képes segíteni, hiszen a kormányzó gyűlölte a szabadkőművességet. Mégis... valami biztatót kellett válaszolni, tekintettel, hogy a Népszövetség titkársága mind csupa szabadkőművesből állt, és a delegátusok jó része is az volt.”⁴⁰

Nos, egy-egy Bánffy-mű – esztétikai értékén túlmutató – kódolt jelentéseinek megértéséhez az életút, történelmi valóság és fikcionált történetek ehhez hasonló egymásra olvasására volna szükség. Sajátos módon a fenti adalékok (remélhetőleg) közelebb vezethetnek az 1926-os válaszut kérdőjeleihez is. Történelmi perspektívából érthetővé lesz, hogy a kormányzónak volt oka rettegni a szabadkőművesek *bizonyos csoportjaitól* – okot adtak rá a háborús, a forradalmi és ellenforradalmi vérengzések. Talán arra is, hogy a szabadkőművesek Podmaniczky utcai székházát 1920 májusában erőszakos eszközökkel kiürítették, és azonnal új, a kormány az általa támogatott titkos szervezeteknek utalta át. Hivatalosan tehát megszűntek a szabadkőműves páholyok, a Trianonnal elvágtott területeken azonban tovább éltek, és elvégezték azokat a közösség-szervező, támogató és segélyező feladatokat, amelyeket a román hatóságok a hivatalos intézményektől megtagadtak, félhivatalos

vagy titkos kapcsolatokat építettek ki az anyaországi szervezetekkel. Az a bizarr helyzet állt elő, hogy a magyar kormány – miközben tiltotta a szabadkőművességet – az országot bilincsként közrefogó ellenséges környezet és a határokon belül ellenségeskedő frakciók kijátszására, valamint a határon túl rekedt magyarok megsegítésére kénytelen volt együttműködni akár nem kedvelt titkos szervezetekkel is. Legmegbízhatóbb támogatója kezdetben az EX-ként sifírozott Etelközi Szövetség volt: föltételezhetően ennek segítségével fékezték meg például a IV. Károly visszatérését és erőszakos magyarországi hatalomátvételét megszervező belső, fegyveres erőket.

Ezen a ponton összemosódnak az erőviszonyok, gyaníthatóan a külügyminiszter Bánffy képes áttekinteni a rendkívül szövevényes hatalmi játszmákat – s a továbbiakban nem akar részt venni. Az arisztokrata családok a 18. század elejétől valakivel többnyire képviseltették magukat a – korszakban kifejezetten haladónak tekintett – szabadkőműves páholyokban. A családi hagyomány szerint első szabadkőműves ősük Bánffy György, Erdély gubernátora volt; az író Bánffy Miklós életútján azonban semmi nyoma annak, hogy tagja lett volna valamelyik páholynak, az EX-be mégis, mondhatni, hivatali kötelezettségként, be kellett lépnie. Ezt nem magától az írótól, hanem a külügyminiszter két legveszedelmesebb, „királycsináló” ellenségétől tudjuk. „Az EX Szegeden született 1919-ben. Alapítója Pröhle Vilmos egyetemi tanár volt – írja sokáig titkosított emlékirataiban Zadravecz István szerzetes, tábori püspök. – [...] A legnagyobb és legerősebb társulás a magyar irredenta érdekében. [...] Kereste a titkosságot, mert szervezkedéseiben a szabadkőművességet tartotta szem előtt.”⁴¹ Tőle, elfogult és egyoldalú feljegyzéseiből tudjuk, milyen szerepet szántak alapítói a szervezetnek, és mi lehet az, amiről az emlékező Bánffy sohasem szól, ám tapasztalatait belekódolja műveinek metaforikus jelentésrétegébe: „Az alapszabályok értelmében az EX arra törekedett, hogy tagjaival töltsse be a hatalmi helyeket. [...] Amint feltűnt egy új név, csillag a magasságokban, pláne a miniszteri székekben..., mindjárt küldtek hozzá »beszervezőket«. [...] mindjárt a vezető helyekre tették. Szerencse, hogy csak hét vezéri szék volt... [...] Találtak rá módot, hogy Bánffy külügyminiszterből a beszerzés után rögtön vezér lehessen.”⁴² A hadsereg püspökének leghívebb bajtársa, Prónay Pál, aki a maga vezette hadakkal támogatva IV. Károlyt, a főváros és a kormány ellen indul (tekintet nélkül arra, hogy a királyság kikiáltása után az antant azonnal megsemmisítené Magyarországot), titkos naplójában még nagyobb gyűlölettel fordul a külügyminiszter és társai ellen. „Amikor már az antikarlista csoport megerősödött [...], megteremtették a maffia magját, melyeknek tagjait kivétel nélkül beszervezték az EKSZ-be... [...] Mindezen katonai és politikai tényezőket... mint a sakkturát, gróf Bethlen István, gróf Teleki Pál, gróf Bánffy Miklós, ez a három erdélyi szabadkőműves mágán igazgatta, egyelőre a háttérből. Nekik sikerült Horthy bizalmába férkőzni...”⁴³

Prónay Pál és páter Zadravecz évtizedekkel Bánffy halála után előkerült feljegyzései teljesebb magyarázatot adnak az alkotó ember keserűségére és hazatérési szándékára, mint saját – körütekintő, helyzetértelmező és minden személyes sértést kerülő – emlékiratai. Valóban nem kétséges, „ez a három erdélyi szabadkőműves mágán” mindent elkövetett azért, hogy a nemzeti öntudatát legerőteljesebben őrző régió magyarságát valamilyen módon támogassa. A kultúra, az irodalom, a művelődési élet erősítése mutatkozott a legalkalmasabb lehetőségnek. Bánffy pedig – egyre több jel mutat ebbe az irányba – visszatérését igyekezett jól megszervezni: a kormánypolitika a nagy műveltségű, európai látókörű és Erdélyhez érzelmileg szilárdan kötődő Kuncz Aladár számára nyitja meg az átalakítás és teremtés útját.⁴⁴ „S amikor... már meg is született az erdélyi magyar szépirodalom sajátos termelőszerve: az Erdélyi Szépművészeti Céh, akkor, csak akkor... bukkant fel közöttünk Kuncz Aladár. Nem a maga spontán elhatározásából jött ide Magyarországról, hanem a kolozsvári Ellenzék napilap meghívására (*valószínűleg Bánffy Miklós javaslatára*, együttesen Hunyady Sándorral), melynek szüksége volt új, korszerűen színvonalas újságíró-munkaerőkre.”⁴⁵ Kuncz Aladár előzetes sajtóbeli bejelentkezése Kolozsváron, 1922-ben, témájával is egy nagyobb, távlatos koncepció részletének mutatkozik: az irodalmi mecénásság kérdését feszegeti oly módon, hogy annak művelődéstörténeti vázlata után meglehetősen áthallásos aktualizálását fogalmazza meg: „A ma és a holnap művészeti és irodalmi életét az határozza meg, hogy a társadalom vezető rétegei, akik az államnak minden felesleges pénzét a kezükbe kaparintották, mily mértékben vállalják az irodalmi maecenásság szerepét.”⁴⁶ Alig egy év múlva a cikk szerzőjével már hazatért kolozsvári lakosként és az Ellenzék szerkesztőjeként találkozunk. Nem lehet hát véletlen, hogy egyik írásában Bánffy Miklóst, mondhatni, újra bemutatja Kolozsvár lakosságának, legfőképpen mint alkotó művészt, író és mecénást: „...lelke legmélyén erdélyi, és egyenes kivetítése, késői, de közvetlen hajtása

annak a nemzedéknek, amely századokkal ezelőtt itt, Erdélyben bontatlan intellektussal és akarat-tal történelmet s műveltséget teremtett.”⁴⁷ Magyarán: alkalmas az új helyzetben is az erdélyi kultúra mecenatúrájára.

Amit pedig azután Bánffy Miklós 1926-os hazatérésétől a II. világháború végéig, illetve a román kommunista hatalom kezdetéig tesz (csupán az irodalom terén: lap- és könyvszerkesztés, regények, elbeszélések, drámák, esszék publikálása, fórumok szervezése, könyv- és folyóirat-illusztrációk, -grafikák, a helikoni közösség menedzselése stb., stb.) – maga a modern értelemben újrakon-dolt és a kisebbségi magyarság léthelyzetére alkalmazott *mecenás-szerep*. Ha Bánffy nem vállalja ezt a rendkívül összetett feladatkomplexumot, mindenekelőtt Kunczcal, Kóssal, Kemény Jánossal, majd koncentrikus körökben, az alkotó emberek roppant széles rétegeit bevonva a kultúra segítségével megvalósítandó erdélyi újjászületésbe: a *helikoni transzilvanizmus* nem növekedhetett volna azzá a nemzetmegtartó szellemi mozgalommá és erővé, aminek ma ismerjük. Akik nap mint nap találkoztak az íróval, idejében érzékelték a szerep tudatosságát. Kovács László a hetvenéves alkotó portréjának megrajzolásakor legfontosabb jellemvonásának tartja, hogy általa a Trianonnal bekövetkezett helyzet teremtett személyiséget a feladathoz, „olyan közéleti és nemzeti hivatás-terület-re állítja, ahol... éppen az irodalmi és művészi alkotó-tevékenység nyer fokozott nemzeti és politikai jelentőséget”. Beteljesítéséhez sokkal többre volt szükség a klasszikus mecenások műkedvelő munkásságánál: „a »büszke főúr« szellem előtt meghajló... »főlemelő« alázata kellett. Az alkotó szenvedélye.”⁴⁸ Mindezek ismeretében az ebbéli „főlemelő alázat” gesztusaként minősíthető az az előadása, melyet 1943-ban a Kolozsváron újra elindított egyetem vezetésének kérésére tartott. A várakozás ellenére nem saját munkásságáról beszél, jóllehet írói teljesítményének csúcán láthatjuk ekkor (színházi bemutatók, új novelláskötet és az *Erdélyi történet* teljes kiadása: maradéktalan siker), a *mecenás* szerepét és jelentőségét vizsgálja meg a művészetek történetének fordulópont-jain. Ez az esszéje, amely irodalmi alkotásként is kimagasló jelentőségű, amellet, hogy hatalmas műveltséganyagot mozgósít, és a témát eredeti megközelítésben dolgozza fel, egyben a mecenási feladatkör megkerülhetetlen társadalmi – tehát az erdélyi magyarság elmúlt húsz évében érvénye-sített – jelentőségét is minősíti. Egyik oldalon látható a kiemelkedő személyiség: „azt hiszem, hogy mecenássá is talán születni kell, akár művésszé” – ezt a tételt illusztrálja a középkori Kelet művé-szetének nagy teljesítményeivel, s végső soron így a mecenás, az egyéniség „az alkotóművész ő maga”. A másik oldalon az általa világra segített művek az „egyetlen nagy egységben” nyerik el igazi értéküket: „a mecenás is, ha igazán az, részese lehet annak a nagy egységnek, ami szellemiségé-ben egymással összefogja a művészet minden ágát”.⁴⁹

Bizarr konklúzióként hangozhat: a transzilvanizmus komplex irodalmi-kulturális teljesítményé-nek kibontakozásához, úgy látszik, szükség volt arra, hogy Bánffy Miklós a neki megadatott sokol-dalú tehetségét – a primitív támadások okán – a napi politikában kudarcként cipelje magával, és ké-pes legyen egyéniségét áthangolni erre a monumentális mecenási és alkotói szerepre; nemcsak a művészetek minden ágát összefogni, de mindezt ráadásként a nemzet épülésének szolgálatába ál-lítani. Erdélyiség–egyetemes magyarság–európaiság témaköreinek összekapcsolását és a társada-lom legkülönbözőbb csoportjainak közös horizont alá vonását a fenti módon, egyetlen alkotásnak sikerült magas esztétikai hatáserővel megvalósítania, nem véletlenül az *Erdélyi történet*nek.

Maga a mű megszületése is a korra és helyszínre jellemző: valamiféle (tökéletesen fel nem tárt) írói versengés, „kollektív” teremtésvágy kihívásaként jött világra. Ugyanis három nagy regénykísérlet történik a húszas évek derekától az erdélyi arisztokrácia történelmi szerepének, felelősségének és az alatta álló társadalmi csoportokhoz való viszonyulásának bemutatására. Elsőként Tamási Áron vesel-kedett neki a *Czímeresekkel*, ám később maga is belátta, hogy meghaladja – nem a tehetségét, hanem a társadalom legfelsőbb régióiban szerezhető tapasztalatait. „....meg kellett állapítanom, hogy a törté-net nem olyan szervesen nőtt ki az én írói világomból, mint az eddigi novelláim... A történet szereplői is némileg idegenek voltak az én írói világomtól – tér belátásra élete utolsó, emlékező művében. – ... megtörtént, hogy Bánffy Miklós a markába ütött, mondván, hogy ő majd megmutatja, miképpen kell arisztokratákat megírni. Ezt jóval később *Erdélyi történet* címen öt kötetben meg is írta.”⁵⁰

Sokkal izgalmasabb kérdés: miféle „írói versengés”-egyeztetés történhetett Kuncz és Bánffy között? A *Fekete kolostor* írója ugyanis, gyaníthatóan, világsikert arató művével párhuzamosan írta *Felleg a város felett* című (sajnos, torzóban maradt) regényét, amely elbeszélői nézőpontját tekintve is egyértelműen ellenpontozza Bánffy trilógiáját. Főhőse, Tamás az anyaországból Erdélybe érke-

zett szemével és tapasztalatával figyeli az itteni viszonyokat, ráadásul a század eleji középosztálybeli magyarországi polgár körültekintésével, jó szándékú kritikával értelmezi, amit lát. A regénybeli mánások körében kiváltságos funkciókat hordoz az *Abáty Andor* nevű szereplő, aki tagadhatatlanul sok rokon vonást mutat Bánffy trilógiájának központi, rezonőr-alakjával, *Abády Bálint*tal. És lám csak, a magyarországi polgár Erdély-élményét bontogatva, visszakanyarodunk a civil közösségek létehez és kibogozhatatlan hálójához, amelyek e látomás szerint valójában működtetik az országot vagy legalábbis a nagy közösségeket. Leírásában Kuncz megteremti a jelentős mértékben általa is alakított transzilvanizmus külső, magasabb kilátóról megfigyelt, tehát kritikai ábrázolását: „Egészen másképp volt itt minden, mint ahogy a magyarországi városokban látta. [...] Arisztokraták, dzsentrik, polgári emberek és egyetemi tanárok szalonjai irányították a város életét. Azután jöttek a különböző jótékonyági és vallásos egyesületek. [...] ...az Erdélyi Múzeum és az Erdélyi Irodalmi Társaságnak... nevei is folyvást előfordultak. Azután következett a sok »asztaltársaság«... Legalább húszat soroltak fel...” És figyeljük meg, ahogyan a folytatásban, kétségtelenül játékos gesztussal, azonos sorba állít – a regény történeti, háború előtti és a megírás Trianon utáni – idejében létező, részben erdélyi, részben magyarországi, közismert vagy bensőséges használatú neveket: „...olyan furcsa nevűeket, mint Muskátli, EX, O.P., Lóna, Pista bácsi, Megest” stb. Kirívó kuriózum ebben a paradigmásorban az EX, hiszen ez, mint láttuk, tipikusan Trianon utáni és anyaországi képződmény. Maga a logikai paradoxont képező felsorolás azonban a transzilvanizmus „intézményen kívüli” értelmezhetőségére utal, illetve a románok tudatos hatalomátvételi készülődésére. „...én ebben is őserdélyi tulajdonságot látok – mondja Kuncz hőse. – Itt mindenki be van szervezve a közélet számára, mégpedig kényelmes és kedves keretek között, mint amilyen a szalon, az asztaltársaság és a többiek. [...] a nemzetiségi intézmények sokkal életképesebbek. Ők védelmi állásokat szerveznek...”⁵¹

A kaszinók és szalonok társasági élete kiemelt jelentőséggel vonul végig Bánffy nagyregényén is, ott azonban látványosan átnyúlik a Király-hágón, a Tiszán, és összekapcsolódik a fővárosi meg a dunántúli másfajta (valóban az aulikus) arisztokrácia vitatható, kettős kötődésű világával. Az országos, avagy éppenséggel birodalmi eseményeket azok a kétértelmű, diplomatikus udvariasságú beszélgetések mozgatják, amelyek ezekben a külvilág előtt ismeretlen termekben hangzanak el, illetve jellemzően még a bálók, lóversenyek, vadászatok forgatagának mögöttes tereiben. A nyugati régióban a fontos megbeszélések birodalmi érdekeltséget jelenítenek meg, céljuk mindig a hatalom kiterjesztése. Keleten – a főszereplő Abády személyében – a birtoklás elsősorban a természet mindenki számára egyenlő mértékben elnyerhető szépségének eltulajdonítását jelenti; valami efféle, nehezen megfogalmazható üzenete van a történetek mögött bujkáló leírások és bölcséleti gondolatok esszévonulatának.

Abády cselekvéseinek és szellemének mozgását követve kirajzolódik a transzilvanizmus identitásformáló térbelisége is. Térképen megrajzolva, Kolozsvár centrumból terjeszkedik. Észak-északkelet felé a Szamos völgyén halad, átfogja a Mezőséget, keleti irányban az egykor népes szász vidék, Régen felé fordul, a Marosnál a Görgényi- és a Keleti-havasokra fut fel, délebbre a Nyárád mentén eléri és átfogja a teljes Székelyföldet, és ismét a szászok földjét. Nyugat felé afféle szellemi vízválasztó a Király-hágó: Abády Bálint és az erdélyi hivatalosságok minden útja itt vezet a főváros felé, s nagyjából Budapest az a végső pont, ahol még hat vagy legalább megértésre talál bizonyos körökben az erdélyiség szelleme. A Dunát átlépve, nyugatra és északabbra a magyar létnek – ma is elgondolkodtató – más szintje mutatkozik meg a főhős számára: „Mennyire más világ ez itt, mint nálunk Erdélyben... Ott kicsi küzdelem, kicsi veszekedések. [...] Ezek az emberek itt benne élnek a történetek közepén, ...beszélnek róla könnyedén, otthonosan.” Erdélyben a hatalom mint birtoklás: elsősorban felelősséget jelent. „Hogy eleink közül sokan jutottak vezető állásba..., társadalmi helyzetük, vagyonuk és családi kapcsolataik eléggé indokolják. Megelégedésre csak az szolgálhat, ha a feladatuknak tisztességgel megfelelték. [...] Így mikor [az ember] valami országos szerep- vagy állásra elhivatik, azt érzi, hogy az az állás... nem tette nagyobbá, mint amilyen különben volt, ha pedig elveszti, akkor sem lesz kisebbé. [...] Hiszen a magyar társadalom struktúrája eddig, hogy vezérállásokra főrangúakat visz. Erő ez akkor is, ha bármely erkölcsi parancs miatt megválnak a hatalmi állástól... És ebben van a noblesse oblige-nak magasabb értelme.” Végső formájában a transzilván szellemiség, egyik mutációjával, negatívan, idegenségérzetként konstituálódik. Az egyetemes magyarság Keletje és Nyugatja között alig-alig lehetséges az átjárás. Legszemléletesebb példája Abády (a Kelet, az erdélyi szellem) és Lili (a Nyugat, a dunántúli szellem) házassága-

nak meghiúsulása: „...ez a nő itt van itthon, ez az a környezet, ami talál hozzá, ez az osztrákos, kis-sé idegen luxus, ami az ő erdélyi lelkének idegen világ. Hogyan vihetné át Erdélybe? Bármennyire szeretné is őt a lány, mégis számkivetett volna ott, nem illenék oda, bármilyen nagyszabású is Dénestornya, hiszen az is annyira más és annyira magyar, annyival egyszerűbb... az élet ott e nyugatias társadalommal szemben...”

Két regény, a Kunczé és a Bánffy, egymással ellentétes és egymást kiegészítő szemléleti alapról, összefogózkodva rajzolja meg a transzilvanizmus gondolkörét. Kuncz főhőse az anyaországi szellemi fejlődés és tudás birtokában közelít, jószándékúan, az erdélyiség megismeréséhez. A Bánffy-trilógia világképének alakulása ellentétes mozgásiránnyal rajzolható meg, mi több, megkockáztatható a tételszerű megfogalmazás: Nincs egyetlen más regény a korszakban (de a későbbiekben is alig), amely sajátosan Erdély (mint „provincia”) felől volna képes az egyetemes magyarság problémahalmazát, illetve a magyar társadalmat perspektivikusan, átfogóan láttatni.

JEGYZETEK

¹ BÁNFFY Miklós, *Erdélyi csillagok. Kemény Jánosnak. Előszó* (1935) = Uő, *Emlékezések. Irodalmi és művészeti írá-sok*, s. a. r. DÁVID Gyula, Polis, Kolozsvár, 2012, 413.

² ADY Endre, *A duk-duk* [1908] (Jegyzetek a napról – 116.) Arcanum, Kézikönyvtár, *Ady Endre összes prózai műve* 9, 1908. január–december.

³ Ligeti Ernő ad elsőként összefoglalást írószervezetek létrehozásáról a Helikon előtt. LIGETI Ernő, *Súly alatt a pálma* [1941], Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2004, 110–120.

⁴ SZEMPLÉR Ferenc, *Jelszó és mítosz = Jelszó és mítosz*, s. a. r. POMOGÁTS Béla, Mentor, Marosvásárhely, 2003, 158.

⁵ *A Helikon és az Erdélyi Szépművés Céh levelesládája (1924–1944)*, s. a. r. MAROSI Ildikó, Kriterion, Bukarest, 1979, I, 59.

⁶ Uo., 82.

⁷ Uo., 64–65.

⁸ Kós Károly levelezése, s. a. r. SAS Péter, Mundus, Budapest, 2003, 634–635.

⁹ LIGETI, i. m., 266., 267., 270.

¹⁰ Kós Károly, *Megint a Helikon*, Erdélyi Helikon, 1929/5, 368.

¹¹ GAÁL Gábor, *Az Erdélyi Helikon antológiája* (1927) = Uő, *Válogatott írá-sok I. 1921–1940*, Irodalmi, Bukarest, 1964, 116–117.

¹² GAÁL Gábor, *Új folyóirat Erdélyben* (1928) = Uo., 246–247.

¹³ SÁRRÉTI Sándor [a kolozsvári filozófus, egyetemi tanár, TÓTH Sándor álneve], *A transzilvanizmus fogalmáról*, Tiszatáj, 1974/8, 54–57.

¹⁴ Uo.

¹⁵ BÁNFFY Miklós, *Emlékeimből* [1932] = Uő, *Emlékeimből. Huszonöt év*, s. a. r. DÁVID Gyula, Polis, Kolozsvár, 2001, 207–208.

¹⁶ SÁRRÉTI, i. m.

¹⁷ *Az írói közösség nyilatkozata*, Erdélyi Helikon, 1942. szeptember, 596. Megszövegezéséhez és koncepciójához valószínűleg döntő módon járult hozzá Bánffy Miklós, legalábbis ez sejthető a belső használatú jegyző-könyv utalásaiból: „...az elnöki tisztet Tavasz Sándor töltötte be. [...] Felkérte Bánffy Miklóst, ismertesse azt a nyilatkozatot, melyet az első tájékoztató alkalmával szükségesnek láttak megszövegezni.” *A Helikon és az Erdélyi Szépművés... i. m.*, II, 283–284.

¹⁸ BÁNYAI László, *Kuncz Aladár és műve* [1966] = Uő, *Hosszú mezsgye. Esszék, jegyzetek (1928–1968)*, Kriterion, Bukarest, 1970, 266.

¹⁹ BÁNYAI László, *A húszas évek és a Korunk indulása* [1966] = Uo., 256.

²⁰ BÁRDI Nándor, *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéből*, Pro-Print, Csíkszereda, 2013, 511.

²¹ K. LENGYEL Zsolt, *A kompromisszum keresése. Tanulmányok a 20. századi transzilvanizmus korai történetéhez*, Pro-Print, Csíkszereda, 2007, 219.

²² BÁRDI, i. m., 510.

²³ KACSÓ Sándor, *Ki a kastélyból a kertbe!*, Brassói Lapok, 1936. július 12., 9.

²⁴ TÓTH Sándor, i. m.

²⁵ BÁNYAI, *A húszas évek... i. m.*, 256.

²⁶ BÁNYAI, *Kuncz Aladár... i. m.*, 267.

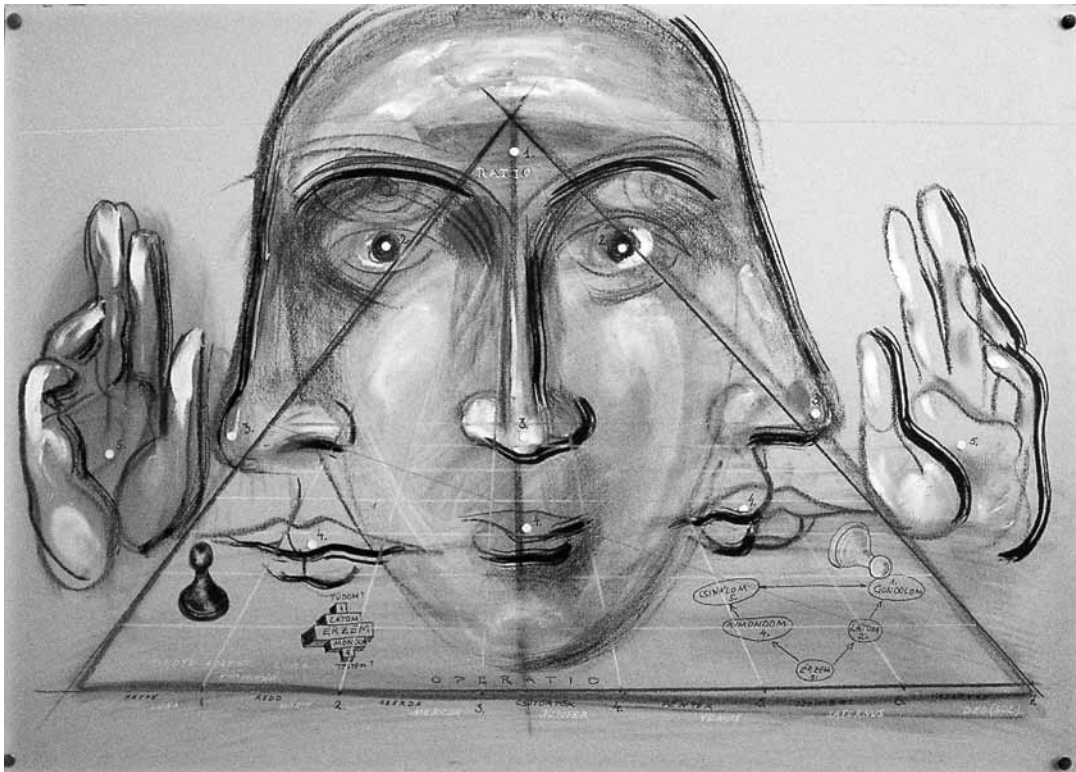
²⁷ Uo.

²⁸ *A Magyarország című lap 1944-es évfolyamából* idézi: MAROSI Ildikó, *Versailles-i repkény*, Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2004, 121.

²⁹ BÁRDI, *Otthon és haza... i. m.*, 416., 417.

³⁰ BÁNFFY, *Emlékeimből... i. m.*, 102.

- ³¹ BÁNFFY, *Huszonöt év*, Püski, Budapest, 1993, 128.
- ³² Idézi: MAROSI Ildikó, Gróf BÁNFFY Miklós, *levelek 1944–1949*, Szépművés, h. n., 2018, 36–37.
- ³³ MAJOR Zoltán, *Bánffy Miklós útja és műve* = BÁNFFY, *Huszonöt év*, i. m., 9–10.
- ³⁴ Idézi: MAJOR, *uo.*
- ³⁵ Budapesti Hírlap, 1911. szept. 6. Kós Károly *publicisztikája*, s. a. r. SAS Péter, Pallas-Akadémia, 2014, 28–29.
- ³⁶ Részletes leírása: BÁRDI, i. m., *A Népies Irodalmi Társaság* főcím alatti fejezetek.
- ³⁷ Kós Károly, *Életrajz*, s. a. r. BENKŐ Samu, Kriterion, Bukarest, 1991, 168–170.
- ³⁸ BÁNFFY, *Huszonöt év*, i. m., 158.
- ³⁹ *Uo.*, 174.
- ⁴⁰ *Uo.*, 147.; 157., 158.
- ⁴¹ Páter ZADRAVECZ *titkos naplója*, s. a. r. BORSÁNYI György, Kossuth, Budapest, 1967, 129., 130.
- ⁴² *Uo.*, 136.
- ⁴³ *A határban a halál kaszál. Fejezetek Prónay Pál naplójából*, szerk. SZABÓ Ágnes, PAMLÉNYI Ervin, Kossuth, Budapest, 1963, 193.
- ⁴⁴ Az irodalmi és eszméletörténeti értelemben felfogott transzilvánizmus kibontakozása hiánytalanul egyeztethető Bárdi Nándor – apró részletekig feltáró – politikai elemzésével. Egyfelől a Kós Károlyék által kezdeményezett önálló erdélyi cselekvés támogatását igazolják a Keleti Akció keretében feltárt dokumentumok, másfelől ugyanerre utal a magyar kormány folyamatosan, okosan kiigazított Erdély-politikája. „Mindez összekapcsolódik Bethlennek a harmincas évek elejére kialakuló autonóm Erdély elképzelésével. Feltehetően ennek a koncepciónak mint a revízióval párhuzamos stratégiának előkészítése és a magyar kulturális elit integrálása volt Bánffy tevékenységének célja.” BÁRDI, i. m., 416.
- ⁴⁵ Kós Károly levele Czine Mihálynak, Kolozsvár, 1966. IV. 16., Kós Károly *levelezése*, szerk. SAS Péter, Mundus, Budapest, 2003, 606.
- ⁴⁶ KUNCZ Aladár, *Vita az irodalmi maecenásságról*, Pásztortűz, 1922/44, 525–528.
- ⁴⁷ KUNCZ Aladár, *Kisbán Miklós*, *Ellenzék*, 1923. október 14.; Uő, *Erdély az én hazám*, s. a. r. POMOGÁTS Béla, Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2013, 166–168.
- ⁴⁸ Kovács László, *Bánffy Miklós. Vázlat egy írói arcképhez*, Erdélyi Helikon, 1943/10, 565., 574.
- ⁴⁹ BÁNFFY Miklós, *A mecénás a művészetben* [1943. március] = MAROSI Ildikó, *Bonchidai Prospero*, Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2009, 27., 30., 34.
- ⁵⁰ TAMÁSI Áron, *Vadrózsa ága*, Szépirodalmi, Budapest, 1967, 35–37.
- ⁵¹ Az idézetek forrása: KUNCZ Aladár, *Felleg a város felett*, Kriterion–OSZK, 2016, 88–90.

FERENCZI KÁROLY, *Már egyedül tájékozódok*, 2006

CSEKE PÉTER (1945) Kolozsvár

CSEKE PÉTER

Szögletes zárójelek kalodájában

Eszmetörténeti jegyzetek egy készülő

Jancsó Béla-kötethez

1. Rám is bizonyosan nagy hatással lett volna, sokat veszítettem, hogy nem tőle tanultam esztétikát, poétikát, világirodalom- és magyar irodalomtörténetet – ezzel fogadott 1999 egyik ködös novemberi délelőttjén Jancsó Adrienne Kossuth-díjas előadóművész az Ódry Árpád Művészotthonban. Ehhez csak annyi kellett volna – fűzte hozzá –, hogy mindennapi sétája során tisztelettel ráköszönjek, miközben hátratett kézzel, kissé előrehajlottan, mindig kopottas sötét zakóban beszélgetőtársakra „vadászott” a kolozsvári Főter alkonyi forgatagában. Egy pillanatig nem értettem, hogy a művésznő miért pattant fel ültő helyzetéből olyan hirtelen, de amikor Jancsó Bélát „hozta” a Monostori út elejéről a Hintz-patika felé, egyből minden megvilágosodott előttem. Jancsó Adrienne varázslatától még a nap is kisütött abban a pillanatban. Rádöbbsentem, hogy 1963 és 1967 között nemegyszer elmentem Jancsó Béla (1903–1967) mellett, miközben a Marianum épületében tartott egyetemi előadásokról a Petőfi utcai diákszállásra igyekeztem. Talán épp testvéröccsének, az irodalomtudósként tisztelt Jancsó Elemér professzor felvilágosodás-kurzusáról jövet.

2. Debreczeni László visszaemlékezéseit rögzítő „beszélgető könyvem” egyik fejezete Jancsó Bélát hozta kortárs-közelségbe.¹ Debreczeni azt is felelevenítette 1983 júliusában, hogy a *Tizenegyekben* Tamásival és a Nyugatban Németh Lászlóval induló esszéírónak miért nem jelent meg életében kötete. A világirodalom nagyjairól, a magyar klasszikusokról, a Trianon utáni erdélyi irodalmi és művészeti élet jelenségeiről, az előtte járó és a nemzedékéhez tartozó erdélyi írók munkásságáról kötetnyi kritikával, esszével és tanulmánnyal gazdagította a Pásztortűz, a Vasárnapi Újság, az Újság, a Keleti Újság, a Brassói Lapok hasábjait; az Ellenzék irodalmi mellékletében éppúgy jelen volt, mint az Erdélyi Helikon hasábjain. A születőben lévő székely irodalom útjának egyengetése mellett gondja volt arra is, hogy a középiskolák padjaiból irodalmi műveltség nélkül kikerülő fiatalok megismerhessék a magyar klasszikusokat. Ez a törekvése az Erdélyi Fiatalok irodalmi szemináriumában vált hangsúlyosabbá, amikor Adyról, Móriczról, Szabó Dezsőről, Tóth Árpádról, Kaffka Margitról, Kassák Lajosról hangzottak el nemzedéke legjobbainak (Dsida Jenő, Jancsó Elemér, Kovács József, Tamási Áron, Venczel József és mások) előadásai. Az erdélyi irodalom múltja (Szentimrei Jenő) és 1918 utáni jelene (Járosi Andor) egyaránt témája volt ezeknek rendezvényeknek. Az 1931/32-es tanévben maga Tamási beszélt a székely irodalomról.

Megalapozott volt tehát a harmincas évek végén László Dezső sürgetése, hogy Jancsó állítson össze egy kötetet. A válogatás el is készült, ámde nyomdába adás előtt visszavonta a kéziratot. Azal az indoklással, hogy „az ő írásai nem elég értékesek egy könyvben való kiadáshoz”.

„Szerencsére kellő időben rájöttem arra – idézi Mikó Imre az unokabátyját –, hogy sokkal többet használ az erdélyi magyarságnak egy eddig elhanyagolt lényeges munkamezőn vállalt munka, mint az, hogy egy közepszerű íróval több legyen az erdélyi irodalomban.”

Ez a cikkgyűjtemény sem jelenhetett volna meg az ő életében – olvashatjuk a sikertelen kísérlet kapcsán ugyancsak az 1973-as *Irodalom és közélet* bevezetőjében. „Amikor pedig később bíztattuk, hogy írja le az emlékeit, lemondóan legyintett: »Majd lesz belőlem egy államvizsga dolgozat.« Az utókor azonban nem elégedhet meg ezzel. Jancsó Béla írásai nemcsak az övéi, hanem az a közösség is igényt tart rájuk, amelyet – legtöbbször a háttérből – szolgált. [...] A mű az író halála után személyétől függetlenül hat tovább, s a közösség felhasználja belőle azt, ami továbbéléséhez szükséges.”²

Egykori évfolyamtársam, Morvay Zoltán vállalkozott az államvizsga-dolgozat megírására – nyilván Jancsó Elemér ajánlására –, mindjárt az elhalálozást követő esztendőben.³ A döntő lépést pálya- és küzdőtársa, Kacsó Sándor tette meg, amíg az Irodalmi Könyvkiadó magyar szerkesztőségének élén állott. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Lakatos utcai gyűjteményében fennmaradtak egy

tervezett kötet gépiratainak másodpéldányai; egy másik dobozban pedig fellelhetők mindazok a sajtókiadványok, amelyekben Jancsó Béla írásai 1920-tól 1969-ig megjelentek. Az összevetésből kiderült, hogy a hagyatékot testvéri közelségből ismerő Jancsó Elemér adta át gépellátásra az eredeti lappéldányokat. A könyvkiadók átszervezésekor (1969 decemberében), amikor a megszerkesztett vagy munkában lévő kéziratokat az új kiadók között szétosztották, az *Irodalom és közélet* törzsanyaga – állítja Kerekes György nyugalmazott Dacia-szerkesztő – a Kriterionhoz került. Eszerint Mikó Imre több mint kétszáz szabványszerűen gépellát Jancsó-írást vehetett kézbe 1972-ben, amikor a kötet szerkesztését elkezdte. Ezekből napvilágot látott hetvenöt.

Mi a magyarázata annak, hogy Jancsó Béla annyira alábecsülte saját írói munkásságát? – tettem fel a kérdést Debreczeni Lászlónak. Érvéle így hangzott: „Az 1918–1919-es évek telén nálunk is fellépett és sok áldozatot szedett járványos nagy európai – spanyolnátha néven ismert – grippa. Szövédményként agyhártyagyulladását kapott. Hetekig feküdt a legválóságosabb állapotban. Volt egy időszak, amikor – többnapos önkívületben lévén – orvosa már le is mondott az életéről. Ám végül is szerencsésen felgyógyult. Hanem mint utókövetkezmény egész életére megmaradt egy sajnálatos pszichikai gyengeség, amely az említett önbizalomhiányban, bátortalanságban is megnyilvánult. (Például sohasem mert egyedül hosszabb utazásra indulni. Szegedi útjait mindig a Csögör Lajos vagy Suba Károly társaságában tette meg.”⁴

Nyíró Gyula budapesti elme-ideggyógyász – aki Juhász Gyulát és Reményiket is kezelte – 1941-es diagnózisa, illetve levelekben rögzített kezelés-receptúrája teljes mértékben igazolta Debreczeni megfigyeléseit:

„*Orvosi bizonyítvány* (Budapest, 1941. VI. 26.). Alulírott bizonyítom, Jancsó Béla egyetemi tanársegéd, fogorvos hosszabb idő óta gyógykezelésem alatt áll. Nevezetnél az encephalitis [...] késői tünetei (spontaneitás-hiány, figyelemzavarok, tremorok mellett) depressziós és [...] jellegű neurózis áll fenn. Fölgyógyulására még hosszabb időn át tartó gyógykezelésre és teljes pihenésre van szüksége. Dr. Nyíró Gyula egyet. e. rk. tanár, elme- és ideggyógyint. igazgató.”⁵

3. Pályakezdésem idején Mikó Imre az „utána jövők” között tartott számon. Vélhetően azért, mert tapasztalta ifjúsága műfaja, a szociográfia iránti vonzalmamat – Balázs Ferencről elkezdett monográfiájában két témába vágó írásomra hivatkozik. Egyik alkalommal, amikor a Kriterion kolozsvári szerkesztőségében jártam, azzal tisztelt meg, hogy kezembe adta Jancsó Béla emlékére idéző írásának gépiratát. „Nézze át – fűzte hozzá –, magát ez bizonyára érdekelni fogja.” Alig fogtam hozzá az olvasáshoz, ennél a passzusnál állapodott meg a tekintetem: „Ez a kötet nemcsak kegyeletadás, hanem dokumentum-gyűjtemény a romániai magyar nemzetiség irodalmi, művészeti, közművelődési közelmúltjából. Nem azt kívánja bizonyítani, hogy mit veszítettünk Jancsó Bélában, hanem arra kíván rámutatni, milyen irodalmi értékeink nem jutottak még be a köztudatba.”

Mikó ebből a helyzetértékelésből látott munkához: „Életrajza megíratlan, írásai szétszórva az egykori sajtóban, példája csak barátainak ritkuló soraiban él. Ez ösztönzött halála után öt évvel munkáinak sajtó alá rendezésére, amit öccse, Jancsó Elemér már nem tudott elvégezni.”⁶

Azóta is az a kép él a köztudatban (még a szakmabeliekében is!), amit Mikó Imre az utókor számára az *Irodalom és közélet*ben rögzített. Magam szerteágazó levelezésének összegyűjtésével és közzétételével, kötetekben is megjelent tanulmányok írásával próbáltam ébren tartani a „torzóban maradt” életmű iránti szakmai érdeklődést. A Kriterionnál megjelent levelezés eddigi köteteiből (2015, 2016, 2019) kiviláglik, hogy a Trianon után színre lépő Jancsó Béla tollát egy korszerűtlen „korszellem” megváltoztatásának igénye mozgatta; az előtte járó Kós Károly és Makkai Sándor küzdőtársának tekintette; Tamási tőle várta az Erdélyben születő magyar irodalom értékalakzatainak számon tartását, tudatosítását.

Az életmű szerves részét alkotó levelezése⁷ voltaképpen egy nagy formátumú gondolkodót reuelál, akinek kisebbségi léthelyzetben messzire tekintő – Duna-medencei – stratégiai elképzelései voltak. Nem véletlen, hogy a délvidéki Mák Ferenc irodalom- és művelődéstörténész már az első kötetre felfigyelt. Jancsó Béla – írta 2015-ben – „az 1920-as évek végétől egyik központi alakja volt a történelmi Magyarország romjain és a Kárpát-medencei utódállamok kisebbségi magyar közösségeinek soraiban megszülető, eredendően új társadalmi szerveződések megteremtésére irányuló kezdeményezéseknek. Az Erdélyi Fiatalok és a hozzájuk hasonló, rokon mozgalmak – a Bartha Miklós Társaság, a kolozsvár–szegedi Bethlen Gábor Kör, a Szegedi Fiatalok és a szlovenszkői Sarló

közösségek – fiataljai a nemzetünket ért katasztrófa nyomán határozottan fölismerték, hogy csak akkor maradhatnak meg magyarnak, ha kialakítják azt a gondolkodásmódot, és megteremtik azokat a közösségi szervezeti formákat, amelyek saját államiság nélkül is lehetővé teszik a szülőföldön való megmaradást. Jövő-stratégiájukat határozottan a Kossuth-féle konföderációs államszövetség eszméjére és az autonómia megvalósításának gondolatára építették, éppen ezért évszázadnyi idő elmúltával ma is változatlanul időszerűek. Meggyőződésük szerint a kisebbségi életépítés lényege a dunai népek összefogásának szorgalmazása kell hogy legyen, amely azután minden nép számára biztosítja a szabad fejlődés lehetőségét, a kisebbségi közösségek számára pedig intézményes alapokon teszi lehetővé az önrendelkezés megvalósítását.”⁸

4. Egyetemi vakációimat mindig a szülőfalumban töltöttem: kapálással, kaszálással, aratással, csépléssel. Szeptemberben viszont visszakiváncsoltam a kolozsvári Egyetemi Könyvtár gondolkodásserkentő olvasótermébe. Így volt ez 1967 őszén is, amikor a könyvtár felé tartva – szeptember 17-én – a Sétatér főbejáratánál egy padon ülve Jancsó Elemér professzort pillantottam meg (áteltemben lakott). Sírt. Résztvevővel álltam meg mellette, mire ő kérdés nélkül felzokogott:

– Meghalt a bátyám... Ő volt a nagy...

5. Mikó Imre írja az *Irodalom és közélet* bevezetőjében: „Ha irodalomtörténetünk után művelődéstörténetünket is meg fogják írni, abban bizonyára lesz egy alcím: *A két Jancsó*.”

A *Magyar irodalom Erdélyben* című impozáns traktátusában Pomogáts Béla a *Székely elbeszélők* címszó alatt foglalkozik Jancsó Bélával – mindössze egyetlen lap terjedelemben,⁹ Jancsó Elemér ugyanakkor négy szövegoldalt kapott az *Irodalomtörténet-írás és irodalomkritika* fejezetben.¹⁰ Könnyen felismerhető, hogy Jancsó Béla azért került Benedek Elek, Szentimrei Jenő, Nyirő József, Tamási Áron, Kacsó Sándor, Balázs Ferenc mellé (fejezetzáróként), mert irodalomelméleti megfontolásainak, irodalomkritikai célkitűzéseinek középpontjában az összmagyar irodalmat gazdagító székely irodalom értékszerkezetének tudatosítása állott. Szembetűnő, hogy Pomogáts nagy empátiával és erudícióval írta meg Jancsó Elemér pályaképét. Ami érthető, hiszen Jancsó Béláról csak másod- vagy harmadkézből vett adatok álltak rendelkezésére, testvéröccsét pedig személyesen ismerte, többször felkereste, nemegyszer írt róla. Bizonyos értelemben elődjének is tekintette, aki felfogásával megújította a konzervatívnak tekintett két világháború közötti irodalomszemléletet és irodalomtörténet-írást.

Az új „Kántor–Láng”-ban¹¹ érdemi szöveget nem találunk egyik Jancsóról sem, csak említések és hivatkozásokat. Kántor Lajos nem állt közvetlen kapcsolatban Jancsó Bélával, Jancsó Elemérnek viszont a tanítványa volt. Nekrológiájában korszakjelzőnek tekintette a professzor távozását. Lezárult az erdélyi irodalomtörténet-írás közel félszázados szakasza – írta a *Korunkban* –, amit az áldozatos gyűjtőmunka, a kézirat- és könyvkiadás, a középiskolai és egyetemi oktatás egyidejű folyamata jellemzett. Négy évszázadot átfogó tekintete a felvilágosodás korától egészen a kortársakig ívelt.¹²

6. A két világháború közötti életművekre „ideológiai tankcsapdák” leselkedtek a hetvenes–nyolcvanas években újrakiadásra váró szövegekre. Számoltak ezzel a Kriterion Könyvkiadónál, és a szöveggondozók igyekeztek feltüntetni a csonkolások helyét. A nyolcvanas évek derekán, amikor az Erdélyi Fiatalok dokumentumkötetét¹³ szerkesztettem, magam is éltem ezzel a – Mikó Imrétől és Dávid Gyulától „ellesett” – módszerrel. A három előcenzúrázás során „kijavasolt” szövegrészek helyét szögletes zárójellel ([...]) jelöltem, a jegyzetekben pedig igyekeztem visszacsempészni a fölöttes hatóság által töröltetett részek lényegét. A cenzorok ugyanis rendszerint a főszövegre koncentráltak, az apróbetűkkel szedett jegyzetapparátus „átbogarászásához” nem nagyon volt türelmük.

Amikor a Kriterion szerkesztőségében felmerült a kritikus, az esztéta, az irodalomtörténész és a történelmi távlatokban gondolkozó Jancsó Béla munkásságának újrafelfedezése – vagyis az eredeti források alapján készülő, „mély merítésű” kötet életre keltésének gondolata –, eleve azzal a szándékkal láttam munkához, hogy az 1973-as kiadvány szögletes zárójeleit feloldjam. Az életmű szerves részének tekinthető leveleskönyvek mikrofilológiai szempontokat érvényesítő jegyzetapparátusának összeállítása azzal a haszonnal is járt, hogy már fogalmam volt az *Irodalom és közélet*-ből kimaradt írások jó részéről s azok jellegéről is. Ezek egyikére–másikára egyébként maga Mikó is

utalt e tekintetben szüksézávú bevezetőjében: „Eltanácsolja Reményiket az alkalmi költészettől, és lírájának mélyülésére figyel.” (Sem az „eltanácsoló” írás, sem a „mélyülésről” tanúskodó nem szerepel a ’73-as válogatásban. Nem szerepelhetett, hiszen Reményik újrafelfedezése egy évtizeddel később kezdődött el, sokkal szigorúbb cenzúráviszonyok közepette.) „Becsüli a vers-zenész Áprily helytállását kisvárosi magányában, és elítéli távozását Erdélyből.” (Az *Áprily elmegy* című „búcsúszövegre” utal,¹⁴ amelyik a készülő *Érték, erkölcs, közösség* című kötetben most már olvasható lesz.) „Makkai Sándorra tisztelettel tekint fel. A novellistát és a regényíró találó jelzőkkel mutatja be, később a *Magunk revízióját* népszerűsíti tanulmány formájában.” (E nagy hatású munkára történt hivatkozással implicite Jancsóknak az 1937-es *Nem lehet*-vitában¹⁵ kifejtett markáns álláspontjára is utal Mikó, amikor is a távozó püspököt szembesítette az író Makkai 1931-es gondolatrendszerével.) „A székely írók első nemzedékéből Nyirő Józsefben látja a sajátos kifejezőmód legjellegzetesebb képviselőjét, bár a tartalom kárára történő túlstilizálás veszélyeire is rámutat. [...] A *Jézusfaragó ember* után tőle várja az akkori tárgyú székely regényt, amit aztán Tamási Áron fog az *Ábel*-trilógiában megírni.” (A *Nyirő József novelláinak elemzése*¹⁶ ma is figyelmet ébreszthet Jancsó Béla irodalomelméleti felkészültsége és esztétikai igényessége iránt.) A MórícZ Zsigmondról írt 1942-es színtéziséből csak a szöveg hatodrésze kerülhetett be az 1973-as válogatásba.

A Trianon utáni helyzetben az elcsatolt területeken élő és eszmélkedő fiatal írókra közismerten Ady, MórícZ és Szabó Dezső volt a legnagyobb hatással. Ady és MórícZ művészete mindenekelőtt „szabadságot, bátorságot, tisztánlátást és megtisztulni akarást” jelentett Jancsó Béla számára, s egyszersmind „a józan és becsületes magyar jövő reményét”. Szabó Dezső elsősorban az 1923-ban megjelent *Új magyar ideológia felé* című programadó tanulmányával¹⁷ hatott rá, azokkal a gondolataival, amelyek a kisebbségi élet belső megújulása, az igazi demokrácia új rendszerének megteremtése szempontjából voltak relevánsak.

7. Az *Irodalom és közélet*ben ismertetést találunk Révész Béla Ady-könyvéről meg egy cikket az újságíró Adyról, MórícZról a már említett csonkított tanulmányt – Szabó Dezsőről pedig ennyit sem. Ehhez képest a készülő kiadványban hat írás szerepel Adyról, három MórícZról, ugyancsak hat Szabó Dezsőről.

Ami elveszett a vámon, azt Mikó igyekezett behozni a réven. Bevezetőjében amúgy is ki kellett térnie a Szabó Dezső-i fajfogalom tisztázására, mivel az író erdélyi és felvidéki követői ugyancsak a parasztságban látták „a faj letéteményesét”. „Jancsó Béla népi és »faji« szemlélete közelebb állott a *Magyar jakobinus dalát* szerző Ady Endre képletéhez – fejtette ki –, mint a Szabó Dezsőéhez, aki a húszas években antiszemita, a harmincas években antigermán irányzatoknak lett szellemi zászlója. A faj fogalma Jancsó Béla írásaiban sohasem jelentett diszkriminációt más »fajok«-kal, nemzetekkel és nemzetiségekkel szemben. [...] Fajon ő népet, néplelket, nemzetiséget, etnikumot értett, mint Arany János (»keleti faj«), Juhász Gyula (»fajok tanyája«) vagy maga Ady Endre (»veréshez szokott fajta«).” Minthogy az Erdélyi Fialatok mozgalmát belülről ismerte, hozzáfűzte: „A Szabó Dezső-i fajfogalom tehát nemcsak népi tartalommal telt meg, hanem a radikalizálódás baloldali irányba hatott, még akkor is, ha a falukutatók többsége nem tette magáévá a marxista szemléletet. Maga a szellemi irányító, Jancsó Béla sem.”

Bő évtized múltán, amikor az Erdélyi Fialatok dokumentumkötetét összeállítottam, már támaszkodhattam Mikó Imre és a felvidéki Sárló mozgalmat megszervező Balogh Edgár érvelésére, valamint a hetvenes években zajlott eszmetörténeti tisztázásokra. Arra hivatkoztam, hogy a legfrissebb Szabó Dezső-értelmezések sok mindenben korrigálták a korábbi téves megítéléseket. Kiemeltem, hogy Jancsó Béla a német expanzió felismerése idején foglalkozott behatóan az *Új magyar ideológia felé* vezérgondolataival, amelyekkel az álreformizmus jelszavainak „importja” ellen érvelt, és a romániai magyar társadalom belső megújulását sürgette.

Ez az „ideológiai kötélranc” annyiban megtette a hatását, hogy a gyűjtemény kéziratát – három előcenzúrázás után – 1985 végén nyomdába lehetett adni. De ahhoz már nem volt eléggé „mindenható”, hogy a kinyomtatott kötetet megmentse az utócenzúra „megsemmisítő ítéletétől”. A véleményezők egybehangzóan azt állították – olvasható a Kriterion Könyvkiadó igazgatójának, Domokos Gézának a visszaemlékezéseiben –, hogy „mind a bevezető, mind maga a dokumentumgyűjtemény súlyos politikai hibákat tartalmaz. Túldimenzionálja az Erdélyi Fialatok mozgalmának jelentőségét, megkerüli jobboldali beállítottságát, kritikátlan vele szemben, lényegében nacionalista könyv.”¹⁸ Ez

utóbbi vádpont megfogalmazásához akkoriban már annyi is elegendő volt, hogy a kötetben egyáltalán szerepelt – húsznál többször! – Szabó Dezső neve, miközben az újólag anatómia alá került Kós Károlyét nem volt szabad feltüntetni a névmutatóban sem.

8. Tanulságos, hogy mire volt érzékeny a cenzúra az *Irodalom és közélet* ellenőrzése közben. Az írássok időrendi sorrendje szerint szabadítom ki a szögletes zárójelek kalodájából az alábbi szövegrészeket:

Áprily szeme szikrát csak akkor vet, belülről feltörő nagylángot, ha Adyt magyarázza. *A halk ember szava érces zengésű lesz, érces, szép lelkes szaván lopakodik be fiatal szívek mélyére a tragikus életmámorú magyar génusz.* (Áprily Lajosnál, Vasárnapi Újság, 1923. 15. 12.)

Az, hogy az erdélyi irodalom problémája maga után vonta a székely irodalomét, csak a gondolkozás mélyebb árokba leömlését jelenti. Közelebb kerülést az itteni irodalmi jelenségek lényegéhez. Tagadhatatlan, hogy az erdélyi irodalmat nem Trianon csinálta, az, hogy egy különleges etikájú, műveltségű, életű része a magyarságnak, a magyar irodalmi köztudatban még eddig kellőleg ki nem fejeződött.

Nyelvileg befejezője annak a folyamatnak, mely a magyar irodalmi nyelvet rendre-rendre a külön tájnyelvek színeivel meggazdagította. Az Alföld, Dunántúl és Felföld tájnyelvei rendre felszívódtak a magyar írás testébe, s most jön a székely. S ez javítási folyamat is.

...A székely irodalom igazi műformája a dráma, úgy érzem valahogy, nyelve s lelke drámai anyagából novellán s regényen át nőve a magyar tragédia grandiózus épületét most is neki kell felemelnie. (Erdélyi irodalom és székely irodalom, 1923. dec. 22.)

[Berzsenyi] Elmegy pihenni, elmegy fiához – vagy fiatalságához? – Sopronba. (Nemes és nemzeti Berzsenyi Dániel, Nyugat, 1926. 15.)

Az évben [1848-ban] mintha minden összedőlné.

Novemberben meghal Vörösmarty. (Zsigmond báró, Nyugat, 1926. 21.)

[Tamási felmutatja]: „Íme a székely! Hogy ezt teheti, szólván székely lélekből székely szóval mindenkinek, ezzel a székely irodalom kérdését eldöntötte. S hogy ezt teszi, felmutatván a nagyszerű, árva népet, elodázhatatlanul felvetette az elintézetlen székely problémát mint a lét legnagyobb kérdését erdélyi magyar kisebbségünk számára.” (Tamási Áron: Szűzmáriás királyfi, Ellenzék, 1928. júl. 23.)

[Tóth Árpád] *Örök virágok* címen kiadott műfordítás-gyűjteménye nemcsak örök szépségek tükre Villontól Verlaine-ig és Goethétől Byronon, Shelleyen Keatsen át Rilkéig, de – önálló műalkotás. S míg Babits és Kosztolányi a formai visszaadást teszik előbbre, Tóth Árpád csak olyant fordít, ami egyéniségének közvetlen feltörő életérzése, vagy mély bánatból fakadó verseket.

És a magyar szemek rájuk soha meg nem nyílnak!

Észrevesszük valaha, hogy a mi szimbólumaink ők? Megerezzük-e valaha, hogy a magyar zseni és a magyar faj együtt él – vagy együtt hal?!! (Bús homok szent venyigéje..., Brassói Lapok, 1928. dec. 23.)

[Benedek Elek] megírta a *Magyar mese- és mondavilágot* és a *Nagy magyarok életét*, s három generáció lelke itta be a jószágos szeretet, a másokért való munka ősi lélek-szavait. És bennük először ismert meg egy alig ismert vagy csak kicsúfolt nagyszerű árva fajt: a székelyt. Mint földalatti patak hordta szét látatlanul a székely mesekincset, mely ha egyszer minden magyarhoz s mindenki lelkéhez eljut, lesz-e ebben nálánál, az ő névtelen munkájánál valakinek nagyobb része?

Amikor pedig a világváltozás a székelységet új határok közé rendelte, ő otthagyta sok évtizedes múltjának minden nyugalmát, és jött „menteni a menthetőt”, megtartani lélekben a népet. (Benedek Elek hagyatéka, Brassói Lapok, 1929. szept. 22.)

Szántó Györgynél bujkál a gondolat, a magyarság európai [átjavítva erdélyire] hivatásának új felismerése: a nyugati életformák bukásakor a keleti lelkű magyarság hivatása új, emberibb életformák kialakítása.

Ignotusnak, a pesti zsidóság radikális részének életszemlélete. (Az ún. októberi forradalomhoz csak ez utóbbinak volt lényeges köze.) (Szántó György, Erdélyi Helikon, 1929. 5.)

[Móra] Igaz ember és egész ember volt. Az általa talán csak sejtett szörnyű kór, a rák ka-raiban, rohamos hanyatlás közben is dolgozott folyton, adatokat gyűjtött és írt lankadatlanul, haláláig. Méltó, hogy az alföldi magyar népnek az ő temetésére sereglett tízezres tömegei s olvasóinak odautazott hatalmas sokasága után az emlékezés nem hervadó erdélyi feynyőgát is letegyük annak hantjára, ki az Alföld porából vétetett, és oda egy igaz magyar élet után megtért. (Móra Ferenc, Erdélyi Szemle, 1934. febr.)

...Nem nézhető szó nélkül, hogy megmaradásunk létalapjának, a falunak... (Vádak az erdélyi magyar irodalom ellen, Erdélyi Fiatalok, 1935. II. 43–52.)

[Kosztolányi] Nagy költő volt, bár természetünkől s világfelfogásunktól sokkal távolabb álló, mint Ady vagy Tóth Árpád. Ők a mai élet legégetőbb magyar kérdéseinek adtak örökkévaló emberi kifejezést. Ady nemcsak lírikus volt, de az új magyar világfelfogás úttörője is. Kosztolányi ennél szűkebb értelemben volt költő. Látszólag nem nőtt annyira össze fájával, látszólag nem nőtt annyira össze korával. (Kosztolányi Dezső, Erdélyi Fiatalok, 1936. III–IV. 104–105.)

Az ősrégi katolikum a misztikán át áthajlik [Juhász Gyulánál] is, a népnél is egy csodálatos, burkoltan megőrzött pogány hitbe. (Éppen úgy, mint a székel lélekben is.)

Sohasem felejttem el azt a napot, amikor 1928 májusában, a haladó magyar ifjúság Ady ünnepe alkalmából (melyen Szabó Dezső tartotta beszédeit, köztük az első Duna-konföderációs beszédét) a Kerepesi temetőben, Ady sírjának megkoszorúzásakor Juhász Gyula beszélt. (Juhász Gyula, Erdélyi Fiatalok, 1937. 2.)

Alighanem a legkiérleltebb Jancsó-tanulmány, az 1942-es *Móricz Zsigmond* vérzett el a leginkább ebben a válogatásban. A szintetikus írásmű hat fejezetéből mindössze egy kapott zöld utat. Magyarázat helyett csak ezt a két bekezdést idézzük az utolsó előtti szövegegységből:

Erdély örök magyar mondanivalóit akkor szólaltatta meg Móricz Zsigmond, amikor a kisebbségi sorsba került erdélyi magyarság a saját útján elindult kiteljesíteni a magyar irodalom tájegységét és megtalálni a magyar megújulás erdélyi útját. Móricz Zsigmond itt is híd volt határok és korlátok között és felett, híd és példamutatás.

S felszabadulásunk után erdélyi látását egy cikkben is összefoglalta (Reálpolitika, az erdélyi lélek alapvonása, Kelet Népe, 1941. február 1.). Szükséges idéznünk belőle: „Én elfogadom ezt az erdélyi lelket, vagy inkább a lelkiségnek egy erdélyi irányát, s ezt [...] a reálpolitikához az alföldi magyarénál jobban értő szellemiségben találok meg [...]. Erdély mindig meg tudta őrizni faji vezető ütemét [...]. Erdély ősidők óta össze van házasodva fajok konglomerátumává. S mégis az abszolutizmusok korszakai alatt is soha nem billent ki a magyar szellem vezetővonala, irányító és életformáló cselekvése. (Móricz Zsigmond, Páosztortűz, 1942. 8. 417–421.)

9. Miként a Tamásival folytatott levelezésből kiderül, a Tizenegyek „szétrebbenésének” (Debreczeni László) idején Jancsó Bélának is voltak berlini tervei, de a spanyolnáthával szerzett betegsége okán

nem tudta rászanni magát az elutazásra. Ennek megvolt az a nagy „haszna”, hogy a irodalomteoretikusként és kritikusként egyre behatóbban foglalkozhatott a székely irodalom idiómájával. Már az Ellenzék 1923. évi karácsonyi számában kifejtette felismeréseinek alapgondolatait,¹⁹ amelyek – mint fentebb jeleztük – lényegileg megcsonkítva láthattak napvilágot 1973-ban. „Senki sem akar különítődni az egyetemes magyar irodalom vérkeringéséből” – szállt vitába a Berliini Magyar Intézet lektorával, Farkas Gyula irodalomtörténésszel, aki *Erdélyi költők* címmel antológiát adott ki 1924-ben.²⁰ Nyirő József *Jézusfaragó ember* című novelláskötete ugyanabban az évben jelent meg, de senki sem foglalkozott vele érdemben. Jancsó Béla mutatta ki jóval az Erdélyi Helikon indulása előtt, hogy Nyirővel „új fejezet kezdődik az erdélyi irodalomban”. Indoklása szerint „benne és általa érkezett el az erdélyi irodalom legsajátosabb színéhez, legközpontibb problémájához: a székely psziché kifejezéséhez, s ezzel a legmélyebb fejlődés lehetőségei nyíltak meg útána. Ez a jelentőség egyáltalán nem abban áll, hogy egy sohasem hallott újdonság, kuriózum kapott kifejezést, hanem abban, hogy Erdély legnagyobb tömegű s legjellegzetesebb pszichéjű magyar népszívetének: a székelynek saját hangján először – s az életösztön legmélyebb rétegéből – feltörő szava.”²¹ Írja ezt azt követően, hogy a világirodalom nagyjait fordító Benedek Marcell esztétikai érvelését is maga mellett tudhatta: „A székely nyelv és gondolkodás tiszta megőrzése és egyben művészetté művelése a célja Nyirő Józsefnek és a fiatal Tamási Áronnak. Mint Kós az örök erdélyit, ők az örök székelyt adják, függetlenül a térkép és az uralkodó hatalom minden változásától. Nyirő a maga tragikus, robbanó temperamentumát ruházza alakjaira; Tamási Áron góbé, aki nem elégszik meg góbéságával, egy Mikes Kelemen, aki olvasta Móricz Zsigmondot...”²² „Ne féltsék mitőlünk a magyar irodalom egységét – olvasta Benedek Elek nyilatkozatát a Brassói Lapokban a székely írók budapesti, ceglédi, szegedi bemutatása előtt. – Én nem ismerek erdélyi irodalmat, hanem csak magyar irodalmat, de valloam azt, hogy annak egy része az erdélyi is, és hogy része annak az is, amit a székely írók csinálnak.”²³

A leveleskönyvek élményélességgel idézik fel azoknak az éveknek a háttértörténetét, amelyek az irodalomértelmező Jancsó Béla következetes elvi magatartásáról tanúskodnak. A *Szűzmáriás királyfi* megjelenését követő vita kirobbanásakor írta Szabó Dezsőnek 1928. szeptember 27-én: „A próza [...] a mai élet hangjait még nem találta meg, néhány különálló erdélyi regénytől, mint szimbólumtól eltekintve eltávolodott az élettől. Amilyen arányban jutott azonban ez az irány holtpontra, olyan arányban tört elő egy új irány, mely magában egyesíteni akarja a legmélyebb faji gyökérzetet a legegységesebb humánnummal: a székely. Ennek az iránynak ösztönös művésze Nyirő, nyelvi fejlődésének betetőzője pedig Tamási. Mint gondolat először a *Tizenegyek* antológiájában csírázott ki 1923-ban, melyről Ön akkor azt írta az *Élet és Irodalomban*, hogy a művészi termelés két legigazabb forrásából merít: a faji gyökerekből nő fel, és megtermékenyül a világ minden gondolatáramával.”²⁴ Jancsónak nem ez az egyetlen megnyilatkozása Szabó Dezső ledorongoló kritikája kapcsán. A következő év elején már számon kérő a hangja: „Adott Szabó Dezső kulturális és irodalmi koncepciót az erdélyi magyarság számára? Mai problémáink megoldására mutatott módokat? Mert ha nem, úgy nincs jogcíme reá, hogy a mi problémáink nevében szóljon, a mi életünk és helyzeteink ismerete nélkül és a mi életünkben élés felelősségének a joga nélkül. Nem veszi észre Szabó Dezső, hogy itt egyéni önzése úrrá lett zsenialitása felett? Nem veszi észre, hogy amit itt kíván, az öngyilkos »ró-lunk-nélkülünk«-ideológia, amely ellen ő a legnagyobb erővel küzd? Nem veszi észre, hogy az erdélyi magyarságnak öngyilkosság lenne vezetőnek vállalni bárkit, aki sajátos viszonyait nem ismeri – és aki koncepciójáért a teljes felelősséget az itt élés által nem viseli?!”²⁵

Az induló Erdélyi Helikon első két számában lezajlott „irodalmi schisma-vita” (*Erdélyi írók a magyar irodalom egységéről*) újabb alkalmat kínált Jancsó Béla számára, hogy kifejtse: az erdélyi – és ezen belül a székely – irodalom korántsem jelenti a magyar lélek szakadását. Pünkösti Andornak a budapesti Újság 1929. március 31-i számában megjelent *Magyarság, transzilvánizmus, székelység* című tanulmányához írt reflexióiból kiderül: „Erdélyben szintetikusabb a látás, amit az is elősegít, hogy az igazi nagy klasszikusok révén a magyar irodalom értékes teljessége gyakorol hatást, míg Magyarországon a közvetlen epigon-elődök hatása alatt áll a közelmúlt, s így a fától nem látszik az erdő.” „A külön erdélyiségnek helyes felismeréséből fakadt az a törekvés is – idézi egyetértőleg Pünkösztit –, amely Erdély többi nemzetiségeiben nem ellenséget lát, de velük a baráti egyetértést keresi, mint a közös erdélyiség más kultúrájú tényezőivel.”²⁶

JEGYZETEK

- ¹ CSEKE Péter, *Vigyázó torony. Beszélgetések Debreczeni Lászlóval*, Kriterion, Bukarest, 1995, 114–150.
- ² MIKÓ Imre, *Jancsó Béla irodalmi hagyatéka* = JANCsó Béla, *Irodalom és közélet*, Kriterion, Bukarest, 1973, 5–28.
- ³ MORVAY Zoltán, *Jancsó Béla élete és munkássága*, ÁVD, 1968.
- ⁴ CSEKE, *I. m.*, 129.
- ⁵ Uő, *Nyíró Gyula levelei Jancsó Bélának*, Lymbus, 2017, 469–498.
- ⁶ MIKÓ Imre, *Jancsó Béla idézése*, Utunk, 1972, 9.
- ⁷ *Jancsó Béla levelezése I. 1914–1930*, szerk. CSEKE Péter, Kriterion, Bukarest, 2015; *Jancsó Béla levelezése II. 1931–1934*, szerk. CSEKE Péter, Kriterion, Bukarest, 2016; *Jancsó Béla levelezése III. 1935–1940*, szerk. CSEKE Péter, Kriterion, Bukarest, 2019.
- ⁸ MÁK Ferenc, *Utánunk szólnak az időből*, Magyar Szó, 2015. jún. 15.
- ⁹ POMOGÁTS Béla, *Magyar irodalom Erdélyben 1918–1944*, Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2008, 270–271.
- ¹⁰ Uő, *Magyar irodalom Erdélyben 1945–1968*, Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2009, 104–108.
- ¹¹ KÁNTOR Lajos, LÁNG Gusztáv, *Száz év kaland. Erdély magyar irodalmáról 1918–2017*, Bookart, Csíkszereda, 2019.
- ¹² Uő, *Jancsó Elemér hűsége*, Korunk, 1971/11, 1715–1716.
- ¹³ *Erdélyi Fiatalok – dokumentumok, viták (1930–1940)*, köz. dr. LÁSZLÓ Ferenc, CSEKE Péter, Kriterion, Bukarest, 1986/1990.
- ¹⁴ JANCsó Béla, *Áprily elmegy*, Brassói Lapok, 1929. szept. 27.
- ¹⁵ *Nem lehet. A kisebbségi sors vitája*, vál. CSEKE Péter, MOLNÁR Gusztáv. Héttorony, Budapest, 1989.
- ¹⁶ JANCsó Béla, *Nyíró József novellái*, Pásztortűz, 1928/2, 26–29.
- ¹⁷ SZABÓ Dezső, *Új magyar ideológia felé*. Sz. D. 1923 első napjaiban kezdte írni, és hét egymást követő folytatásban publikálta saját folyóirataiban, az Aurorában és az Élet és Irodalomban.
- ¹⁸ DOMOKOS Géza, *Esély I*, Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 1996, 57.
- ¹⁹ JANCsó Béla, *Erdélyi irodalom és székely irodalom*, Ellenzék, 1923. dec. 22.
- ²⁰ Uő, *Erdélyi költők*, Ellenzék, 1925. január 12.
- ²¹ Uő, *Nyíró József novellái*, Pásztortűz, 1928/2, 26–29.
- ²² BENEDEK Marcell, *Az erdélyi magyar irodalom*, Újság, 1926. márc. 2.
- ²³ Brassói Lapok, 1929. márc. 10.
- ²⁴ *Jancsó Béla levelezése I. i. m.*, 148–151.
- ²⁵ Uő, *Szabó Dezső és Erdély*. Brassói Lapok, 1929. jan. 27.
- ²⁶ Uő, *Magyarság, transzilvánizmus, székelység*, Erdélyi Helikon, 1929/5, 389–390.

FERENCZI KÁROLY, *Misztikus és mitológikus...*, 1994

FARKAS WELLMANN ÉVA

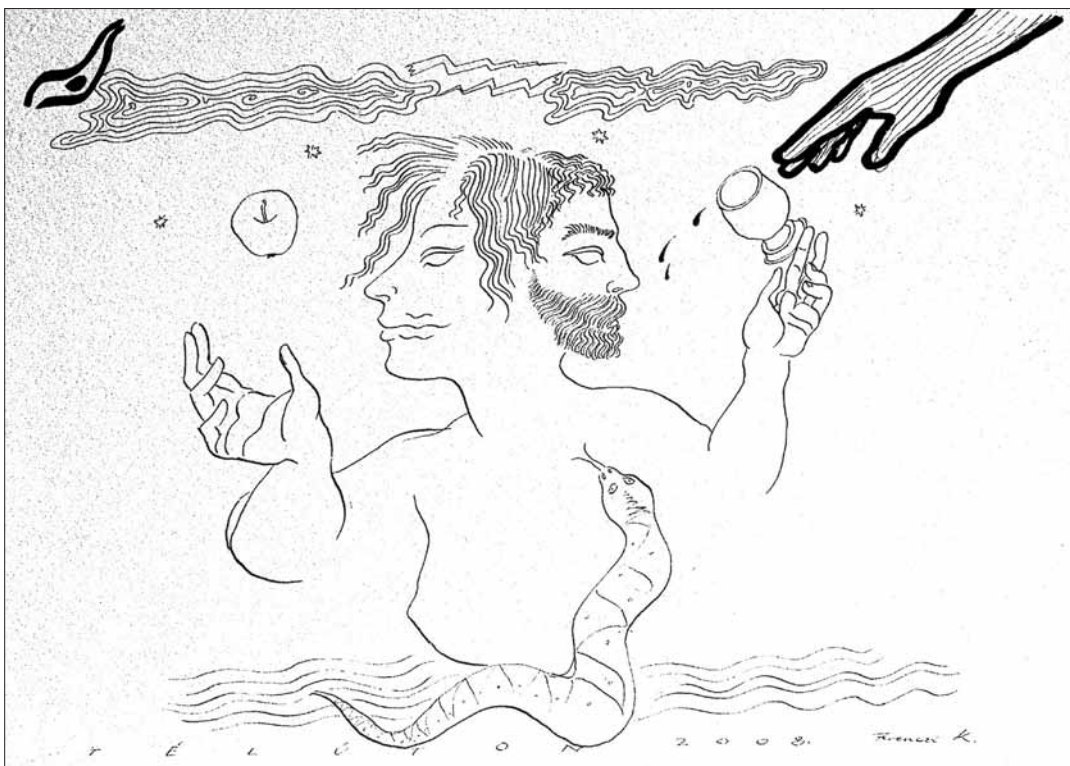
Hallgatni, aztán

Nem érdekel, mi minden vész vele,
vigye valaki más, amit cipeltem,
legyen csak valaki másnak védjegye,
s nyújtózzon, mint pecsét alatt a bélyeg.

Milyen könnyű adni egy idegennek.
Kipakolni a súlyos hátizsákot.
(Az ismerősök úgyis hitegetnek.)
Szétosztani az eddig volt világot.

Milyen lehet csak menni, menni el?
Szorítani a forró ismeretlent.
Nem kezdeni s végezni senkivel,
felpróbáltatni a kétségbeesést.

Hallgatni, aztán meghallgatva lenni.
Nézni, ahogy jobb gazda más bajodnak.
Mégfélteni és megfontolni, mennyi
évszakja már, hogy őrzöd megfagyottan.

SZATHMÁRI ISTVÁN

A börtön

SZATHMÁRI ISTVÁN (1954) Budapest

Voltam én már bezárva, uram, sokszor is, sokat, a testem, a lelkem volt a börtön, a zárka, és ha rossz napjaim voltak, hiába dörömböltem, rugdostam, öklöztem ajtót, ablakot, a durva, hideg falat, senki se hallotta, csak én a mindjobban vesző, elvesző remény hangját, a kétségbeesést, azt, hogy ki akarok kerülni innen örökre, de hát ez nem ment, uram, mert a lélek, a test ölni is képes, megfojtani, életet rabolni, és akkor voltam ott a magam sarkában, csüggedten, mint egy szárnyatörött madár, és már csak azt akartam én, jöjjön el mindezek vége, mint amikor a műtőbe toltak, igen, szép lassan múlt ki körülöttem a világ, előbb a hangok veszték el, majd fokozatosan a fények hunytak ki, és mélységes nyugalom árasztott el, mint amikor megérkezik az ember az utolsó állomásra, és szétnéz és örül.

De volt, hogy le tudtam szállni erről a képzeletbeli járműről, és megmondom őszintén, megesett, hogy zavarba jöttem, láttam, hogy zöldek a fák, a falakról nem mállik a vakolat, ha túlzottan romantikus lennék, azt mondanám, gyönyörködtem a sárkányt eregető lármás gyerekseregben, és a szigorú, komoly barátom jutott az eszembe, aki meglelt korában repülőmodellek röptetésébe fogott, kiment valami elhagyatott helyre, rétre, mezőre, és röptette furcsa gépeit, és ha egyik-másik elszállt, ment volna utánuk ő is, de a józan esze lent tartotta, igen, a földön, szenvedett is emiatt sokat, mégis tudta, hogy merre és mikor, ő legalábbis így gondolta, uram, de azért sokszor maradtam az alig fényű vagy teljesen sötét tömlőcben, hogy marjam, marcangoljam olcsó kis múltamat, nem kevésbé jelentéktelen jövőmet, jelenemet, igen.

És akkor jött a háború, uram, és a börtön már tényleg valósággá vált, észszel is felfoghatóvá, ahogy a reptető, szigorú barát mondaná, harci repülőök köröztek a fejük fölött, tankok dübörgésétől zengett a város, fekete ruhás, morc arcú emberek masíroztak a főutcán, zászlóik szintén sötétek voltak, akár az ég is, a galambok dúcaikba bújtak, a denevérek elszálltak örökre, azt mesélték többen is, hogy a közeli állatkertben nem jönnek ki az állatok a házukból, még a zsiráf is behúzott nyakkal kérődzik a legreménytelenebb sarokban.

Éjszakánként katonák, rendőrök dörömböltek az ajtókon, vitték, hurcolták, kergették, kényszerítették a férfiakat a frontra, rutinos alkoholisták könnyörögtek egy deci töményért, hadd vihessék magukkal a csatatérre, igen, rúgtak, káromkodtak az eszme emberei, teljesen kivetközve önmagukból, részen üvöltöztek a kihalt utcákon, napokig, hetekig ki nem jöttem a lakásból, és már tudtam, mi is az igazi börtön, vagy csak sejthettem, uram, ismerősök, haverok kúsztak át a zöld határon, és ha közben felnéztek az égre, csak súlyos fellegeket láttak, mert világos volt, nincs már kinti, benti világ, de azért mégis reménykedett az ember, vagy inkább csak próbált, hátha megtörténik a csoda, és magáévá tesz.

Ilyen és hasonló gondolatok árasztottak el engem, a szobámba zárva muszájból vagy félig önkéntesen, igen, néztem ki az ablakon, és láttam az előttem lévő lovarda nagy udvarán a viháncoló lovakat, a lábhoz simuló pantallós, csizmás, jó fenekű fiatal lányokat, és csillogó szemükben a visszatükröződő napot. És a környező fák, bokrok zöldjét is láttam, és a lassan bemerészkedő tavasz halvány virágjait is. És arra gondoltam, ha nálam szaladgálnának azok a lovak, ha kastélyom lenne óriás kerttel, és ott nyerítenének az élettől erős, kicsattanó

állatok, és a lovászlány feljönne a kárpitokkal kibélelt terembe, és állnánk az ezüstrámás ablakhoz, és néznénk a lenti, lovas világot, és közben lassan, óvatosan, szinte szégyenlősen csúszna a kezem a pantalló felé, és nem lenne tapintható ellenállás, mint ez már sokszor megtörtént, igen, inkább csak várakozással átítatott csend, ez a legszebb az egészben, uram, ez a tünde idő, amikor akármi lehet, félelem, rettegés hatja át, de a révbe jutás öröme is, mindez egyszerre, persze, ez adja az izgalmat, a pulzust, amire majd olyan jó lesz visszamemlékezni, főleg, ha siker koronázza, és nem megsemmisítő szégyen. De maradjunk az előbbinél, igen, mert a zártság hozza a vágyat, és a vágy pedig az annyira áhított jót. Mert jó az, mikor a test és a lélek megfürdik egy másikban, és a kielégülés, a teljesség cseppjei sokáig ott rezegnek az izzadt, fényes bőrön. És a pamlaghoz mennénk, és elnyúlna ott az a lány, előbb a csizmáit húznám le, majd a többit is, igen, és megcsapna a széna friss illata és az állatok édeskés szaga, a nap, a levegő teste, maga a duzzadó élet, és feküdnék rá, akárha bársonyos, puha szőnyegre, uram, és elindulna bennünk a közeli, mindig közeli tenger finom, halk moraja, mert enélkül semmi sem lehet.

Erről képzelődöm szobám hangtalan falai közt, és hajlamos vagyok sok mindent másként látni, igen, az eddigi életem, jövőm, barátságok, kapcsolatok tömkelegét, azokat, akik jót tettek velem, vagy éppenséggel rosszat, ez a kriptában levés átfesti, -értelmezi a dolgokat, átpingál mindent, mi kívül és belül van, uram, és hát ez veszélyes is tud lenni, persze, de néha olyan jó átadni magunkat ennek a véget nem érő, vagyis olyannak tűnő ringatásnak, De hát minden befejeződik egyszer, igen, a szép, a csúnya, az öröm, a szenvedés, csak észre kell venni, hogy már nem annyira érdekes vagy nem annyira fáj, másképpen, és akkor kinyitjuk az ajtót, és ha süt velünk szemben a nap, belenézünk. Azt, hogy mit látunk, még nem tudom. Csak később jövünk rá, és fülünkbe hívó hangok kúsznak, és megtesszük az első lépést. Átlépjük a küszöböt, és már nincs visszaút. Megyünk, megyünk, mint valami hipnotizált beteg a sugarak felé, és már nem törődünk semmivel, uram, árkon-bokron haladunk, ahogy mondani szokás, tarolunk, letarolunk mindent, mert hát önzők vagyunk, szinte kábultan vesszük az irányt a nagy és sűrű dolgok felé, hogy azokkal betöltsük, betömjük a zárkában kifakadt, kibomlott gennyes lukakat. Az úrt, amely annyira fáj, éget, talán olyan, mint maga a halál. De nem erre kell most gondolni, uram, hanem arra, ami vár, vár, igen. A csillogó, villogó jóra, ami leveszi a testet, a lelket a lábáról és magáévá teszi. Magáévá annyira, hogy úgy érezzük, ennek már nincs vége, nem is lehet, de ha mégis, azt már nem érhetjük meg.

Az első kocsmában még csak szemlélődik, a másodikban már kér is valamit, a következőben pezsgőt táncoltat metszett poharában, és elégedetten néz ki az ablakon. Mert ablak mindenhol van, uram, szép, nagy és majdnem tiszta. És elkezdi a zenét is hallani, először csak halk, lágy ütemeket, majd hogy gyorsul, felgyorsul, igen, hogy a végén óriás dübörgésbe folyjon, fület süketítő erőbe, mintha hegyek omlanának le a völgybe, de por nélkül, igen, és már az ember is lüktet, rángatózik, akárha áram szaladna végig rajta, és ordítja, ahogy kifér a száján, ezt akartam én, erre vágytam, és letépi magáról az ingét, hogy még jobban érezze a ráömlő szabadságot, igen, és már a nadrágját is tolja lefelé, ott áll pőrén a bezúduló napban, fényben, a távolban a tenger zúgását hallja, fehér sirályok röptét kémleli, úgy hiszi, hószín homokban fekszik, és kagyló- és csigahéjakkal társalog.

Nem lehet ezzel betelni, uram, nem lehet azt mondani, hogy megállj, csak lejjebb vagy följebb lehet haladni, örvény, tornádó, egyre megy. Az ajzás, a habzás, a gyöngyözés mámora ez, lecserélni, felcserélni nem lehet. Aki megtapasztalta újból a bezártságban annyiszor meghívott vágyat, az nem menekülhet.

Éreztem én is ezt, uram, és már-már féltem, hogy kinyílik az a nevezetes ajtó, mert ismertem magam, óvatos szerettem volna lenni, netán mértéktar-

tó, de hát ez nem rám volt jellemző, igen, megfontoltnak kellett volna lennem, no de akkor minek ez a teljesség, uram, minek ez a lávaként rám ömlő öröm?

Apró csillagok telepedtek rám, szinte foszforeszkáltam, enyém volt minden, amerre néztem, mint amikor egészen fiatal koromban egy kasseli terápiaházban ajándékként egy savanyú pirulát kaptam, olyan volt, mint a C-vitamin, mint egy érett citrom íze, de a hatása egészen más, persze, álmok leptek el, víziók sora, színesben láttam mindent, hatalmasan, és amit csak akartam, egy pillanat alatt megvalósult, létrejött, uram, gondolhatja, mit szeretne egy alig tizenhat éves fiú, gyönyörű lányok cirógatták a testem, hosszú, vörös hajuk fölöttem lebeggett, kacagtak, nevettek, visszhangzottak a kórházzsagú, zord folyosók, szaladtam és jöttek utánam, de én a tenger illatát éreztem akkor, majd mélyzöld pázsitokat láttam, amelyek puhák voltak, mint a shirázi szőnyegek, és nargilék is voltak, a vízbuborékok játékosan kergették egymást, szálltam, akár a ballonok, amiket jóval később láttam a szent iráni város hatalmas parkja fölött. Néztem ki az épület ablakán, a környező fények vidáman integettek felém, majd jöttek, közelítettek, bájosan, szépen, kérték, legyenek már velük, közben a meztelen lányok kacaja nem csitult, nem, és már nyitottam is volna ki az ablakot, amikor valami megállított hirtelen, az ujjaim a kilincshez ragadtak, elöntött a víz, le kellett ülnöm a hideg, szürke kőre, senki se jött, senki se látott, annyira egyedül voltam, mint valami keringő tárgy az űrben, éreztem, fel kell állnom, a szobámba kell mennem, úgy dőltem az ágyra, hogy reggel azt se tudjam, hol vagyok, de azért annyi derengett, vár a munka, igen, fehér köpenyt húztam, remegő kezekkel vittem a tálcán a gyógyszereket, kopogtak, csörögtek ott nekem, akár valami kiszáradt csontok, ha összekoccannak, homályosan láttam a világot magam körül, de engem élesben láttak, nem volt mese. Még ma is úgy gondolom, jobban tudták, mi volt, van velem, mint én. Azt hittem, meghalok, uram. Nem jó érzés, nem kívánom senkinek, tényleg. Vagy hogy akkor jöjjön el, de minél előbb.

És a pici kis tégelyekbe öntött gyógyfolyadékok is kidőltek, ragacsos lett minden, közben a tabletták már a padlón gurultak az ágyak lábai felé. Döbbenően néztek a fekvő betegek, és helyettem is nyögtek. Igen. Egyesek rohamokat kaptak, rezegni, rázkódni kezdtek, tájfun volt ott, uram, mely fákat tépett ki a földből, könyörtelenül. És valami lila fény is megjelent olyan szivárvány alakban. Úgy vezettek be a manzárdszobámba, lefektettek az ágyra. Nem tudom, meddig voltam így. Mikor felébredtem, apám levele várt az asztalon. Azonban a kasseli nyárnak még nem lehetett vége.

Tehát az a bizonyos ajtó örökre kinyílt, uram, és vissza már nem vezetett út. Utaztam, költöztem ide-oda, mint egy végleg szabadságra ítélt, akinek a per lehetősége már nem adatik meg. De hát valójában nincs is rá szükség, hisz látja, még vagyok.

FERENCZI KÁROLY, Cave Canem, 2008

BENE ZOLTÁN (1973) Szeged

BENE ZOLTÁN

Júlia

AZ ISMERETLEN HATÁRÁN

Az utóbbi napokban túl sokat görnyedtem Igaz Gergely nevű, lassan két évszázada halott ősom naplója fölött. Szinte minden szabad időmet erre fordítottam. A balesetet ugyan már kihevertem, a 19. századi kézírás kibetűzése azonban rengeteg energiát emészt föl, esténként muszáj megpihennem. Ilyenkor lemegyek az egyik kocsmába, nem messze a lakásomtól. Elkortyolok egy-két sört, hallgatom a beszélgetéseket.

A szomszéd asztalnál ezúttal két alak ül.

– Faulkner szerint republikánus az az ember, aki maga szerezte a vagyonát; liberális az, aki örökölte; demokrata az olyan liberális, aki mezítláb vesz részt egy mezei futóversenyen; konzervatív meg az olyan republikánus, aki megtanult írni-olvasni – magyarázza rezignáltan az egyik. A másik a ceruzája végét rágcsálja (nem lehet túlságosan jó ízű, a ceruza végére radírt applikált a gyártó).

– És bár ez a megállapítás a sajátos amerikai demokráciára vonatkozik – folytatja az egyik –, amire Tocqueville elég rendesen ráhúzta a vizes lepedőt, azért érdemes elmélázni rajta itt és most, a mai Európában is. Azt most ne firtassuk, hogy azon belül a szélén vagy a közepén. Tocqueville szerint az amerikai demokrácia voltaképpen bizonyos értelemben diktatúra. Mindenesetre kis bátorsággal értelmezhetjük úgy is mindazt, amit leírt. Nem tetszett neki például, hogy egy nép többsége bármit megtehet pusztán a többség jogán, mert úgy vélte, a teljhatalom önmagában véve rossz és veszélyes dolog. Ami pedig a leginkább zavarta Amerikában, az nem az ott uralkodó túlzott szabadság, hanem éppen a zsarnokság elleni biztosítékok csekély száma volt. Mivel szerinte abban a demokráciában semmiféle biztosíték nincs az önkény ellen. Afféle kijelentéseket is tett, hogy nem ismer országot, ahol általánosságban véve kisebb lenne a szellemi függetlenség és korlátozottabb az igaz vélemény szabadság, mint Amerikában, mert ott a többség a szüntelen önimádat állapotában él, és nincs szellemi szabadság. És mindez még pikánsabb, ha Tocqueville másfél évtizeddel későbbi művét, a *Régi rend és forradalom* címűt is elolvassuk. Ebben többek között azt is leírja, nem hiszi, hogy létezne ember Franciaországban, aki nála kevésbé lenne híve a forradalomnak, vagy nála kevésbé gyűlölné azt, amit forradalmi szellemnek neveznek, és amellett érvel, hogy szükség volna egy ideális arisztokráciára. Hosszú évtizedekkel később Ortega y Gasset nagyon hasonló módon elmélkedett az új nemesség kapcsán. Mindez, persze, éles ellentétben áll napjaink uralkodó eszméivel. Teszem azt, azzal, hogy az emberek nemcsak jogilag és Isten előtt egyenlőek, de minden egyéb tekintetben is, mintha nem lenne az egyik szép, a másik csúnya, az egyik okos, a másik buta, az egyik nő, a másik férfi és így tovább. És végül, akár Tocqueville, akár Ortega írásait olvasom, kirajzolódik előttem egy olyan társadalom, ahol a tekintély, a hagyomány, a morál, a magaskultúra és az elit

Részlet az *Igazak* című készülő regényből.

a kulcsfogalmak, és ezek vezetnek a szabadsághoz, nevezetesen egy olyan szabadsághoz, amelyben a korlátok rendkívül lényegesek, egy olyan szabadsághoz, amely nem szabadítja el a vágyakat, hanem éppen ellenkezőleg, korlátban tartja őket, méghozzá elsősorban a tekintély révén. Ennek szöges elmentéje ama, Önnek is bizonyára ismerősen hangzó felfogás, amely a tekintélyt szinte kizárólag negatívan tudja értelmezni, a szabadságot pedig a vágyak korlátlan, de minimum igen alacsony korlátok közé szorított kiélésében látja megtestesülni, miközben nem veszi észre, hogy a kontrollálatlan vagy alig kontrollált vágyak önmagukban is rabszolgaságba taszítják az embert.

A másik ceruzájának végén, a fogai nyomán keletkezett aprócska mélyedésekben fölgülemelő nyálon megcsillan a neonfény.

– Vagy nem erre kíváncsi? – vonja föl szemöldökét az egyik.

– Őszintén szólva, nem tudom.

– Tocqueville-t azért csak ismeri? – mosolyog fáradtan az egyik.

– Őszintén szólva, nem tudom – nyögi amaz, és vadul ráharap a ceruza végére.

– Nem találkozott még a nevével a tanulmányai során? – érdeklődik az egyik.

A másik kiköp egy darab radírt a markába, gondosan megvizsgálja, majd óvatosan a kávéscsészéje tányérkájára helyezi. Körülöttünk a kocsma a szürkületi órán csendes, szinte kihalt. Odakinn elered az eső.

– Őszintén szólva, nem tudom. Én csak a kérdőívet szeretném kitöltetni Önnel – motyogja, ceruzavéggel a szájában. – Diákmunkában csinálom...

– Tudom. Diákmelőlő... Kérdőív a szabadságról. Hát nem a szabadságról beszélnek?

A ceruza halk reccsenéssel kettétörik. Ezzel egyidejűleg kialszanak a fények. A szomszéd asztal belevész az ismeretlenbe.

– Már megint ez a kurva biztosíték! – kiabál a pultos. Már megint, gondolom, és hazaoldalgok. Szerencse, hogy mindig előre fizetek ezen a helyen. Hazafelé a dialóguson tűnődöm. A vágyak rabszolgatartó erején, például. És valami megmagyarázhatatlannak tűnő okból Júlia jut eszembe, az elfeledett faluban élő elfeledett lány. Vissza kell mennem. Vissza fogok menni.

ELKENŐDÖTT SZEMFESTÉK

Ma reggel mégsem indultam útnak. Október van, esett az éjjel, még most is kopognak a kövér esőcseppek az ablakon. Utazás helyett maradtam inkább itthon. És egy valóban megrendítő élményben volt részem. Különös módon a szándékos tévedés folytán közösségi oldalnak nevezett pofakönyv révén. De ehhez messzebbre kell kezdenem. Onnan, hogy – amint arról már korábban szó esett – sok évvel ezelőtt könyvtárosként dolgoztam.

Talán három hónapja kerültem a falusi bibliotékába, s nagyjából egy hónapja tevékenykedhettem gyerekkönyvtárosként, amikor először megjelent Robi. Csakhamar mindennap bejárt a könyvtárba. Korábban is próbálkozott, de nem látták szívesen. Engem nem zavart a jelenléte, bár néha kétségkívül fárasztott a kérdéseivel. Pár pillanatig minden érdekelte. Hosszú távon szinte semmi. Képes volt minden áldott nap föltenni ugyanazt a kérdést. Nem mint ha nem tudta volna megjegyezni a választ – egyszerűen nem érdekelte annyira, hogy emlékezzen rá. Nemsokára a testvérét, Tibi is hozta magával, aki természetesen nem a testvére volt. Máig sem tudom, pontosan miféle vérségi kötelék fűzte őket egymáshoz. Eleinte azt hittem, az anyjuk egy, az apjuk különböző, aztán hamar kiviláglott, hogy erről szó sincs. Az évtizedek távlatából úgy gondolom, a legvalószínűbb, hogy Robi és Tibi másod- vagy harmad-

unokatestvérek lehettek (rendelkeztek közös nagyszülővel és lakcímmel, az bizonyos).

Mindketten gyógypedagógiai tagozatra jártak (mindez még a sajátos nevelési igény korszaka előtt történt), Tibi értettem, miért, Robi azonban kizárólag a körülményei kényszerítették oda; valójában ha nem is penge eszű, de meglehetősen értelmes gyerek volt. Kisvártatva a húgukat, Rozikát is magukkal hozták, egy nyolc-kilenc éves, mosolygós kislányt, akinek mindig maszatos volt a szája széle, és szerette a Disney-rajzfilmek alapján kiadott színes képeskönyveket lapozgatni. Bátyjai azalatt többnyire a gyerekkönyvtár egyetlen számítógépén játszottak, a kilencvenes években ez még kimondottan nagy szónak számított, kivált számukra, akik tényleg elképesztő állapotok között éltek. Egyszer jártam a házukban. Fölszólító leveleket hordtam szét azoknak, akik késtek a kölcsönzött könyvekkel, s Robi meglátott, amint az utcájukban biciklizem, megállított, és beinvitált. Sem ajtó, sem ablak nem volt a házban, bútor sem sok a két helyiségben, amelyben jártam. A gyereken kívül mindössze a nagyszülők tartózkodtak otthon, megkínáltak kávéval. Robi valami olyasmit motyogott nekik, amikor belekortyoltam, hogy „mondtam, hogy elfogadja”. Ezt dicséretként éltem meg. Beszélgetni nemigen beszélgettünk. Az öregek (véltetően annyira nem is voltak azok) kissé bizalmatlanul figyelték, ahogy lassan szürcsölöm a forró feketét. Fészkelődtek az egészen jó állapotú kanapén, afelől érdeklődtek bizonytalan hangon, jól viselkednek-e a gyerekek az iskolában. Nem értették, mi az a könyvtár. Ha könyv, akkor iskola, gondolták. Nem vitatkoztam.

Egy időben a leckét is csináltam a testvérekkel. Tibi nagyon szerette volna érteni, csak éppen sehogy sem sikerült neki, Robi viszont, aki átlátta a tananyag nagy részét, unta az egészet. Rozika általában szótlánul üldögélt csupán, ő olvasni akkoriban még egyáltalán nem tudott. Így ment ez két-három esztendőn keresztül, aztán mindhárman kikoptak az iskolából, s a könyvtárból úgyszintén.

Nemrégiben véletlenül ráakadtam Tibire a Facebookon. Nagydarab emberré cseperedett, családot alapított, hentesként dolgozik. Robira nem bukkantam rá az ismerősei között. Ma reggel rátaláltam viszont egykori gyógypedagógusukra. Virtuális csevegésbe bonyolódunk. Így tudtam meg, hogy Robi hosszú ideig lányokat futtatott Svájcban. Most egy osztrák börtönben ül. A húga pedig meghalt, hosszú évekkel ezelőtt.

Tizenhét évesen szerelmes lett egy szép szál legénybe. A fiút mindenki szerette a kisvárosban, ő is a gyógypedagógiai tagozatra járt, a gyógypedagógus azt írta róla: „ártalmatlan, szeretnivaló bolond”. Az esküvőt tervezték már, amikor ez az „ártalmatlan, szeretnivaló bolond” jelentkezett egy tévéműsorba. Be is választották a szereplők közé. Gazdag akart lenni. Nincs ezen mit csodálkozni. Még magam is a falusi könyvtárban dolgoztam, amikor az olyan típusú műsorok, mint amibe bejutott, a fénykorukat élték, ám időről időre azóta is fölűnnek egy-egy csatorna kínálatán. Fiatalok költöznek be egy alaposan bekamerázott házba, és azáltal válnak percekre híressé, hogy az emberek nézik őket, ahogy ott laknak. Így történt Rozika szerelmével is, s amiképpen az már ezekben a produkciókban lenni szokott, néhány napon belül össze is gabalyodott egyik lakótársával. Élő adásban hallgathatta bárki, akinek gusztusa volt hozzá, ahogy azt ecseteli új barátnőjének, mennyivel remekebb a réginél. Azaz Rozikánál. „Nem hiszem, hogy gonoszságból tette. Jó szándékú fickó volt – írta nekem a gyógypedagógus. – Föl sem fogta, mi folyik körülötte, az a baj.” Mindenesetre Rozika kísértelt a vasúthoz, és a pesti gyors elé vetette magát. Talán ugrás közben is maszatos volt az arca, csak ezúttal nem a tízóraira majszolt lekváros kenyér hagyott rajta nyomokat, hanem a könnyeitől elkenődött szemfesték.

UTAK, SORSOK, ÚTFELEK, SORSVÁLASZTÓK

Még mindig nem mentem vissza az elfeledett faluba, az elfeledett lányhoz. Pedig a munkámtól megtehetném. Rutinfeladatokat kapok mostanában, rutinból oldom meg mindet. Úgy-ahogy. Igaz Gergely kéziratát is elhanyagoltam egy pár napja. Van ilyen. Rám tör valami különös érzés, mintha szétfolyának bennem a szerveim, a csontjaim, nem vagyok alkalmas semmire. Ráadásul a minap egy üzenetet is kaptam Lacitól, ősrégi barátomtól, akivel húsz éve nem láttuk egymást. Szegeden jár a hétvégén, találkozni szeretne, írta. Meg is beszéltünk legott egy közös kávézást. Ezen a hétvégén sem ülök hát autóba, hogy viszontlássam Júliát, nyugtáztam magamban.

A megbeszélt kávézó teraszán üldögéltem szeretett városom szívében, a régi barátira várakozva. Körülöttem tombolt a vénasszonyok nyara. A szomszéd asztalnál házaspárnak tűnő férfi és nő, hét-nyolc éves forma, barna hajú, barna szemű kislánnyal. Éppen belemerültem volna a fekete élvezetébe, amikor félig elfojtott szóváltásra lettem figyelmes.

– Te nem vagy normális! – sziszegi a nő.

– Nem mondtam, hogy vigyázz, mert kiborítod? Most mondtam, nem? – mérgetlődik a férfi, s közben a kiöntött ásványvizet igyekszik a tenyerével lesöpörni az asztal lapjáról.

Az indulatos mondatok címzettje szótlanul ül a széken, a lábát lóbázza, maga elé bámul.

– Eláztattad a beszédemet! – a nő papírlapokat lobogtat. Tagadhatatlanul vizesek. – Most akkor hogy a fenébe mondjam el, elárulnád?

– Nem mondtam, hogy vigyázz, mert kiborítod? Most mondtam, nem? – háborog a férfi, vizes kezét rázogatva.

– Soha a bűdös életbe' nem viszlek magammal sehová többet, ezt most megmondom! – mondja a nő. – Ide is minek hoztalak?! Tudhattam volna, hogy nem tudsz viselkedni!

A barna hajú, barna szemű kislány föláll, átmegy az asztal másik oldalára, leül arra a székre, amire a férfi a víz nagy részét söpörte. A víz, gondolom, gyorsan átáztatja a szoknyáját. Úgy tűnik, ez senkit nem zavar. Engem sem eléggé. Végtére is nem mozdulok.

– Bocsánat, nem akartam – motyogja a kislány.

– Mi a fenét érek azzal, hogy nem akartad? – csattan föl a nő. – Eláztattad! Tudod mit, majd kimész az emberek elé, és elmondod, hogy anyukám azért nem tudja megtartani a beszédét, mert a lánya ráöntötte az ásványvizet! Igen, ez lesz, kimész, és elmondod...!

– Pedig szóltam, hogy vigyázz! – szajkózza a férfi.

A kislány az itallapot nyithatta szét, rekonstruálom magamban a történeteket, s véletlenül föllökte a vizet.

– Ne haragudj, anya, nem akartam – gyöngye hang, lesütött szem, vékonyka, kalimpáló lábak az asztal alatt.

A nő nem figyel oda, már telefonál.

– Igen, mindjárt három óra, tudom, de ez a gyerek ráborította a vizet a beszédemre!... Igen, képzeld, pont rá! Na, most mondd meg!... Nem értem... Nem tudom, hülye ez... Igen, képzeld, pont a beszédemre! Most mondjam, hogy a hülye gyerekeim ráborította a vizet a beszédemre, vagy mi a fenét csináljak?

– Beszélj fejből, például – dörmögöm az orrom alá. Egyéb javaslataim is lennének, azokat azonban megtartom magamnak. Eszembe jut egyik cimborám. Afféle avított ember, a civilizáltnak nevezett kor viselkedési szabályai távol állnak tőle. Ha jelen lenne, biztosan fennhangon emlegetné a szívlapátot, ami csúnya rombolást tud végezni, amikor találkozik egy emberi ábrázattal. Félek,

a sőre is már a papírokat lobogtató nő nyakába zúdult volna. Csakhogy nincs jelen. Csupán én vagyok itt. Bár én se lennék. De itt vagyok.

– Mondj valamit fejből – ismétlem, kicsit hangosabban. – Esetleg olvasd föl az ázott papírról... Vagy fogd be.

A férfi alighanem meghallja, mindenesetre tesz egy esetlen mozdulatot a kislány irányába. A kislány erre lecsúszik a székből, újra megkerüli az asztalt, a férfi mellé áll, a vállára teszi a kezét. A szemét továbbra is lesüti. A férfi nem néz rá, a nőt figyeli.

– Utánam ne gyere! – a nő a telefonját a táskájába ejti, mutatóujjával fenyegetően a lányára mutat. Elindul a tér másik vége felé, ahol pár tucatnyian gyülekeznek. – Utánam ne merjél jönni! És soha a bűdös életbe’ nem viszlek sehová, abban biztos lehetsz!

– Otthon maradunk? – kérdi a kislány halkán. Nem tudom megállapítani, kitől, a cipője orrát bámulja közben. A nő már messze jár, a férfi (véltetően az apja) lopva megsimítja a gyerek vállát. Az anya még visszafordul, olyan pillantást küld a lány felé, amitől egy életerős fa pillanatok alatt elkorhadna, aztán beleveti magát a kisebbfajta csődületbe.

Mégis elmondja a beszédét, gondolom, s közben a telefonon, a pofakönyvből kikeresem, milyen eseményen teszi. Hamar rá is akadok: az állatok jogaiért tüntetnek, egészen pontosan azért, hogy az állatkínzók elnyerjék méltó büntetésüket. Mire újra fölpillantok, már a férfi és a kislány is távolodik.

– Ha állat lennék, kiképném magamnak, hogy egy ilyen nő beszéljen az érdékemben – ezt már az érkező Laci barátomnak mondom. Értetlenül mered rám. Könnyű neki. Én sem értem igazán, mi volt ez. Sejtéseim, persze, vannak. Talán ezért tudnék üvölni, mint a sakál. Ehelyett elmesélem, mi történt.

– Erre nem tudok mit mondani, Gergőm.

Nem is kell, nem várok semmit. Nem is lehet. Vagy nem is tudom. Nem is tudunk. Inkább kérünk még egy kör kávé. És belemerülünk a beszélgetésbe. Mesélek a könyvtárról, az újságírásról, az őszámokról, amivel bíbelődöm. Ő is elmeséli az életét. Az anyja meghalt, a két testvérét azóta alig látta. Pedig, miután az apjuk lelépett, ő tartotta el őket. Három szakot végzett az egyetemen, mind a hármat kitűnően, az ösztöndíjból meg a mellékes diák-munkákból élt az egész család. Emlékeztem rá, legalábbis halványan derengett ez is.

– Aztán meghalt az anyám 2007-ben – mondta. Elővette a telefonját a zsebéből, mutatott fényképet a kislányáról. Egy többgyermekes, elvált nőbe szeretett bele, véletlenül fogant meg a közös gyerek. Szép, szőke kislány szép, fehér mosollyal.

– Nem hiszek ilyesmiben, reinkarnációban meg hasonlóknak, mégis biztos vagyok benne, hogy őt valahogyan az anyám küldte nekem – mondja Laci, a büszke apa, és én sem nem vitatkozom, sem nem ellenkezem. Ha másként nem, a gének által biztosan kapcsolódnak, jut eszembe, de megtartom magamnak a bölcsességemet.

Levéltárban dolgozik, ezt is megtudom. Levéltár-igazgató a nyugati országrészben, bár most éppen alkotói szabadságon. Kutat egy angliai kutatóintézet támogatásával. A holokauszt a területe, abból is doktorál hamarosan.

– Jelenleg *abd* vagyok, ahogy az angol mondja.

Kérdőn nézek rá.

– All but dissertation. Mindenem megvan, csak a disszertációt kell leadnom. Erre jó ez az egy év.

Biztosan jó dolgozat lesz. Mégsem mondom ki, hogy így vélem. Úgyis tudjuk, amit tudnunk kell.

– Csak igyunk meg egy kisfröccsöt, Gergőm! – javasolja, mielőtt elbúcsúzunk. – Ha húsz éve valaki azt mondja, csak kávézni fogunk, kiröhögjük.

Nem vitatkozom, nem volna érdemes. Igaza van. Megiszunk egy kisfröcs-csöt.

– Emlékszem, amikor a téli kabátban furcsán állt a kezed, s én megkérdeztem, mi történt veled, Gergőm, mi a baj a karoddal, mire te...

– Egy üveg vodka van a kabátomban, Lacikám, nem hajlik tőle a könyököm – vágtam közbe.

Banális történet. Nem is történet, mégis élvezzük. Még azután is, hogy elválunk. Miután megöleltük egymást. Van néhány esztendő, amit javarészt részegeskedéssel, lányok után kajtatással és kispályás focival töltöttünk el, egyetemi szemináriumokon és előadásokon aludtuk ki magunkat, tizenhárom forintért ettünk sárgaborsófőzeléket szafttal a Béke tanszék nevű kultikus becsületsüllyesztőben, bámultuk az esőverte ablaktáblákat túlsúfolt albérleti szobákban, lányok seggét vizslattuk a tavaszi folyóparton, üvöltve hánytunk ismeretlen reggelek ismeretlen lakásainak húgyköves, szarpöttyös WC-csészéibe, a remények és a lelkünkbe szuggerált szabadság, az elpuskázott lehetőségek és a kikerülhetetlen kényszerűségek, a vadkeleti burjánzás és a szűrt nyugati fény évtizedében, egy évezred végnapjaiban. És ennyi bőven elég az összetartozás érzéséhez. Talán magához az összetartozáshoz is, nem tudom. Utak, sorsok, útfelek, sorsválasztók, olvasom egy szórólapon, amit a kezembe nyomnak. El kell mennem Júliához.

CSALÁDI LEGENDÁK

És mégsem mentem el. Még mindig nem. Hazacaplattam. Kuksoltam a lakásomban. A nővérem festményén tűnődtem. Biztosan nem ugyanazt az útszakaszt ábrázolta, ahol a baleset történt velem, gyözködtem magam. Mert ha mégis, az beláthatatlan. Mert ilyen véletlenek nincsenek.

Szombat volt, mikor elhessegettem magamból Emese festményét, a régi naplóval kezdtem bajlódni újra. Nem haladtam sehová. Állandóan egy kép kísértett. Nem emlékeztem, hol láttam, arra sem, mikor. Egy gyerek koponyáját ábrázolta, az arccsontja és az állkapocscsontja egy része hiányzott, így azok mögé is be lehetett látni. Tele volt abban a koponyában minden szabad hely foggal. És mindannyiunk koponyája így nézett ki gyerekkorunkban.

– Amikor kezdjük elveszíteni a tejfogainkat – magyarázta türelmesen a fogorvosom, akit telefonon zaklattam –, az állandó fogak már nőnek mögöttük, megölik a gyökereiket, kitúrják őket a helyükből. Olyankor tele van a szánk foggal.

– Iszonyú látvány – mondtam, és letettem a mobilt.

Legalábbis én képtelen vagyok szabadulni a képtől, a fogaktól zsúfolt arcüreg képétől, amit (nyilván) a világhálón láthattam. Nem mertem a szememet lehunyni, nehogy még erősebben törjön rám a látvány, s a látványtól az a furcsa viszolygás, az a borzalmas zsiszegés a bőröm alatt, mintha apró rovarok fúrnának járatokat keresztül-kasul a testemen, a számban pedig mintha ropogna valami, mintha porcogókat harapnék ketté minden egyes rezdülésemkor. Menekülni szerettem volna az érzés elől, de nem volt hová, hiszen az érzés bennem volt, kivetni magamból nem bírtam. Megittam egy sört, aztán kettőt, pálinkával öblítettem. Mit sem segített. Föl s alá mászkáltam a lakásban, leültem olvasni, elkezdtem nézni egy filmet. A *Viharsziget*. Martin Scorsese, Leonardo DiCaprio, Ben Kingsley, Mark Ruffalo. Szelek tépázta, esőverte szigetén egy festői bolondokháza (amit ma már nem is volna szabad annak neveznem), a múlt és a jelen démonjai. Izgalmas, jó mozi. Számomra mégis reménytelen. Amikor viszont véget ért, végre elszenderedtem. És nem álmodtam semmit.

Estefelé a nővérem átküldött e-mailben egy újságcikket, ami a szegedi francia megszállással foglakozott. Szeged az 1918 novemberében megkötött belgrádi katonai egyezmény értelmében került francia megszállás alá. 1918. december 10-én egy száz-huszonöt főből álló francia különítmény érkezett Temesvárról Szegedre egy főhadnagy vezetésével szálláscsinálónak; december 14-én pedig az átvonuló katonaszállítmányok ellenőrzésére és irányítására állomásparancsnokságot állítottak föl a szegedi személypályaudvaron. 1918. december 30-án érkezett a városba a 157. francia gyalogezred ötven tisztje és hatszáz katonája Boblet ezredes vezetésével, január 3-án pedig a 210. gyalogezred két zászlóalja, valamint a 274. számú tábori tüzérség első szakasza, amely egységekhez a következő hetekben újabbak csatlakoztak. Az utolsó francia városparancsnok, De Tournadre tábornok 1920. március 1-jével adta vissza a hatalmat Szeged polgári vezetésének, ezt követően a francia hadsereg elhagyta a várost. Szeged és a Délvidék egy részének megszállását a francia haderő elsősorban gyarmati ezredekkel oldotta meg (pl. a 17. gyarmati hadosztály, vagy a 18. algériai lövészezred csapataival, több gyarmati lovas hadosztály szpáhi ezredeivel), ezért a megszállt területeken a megszállók legénységi állománya nagyrészt észak-afrikai származású, zömében muszlim vallású katonákból állt, a tisztikar viszont francia volt. A helyi lapokat nemrégiben digitalizálták és tették közkinccsá a világhálón, a nővérem pedig legújabb hobbiját abban találta meg, hogy naponta két-három órát bújtatta a régi híreket. A cikk, amit átküldött, egészen pontosan egy gyilkosságot taglalt, amit egy igaz vezetéknévű ember, a városi rendőrség egyik poétikusan ifjú korban járó nyomozója követett el 1920-ban. Egy marokkóit szűrt le, a megszálló hadsereg katonáinak egyikét. A nővérem szerint ez a gyilkossággal vádolt rendőr volt a dédapánk.

Egy kicsit soknak éreztem mindezt a jóból.

– Az összes őszám megtalál mostanában – hajtogattam magamban, miközben odatettem főni egy kávé. A fogakkal teli koponya képe halványan viszatért, de nem tudott megkapaszkodni a képzeletemben, mert ott fekete-fehér, francia gyarmati katonákat és kopott öltözetű szegedi polgárokat ábrázoló képek tolongtak a Nagy Háború végéről.

– Ez egy családi legenda – hadarta a nővérem a telefonban. Nem bírtam ki, föl hívtam. A kávéfőző megnyugtató hangon kotyogott.

– Emlékszem, kislány koromban apu mesélt erről valakinek, aki nálunk vendégeskedett.

Apánk hét éve halt meg, így tőle nem tudtam megkérdezni, hogy a nővérem jól emlékszik-e, de az anyámra rátelefonáltam. Ő semmire nem emlékezett.

– Apád annyi hülyeséget beszélt egész életében – jegyezte meg fáradtan.

– Majdnem annyit, mint te szoktál, édes fiam – tette még hozzá egy mély sóhaj kíséretében.

Rendben, akkor ezt is ki kell derítenem. Igaz Gergely, az ősapám után a dédapám történetét is. Szerencse, hogy mióta az információs újságírás a divat, a rutinton meg némi időn kívül szinte semmire sincs szükség a munkám elvégzéséhez, marad elég idő az őseimre. És elhatároztam, hogy ebben a rengeteg időben már nemcsak az 1810-es és '20-as, de az 1910-es és '20-as évek fordulója után is nyomozni fogok világhálón, könyvtárban, levéltárban, mindenütt. Jövőre Trianon centenáriuma lesz, biztosan megnyílnak újabb források is.

Még azon az estén, hogy erre jutottam, meglátogattam a nővérem.

– De jó, hogy itthon vagy! – borult a nyakamba, amint ajtót nyitottam.

– Valami baj van? – bontakoztam ki óvatosan az öleléséből.

– Miért kérdezed rögtön ezt?

– Jó, jó, bocsánat!

– Menjél, főzz egy kávé, amíg rendbe szedem magam!

Mire a két csésze kávéval visszatértem a konyhából, Emese már egy háztisztasági papírt öntött a nappali padlójára. Többnyire pergamenszerűre szikkadt iratok és újságkivágások voltak.

– Ez mind arról szól, amiről a telefonban beszélünk – a szeme csillogott.

– Vagy nagyjából arról, nem volt időm és türelmem hozzá, hogy átböngésszem. De szerintem a dédapánk története összerakható ezekből. Elhoztam neked, te ebben jobb vagy nálam.

– De honnan...?

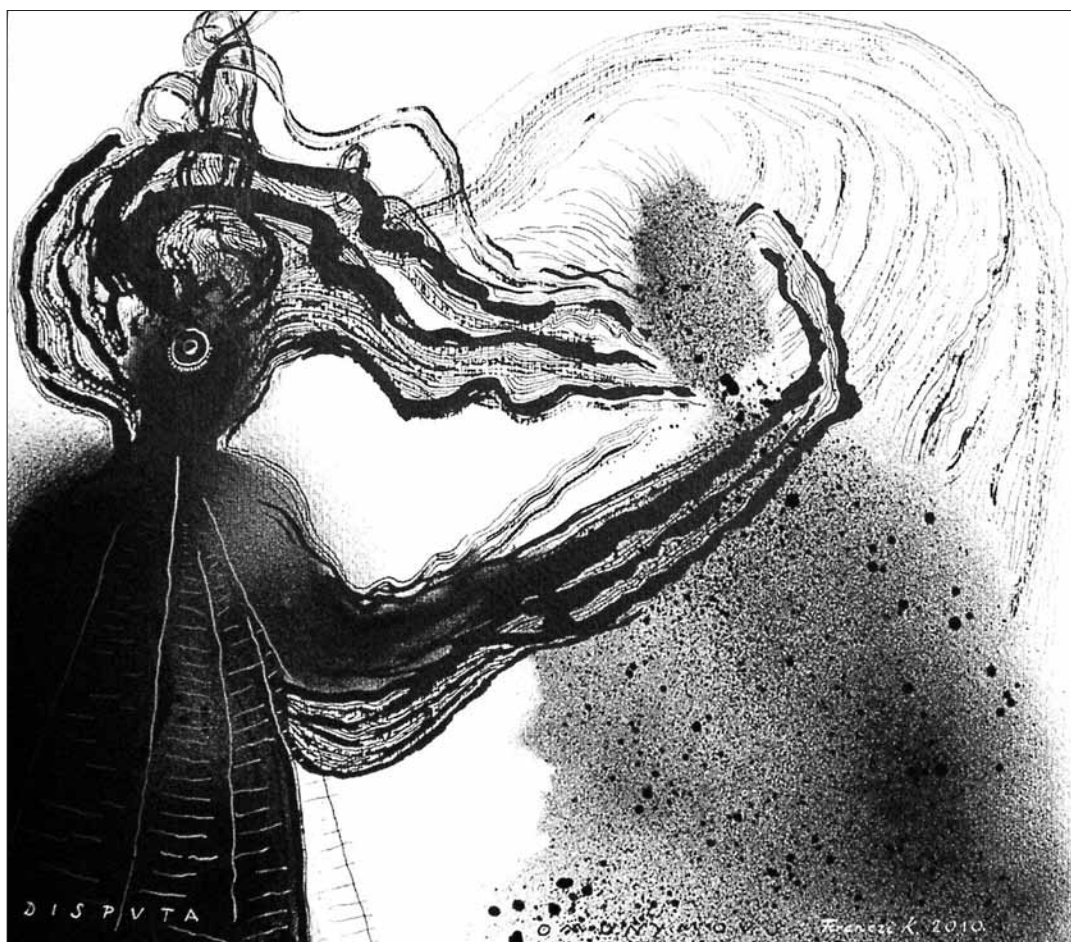
– Nem hagyott nyugodni a dolog, átnéztem azt a szekrényt, ami a tárolóban áll évek óta. Két kisbőröndben találtam ezeket. Pici lakattal voltak lezárva, de azt levertem. Eszem nincs hozzá, hogy eddig miért nem néztünk bele soha...

Végigjártam a tekintetem az irathalmazon. Levelek, levelezőlapok, noteszok, cetlik, szórólapok, újságok. 1917, 1918, 1919, 1920 és 1921 is akadt a dátumok között. Még az sincs kizárva, hogy a dédapánk története valóban összerakható ebből a rengeteg papírból. Mint egy puzzle, gondoltam.

– Igaz Gerő. Ilyen hülye neve volt – mondta a nővérem.

Lassan egy egész családregegy burjánzik el körülöttem.

Akár valami kibaszott dzsungel.

FERENCZI KÁROLY, Disputa, 2010

SZLUKOVÉNYI KATALIN (1977) Budapest

SZLUKOVÉNYI KATALIN

Aubade

In memoriam Philip Larkin

Hajnalodik. Szokatlanul korán
ébredtem. Villanyt kapcsolok,
kávét főzök, és elhúzó a függönyt
a konyhaablakon. Erre a gangról
sötét alak tolja bele a képét
az arcomba az üvegen keresztül,
olyan gyorsan, hogy visszahőkölök,
s csak hátralépve jövök rá, hogy ez
az arctalan árny saját tükörképem:
a kinti oszló sötét foncsorára
vetített önmagam. Óvatosabban
lépek közel megint. Ismerkedünk.

Gang

A gang peremén végigfut a görbe
sormintájú vaskorlát körbe-körbe,
mind ugyanolyan, még sincs két egyforma,
ahogy a házak illeszkednek sorba,
ahogy egymásra épült nemzedékek
a sokadik emeletről lenéznek,
reményt veszve, hogy valaha megértsék,
milyen centrumba húzza le a mélység,
aki korlátaiba kapaszkodva
a sormintát meglátja és megosztja.

Hideg évszak

Lógnak a szavak a tapasztalaton,
mint fogason az elárvult kabátok.
Lóghatnának rajta esernyők is,
vagy karácsonyfadíszek, döglött pockok...
Miért pont szavak? Beburkolóznék
szövetükbe, de melyik az enyém?

Karantén

Idén elmaradnak az évszakok.
Télen nem esett a hó, és tavasszal
nem mehetünk ki a zöldbe. A nyarat
előreláthatólag szintén itthon töltjük.
Nem is baj. Most végre rendet csinálunk
az életben, amiről épp lemaradunk.

Kolonc

Láttam egy kutyát. Lógott a bele,
hosszú fémláncot vonszolt a nyakában.
Fel is hívtam a sintértelepet,
hogy a Kiscelli Múzeumnál láttam.

Címet kértek, s hogy a kutya milyen.
Barátságosnak tűnt, csak elveszettnek.
Nekem is régóta lóg a belem.
Ki szól és miféle sintértelepnek?

Kompetenciák

Két órát kellett várni a varratszedésre,
ami amúgy fájt: persze, hogy fáj, amikor
harmincnyolc fémkapcsot egyesével
tépnek ki az ember hasfalából;
aztán levezetésképp még kicsit
egymás szakmájáról beszélgettünk:
petefészekrákról, holokausztról;
utána anyu kérdezte, milyen volt,
mondtam, hogy jó, és akkor jöttem rá,
hogy valóban jó volt: végig nagyobb
biztonságban éreztem magam,
mint egy parlamenti választáson.

Most annyi...

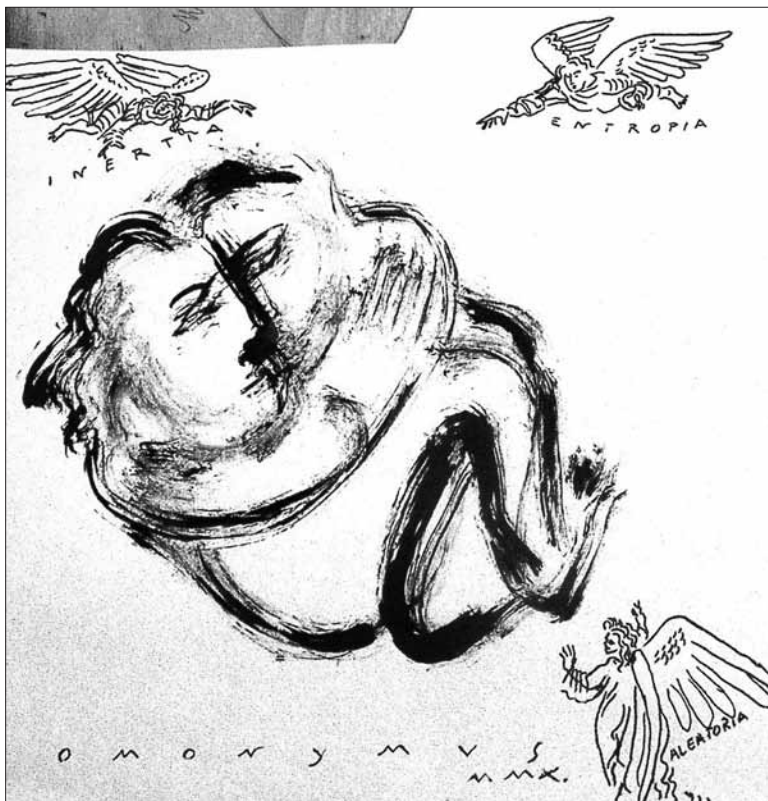
most annyi hogy túlélni
napról napra
a kísértést hogy szimplán
abbahagyja
az ember vagy ami
maradt belőle
kérdezni is fáradt
eltenni jövőre

Sehogy se stimmel

„Mert minden embernek megvan
a maga egyedül megfelelő életkora, az biztos.”

(Szerb Antal: *Utas és holdvilág*)

Mikor eszedbe jutnak a halottaid,
hány évesek? A nagymamád, az apád,
a volt tanáraid, a gyerekkori jóbarátok,
mind, akiket évtizedeken át ismertél:
hány éves arcuk idéződik fel benned?
A megismerkedés vagy az elválás ideje?
Valami középátlag? Hány éves lehetsz
te mások emlékeiben? Halálunk után
mennyi idősen lakjuk be a másvilágot?
Csupa végelegyengült öregember és öregasszony
kvaterkázik a mennybéli söntéspultnál,
vagy ott rohangászik lábuk körül az egykori
rektor kiskutyájában, a legtöbb szavazatot kapott
négy évével – akkor még milyen helyes volt! –,
és a feszes keblű leányoknak örökifjú,
fess lovagok ígéretik az örök szerelmet?
Annyira szeretnék egy túlvilágot, ahol
csak úgy helyére zökken az idő meg minden,
de éppoly bizonytalanul ténfergek a saját
képzeletünkben, mint ebben a valóságban.

FERENCZI KÁROLY, A mi őrangyalaink, 2010

TÓBIÁS KRISZTIÁN
György Kurtág:
Kafka-fragments
Teil I.

élmény – ihlet – inspiráció

TÓBIÁS KRISZTIÁN (1978) Balatonfűred

Die guten gehn im gleichen Schritt

Kilencvennyolc őszén, a Deák téri metró mozgólépcsőjén éreztem először, mennyire lehet egyedül lenni a tömegben. Kb. 127 kilónyi egyedüllét, három egyenlőtlen szárú dodekaéder tömbökben. Az élei belenyomódtak a mellkasomba, ahogy a mozgólépcső huzatos alagútjában a végtelen ember-masszával együtt egyre mélyebbre süllyedtünk. Talán ha az a hegedű nem, de igen, és ez fáj. Egy kicsit elviselhetőbb lett volna hegedű nélkül. Hegedűvel viszont olyan szép tud lenni még az elviselhetetlen is.

Wie ein Weg im Herbst

A park valahogy mindig is része volt a templomnak. A templom és a park között néhány lakóépület, borbélyműhely, húsgyár, disznószag, de mindez mintha csak az Isten házának népes sereglete lenne az oltár és a mellékhajó közötti szűk térben. Örvendezzen az Úr az ő teremtményeiben (Zsolt 104,31). Ősszel a falevelek lehullanak, az a néhány levél, ami fenn marad, lassan elrothad. Közben a reggeli misén az asszonyok zsoltárokat énekelnek. Szomorú, homofon dallamokat. Szép ősszel a homofon lombhullásban megfigyelni, különválasztani minden egyes levél földet érésének egyetlen apró zörejét.

Verstecke

A zöldséges veremben, nagyapám kertjében a homok tele volt pincebogarakkal. Rákok, nem bogarak. Ászkarákok. Ezt akkor még nem tudtam. Rák az, aminek ollója van, nagy bajusza, és hátrafelé mászik. A sztereotípiák között jól el lehet bújni. Mint a pincebogár. A pincebogár meg csak bogár. Ha az ujjunk hegyével óvatosan megérintjük, összegömbölyödik. Pici fekete üveggolyók a verem homokjában.

Ruhelos

Hogy miért nem? Talán mert valami hiányzott. És mennyi minden hiányzik most. Mindenesetre megnyugtató, hogy ami hiányzik, az már nincs. A nádist leégették, kiszárították, a földutat lebetonozták, a trágyaszagot meg már jó régen szétfújta a Košava. Cserébe talán érezni valamit a Senki szigete víz alatt rothadó fáinak illatából. Ahogy a Vaskaputól a bánáti alföldig röpíti a szél az apró kis szén-hidrogén-molekulákat, hogy ott oldódjanak a nyálkában, ingereljék a csillókat. A receptorokról már nem is beszélve. Ez csak belemagyarázás. De valamit bele kell magyarázni az ürességbe. Ha már van üresség.

Berceuse

Aludni kéne. Bújj vissza az ágyba, csukd be a szemed, és gondolj valami szépre, mondta volt anyám. Nem sok támpont, helyette viszont végtelen szabadság és lehetőség. Az alvás mint a szabadság

legtisztább megnyilvánulása. Aludni nem lehet kényszeríteni, kényszerből nem lehet aludni, legalább egy autonóm döntés megmaradt nekünk. Most írni KELL, az alvásról. KELL. Írni lehet kényszerből, kényszerítéssel is a szabadságról. Mennyire lehet őszinte a mondat egyáltalán. Mindig van benne valahol egy kis disszonancia. A sorok között. Schlaf mein Kind.

Éltünk, aludtunk – mondta Ecsédi.

– Ecsédi, én nem emlékszem semmire.

Nimmermehr

Que sera, sera. Ezzel a dallal altatott anyám. A nyakában csüngve, a hátsó kisszobában, és bámultam az ablak előtti hatalmas diófát. Ahogy lesz, úgy lesz. Lényeg az optimizmus, maradjunk tárgyilagosságok, lehetőleg akkor is, amikor már a logika utolsó szikrája is megszűnik pislákolni. Ezzel az erővel akár leülhetnénk egy székre a mező közepén, és üveges tekintettel bámulhatnánk magunk elé, ahogy kiirtják a tarlót, utakat építenek, házakat, tereket körénk, felhőkarcolókat, alátérköveznek a székert is, mi meg csak ülnénk ott, mint egy guru, üveges tekintettel, méteres körmökkel, hajunkban tetvek és kicsi madárcák, gyíkok, nem romantikus, nem szívmengető, de hát que sera, sera.

Wenn er mich immer fragt

Machiavelli *Fejedelme* kétségtelenül az egyik legjelentősebb könyve az emberi civilizációnak. Rövid konklúzió: mindenki hazudik. Én is. De legalább már nem görcsölök miatta.

Es zupfte mich jemand

A tömegben egyedül lenni egy kofferrel. A kofferben só, cukor, holland kakaó, kalocsai őrölt paprika és egy hegedű. Az autóbusz-állomáson áll, körülnéz, nem mozdul. Vár. A hegedű lehet, hogy nincs is benne a kofferben, csak néhány hangot cipelt a törékeny üvegek között.

Die Weissnäherinnen

A lyukas zoknimon röhögött az egész óvoda. Egymás mellett tolongva ujjal mutogattak, vigyorogtak, hangosan nevettek stb. Ahogy az lenni szokott. Kilyukadt, és nem vettük észre. Így telt el az egész délelőtt. Otthon megvarrtuk, de bármikor felvettem, mintha annak a napnak minden pillanatát is belevarrtuk volna, ott lett volna az óvoda összes vigyorgó szempárja az öltések között. Még mindig megesisik, hogy kilyukad a zoknim, és nem veszem észre. De már nem is érdekel.

Szene am Bahnhof

A vasútállomáson szemét- és hűgyszag terjengett. Szerelmes fiatal fiúk várják a szerelmes fiatal lányokat, kuttyák a megmaradt szendvicsdarabokat. Kellemes érzés beülni egy vasútállomás várójába csak úgy. Nem várni senkit, nem menni sehová, csak úgy ott lenni.

Sonntag, den 19. Juli 1910 (Berceuse II)

„Hetek óta olvassuk és halljuk, hogy a postaszolgák, postaaltisztek mozgolódnak. Nem tudnak megélni, kevés a fizetésük, százával nyomorognak, családjukkal egyetemben.

Egy ilyen nagy családú, nyomorúságban tengődő postaszolga ma hajnalban Kőbányán véresen oldotta meg a problémát. Kivégezte a családját, hogy megszabadítsa őket a nyomortól. Megölte őt

kis gyermekét, aztán öngyilkosságot követett el. Az öt apróság nyomban meghalt. A borzalmas tett elkövetője nem bírt megszabadulni életétől, és súlyosan sebesülve fekszik a rabkórházban. Molnár József a neve a szerencsétlen postaszolgának, aki ma Apaffy-utcai lakásán oly rettenetes vérfürdőt rendezett, amelyre még Budapesten nem volt példa. Évek óta sínylődött, tengődött havi 66 korona fizetéséből, és hiába várt előléptetésre. A kis fizetésből az öt gyermeknek még kenyérre sem telt bőségesen, és az apa, akinek idegeit, úgy látszik, agyát is megtámadta a nyomorgás, a sok szenvedés, nem tudta elnézni a kis gyermekek, az egész család nyomorgását, s amin régóta tépelődött, ma valóra váltotta. Egy beretvával sorban átmetszette az alvó apróságok nyakát, s anyjuk, aki távol volt, hazatérve, véres holttesteket talált már csak a szegényes kis lakásban.”

Magyarország, 1910. július 19.

Meine Ohrmuschel...

Rubens *Három gráciájának* a fülei. Attól függően, hogy jobbról balra vagy balról jobbra nézzük, tárul fel, vagy bújik a hajkorona alá a fül. Egy teljesen mellékes részlet. Ahogy a vonó csúcса elindul, lassan megremeg a húr, és végül megszólal a hegedű hangja, telten, valami szemérmes vidámsággal, és halkul el újra.

Zwei Spazierstöcke

Nem tudom, hogy került nagyapámhoz az a sétabot. Egyszer csak úgy, ott volt. Az ágy széléhez támasztva. Nem szerette. Inkább kapaszkodott asztalba, székre, ajtószárnyba, félfába. Majd volt, hogy elfelejtette, hogy fáj a lába, és mintha minden úgy lenne, mint régen volt, egyenes háttal kísértált az udvarra, kinyitotta a kiskaput, és körülnézett az utcán. Az utca akkor már üres volt. Nem voltak padon üldögélő szomszédok, gyerekek, akik letapossák a virágágyást. Megkapaszkodott a kílincsbe, és a falnak támaszkodva lassan visszabotorkált a szobába.

Keine Rückkehr

Azért, így visszagondolva, szomorúan viccesnek tűnik, hogy valaki azért megy el önkéntesnek a háborúba, hogy hozzon haza egy színes tévét. Merthogy az a színes tévé presztízskérdés. Olyanja nincs mindenkinek. Ott, a front kellős közepén van egy kicsi ház, ablakban muskátli, udvaron tyúkok, benn a tisztaszobában meg egy színes tévé, ami csak rá vár. Úgyse nézi senki. Az ellenség, az a bácsi, aki esténként színes tévéen nézi a híradót, lehet, hogy a focimeccset is, úgyis meg fog halni, tyúkok szétszélednek, a tisztaszoba fala leomlik, muskátlik kiszáradnak, a színes tévé meg ottmarad ebek harmincadjára, ha ő, ha épp ő, épp akkor nem lesz ott és hozza haza. Valójában menti, ami menthető, nincs ebben semmi kivetnivaló. Az ellenség meghal, itt meg egy egész falu nézheti a színes tévét. Nem jött haza. Fekete öltönyben, fehér ingben mentek a szomszédok eltemetni az üres koporsót.

XVII. Stolz (1910/15. November, zehn Uhr)

„Perneki Antal csanádpalotai 15 éves fiút tegnap a tanyákon agyonlőve találták. A nyomozás kiderítette, hogy Solymocki István 16 éves szomszédfiúval párbajosdit játszottak. Szüleik revolverét elvitték, és ott úgy párbajoztak, mint ahogy hallották a párbajt beszélni. Négyyszer váltottak golyót, és Solymocki szívére találta Pernekit, aki rögtön meghalt. Solymockit gyermekbíróság elé állítják.”

Magyarország, 1910. november 15.

Träumend hing die blume

Vágáskor, amikor a böllér nyakon döfte a disznót, az megugrott, és a vér egyenesen nagyapám fehér muskátlijaira spriccelt. Azt mondták, fogjam a farkát. Fogtam. Futottam a disznó után, keresztül a muskátlikon. Azt mondták, ha én nem fogom a farkát, biztosan világgá szalad az a disznó. Nem tudom, mi lett a véres muskátliszirmokkal.

XIX. Nichts dergleichen

A hang csak az adott kontextusban értelmezhető. Önmagában csak van. Vagy nincs. A kvantumfizikában bármi lehetséges egész addig, amíg vizsgálni nem kezdjük. Ld. bővebben Schrödinger. Vagy Kurtág.

FERENCZI KÁROLY, Kronosz, 2010

KELECSÉNYI LÁSZLÓ

Mesterfogás

(egyfelvonásos játék)

KELECSÉNYI LÁSZLÓ (1947) Budapest

*Drámám főszereplői színészek, magyar színészek.
Valóban éltek, bár életükben nem találkoztak.
Ha találkoztak volna, talán ez történik köztük.
Mivel közismertek voltak, eredeti nevükön léptetem fel őket.*

*Egy első osztályú szállodai szoba Budapesten, az ötvenes években. Szolid luxus. Széles franciaágy, állólámpa, dohányzóasztal fotelekkel, falitükör, beépített szekrény, régimódi fekete telefon.
Páger, a főszereplő, ötvenes éveiben jár. Éppen a fürdőszobából jön, borotválkozás után, az arcát paszkolja, belepillant a tükörbe, legyint, továbblép. Kinyitja az utcára néző ablakot, aztán a rádióhoz megy, és bekapcsolja.*

„Kossuth rádió, Budapest. Híreket mondunk. A Magyar Dolgozók Pártja Budapesti Bizottságának aktívaülésén Rákosi Mátyás elítélően elemezte a személyi kultusz magyarországi jelenségeit, és megígérte a rehabilitációt. A Petőfi Kör első nyilvános ülésén a megjelentek a magyar gazdasági, politikai és kulturális élet problémáit vitatták meg. Külföld. Az utolsó brit katonai egységek is elhagyták a Szezei-csatorna övezetét. A lengyelországi Poznan városában zavargások törtek ki.”

A rádióhoz lép, gyorsan elzárja.

PÁGER: Zavargások? Na hiszen. (Az ablakhoz megy, nagyot szippant a beáramló levegőből. Odakintről utcazaj, villamoskerekcsikorgása.) Más sem hiányzott. (a telefonhoz lép) Halló, porta? Kérem, kapcsolja nekem azt a számot, akivel tegnap beszéltem. ... Igen, aki tegnap keresett engem. ... Köszönöm, várok. ... Halló, Veszprémi elvtárs? ... Ja, nem veszi föl? Megkérem, hogy próbálja újra hívni, és kapcsolja ide, a szobámba. ... Köszönöm. (leteszi a telefont) Házon kívül van. Én meg itt. Házon belül. Nem mintha bármi kifogásom lehetne a körülményekkel, de mégis... (keresgél a dohányzóasztalon heverő lapok között) Hol a csudában van? Ide tettem tegnap. Na, ez az. (Kihalász az újságok közül egy Szabad Népet. Olvasni kezd. Lapoz.) „Élenjáró bányászok a tervteljesítésért... Újítások a gépiparban.” Ez nem az. (tovább lapoz) Ez sem... (leteszi a szemüvegét) Ebből okosodjon ki

az ember. (feláll, az éjjeli szekrényhez lép, egy fiolából tablettát vesz a tenyerébe, vizet tölt, majd lenyeli a gyógyszert) Naponta háromszor. Talán használ. (visszaül, újra kézbe veszi az újságot, tovább lapoz) Dózsa, Vörös Lobogó, Kinizsi, micsoda nevek ... Na, elég ebből ... (megszólal a telefon) Végre. (fürgén felugrik, felkapja a kagylót) Halló, Veszprémi elvtárs? ... Porta? ... Kicsoda? Mondja még egyszer a nevét. ... Igen? Várjon egy kicsit az a fiatalember. Majd leszólok ... Azt mondja, színész? ... Láttam játszani? ... Jó, várjon. Majd hívom. (leteszi a kagylót. Egy papírra felír valamit.) Ki lehet az? Újságíró, csak színésznek mondja magát? Még az is lehet. Szaglászna körülöttem. Ki sem teszem a lábam innen, hát ők jönnek. Mindenféle alakok jelennek meg. Most ez is. Hogy a legnagyobb magyar színésszel szeretne találkozni... (hamiskás mosoly) Hízogó, nem mondom... Még lehetek. ... Leszek is. ... Csak óvatosan, semmi elhamarkodott lépés. ... Hoppá! Van itt valahol egy színházi újság. (keresgél a kezében) Megvan. Ez az. Színház és Mozi. (lapozni kezd) Ha színész, talán benne van a neve. (címetek, neveket sorol) Istenem, miket játszanak! ... Hogy is hívják? Mit mondott a portás? ... (nézi a cédulát, amire fölírta a nevet) ... Na, tényleg. Szerepel egy mesefilmben. Jóképp gyerek. Szinte kölyök. (felnéz a lapból) Jöjjön, ha nagyon akar. Csak megbírok vele. (felveszi a telefont) Porta? ... Itt van

- még az a kolléga? Az a színészyerek? ... Fölengedheti. ... Várjon, várjon még öt percet. Aztán szóljon neki. *(Leteszi a kagylót. Előbb a szobában tesz-vesz, aztán a tükör elé ül, és magát teszi rendbe. A szekrényből egy elegáns házikabátot vesz ki, belebújik; selyemsálát köt a nyakába. Ritkás haját fésüli, aztán leül a fotelbe. Vár.)* Na, hol van az az ifjú? *(Felkapja a színházi lapot, újra belelaptopoz. Alig hallható kopogás, inkább kaparászás. Gyorsan a többi újság közé dugja a lapot.)* Tessék! Kerüljön beljebb!
- SOÓS: *(belép, zavartan megáll, halkan köszön, mereven nézi Páger)* Jó napot kívánok!
- PÁGER: No, csak nem akar ott ácsorogni a küszöbön. Jöjjön csak, üljön le!
- SOÓS: *(előrébb jön, aztán megáll, s egy pillanat alatt átváltozik: a gátlásos fiúból egy öntudatos fiatalember lesz; meghajtja a fejét, zárt szájjal bemutatkozik)* Elnézést kérek, hogy zavarom. Köszönöm, hogy fogad engem.
- PÁGER: Hallottam magáról. Nagyon dicsérték nekem.
- SOÓS: *(leül a fotel szélére, az egyik karját mereven tartja)* Igazán? Pedig nem szeretnek. Senki sem szeret.
- PÁGER: Magát se? Akkor rokonok vagyunk. Aztán miért nem kedvelik?
- SOÓS: Nem fontos. Nem azért jöttem, hogy magamról beszéljek. Én a legnagyobb magyar színészre vagyok kíváncsi.
- PÁGER: *(megint hamiskás mosollyal)* Miből gondolja, kolléga? S a többiek. Básti? Beszényei? Uray Tivadar? Ők játszanak manapság a Nemzetiben, a Madáchban. Én csak vendég vagyok itt. Megtűrt jövevény.
- SOÓS: Lenéznek. Megvetnek. Nem vesznek emberszámba.
- PÁGER: Ez egyre érdekesebb. Meséljen, mondjon el mindent, szép sorjában. De miért ül ilyen feszélyezetten? Dőljön hátra, vegye le a zakóját...
- SOÓS: *(idegesen)* Azt nem.
- PÁGER: Jó, ha nem, hát nem. Ahogy jobb magának. Hallgatom.
- SOÓS: Látni akartam magát.
- PÁGER: Álljon meg a menet! Először is honnét tudta, hogy itthon vagyok, Magyarországon? Pláne, hogy itt vagyok, a Gellért szállóban?
- SOÓS: Suttogták a színházban. A Madáchban. Füleltem, figyeltem. Egyik este Tógyer mesélte Bárdynak...
- PÁGER: *(elábrándozva)* Tógyer.
- SOÓS: Igen. Ő.
- PÁGER: Uray Tivadar.
- SOÓS: A legelegánsabb színész. Soha sem láttam nyakkendő nélkül, csak a színpadon, ha úgy kívánta a szerepe.
- PÁGER: *(önkéntelenül megigazítja a nyakában lévő sálát)* Azt olvastam valahol, hogy manapság a kigombolt ing a divat, ahogy maga is...
- SOÓS: *(most ő nyúl a nyakához, aztán a zakója zsebébe)* Itt van valahol. *(egy nyakkendőt vesz elő)* Nem tudtam megkötni. Képtelen vagyok rá. Ezt nem tanították nekünk a Főiskolán.
- PÁGER: *(nevetve)* Népi demokratikus színjátszás? Hagyja a csudába. Nem számít. Nem ez számít. A figurát belülről kell hozni. Ha ott megvan, nem érdekes, hogy mi van a színészen.
- Lelkes magyarázata közben csöngeni kezd a telefon, de ő csak magyaráz.
- SOÓS: *(idegesen kapkodja a fejét)* Nem veszi fel?
- PÁGER: Mindig a legrosszabbkor hívnak. *(Odasétál, felveszi a kagylót.)* Halló, tessék! ... Várok. ... *(babrál a zsinórral)* ... Én vagyok. ... Á, micsoda meglepetés! Veszprémi elvtárs! ... Igazán? ... Honnét tudja ezt? *(a vendégére pillant)* Bízsa csak rám, ne aggódjon. De ha már hívott, mi van a kéréssel? ... Igen, a Tamás utcai villa. Én azt a házat nem olyan állapotban hagytam ott. Szeretném... Rendben van, Veszprémi úr. *(az utolsó szót finoman hangsúlyozza)* Mondja csak, már meg akartam kérdezni, de mindig rohan, siet valahová, magát '38 előtt is így hívták? ... Nem azért, csak kíváncsi vagyok. ... Igazán? Jó, várok. Csak, ugye, maguk fizetik a szállodaszámlámat. ... Köszönöm. Szabadság! *(leteszi a telefont, maga elé meredve megismétli)* Szabadság...
- SOÓS: *(húzkodja a zakója ujját)* Rövid.
- PÁGER: Miért nem veti le? Úgy kényelmesebb lenne. ... Hallotta? Már tudják, hogy itt van nálam. *(körülnéz a szobában)* Talán azt is, hogy miről beszélgetünk. *(Mefogja a telefonkészüléket, és a szoba sarkába viszi, aztán egy párnát tesz rá. Büszkén felnéz, mint aki jól végezte a dolgát.)* Szóval, Tógyer. Jól van? Játsszik?
- SOÓS: Igen. Ő egy vérbeli úriember.
- PÁGER: Hát persze, hogy az. Ismertem jól. Játsszta vele. Mi is volt a film címe? Itt van a nyelvemen...
- SOÓS: *Havi 200 fix.*

PÁGER: Honnét tudja? Nem láthatta. Húsz éve forgattuk. Még kisgyerek volt akkor.

SOÓS: Mondták.

PÁGER: Mondták? Maga készült belőlem.

SOÓS: Igen. Éppen Tógyer bácsi...

PÁGER: *(nevetve)* Bácsi? ... Szóval nem felejtettek még el. ... *Havi 200 fix.* Abban voltunk együtt. *(Dúdolni kezdi a film címadó slágerét, épp csak táncolni nem kezd. Aztán hirtelen leáll.)* Maga nem tudhatja, fiatal barátom, milyen világ volt itt '36-ban... Aztán jött a földindulás, mindenféle értelemben. ... Mondja, fiam, mit beszélnek rólam, úgy általában, ha szóba jön a nevem? Egyáltalán tudják, hogy itt vagyok? Hogy hazajöttem?

SOÓS: Tudják. Mondják is, vagyis inkább sutogják. Hogy itt van, ebben a szállodában. Hogy meg kellene látogatni. De félnek. Hogy ez titok.

PÁGER: Titok? ... Én mint egy titok? *(nevet)* Argentínában, igen, ott titok voltam. A titokzatos magyar, aki soha nem tanult meg rendszeren spanyolul. Inkább képeket festett, és eladta őket, az emigránsok vették, mint a cukrot, nem maradt egy darab sem.

SOÓS: *(ámulva hallgatja)* Ezt nem tudtam. Argentína? Engem még Cannes-ba se vittek ki, a filmfesztiválra. Milyen lehet Argentínában élni?

PÁGER: Furcsa. Karácsonykor nyár van. Szent Iván napján meg esik a hó.

SOÓS: De azért vannak magyarok.

PÁGER: Mi az, hogy! Túl sokan is. Megalapították a Buenos Aires-i Magyar Nemzeti Színházat. És ugyanolyan féltékenyek voltak a kollégák, mint a Belvárosiban vagy a Vigben. Ez egy ilyen mesterség.

SOÓS: Erről én is tudnék mesélni.

PÁGER: Mondja már, miket beszélnek rólam a színházban? Abban a Madáchban? Vagy máshol?

SOÓS: Hogy nagy színész ... volt. Talán a legnagyobb.

PÁGER: Igen? Voltam? Így mondják?

SOÓS: Meg hogy maga játszott a legjobban a paraszti hősöket, filmen is, színházban is. Meg hogy lenne mit tanulnom... magától.

PÁGER: Igazán. Hát hogy kerültél erre a pályára? Hol született? Tegezni foglak, így könnyebb.

SOÓS: Balmazújvárosban. Igazából egy tanyán, a falu mellett. Nem volt villanyunk, a vizet már ötéves koromtól én hordtam anyámnak. Apánkat alig láttuk. Hetes napszámba járt.

PÁGER: Testvéreid?

SOÓS: Nyolc család, velem együtt.

PÁGER: Nyolc. Az szép.

SOÓS: Szép, szép... Csak mindig éhesek voltunk. A cipőket a nagyobbiktól örökölték a kisebbek. Hát így.

PÁGER: És a Főiskola? Hogyan kerültél oda?

SOÓS: *(rámutat az asztalon fekvő Szabad Népre)* Ebben olvastuk, ni. Nem is én, hanem a tanító úr. Merthogy az ünnepségeken mindig én szavaltam, Petőfit meg másokat. Aztán az első évben már filmezni hívtak. *Talpalatnyi föld.*

PÁGER: Talpalatnyi... Nem láttam. Tudod, én több mint tíz éve mentem el. De a föld, a föld az nekem is szembejött. A *Földindulás*... Életem nagy szerepe, filmen is, színházban is.

SOÓS: Azt meg én nem láttam.

PÁGER: Nem is láthattad. Talán még nem is éltél. *(nevet)* És én be vagyok tiltva. Vagy már nem? Fogalmam sincs róla. Mi lesz itt most? Nagy a mozgás. Te mégis ott vagy, köztük. Mit tudsz?

SOÓS: Remeg a föld. Engem meg ki fognak nyírni.

PÁGER: Kinyírni. Hogyhogy kinyírni? Hagyod magad?

SOÓS: Sutogják, hogy elég volt belőlem. Reklámparaszt vagyok. Ezt mondogatják a hátam mögött, de én meghallom. Hogy tehetégtelenek vagyunk... mind, akik velem egy időben jöttek a színházba. Menjünk vissza a legelőre, vetni, szántani, aratni. *(majdnem sír)*

PÁGER: Várj csak! *(a szekrényhez megy, egy palackot vesz elő)* Ajándékba kaptam, de én nem élek vele. *(poharakat keres)*

SOÓS: *(gyorsan kibontja az üveget, és beleiszik)* Köszönöm, ez most jól jött.

PÁGER: *(letesz két poharat)* Látom, nagy szükséged volt erre.

Nézik egymást, Soós észbe kap, tölt mindkét pohárba. Nekikoccintja a másiknak, és felhajtja a kitöltött italát.

PÁGER: *(nem iszik, csak beleszagol a pohárba)* Jóféle, de azért vigyázz, csak módjával.

SOÓS: Módjával. A párom is ezt hajtogatja.

PÁGER: Szóval nős vagy. Színésznő? Mármint a párod?

SOÓS: Orvos.

PÁGER: Az enyém színésznő volt, de már nem vagyunk együtt. Ott maradt Dél-Amerikában.

SOÓS: Ő nem tud róla, hogy ide jöttem. Lehet, hogy keresni fog.

PÁGER: Fölösleges viszontagságok.

SOÓS: Olyan volt nekem, mint a sivatagban szomjazónak az oázis.

PÁGER: *(elismerően biccent)* Ej, de szépen mondtad ezt. Oázis. Akkor nagyon szeretted. Megérdemli?

SOÓS: Okos nő.

PÁGER: Akkor azért nem lehet olyan nagy a baj.

SOÓS: *(újra tölt az italból, megissza)* Ez a baj.

PÁGER: No, hát, segítünk ezen. *(megfogja a palackot és a poharakat, a szekrényhez viszi, bezárja)* Te félsz valamitől vagy valakitől. Én is félttem sok mindentől. Legutoljára a repülőgépen, két héttel ezelőtt, mikor Bécsből hazahoztak. Ketten voltunk egy harmincszemélyes gépen. Amikor megláttam, hogy kisebb tömeg integet nekem Ferihegyen, megmondom őszintén, tele lett a nadrágom. Nem tudtam, hogy ünnepelni akarnak, vagy esetleg... lelőni.

SOÓS: Lelőni? Magát? Miért?

PÁGER: Hát azt csak én tudhatom. Vagy én sem.

SOÓS: Amiért elment innen?

PÁGER: Látom, az én régi barátaim és kollégáim nem készítettek föl téged erre a látogatásra. Nem meséltek rólam?

SOÓS: Csak azt, hogy nagy színész.

PÁGER: Félnék. Nem mernek beszélni. Ha sejtenek is valamit, inkább hallgatnak. Mindenki fél. Lengyelországban állítólag már lőnek is. Itt sem lehet tudni, mi lesz. Te sem tudsz semmit, ugye...

SOÓS: Zúgolódnak a színészek.

PÁGER: Zúgolódnak, úgy?

SOÓS: Melegem van. *(Leveti a zakóját és egy székre dobja. Kigombolja az ingét.)*

PÁGER: Megártott az ital. *(meglátja a fiú bekötözött bal csuklóját)* Nocsak. Ilyen nagy volt a baj?

SOÓS: *(megpróbálja eldugni a karját, szégyenkezve mondja)* Megtörtént.

PÁGER: Szerelem? ... Miatta?

SOÓS: *(zavartan)* Igen... Nem.

PÁGER: Most igen vagy nem? Beszélj nyugodtan és értelmesen. Senki nem zavar minket. *(hátranéz a párnával letakart telefonra)* Tegnapi időm van. Ráérek. Gondolom, te is. Szóval, mi történt?

SOÓS: Együtt játszottunk egy filmben...

PÁGER: Az orvosnővel?

SOÓS: Nem, ez még előtte volt. Egy csodás színésznővel.

PÁGER: A *Ludas Matyiban*?

SOÓS: Dehogyan.

PÁGER: Jobb, ha én befogom a számat. Csak arról hallottam, hogy abban játsztál...

SOÓS: Ez később volt, évekkel később, nemrég. Ilyen nő még nem volt a közelemben. Úrilány, még a bőre is más illatot árasztott, mint a többieké. Polgári származék, őt is támadták. De megvédte a férje tekintélye. Halálosan beleszerettem...

PÁGER: Azt látom. Majdnem halálosan. Nem kérdezem, hogy hívják. A nőkkel mindig baj van, vagy baj lesz. Pláne, ha férjük is van.

SOÓS: A férje... *(elhallgat)*

PÁGER: Rájött? Bosszút állt?

SOÓS: Ugyan, dehogy. Ő, egy félisten? Nem foglalkozott velünk. Talán nem is szerette azt a lányt.

PÁGER: Asszonyt.

SOÓS: Nekem lány volt.

PÁGER: Szakítottak?

SOÓS: Nem tudom. Nem láttam hónapok óta.

PÁGER: Zűrös ügy. Én mindig vigyáztam, ne kezdjek férjes asszonyokkal. Eleinte engem is lenéztek... a parasztyerek, aki rajzol... az apám csizmadia volt, mindenki ismerte Makó környékén. Áh, miért is mesélem ezt?

SOÓS: Nyilván a férjével van. Birtokba vette, mindörökre. Az övé, mindenestül.

PÁGER: Várj csak! Egy fontos kérdés. Adott neked az a lány vagy asszony valamit magából? Ígért neked bármit? Mondta, hogy szeret?

SOÓS: *(a fejét rázza)* Nem.

PÁGER: Egyszóval nem. Egyik sem.

SOÓS *(bólogat)*

PÁGER: Ezért tetted? A semmiért?

SOÓS: De tudta, tudta, hogy szeretem. Éreznie kellett.

PÁGER: Érezni? Igen. Te meg a pengét érezhetted a karodon.

SOÓS: *(ordítva)* Nem... Nem csak azt.

PÁGER: Bocsáss meg! Kegyetlen voltam. De az élet még kegyetlenebb hozzád.

SOÓS: Jól mondja.

PÁGER: *(a szekrényhez megy, előveszi az italos palackot, tölt, az egyikbe többet, a másikba kevesebbet)* Most ránk fér. Isten-isten, szervusz, sorstársam.

SOÓS: *(mohón felhajtja a pohárban lévő italt)* Köszönöm.

PÁGER: Azt mondják rólad, nem vagyok féltékeny, az apád lehetnék, hogy nagy tehetség vagy.

SOÓS: Mondják... vagy inkább mondták. Kimen-tem a divatból.

PÁGER: Ha tényleg jó vagy, soha nem mész ki a divatból. Nézz meg engem. Itt vagyok. Hazahívtak, hazajöttem. Meglátjuk, mi lesz. Játsszani fogok, újra a Vígben, a Vígszínházban.

SOÓS: Magyar Néphadsereg Színháza. Most így hívják.

PÁGER: De az épület ugyanaz. A szellem, a színház lelke. Ott játszik még Bulla Elma, Sulyok Mária és a többiek. A *Cyrano* nem megy ki a divatból, akármilyen rezsim van. Neked mi volt a legkedvesebb szereped?

SOÓS: *(szinte áhítattal)* Romeo...

PÁGER: Romeo, persze, gondolhattam volna.

SOÓS: Még Debrecenben játszottam, akkor és ott még szerettek. Jászai-díjat kaptam érte. Cipőt vettünk mindegyik testvéremnek.

PÁGER: Na, látod.

SOÓS: De Budapest nem szeret.

PÁGER: Elárulok neked valamit. Míg nem léptem színpadra, rájöttem. Magadat kell szeretned. Legelőbb magadat kell szeretned. Az összes többi aztán jön. Érted? ... Szeresd magad, és akkor a többiek is szeretni fognak. Furcsán hangzik, de így van. Hidd el nekem!

SOÓS: Jaj, hinném én, de látom az arcokat. Ahogy néznek, vagy nem is néznek, hátat fordítanak, levegőnek vesznek.

PÁGER: És a közönség? Őket kell meghódítanod, nem a kollégákat. Ha a közönség kedvel, ők is elfogadnak, majd irigyelnek. De az irigység a szeretet előcsarnoka. Elhiszed, hogy így van?

SOÓS: Én már semmit sem tudok.

PÁGER: Fialat vagy még. Hány éves is vagy?

SOÓS: Huszonhat múltam.

PÁGER: Huszonhat, istenem. Mikor én ennyi idős voltam, nem ismert senki. Nemhogy filmszerepek. Kis vidéki társulatokban léptem föl, táncoskomikusként. Tudod te, mi az? Minden este ugyanabban a blöddliben ugrabugrálni? Pedig énekelni se tudtam, nekem elhiheted. Nem hallja senki. *(azért kinéz a sarokba tett, párnával letakart telefonra)* Már vagy egy órája nem kerestek. Tudod, te hányan hívnak? Egyáltalán, honnét tudják, hogy itt vagyok? Mindenki látni akar, interjúkat kérnek. Hízelegnek. A nagy magyar színész megtért a hazájába. Ilyeneket hallok. Mit gondolsz, ha arra emlé-

keznék, hogy miket mondtak rólam tíz évvel ezelőtt, én nem lehetnék depressziós. Minden voltam, csak jó ember nem. Háborús bűnös. Dél-Amerikába is eljutottak a hírek. Akár öngyilkos is lehettem volna. *(Soósra néz)* Bocssáss meg, nem akartalak megbántani.

SOÓS: Miért kellett elmenjen?

PÁGER: Miért? Cherchez la femme. Hallottad már ezt az az alapigazságot? Keresd a nőt!

SOÓS: Szerelem?

PÁGER: Szerelem? Az is. Tagadhatatlan. Legyünk igazságosak. De a szerelem idővel elmúlik. Vagy inkább elfárad. Tanulj ebből. *(Szünetet tart. Most ő tölt egy kicsit a fogytán lévő italból. Belekortyol.)* Fityfiritty kis nőcske volt.

Soós csodálkozó gesztust tesz.

PÁGER: Ja, te nem tudod, mit jelent ez a szó. Hogy is mondjam csak... Szóval, akit elsőre nem veszel észre. Nem olyan, mint Karády vagy Muráti. Róluk, gondolom, hallottál. Aztán tesz róla, hogy feltűnjön. Helyből nagyot ugrik. Észreveszed, s mire észbe kapsz, már az öledben ül. *(sóhajt egyet)* Aztán ott ragad. Mindenben segít, mindenben melletted áll. Nem is tudod, de már nem vagy szabad. Te se tudod, hogy ez most jó neked, vagy rossz neked. *(újabb korty)* Így valahogy.

SOÓS: Engem senki sem dédelgetett.

PÁGER: Édesanyád sem?

SOÓS: Nem ért rá. Tízen ültünk az asztalnál.

PÁGER: Hűvösödik. Már rövidülnek a nappalok. *(feláll)* Becsukom az ablakot. *(kinéz)* Amikor elmentem innen, még megvolt az Erzsébet híd. *(Becsukja az ablakot. Visszalép, megáll, hirtelen mintha egy másik ember szólalna meg.)* Fasiszta vagyok, érted? Háborús bűnös. Ezt hallottam tíz éven keresztül. Ez a bélyeg jött velem. Elkísért Amerikába is.

SOÓS: Nekem senki nem mondta magáról.

PÁGER: A bizonyíték az volt, hogy elmentünk innen. Aki nem bűnös, nem menekül. De hát a kislányom odakerült arra a háborús fotóra. Méghozzá úgy, hogy én nem is tudtam róla... Elhiszed?

SOÓS: Elhiszem.

PÁGER: Az anyja egyezett bele. Szerintem felkínálta a lehetőséget a plakát készítőinek.

SOÓS: Nem egészen értem.

PÁGER: Negyvennégyben, amikor kezdődtek a bombázások, jöttek az angolszász gépek, szórták ránk az égi áldást. Tudod te, milyen

- az, amikor úgy fekszel le este, hogy nem tudod, éjszaka nem szakad-e rád a menyegyzet? Játssz a színházban, lefestesz, autóba ülsz, hazamész, ágyba bújsz, s akkor zúgni kezdenek a Liberátorok. Nem téged vesznek célba, hanem a pályaudvarokat, gyárakat meg a vasúti hidakat, de néha-néha eltévednek a bombák. Így halt meg Zilahy Irén... Persze, nem tudod, ki volt. Színésznő, nem is tehetségtelen. *(egyre jobban beleloallja magát)* Hazafelé tartok a színházból éppen. Sietek a kocsimmal a családomhoz. Várnak otthon, a feleségem, a kislányom. És akkor egy tűzfalon meglátom a plakátot. Az én gyereke van rajta, az én kislányom, Julika. Fölötte egy bombázó repülőgép... *(dühödten)* Tudod te, mit éreztem akkor... Most is beleborzongok... *(A figurát játszó színésznek itt éreztetnie kell, hogy ez az érzelmi kitörés nem egészen őszinte, hanem megjátszott.)* Nem tudtam róla. Nem tudtam róla, hogy ez a plakát készült, hogy az én kislányom lesz a modellje... Nem hitték el nekem, később hiába mondtam, ez volt a fő vádpont ellenem. Meg hogy játszottam. Persze hogy játszottam a nyilas érában is. Színész voltam, az vagyok ma is. Játsszanom kellett. A közönségnek. Nekik. *(ezt már undorral mondja)* Ezeknek. *(magába roskadva leül)*
- SOÓS: *(nehezen szólal meg)* Játsszani kell... játszaniuk kell. Holnapután évadnyitó társulati ülés. Vissza a színpadra.
- PÁGER: Te játszatsz, várnak a szerepeid. Én meg itt ülök, és várok. Azt ígérték, majd játszhatok. De mikor?
- SOÓS: Azt hiszem... már így is sokáig vettem igénybe az idejét... el kell indulnom.
- PÁGER: Nem úgy van az, ifjú barátom. Te meghallgattad az én kitörésemet. Most te következel. Úgy érzem, nem mondtál el mindent, ami a szívedet nyomja. Ne kímélj, látod, ráérek.
- Kopognak az ajtón. Mindketten meglepetten néznek föl.*
- PÁGER: *(észbe kap)* Ja, a vacsora. *(indul ajtót nyitni)* Ilyenkor szokták hozni. El is felejtettem.
- Kinyitja az ajtót. A pincér egy zsúrkocsit tol be.*
- PÁGER: *(élvezettel nézi, majd a zsebébe nyúl, és egy papírtízest nyom a pincér markába)* Ez a magáé, fiam.
- A pincér kihátrál. Páger visszaül.*
- PÁGER: Gyere, fogjunk hozzá. Bár meg kell mondjam, igazából nem is vagyok éhes.
- SOÓS: Nem kérek, ez a magáé.
- PÁGER: Jut itt kettőnknek is. Vigyáznom kell a vonalaimra. Egész nap itt ülök, semmi mozgás. Szedjél csak, ne kérsd magad.
- SOÓS: Hát akkor... *(a zsebéből egy bicskát vesz elő, kikattintja)*
- PÁGER: Szegedi? ... Nekem is volt.
- Mindketten esznek. Páger komótosan, Soós möhön.*
- PÁGER: Ugye, hogy jólesik. Jó lenne egy pohár sör is, de azt nem adnak. Ide kérem, a szobába az étkezést. Lenn, a hallban nyüzsgőnek a kíváncsiak. Azt lesik, mikor teszem ki a lábam a szállodából. Leshetik... Majd téged is faggatni fognak, miket mondtam neked, miről beszélgettünk.
- SOÓS: Nem félek tőlük.
- PÁGER: Helyes.
- SOÓS: Most már olyan vagyok, mint aki megint megszületett. Elölről kell kezdeni az életet, az életem.
- PÁGER: Okos gondolat. Nekem is. Fogunk mi még együtt játszani. Nekem megígérték, hogy újra színpadra léphetek.
- SOÓS: Még csak huszonhat vagyok.
- PÁGER: Én ötvenhat... Mint ez az év.
- SOÓS: Azt mondta, hogy éljek úgy, mintha eddig semmi sem történt volna velem. Nézzem levegőnek azokat, akik engem levegőnek néznek.
- PÁGER: Jól mondta. De ki mondta?
- SOÓS: A pszichológusnő, aki azután... szóval, aki foglalkozott velem.
- PÁGER: Igaza van. Ez az egyetlen helyes módszer. Okos ember ez a te pszichológusod.
- SOÓS: Azért vettem el.
- PÁGER: Vagy úgy. Akkor csak vigyázzál. Nehogy megint csapdába essél.
- SOÓS: Ő csodálatos ember, nemcsak jó orvos.
- PÁGER: Mindig így kezdődik... Nagyon szeretted?
- SOÓS: *(bizonytalanul)* Azt hiszem...
- PÁGER: Csak hiszed? Mindig így kezdődik. Aztán jön a nagy bum.
- SOÓS: Ő is sokat szenvedett.
- PÁGER: Hát hány éves, hogy olyan sokat tudott már szenvedni?
- SOÓS: Két évvel idősebb nálam.
- PÁGER: Az nem olyan nagy különbség.
- SOÓS: Elvesztette a szüleit.
- PÁGER: A háborúban?
- SOÓS: Igen... azaz, nem egészen.
- PÁGER: Hanem?
- SOÓS: Zsidók voltak.

PÁGER: Úgy. *(Zavarba jön. Mintha morzsákat akarna lesöpörni az ingéről, a nadrágjáról.)* Zsidók... Mit hallottál? ... Nem mondták neked, hogy én zsidógyűlölő vagyok?

SOÓS: *(meglepetten)* Nem, senki nem mondott ilyet.

PÁGER: Igazán? El is higgyem? Vagy elfelejtették volna? Hát mit gondolsz, miért kellett nekem elszaladnom innen, mikor bejöttek az oroszok? Játszottam. A feleségem is. Roszszul barátkoztunk. A szomszédunkban lakott az akkori miniszterelnök. Akit aztán ki- végeztek negyvenötben vagy negyvenhatban. Játszottunk. Akkor is, amikor átvette a hatalmat a nemzetvezető. Tudod te, ki volt az? Élet és halál ura. Meghívott egy beszédére. A színésznők elbújtak a mosdóban. Ő meg odajött hozzám, nyújtotta a kezét. Mit kellett volna tennem? Te mit csináltál volna? ... Nem tudod, ugye... Amikor azt a Jászai-díjat kaptad, nem fogtál kezét senkivel? Hogy volt? Ha még emlékszel rá? ...

SOÓS: Zavarban voltam. Azt éreztem, hogy akkor is, ott is lenéznek. Mert Rákosi Mátyást is játszottam.

PÁGER: Rákosit? Te? A te koroddal? Ezzel a fizimiskával?

SOÓS: A fiatal Rákosit. Nem az volt a szerepnév, de mindenki tudta. Csak Manyi néni mondta, hogy füttyöljek rá, amikor gratulált.

PÁGER: Manyi néni? ... Kiss Manyi?

SOÓS: Ő.

PÁGER: Ha ő gratulált neked, az felér egy másik Jászai-díjjal. Manyika zseni... Mennyit játsztam vele! *(hangot vált)* Azt hiszed, engem nem néztek ki maguk közül? Fiatal kezdő koromban, ha kidobtak az ajtón, hát visszamásztam az ablakon. Mi, fiacskám nem engedhetjük meg magunknak, hogy gátlásaink legyenek. Meg kell küzdeni a szerepünkért. Nem Romeóért, nem Hamletért, egyiket se játszottam. A helyünkért kell megküzdeni a rivalda előtt. Hogy elhiggyék rólunk, azok vagyunk, akit játszunk. Az legyél, aki a szereped vagy. Persze csak héttől tízig.

SOÓS: Nem tudom. Már semmit sem tudok. Elbizonytalanodtam.

PÁGER: Pedig az a híred, hogy... kimondom, hát, ahogy nekem mondták... őstehetség vagy. Mint én. *(hatásszünetet tart)* Tudod te, hogy engem egy filmszerepem miatt katonai büntetőszázadba soroztak be? ... Nem akármikor, negyvenkettőben... *(jelentőség-*

teljesen megismétli) Ezerkilencszáznegyvenkettőben. A behívóparanccsal Szekszárdon kellett jelentkeznem.

SOÓS: Mi lett a vége? Kivitték a frontra?

PÁGER: Azt azért nem. A zászlóaljparancsnok szerette a filmjeimet. Később felmentettek. De a büntetőparancs ott lebegett a fejem fölött.

A telefon csengeni kezd. Páger nem mozdul.

SOÓS: Nem veszi föl?

PÁGER: Nem akarok én most senkivel se beszélni. *(elvesz valamit a tányérról, enni kezd, de abbahagyja)* Meleg van. Kinyitom az ablakot. *(megteszi)* Közben este lett.

SOÓS: Mennem kellene.

PÁGER: Hová sietnél?

A telefon újra megszólal.

PÁGER: *(a sarokba megy, leveszi a párnát, belehallóz a kagylóba)* Porta? ... Téged keresnek. *(nyújtja a telefont)*

SOÓS: *(meglepetten)* Engem?

PÁGER: *(mókázva)* Egy szőke női hang.

SOÓS: *(átveszi a kagylót)* Hédi, te vagy? ... Még itt vagyok a szállóban. ... Megyek majd. Tudom, hogy már késő van, elbeszélgettük az időt. ... Ne idegeskedj. ... Jól van, mindjárt indulok.

Páger közben az ablakon kinézve figyeli az utca életét.

SOÓS: Rendben, ne legyél ideges. Megvagyok. Jól vagyok. Kaptam vacsorát is. ... Szer-vusz, szívem. *(leteszi a telefont)*

PÁGER: *(ellép az ablaktól)* Úgy látom, nagyon rövid pórázon tart téged ez a hölgy.

SOÓS: Izgult értem. Nem tudta, hogy ide jövök.

PÁGER: Akkor most hogyan hívott fel?

SOÓS: Otthon lerajzoltam egy papírra az útvo-nalat, hogyan jutok ide.

PÁGER: Hát hol laktok?

SOÓS: A Déli pályaudvarnál. A 60-as villamos-sal kellett jönni. Az itt áll meg a téren.

PÁGER: Nem jó. Nem tetszik ez nekem.

SOÓS: Hogy ide jöttem?

PÁGER: Dehogyan. Örülök neked, hogy jöttél, hogy itt vagy. Senkivel se beszélgettem ilyen jót, mióta itthon vagyok.

SOÓS: Hát akkor, mi a baj?

PÁGER: Az a baj, fiam, hogy... *(kerülgeti a szót)* Nem vagy szabad. Nem vagy a magad ura.

SOÓS: Azért, mert Hédi felhívott? Aggódik értem. Hazaért a kórházból, és nem talált ott-hon. Ezek után. *(a karjára mutat)*

PÁGER: Azt el kell felejtened. Akkor leszel újra jól, ha a múltat kitörlöd az emlékezetedből. Felejtenei, felejtenei...

SOÓS: Túl közel van még.

PÁGER: Egyre távolabb lesz. Minden perccel, minden órával távolabb. Erre gondolj, illetve ne gondolj erre. Új évad kezdődik, új szerepek várnak. Mit osztottak rád, miben játszol majd?

SOÓS: *Egerek és emberek*. Egy amerikai darab.

PÁGER: Amerikai. Jó szerep, nem?

SOÓS: Az. Nagyon jó. Egy farmerfiú...

PÁGER: Játsszani fogod. Jó leszel benne. Bár már én is ott tartanék, hogy tudom, mit fogok játszani. Csak azt tudom, mit szeretnék... Áh, majd kialakul. Akard a sikert, és meglesz. *(elgondolkodik)* Az a szóbeszéd járja, hogy Jávor Pali is hazakészül, őt bezzeg ajnározták, ő volt a nagy ellenálló, mert elvitte a Gestapo. De hát ő is elment innen. Ő sem kellett ezeknek. *(kifelé mutat)* Neked szerencséd van, fiam. Téged dédelgetnek, te lettél ennek a rendszernek... *(ebben a pillanatban újra letakarja a telefont, majd hogyan beágyazza)* ...ennek a rendszernek a címerpajzsa... De talán meg is érdemelted... Csak vigyázz, könnyen ki lehet zuhanni a pikszisből, hamar neked eshetnek, ha tehetséges vagy, jönnek az irigyek, kikezdenek, mindenkin lehet fogást találni. Nem is a nőktől kell félni, azokkal azért el lehet bánni. A középster a legrémesebb, nem a gyengék, mert azok nem érnek fel hozzád. A középster, akikbe szorult egy kevéske tehetség, és látják, hogy te jobb vagy náluk, de nem bírnak utolérni. Ebbe nem tudnak belenyugodni, és lépnek valamit... Elég egy pletyka, egy rosszindulatú híresztelés... Elárulok valamit, a közönséget a legkönynyebb becsapni. Nem azt látja, amit lát, hanem amit látni akar. Ez egy ilyen pálya. Mégis csináljuk, mégis ez kell nekünk. Neked is... Nekem is. *(Nyugtalan lesz, mintha keresne valamit. Aztán a szekrényhez megy, elővesz egy színpadi jelmezt.)* Látod ezt? ... Tudod, mi ez? ... Ebben játszottam Liliomot... Kicsit kopott már, el is szakadt... De megvan még... Liliom már nem leszek többé, de... Eleget beszéltem, kiszáradt a torokom, kérek valami italt...

SOÓS: Megyek... Indulnék.

PÁGER: Meg fog várni a... hogy is hívják?

SOÓS: Hédi, Hedvig.

PÁGER: Hedvig, igen... királyi név. Volt egy ilyen magyar királyné, vagy szent is volt, látod, már nem tudom... *(felveszi a telefont)* Halló, porta... Küldjenek fel egy palack margitszi-

geti ásványvizet... Hogyhogy nincs? ... Akkor valamilyen hasonlót... *(leteszi)* Nincs margitszigeti víz. Az én időmben ilyen nem fordult elő, hogy egy első osztályú szállodában ne legyen... Maradj még, hiszen lenne még beszélőnivalónk. Használd ki az alkalmat.

SOÓS: Hát, lenne még...

PÁGER: Na, ugye. Ki vele? Hadd halljam!

SOÓS: Szóval...

Megszólal a telefon.

PÁGER: Látod, nem hagynak békén. Amíg gondolkodsz, fölveszem. Halló! ... Én vagyok. ... Honnan hív? A rádiótól? Nem adok interjút, mondtam már. ... Micsoda? Szavaljak verset? ... Éppen én? Tudja, milyen a hangom. Különben is most be vagyok rekedve. De van itt nálam éppen egy ifjú és tehetséges kollégám. Ő talán elszavalná maguknak *A walesi bárdokat*.

SOÓS: *(kézzel-lábbal tiltakozik)* Nem, nem.

PÁGER: Sajnálom. Ő sem vállalja. De ott van maguknak a Nemzeti Színház gárdája a direktorukkal, Major... elvtársal az élen. Persze, hogy értem. Én kellenék, de mondtam már, sose szavaltam, nem is tudom azt a verset... *(felemeli a hangját)* Én Szálasinak se szavaltam. Kikérem magamnak. *(dühösen lecsapja a kagylót)* Mit képzelsz ez a pimasz? *(zsebkendőt vesz elő, megtörli a homlokát)* Ezt a szemtelenséget! Hogy én? ... Látod? ... Akárki belém törölheti a lábát. Semmivel se vagyok jobb helyzetben, mint te. *(inna valamit, de se víz, se pálinka)* Edward király, angol király / Léptet fakó lován...

SOÓS: Hát tudja.

PÁGER: Persze, hogy tudom. Minden színésznek, aki magyarnak vallja magát, tudnia kell ezt a verset. Szerintem te is tudod. Mondjad, halljam... Hadd látom, úgymond... mennyire is vagy tehetséges, ahogy mondják... Na, kezd el, vagy folytasd, csak ne állj itt ilyen kukán.

SOÓS: *(lassan és halkán kezdi, de aztán egyre jobban beleéli magát)* De vakmerőn s hívatlanul / Előáll harmadik; / Kobzán a dal magára vall, / Ez ige hallatik: / Elhullt csatában a derék – / No halld meg Eduárd: / Ne ved ki diccsel ejtené, / Nem él oly velszi bárd. / Emléke sír a lanton még – / No halld meg Eduárd: / Átok fejedre minden dal, / Melyet zeng velszi bárd...

PÁGER: *(eleinte még dühösen, aztán lehiggadva, végül elismeréssel figyel a szavalást)* Jó, jó,

jól van, abbahagyhatod... *(gyanakodva figyeli)* Miből lesz a cserebogár... Tudsz te, sőt, nagyon tudsz... Ki bízott meg téged?

SOÓS: Hogyhogy?

PÁGER: Úgy, hogy éppen ezt szavald nekem.

SOÓS: Senki sem. Hiszen éppen maga kezdte, nem?

PÁGER: De felhívtak. Ezt kérték. Menjek a stúdióba. Meg hogy Szálasi.

SOÓS: Azt se tudom, ki az.

PÁGER: Jó neked. De semmi közöm hozzá, érted? Én magyar színész vagyok. Az voltam, és az leszek. Akkor is az voltam, amikor nem játszottam évekig. De most fogok, és ezt a lehetőséget senki sem veheti el tőlem, érted? Még te sem.

SOÓS: De én...

PÁGER: Hallgass! Tudom, miket mondogatnak rólam, azt is tudom, amit gondolnak, csak úgy magukban, ki sem mondják. Mégis tudom. Ezért akarok megint játszani, hogy lássanak, de ezek itt most lázadást játszanak éppen, ez van műsoron. Valaki írja nekik ezt a darabot... De a színház nem ilyen. Nem ez a színház. Az igazi színház... hogy is mondjam neked, ha nem tudnád... az igazi színház az gyönyörű illúziók rengetege... amikor este hétkor felmegy a függöny, kezdődik a csoda, ami más, mint az élet, és több is, mint az élet...

SOÓS: Tudom.

PÁGER: ...földrengés, érted... megmozdul a föld alattad, nem a forgószínpad, a világ fordul ki a sarkaiból, és te vagy az, aki kifordítod, érted? ...

SOÓS: Igen.

PÁGER: ...és nem számít, hogy ki vagy, paraszt vagy zsidó... Csak az számít, akit játszol, akibe azon az estén beköltöztél, lehetsz Tibor, lehetsz Petur, rabszolga vagy nagyúr, akár király is...

Hirtelen leáll, rájön, hogy hol van, kihez szól. Kendőjével izzadó arcát törli.

PÁGER: Ne haragudj, már nem tudom, miket beszélek... *(leroskad egy fotelbe, kendőjével legyezi magát)*

SOÓS: *(zavarban)* Én...

PÁGER: Te? ...

SOÓS: *(mint fent)* Én csak látni akartam, a közeliében lenni...

PÁGER: *(lassan magához tér)* Megtetted...

SOÓS: Késő van.

PÁGER: *(tűnődő hangon)* Késő? ... Nem, azt hiszem, soha nincsen késő... Tudod te, miket

játsztam én a te korodban? Műparasztokat. Nem ám vidéken, nehogy azt hidd, itt Pesten, az Andrássy úton, egy kabarészínházban. Bizony. Te miket játszol még? Nem is tudok rólad semmit, na, jó, alig valamit. Svihákokat alakítottam, szélhámosokat, szeretetre méltó gazfickókat. Kapkodtak értem, ezt akarták látni belőlem.

SOÓS: Engem se látott senki. Azt mondták, hogy új arcokra van szükség, de én nem éreztem semmi újat. Csak a szerelem volt új az életemben.

PÁGER: Szerelem? Ha sorba állítanák a nőket, akikben a színpadon meg a filmekben én szerelmes voltam, fölérne a soruk itt a Citadelláig.

SOÓS: Én az igaziról beszélek, a valóságos szerelemről.

PÁGER: Vigyázz csak! Azzal nagyon megégetheted magad.

SOÓS: Már késő. Megtörtént.

PÁGER: *(idéz)* Mivel van úr és paraszt / Itt mondd ezt, ott mondd azt / És lehet mindent mondani / Merci, merci, csak nem lemondani / Merci... *(tánclépéseket tesz, kicsit megbotlik, abbahagyja, leül pihenni)*

SOÓS: Ez valami színdarab?

PÁGER: Hát persze. Csak tudnám, hogy melyik. A fene se emlékszik már. Az biztos, hogy mostanában nem játszanak ilyesmit. Jól tudom?

SOÓS: Nem. Azaz jól. Így van. A polgári származékoknak nem lehet teret adni...

PÁGER: Miket nem mondasz?

SOÓS: A párttitkárunk mondja.

PÁGER: És te hallgatsz rá? Aztán ki az a titkár? Színész? Vagy valaki más? Vagy azt is játszása, amiben hisz?

SOÓS: Színész, persze, nem is akármilyen. Nagyon jó színész.

PÁGER: Talán még meg is tanulom tőled ezt a rendet. De lehet, most vége lesz ennek. Jönnek is hozzám a régiek, hogy Ténikém így, Ténikém úgy, neked kellene az élünkre állni... Nekem? ... Éppen most... Az én helyzetemben? Áh, csudába velük, te ezt úgysem értheted.

SOÓS: Azt tudom csak, hogy kihasználnak. Nem annak vesznek, és nem úgy szeretnek, ahogy nekem jó lenne.

PÁGER: Mit gondolsz, engem annak vettek, aki vagyok? Engem úgy szerettek, ahogy kellett volna. Egy idő után ez már nem számít. Jobb, ha minél előbb rájössz, hogy egy vé-

dőburkot építsél magad köré, amin nem hatol át semmi, se a közöny, se a rajongás, legföljebb a tapsok.

SOÓS: A vastaps.

PÁGER: Az hát.

SOÓS: És a szeretet sem, az sem jön át?

PÁGER: Ha jön, hát jön. Jókor jön. A helyén kell kezelni.

SOÓS: Így nem érdemes élni.

PÁGER: Élni mindig érdemes. Ezt jegyezd meg. Akármilyen körülötted, akármilyen karvezetők szajkózzák a kórus rigmusait, élnünk kell. Túl kell élni őket. Úgyis eltűnnek. Hogy jön helyettük másik? Na és! A süllyesztő jól működik, a műszak karbantartja. Forgószínpad az életünk. Kipörögtél, később visszafordulsz. Így van ez, jobb, ha most megtanulod ezt a leckét.

SOÓS: Miért ilyen pokoli nehéz ez az egész? Minden, az egész élet. Azt hittem, hogy egy boldog emberhez jövök, aki biztos a dolgában, s akkor tessék, ezt kapom útravalóul. *(indulni készül)*

PÁGER: Útravalót akarsz? Vidd el Liliomot. *(a jelmezre mutat)* Neked adtam.

SOÓS: Nem foszthatom meg tőle.

PÁGER: Mondom, a tiéd. Tessék, vedd és vidd.

SOÓS: Nem akarom...

PÁGER: Tudod, mit? Sorsoljuk ki. ... *(a zsebébe nyúl)* Fej vagy írás?

SOÓS: Nincsen aprópénzem.

PÁGER: Nem is kell. Van énekem. *(elővesz egy érmét)* Na, válasszál! Fej vagy írás?

SOÓS: Legyen írás.

PÁGER: Szóval írás? *(feldobja, meg se nézi)* Nyertél? ... Nyertél, ugye?

SOÓS: *(örömmel)* Írás!

PÁGER: Látod. S még te panaszkodsz. A szerencse gyermeke.

Kopognak.

PÁGER: Mégiscsak van margitszigeti ásványvíz... Szabad!

Nyílik az ajtó. Egy szemüveges, fiatal nő lép be.

PÁGER: *(oda sem néz, úgy mondja)* Tegye csak le, fiam, ide az asztalra. *(ránéz a jövevényre, felugrik)* Maga? ...

SOÓS: Hédi, Hédikém, már éppen indulni készültem.

HÉDI: *(Págernek nyújtja a kezét)* Doktor Galántai Hedvig.

SOÓS: Nem kellett volna ide jönnöd.

PÁGER: *(mormol valamit, miközben kezét fog a nővel)* Örvendek. Foglaljon helyet.

HÉDI: Köszönöm, nem, elmegyünk. Gyere, Imrus! Lenn vár a taxi. Már elment az utolsó villamos.

SOÓS: Megyek, persze hogy megyek. Elég sokáig éltem vissza a vendégszeretetével. Egy pillanat... használhatnám a fürdőszobát?

PÁGER: Persze, menj csak. *(Soós közben ki-megy)* Igazából most melegedtünk bele... Szóval férj és feleség? Úgy értem, összeházasodtak?

HÉDI: *(kissé támadóan)* Van valami kifogása el-lene?

PÁGER: Nekem? Ugyan már! Hogy is lehetne? A maguk dolga. Csak...

HÉDI: Csak?

PÁGER: Vigyázzon erre a gyerekre.

HÉDI: Az a dolgom. Az a küldetésem, a feladatom.

PÁGER: Nagy szavak.

HÉDI: Nekünk nincsen más lehetőségünk. Csak a másik. Csak ő meg én.

PÁGER: Azért ott van még a színház, a színpad, az az ő élete.

HÉDI: Csak együtt élhetjük túl ezt a... *(keresi a szót)*

PÁGER: Biztos benne?

SOÓS: *(visszatér, érzékeli a feszültséget; a nyakkendő pertliként lóg a nyakában)* Megpróbáltam megkötni ezt a vacakot.

HÉDI: Hagyd csak, majd én. *(meg akarja kötni a nyakkendőt, de Soós elhúzódik tőle)*

SOÓS: Nem kell most már. *(leveszi a nyakából, zsebre gyűri)* Mindent köszönök. *(a kezében szorongatott érmét nyújtja Págernek)* Tessék, a pénze. *(kézbe veszi Liliom jelmezét)*

PÁGER: *(nemet int)* Legyen a tied. Nem mintha olyan sokat érne. De nézd meg a másik oldalát.

SOÓS: *(forгатja az érmét)* Írás... írás... ez is írás...

HÉDI: *(belekarol Soósba, szinte vonszolja kifelé)* Menjünk már, mindjárt éjfél lesz.

SOÓS: *(kifelé tartva)* Egyszer majd nézzen meg... *(távoznak)*

PÁGER: Éjfél. *(A zsebébe nyúl, másik pénzdarabot vesz elő, megrázza a tenyerében, feldobja, elkapja. Ezt megismétli párszor. Egyre keservebben nevet.)* Fej... fej... fej. Mindig csak fej. *Lassú sötét.*

NOVOTNY TIHAMÉR

„Nemlét és halál között”

Ferenczi Károly (Omonymus) művészetéről

NOVOTNY TIHAMÉR (1952) Budapest

Hogy mennyire nem egyszerű az élet, arról ki-ki meggyőződhet, ha családja 120-150 éves, többgenerációs történetéről lekaparva a meglepő korszakváltások megdermedt üledékrétegeit, hihetetlenül keserű és groteszk tényekkel, kacifántos élethistóriákkal, nem várt fordulatokkal, olykor fájdalmas és humoros helyzetekkel szembesül, találkozik. Az 1952-ben született Ferenczi Károly képzőművész is nyugodtan idézheti a cicerói eredetű latin közmondást, hogy bizony a történelem az élet tanítómestere. Nagypja, Huszár Béla a monarchiabéli Magyarország Marosvásárhelyén született 1889-ben. Édesanyja, Huszár Mária is Marosvásárhelyen látta meg a napvilágot 1924-ben, de már Romániában. Éva nevű nagynénje 1942-ben jött a világra, úgyszintén Marosvásárhelyen, ám újra Magyarországon. A rá tíz évre természetesen Marosvásárhelyen életet nyert Ferenczi Károly már megint Romániában növeszthette tovább a megtépázott családfa egyik ágát. „Kettőt jobbra, kettőt balra..., csárdásozott velünk a történelem igazi magyar módra, egy helyben” – jegyzi meg tettetett bárgyú iróniával az alkotó a *Holkimerre* című önéletrajzában. Édesapja, akkor még Székely Károly néven, sorsát kiigazítandó, 1942-ben huszonnégy évesen azért úszta át a Marost, hogy Marosludasról Marosvásárhelyre, tehát Romániából Magyarországra kerülhessen. „Román szökevényekre nincs szükségünk!” – döntött az újjáalakult magyar katonai hatóság, s a még Székely Károly névre hallgató édesapa (szerencsés módon) így úszta meg a háborút, és ismerhette meg az alkotó édesanyját. Tudniillik az újraházasodott nagymama férjes asszonyként szerepelt a nyilvántartásban, mégpedig Székely néven, tehát a művész édesapja hiába volt Ferenczy Samu fia, mégis Székely Károlyként lett anyakönyvezve. A magyar hatóságot nem zavarta, hogy az idősebb Székely Károly már régen halott volt, hiszen szó szerint úgy tűnt el a Nagy Háborúban, ahogy a katonanóta fogalmazza: „Kilencfontos ágyúgolyó, hogyha eltalál, / Azt sem mondom, voltál-e, édesanyám”.

Alkotónk a következőképpen fejezi be életrajzában ezt a passzusát: „Édesanyám követelőzésének köszönhetően válhatott apám végre Ferenczivé, pontos i-vel, mert közben a román hatóságok »kijavították« az ipszilont. Mikor születtem, édesanyám majdnem belehalt. Az orvos megkérdezte édesapámat, hogy kit választ. Édesanyámat választotta, és jöhetett a *forcsepsz...* Én meg életben maradtam, és Ferenczi Károly lettem én is, mint édesapám.” Meg kell hagyni, morbid életkezdet, amelynek azonban lett egy másik öndefiníciós következménye is, mégpedig az, hogy Ferenczi Károly később kitalálta magának az *Omonymos* művésznevet, mivel a modern klasszikus Ferenczy Károly festőművész *brendje* már lefoglaltatott a magyar művészettörténetben.

Alkotónk teljes határozottsággal állítja, hogy igen korán, úgyszólván ötödikes korában eldöntötte, festőművész lesz. Az élet is ezt igazolta, hiszen a Marosvásárhelyi Művészeti Líceumból, ahol grafika–szobrász szakra járt, egyből felvették a Kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Egyetem festészeti osztályába. A diplomája után, 1975-ben az Oktatási Minisztérium 700 km-rel odébb, a Déli Kárpátokon túli Slatinán „biztosított” számára tanári állást, ahol a tisztán román környezetben még a házak és a tetők is másként nyújtózkodtak a megszokott hazaiaknál. Itt 1977-ben kifogta a nagy romániai földrengést, majd 1978-ban túlélte egy hathónapos sorkatonai kiképzést a moldovai Bacăuban (Bákóban), s visszatérve Slatinára egyik tanárkollégája sajnálkozó jóindulattal elmagyarázta neki, mi is az, hogy *bozgor*, miközben ő arról álmodozott, egyszer talán a saját nemzete állampolgára lehet Budapesten. Ezért, mielőtt lejárt a szerződésbeli négy éve, otthagyta Slatinát, és Marosvásárhely elejtésével egy lakáscserén keresztül 1979-ben Nagyváradra költözött. Román származású felesége, akit elsőéves egyetemistaként ismert meg, s akinek az apja egy magyar születésű, ámde módfelett rendszerhű *szekus* ezredes elvtársként élte mindennapjait, nem engedte meg, hogy két fiával magyarul beszéljen. E kényszerű meghasonlásnak később igen súlyos következményei lettek a művész életére nézvést. De ne szaladjunk oly hirtelen előre az időben!

FERENCZI KÁROLY (1952) Budapest

FERENCZI KÁROLY, Kék hullám, 1980; Színidióma, 1981

FERENCZI KÁROLY, Öreg íróasztal, 1980

FERENCZI KÁROLY, Hommage à Petraschievici, 1982

Nagyváradon persze azonnal bekapcsolódott a fiatal képzőművészek kezdeményezte *Dialógus* program munkájába. Hogy jobban értsük a helyzetet, megint idéznem kell őt: „Marosvásárhelyen román általános iskolába jártam, s itt a szünetekben kevertük a két nyelvet. Úgy mondtuk, hogy *fele apă, fele víz*. Sőt, jöttek a Regátból is, s ezeknek a nyelvét csak felerészben értettük. Így aszerint, hogy melyik jött ki hamarabb a fiókból, azt a nyelvet használtuk. Olyan »keverékül« beszéltünk! De akkor éreztem magam igazán gondban, amikor Nagyváradra jöttem, és a négy év Slatinában töltött idő bizony meglátszott rajtam, mert itt csak románokkal érintkezhettem, csak románokat tanítottam. Amikor megpróbáltam újra magyarul beszélni, nem tudtam szabatosan kifejezni magam, mert nehezen jöttek elő emlékezetemből a nyelvi árnyalatok. Ezért kénytelen voltam figyelmeztetni környezetemet, amikor magyarokkal találkoztam, hogy velem még véletlenül se beszéljenek románul, csak anyanyelvemen! Úgy éreztem, rendet kell teremtenem ezen a területen.” Így mesélte nekem Ferenczi Károly egy vele készített hosszú, alapos beszélgetésben 1996-ban.

Viszont ennek az írásnak a szűkre szabott keretei nem engedik meg, hogy a politikailag és közösségileg mindig kellően motivált, a szabadság, a művészet, az erkölcs, a hit és a bölcsélet kérdései iránt egyaránt érzékeny alkotó minden egyes lépéséről beszámoljak. A továbbiakban tehát művészetének és életének csak a leglényegesebb mozzanatait érinteném, s emelném ki.

Alkotónk a '80-as évek elején különféle textúra-kutatásokat végzett: homokot kevert a festékbe, a pillangószárnyakat tanulmányozta, vagyis elsősorban a teremtett anyagféleségek, a rejtett szerkezetek és felületek érdekelték őt. Ferencziben még az egyetemen olvasott könyv, Charles Bouleau-tól *A festők titkos geometriája* áttanulmányozás után alakult ki az a nézet, hogy a mértani testek, a kocka, a háromszög, a kör és az arányok belső törvényeinek megértése során mindig egy lépéssel közelebb kerülhetünk a legfőbb alkotóhoz, a Teremtő Úristenhez, s ezzel párhuzamosan az anyagkísérletek is hasonló eredményre vezethetnek. Például választ kaphatunk arra, hogyan marad vagy mitől változik meg az anyag szerkezete. Mitől válik csillogóvá, és mitől mattul be egy-egy matéria? Mitől lesz átlátszó vagy lefedett, mikor durva, és mikor sima? Valahol olvasta azt is, hogy a pillangószárny folyékony kristályokból keletkezik. Tehát megpróbálva ezt a hatást rekonstruálni odáig jutott a kutatásban, hogy kávédarálón megörölt villanykörték üveghéját keverve a festékbe, egy utánózhatatlan mélységű felületi bársonyosságot idézett elő a képeken. A *Kék hullám* (1980), az *Örök kék* (1980) és a *Színjegyzetek* (1980) című képeinek lírai gesztusai meggyőzően igazolják e kísérleteit. De Ferenczi kutatta a fekete, a semmi természetét is. Valahol hallotta, hogy a zenének az alapköve a csönd. Ebből arra következtetett, hogy a festészet „csöndje” nem lehet más, mint a fekete szín, a semmi. Táblaképfestészetében, később színes grafikáiban, sőt inga-performanszaiban a fekete mindig is kulcsszerepet játszott. Ferenczi Károly színes egyéniségének, alkímiai gondolkodásának, kritikai szellemének, okos, elemző, közlésre vágó alaptermészetének, igazságkereső politikai nézeteinek, szabadságvágyának, közösségi magatartásának, akció-tárgyainak, performanszainak s egyszersmind naiv, tiszta lelkének hátterében mindig is ott bujkált hajdani kisképzős mesterének, Nagy Pálnak a hatása. Aki, ha kellett, felbosszantotta, felcsigázta tanítványai, „ellenfelei” emberi önbecsülését ahhoz, hogy meghatározhassák önmagukat: hol is helyezkednek el a társadalomban; kik is, mik is valójában; s hogy miről is maradnak le, ha nem tájékozódniuk kellőképpen.

A művész munkásságából ki kell emelnünk az úgynevezett „gyufás” művét, amellyel a nagyváradi *Dialógus* program (1980) és a sepsiszentgyörgyi *MÉDIUM* kiállításán (1981) is részt vett. Az egyértelmű elismerést kiváltó objekt beszédes címe *R ↔ Évolution 1980!* Története pedig a következő: A Ceaușescu-féle diktatúra és a rendszert kiszolgáló vonalas alkotók szorításában élő nagyváradi fiatal képzőművészek legnagyobb problémája a külső és belső elszigeteltségből fakadó kitörés kérdése volt. Alapos elemzéseik, vizsgálataik során rájöttek, hogy a hétköznapi ember mindent elfogad a művészettörténetből, amit a könyvek, a médiumok egyszer már megjelenítettek számára. Vagyis e csatornákon keresztül kódolja és hitelesíti (dekódolja) a szóban forgó klasszikus műveket. Például, amit a reklámokban és a tévében lát, az a mérvadó számára, mert úgy gondolja, a bevett, az intézményesített médiumokban meg lehet bízni. A közérthetővé tétel tehát nem más, mint manipuláció! Vagyis a dialógus (a művész, a mű és a befogadó) problémáján elgondolkodó, lassan *Dialógus* nevű csoporttá formálódó fiatalok ebbe a folyamatba kívántak ravaszul beavatkozni, a tömegmanipuláció állami monopóliumát a maguk javára fordítani, a saját céljaikra felhasználni. Rájöttek, hogy a régibe csomagolva el tudják adni a saját szemléletmódjukat, mert bár hasonló eszközökkel élnek, mint a konvencionális médiumok, mégis más szavakat, más tartalmakat alkalmaznak. Ferenczi

Károly tehát telitalálatos módon használta fel Eugène Delacroix *A szabadság vezeti a népet* (*La Liberté guidant le peuple*, 1830) című festményét arra, hogy a meglehetősen forróvá váló levegőben egy olyan gondolatot csempésszen be a romániai köztudatba – lásd a lengyel Szolidaritás mozgalom egész szocialista táborot felkavaró hatását –, amely vonzóvá teheti az ellenállás kultúráját, né tán fellobbanthatja a megnyomorított emberi szívekben, lelkekben lappangó szabadságvágy parázsát. Az ötlet lényege az volt, hogy miért ne lehetne egy gyufás skatulya a forradalmi gondolat hordozója mint reklámfelület. Így, milliméterpontosan levéve egy gyufásdoboz méreteit, elkészítette annak hússzoros nagyítását, amelynek címkéjét a teljesen perfekt Delacroix-kép másolatával helyettesítette, sőt, még némi cigarettahamuval és néhány leéget gyufaszállal is hitelesítette a skatulya félig kihúzott hétköznapi realizmussá varázsolt fiókját, amelybe még a festmény három előretörő figurájára rímeltetve három kikandikáló vörös fejű ép gyufaszálát is helyezett. A címkére poénból (mintegy fokozásképpen) a gyári szám helyett ráírta: 1789/1989 – mely így, ilyen párosításban mintha a később megvalósult romániai decemberi forradalom előérzete lett volna.

FERENCZI KÁROLY, R-Evolution, 1980

Ferenczi Károly művészetének mindig is fontos eleme volt a politizálás, a társadalmi-közösségi kérdésekben történő nyílt vagy burkolt erkölcsi állásfoglalás, illetve az alkotásokban leleményesen elrejtett könyörtelen bíráló. Az 1982–84 között főleg Elekes Károly képzőművésszel folytatott *mail artos* tevékenysége, vagyis az Állami Postahivatalt politikai tartalmú művészi képes levelezőlapok küldésére, cseréjére, forgalmazására felhasználó munkálkodása is ezt az alapbeállítódását igazolja. Ez a ténykedése persze nem sokáig maradhatott homályban a mindent és mindenkit figyelő Securitate előtt. Először csak azt érezte, hogy elveszíti tanári állást, majd azt, hogy sehol másol nem alkalmazhatják ilyen beosztásban. A családjával együtt a nyomor szélére került. Hiába járt állásmeghallgatásokra, a párt és a szakszervezet keze mindig és mindenhol utolérte. Ezért, hogy családját eltarthassa, jelentkezett egy vállalatnál, ahol nyugati exportra konflisokat festettek fekete szórópisztollyal. Itt azonban a spórolás miatti kellő szellőztetés hiányában szinte megroppant az egészsége. Ugyanis egy-egy konflis lefújása után két-három napig köpködte a fekete festéket, az orrában pedig kátrányos hártya képződött. (Furcsa ezt így utólag kimondani, de nem lehetetlen, hogy alkotónk idegrendszerét és egészségét többek között éppen ez a súlyos két év – 1984–86 –

FERENCZI KÁROLY, Gondolkodom, tehát várok, 1995, Célozzatok fölél!, 1996

FERENCZI KÁROLY, Jacques Vacon piramis, 1996; Keresztút, 1996

tette tönkre annyira, hogy mára elhatalmasodott rajta a Parkinson-kór, és ezért a szó szoros értelmében a „nemlét és halál között” tengődve a teljes alkotásképtelenség állapotába került.)

Később innen szabadulva, körülbelül két-három hónapja dolgozott már az új dekoratőri állásában, amikor jött a személyzetis, hogy: Ferenczi Károly elvtárs, holnap reggel nyolckor jelentkezze a Securitaténál! Kiderült, hogy az egész mail artos levelezésének nagy része, amelyet Elekes Károllyal folytatott, s amelyben többek között a „Nagy Vámpír”, illetve a „Nagy Pantokrátor”, Nicolae Ceaușescu is szellemesen kifigurázott, a román kommunista diktatúra titkosszolgálatának a kezébe került. A rendkívül megfélemlítő, az életét is megfenyegető kihallgatás és a kétszeri házkutatás utáni helyzetére így emlékezik vissza a művész a már említett 1996-os hosszú beszélgetésben: „Megpróbáltak beszervezni, hogy menjek el különböző kiállításokra, és majd számoljak be róluk. Mondtam, oké, persze jól van. De szerintem ha valakiből erőszakkal vagy fenyegetéssel csikarnak ki valamit, az egyenlő a semmivel. Tehát én ott ugyan megígértem nekik mindent, mégsem akartam rosszat senkinek, se magamnak, se a barátaimnak. S hogy megoldjam a dilemmámat, elhatároztam, ezután nem állítok ki senkivel, hogy ne kelljen jelentenem. [...] Szomorúan vettem tudomásul, hogy még a »személyes levelezésemben« sem nyilvánulhatok meg őszinte lelkiismeretem szerint, így ezt abbahagytam, miután szélnek eresztettem egy sor olyan levelezőlapot képzőművészársaimnak, mely azt a felhívást tartalmazta, hogy »Fogd vissza magad, kedves barátom, elég egy-egy mestermű évente!«. Így kezdtem el alkotói sztrájkomat, megfogadván, hogy amíg nem változik meg gyökeresen az ország politikája, addig nem csinálok semmit.”

Aztán a nagy reményekkel kecsegtető fordulat éve is eljött 1989–90-ben, s Ferenczi Károly az akció-tárgyakon és koncept-tárgyképeken, a békülékenyebb és/vagy provokatívabb diskurzusokat folytató performanszain keresztül visszatérve a művészeti életbe megpróbálta feldolgozni a forradalomnak hitt változások nagy problémáit, dilemmáit és konfliktusait. Példának okáért megkísérelt választ adni: a bezártság és a szabadság (*Az ég a földön*, akció-tárgy, 1990); a napi sajtó megemésztetőségének és a kívülről manipulált konfliktusoknak (*Hét nap, hét madzag* [„Együk mégiscsak együtt ezt a kenyeret!”], performansz, 1990); a hogyan szedjük össze bekötött szemmel a papír fecnik szívárvány színeit (*Az avantgárd sétatálcá*, akció-tárgy, 1990); a *Tartalom és Forma – avagy – Egy vagy két sör?* (botrányba fulladt performansz, 1990); a bukaresti bányászinvázió (*Nagyvárad titkos képzőművészek*, akciófotó-sorozat, 1990); az elmérgesített román–magyar konfliktus (*Párbaj*, performansz, 1990); a megalázott, meghurcolt, megvert diákság, fiatalság (*Fordított Viktória*, koncept-tárgykép, 1990); az összekapaszkodás (*Megfeszített információk*, koncept-tárgykép, 1990); az áldozati jelképpé váló festőművészet (*Hommage à Malevics – avagy – A megfeszített vászon*, koncept-tárgykép, 1990) aktuális kérdéseire.

1990–91 azonban összességében olyan tapasztalatokat hozott számára, amelyek Románia elhagyására készítették őt. Erről az időszakról így vallott nekem: „Ahogy apósom megpillantott, teljesen a falhoz lapult ijedtében. De én csak szánalmat éreztem iránta, és beértem annyival, hogy megkérdeztem tőle: »Na, most miért nem harcolsz a kenyéradódért?!« Ő meg olyan riadt képet vágott, hogy nem vártam meg a válaszát, csak vigyorogva egy Viktória-jelet mutattam felé, és otthagytam. Pár nappal később az újságok azt közölték, hogy a *szeku* is a néppel tart, és mikor újból kivirulva, trikolorral a karján láttam apósomat intézkedni az utcán, én letéptem karomról a sajátomat, és abbahagytam a lelkesedést. 1991 őszén, miután mély lélegzetet vettem, azt gondoltam, most vagy soha, és nekivágtam. Áttelepülök az enyéimhez! Túl voltunk már a marosvásárhelyi magyarverésen, Sütő András megvakításán, és a bukaresti bányászjáráson. Nekem itt már sem időm, sem idegem sincs kívánni, hogy valaha is a dolgok rendbe jöjjenek.”

A franciául, angolul és románul is beszélő Ferenczi Károly magyarországi, szorosabban véve budapesti bázisáról kiindulva megpróbálja új alapokra helyezni művészetét. Újranőszül, tanári állást szerez, és nyaranta sokat „nomadizál” különféle művésztelepeken. 1992-ben például részt vesz a franciaországi Marly le Roi-ban rendezett *L'images de mouvement* (a mozgás képei vagy másképp: a mozgás művészete) című nemzetközi alkotótábor kalligráfia műhelyében, ahol a problémán elgondolkodva rátalál az *inga* ötletére. Az alkotó így ír erről a számára meghatározó felismeréssé váló felfedezéséről az akcióit és performanszait rögzítő egyik feljegyzésében: „Elkezdtem azon gondolkodni, hogy mi is tulajdonképpen a vonal? A vonal a mozgásban lévő pont nyoma. Mitől szép egy vonal? A lendületétől, kecsességétől, szabályosságától, folyamatosságától. Hogyan lehet mindez megvalósítani? Arra jutottam, minél hosszabb a kar, ami az írószert mozgatja, annál lendülete-

sebb, szabályosabb a nyomvonal, ezért elkezdtem nagyobb és még nagyobb papírokon hosszabbnál hosszabb ecsetekkel próbálkozni. Majd, hogy még hosszabb legyen az „ecset” szára, nekiláttam csorgatni, mint Pollock, de észrevettem, hogy ez megint csak zsákutca, mert ezt már megcsinálta más. Ekkor tértem át a csorgatásnak egy újabb változatára, és pedig a kilyukasztott festéktégely felfüggesztésére. A lendítő- és a gravitációs erő a két legmindenhatóbb erő, ebből kifolyólag tökéletes. Itt éreztem, hogy sikerült megtalálnom azt, amit kerestem. A kísérleteim után ezzel a rajzoló ingámmal nyitottuk meg az alkotótábor záróünnepségén rendezett kiállításunkat. Az oldalvást, tehát nem a nyugvópontján keresztül, vigyázva kilendített festéktartó inga imbolygó ismétlődő lengéseivel, önmagába záródó keringő kalligrafikus spiráljaival, gyönyörű, egyre tömörülő fekete írásjeleivel a fehér papíron addig rajzolt, míg a festék ki nem fogyott belőle.”

Ezt a Max Ernst és például Korniss Dezső által is sajátosan alkalmazott, a szürrealizmus, a kalligrafikus, a gesztus-, és az akciófestészet körébe sorolható csurgatásos technikát Ferenczi Károly a transzcendencia, a metafizika és a metaforikusan értelmezhető emberi életút sors- és idővonalaként, sőt egyféle „világtörvényként” próbálja értelmezni, és rendkívül változatos, ötletgazdag formában alkalmazni. Ezekben az ingás performanszokban tehát hol a felfüggesztési pontot „relativizálja” egy fordított T-alakú rögzítéssel s két festékes edénnyel, kék és vörös tussal (*Entrópia*, Tokaji Nemzetközi Alkotótábor, 1993), hol a gyász, a halál, a temetés szimbólumaként használja a mutatóvonalat egy kifeszített zsákvászonra csurgatva a fekete festéket edesapja és a műteremhiány miatt számára nem gyakorolható festészet tiszteletére (*Hommage à Jacques Vacon*, konceptuális tárgy-performansz, Budapest, 1996). Hol ultraviola sugárzású fénnel (UV lámpával) megvilágítva, a sötét terem padlójára fénylő galaxist varázsolva működteti pofonegyszerű szerkezetét (*Tejút*, Budapest, 2000). Hol különböző fajsúlyú és színű, ezért egymással nem keveredő fekete és vörös festékkel megtöltött ingát alkalmazva tartja meg mutatóvonalát (*Isteni kalligráfia*, Szentendre, 2002). Hol egy saját kezűleg készített égő kerámiaméceszt helyez a lefektetett vászon középpontjába, s egy úgyszintén égetett agyagból formázott ingát meglendítve (amelyből éppen kifogy a tus, mielőtt a lángot elolthatná) teremt emelkedett szituációt (*A „Nagy Geométer” tiszteletére*, Bolyai János Alkotótábor, Marosvásárhely, 2006). Hol benzinben oldott s begyűjtött vörös festékkel írat tűzspirálokat ingájával a belobbant és gyorsan leégő papír helyére (*„Addig jár a korsó...”,* uo., 2006). Viszont a belgiumi *Tempus Arti 2009* képzőművészeti triennáléra már egy tekintélyt parancsoló kilenckilós, az esemény hívószavát egy ligatúrában összefoglaló bronzingájával jelenik meg, s „pendulumjátékát” mint a Tarnszcendencia közvetlen bizonyítékát tárja a közönség elé (*Evidence/Bizonyíték*).

Ám Ferenczi Károly nemcsak a látványos performanszokban, akciókban, konceptuális tárgykészítésben, de műterem híján a vegyes technikás egyedi grafikakészítésben is példaértékű, sőt egy igen hangsúlyos, megkerülhetetlen életművet létrehozó, kiváló művész. 2006-ban, az Erdős Renée Házban rendezett *Tavaszi áldozat* című kiállításán a klasszikus, elsősorban a görög-római és a keresztény művészet tárgyi és szellemi mintáira reflektáló, rendkívüli érzékenységgű, érzelmesen, de nem giccsesen, itt-ott kissé a dekadencia túlfényezett, csábosan túlérlett bőrébe bújtatott, mégis hitelen átszemélyesített, őszintén kitárulkozó műegyüttest állított ki. Csupa szakrális témát! Ezek a megváltódásra áhító, az áldozat, a szellemi-lelki átlényegülés, a megbocsátás, a könyörületesség, az elfogadás, az odaadás, a bűnbánat és a szent minták követésének szükségességére utaló, ma már tudjuk, hogy örökérvényű (papíralapú) egyedi grafikai művek rámutattak azokra a súlyos problémákra, a „létrontás” azon műveleteire és megnyilvánulásaira, amelyek fenyegetik és rútul csapdába ejtik testi, lelki és szellemi egzisztenciánkat, kockára teszik ember mivoltunkat, és szorongatják értelmünket. Magyarán ezek a munkák, akkor is és ma is – mintegy a művész személyes problémáinak többleteként – az erkölcsöket romboló zűrzavaros világunkról, az ország válságjelenségeiről, illetve korunk egyetemes krízishelyzeteiről szóltak és szólnak. Akkor is és ma is megjelentek és megjelennek lapjain az álmodó vagy szomorkodó *Hírnök*ök antikizált fejprofiljai, az újrainkarnálódott *Moskophoros*, *Kriophoros* figurák, vagyis a borjút, kost, illetve bárányt hordozó hellenisztikus *jó pásztorok*, azaz a derűs és melankolikus földműves alakok, illetve az áldozatot cipelő kecses tartású ifjak mezítelen aktképei. Akkor is és ma is fölbukkantak és fölbukkannak a *Tékozló fiú* biblikus témavariációi, valamint a koldusok, az imádkozó, kérő, fohászkodó emberek megejtő alakjai, az *Áldott Madonnák* és *Ikonok*, a tenyerekbe temetkező aurás arcok. Sárga és vörös meg fekete színekben égő *Krisztusok* tűntek és tűnnek fel újra a papírokon. Azonban ez a túlzott vágyódás a messianisztikus jóra és szeretetre mintha előre vetítette volna (mintha előre vetítené), mintha

megjósolta volna (mintha megjósolná) az anarchia, a pokoli zűrzavar, a *polgárháború előérzetének* kísértetét, a bosszú, a leszámolás és a sátáni manipuláció allegóriájának hétköznapi megtestesülését. Mert hiába a változás szükségessége, hiába a megigazulás vágyképe, hiába a figyelmeztetés a szellemi, lelki és erkölcsi megújulásra – a konfrontáció elkerülhetetlen: a jó mindig besétál az erőszak falanxába (csapdájába?).

Tehát krízis van – mondja most is a súlyosan beteg Ferenczi Károly. De ezt már valahogy a '90-es évek eleje-közepe óta érzi és sulykolja, sőt kifejezésre is juttatta számos eksztatikus, a hajdani olasz futuristák, a német expresszionisták és a magyar aktivisták a társadalmi rendellenességekre érzékeny vadsággal és dühvel reagáló grafikai lapjait megidéző, elragadtatott, felindult, már-már önkívületi állapotba került munkájában. Például az olyanokkal, mint amilyenek a *Fürdőzés üstökös-sel és vulkánnal* (1994), a *Kezdek ideges lenni* (1994), a *Nagyon feszült a helyzet* (1996) és a *Hívogató ördög* (1996) jelölésűek.

Ilyen értelemben tehát a 2006-os „öszödi beszéd”, majd az ezt követő októberi „rendőrtattak” után keletkezett *Krízis* sorozatának indulati és formai előképei már korábban megszülettek. Azonban a felháborodás hevülete és vehemenciája, a véleménynyilvánítás spontán ereje és őszintesége, valamint a kritikai hozzáállás, a visszataszító, negatív folyamatok ábrázolása, valamint visszautasítása, a figyelmeztetés ereje még meggyőzőbb, kifejezőbb, illetve egyértelműbb lett. Ezek a ma is létező, megtekinthető, szépen keretezett szenvedélyes grafikai lapok gyakran használnak torzító, olykor nehezen felismerhető, visszatérő képi elemeket és szimbólumokat; az erőszakra, az agresszióra, a megsemmisítésre, a veszélyre, az áldozatokra, a kiszolgáltatottakra, valamint a létbizonytalanságra utaló, drámai módon átszemélyesített motívumokat. Vulkánformákat, csuklyás, arctalan figurákat, piramisfejű, kihegyezett karószerű karokkal támadó agresszorokat, kinyújtott nyelvű ördögfejeket, továbbá füstöt, lángot és pokolbéli tüzesőt...

Egyszer valamikor még Erdélyben megkérdezte tőle egy barátja: mondd, te miért festesz? Halálfélelemben – válaszolta...

És ez a helyzetkép azóta sem változott, csak átalakult. A művészt láthatóan igen sok egzisztenciális baj és betegség, úgymint a hosszú szenvedésre ítélt szülők elvesztése, a rossz irányt vett, visszafordíthatatlannak tetsző társadalmi és kulturális folyamatok, a morális züllés, a szellemi leépülés, a kilátástalanság antiperspektívája, entrópiája, vagyis az elmúlás, a hívogató ördög, az in-tegető *Kronosz* és *Lucifer*, a mosolygó halálfej, a gonosz kísértésének és szellemének, a kaszás, illetve a sátáni kutya *cave canem* figurájának a képe gyötri. Ezek mind-mind egyes ciklusainak visszatérő szereplői. A halál, a kaszás „az egyetlen, aki az idők végezetéig ki fog tartani mellettünk..., kezdjünk tehát időben megbarátkozni vele!” – írja egyik képén a borúlátó (egykor fényes elméjű, ma már gyógyíthatatlan betegségben szenvedő) Ferenczi, aki máshol morbid halálfejjel azonosítja önmagát egy „késeinek” nevezett önarcképén. S a kétségbevonhatatlanság tényeként még azt is odaírja rajzára, hogy: *OMONYMUS*. Vagyis *Ferenczi Károly* = *OMONYMUS*, tehát a két név (a valóságos és a lappangó) azonos, egynemű, egyenértékű! De a görög-latin eredetű szójáték nyilvánvalóan kontra rímel, kontra alliterál, kontra képzettársul az ismert *Anonymus* név névtelen szerzősségével is. Ám Ferenczi Károly *omonymus* nem adja fel olyan könnyen veszélybe került, a létrontott világ által támadott és ostromlott hitvallásszerű posztulátumait, bibliás meggyőződéseit, emberi ideáljait. Így, sajátos művészet- és életfilozófiájú rajzaiban, vegyes technikás munkáiban minduntalan vannak más visszatérő témái és szimbólumai is.

„Az ember útja általában nehéz” – állítja a művész, ám a megváltás óta számára is létezik a hit pajzsa, a hit igazsága, a hit kapaszkodója. A már említett biblikus témáin túl tehát újabb képeinek állandó szereplői: az őrangyalok. Ezekből három típus is vigyáz rá és vele egybeforrjt párjára: az egyik a tehetetlenséggel, az elgyengüléssel, az erőtlenséggel szemben (*Inertia*); a másik a leépülés, az elfogyás, az energiavesztés, a halál ellenében (*Entropia*); a harmadik a véletlenség, a szerencse eszközeivel (*Aleatoria*). „Vagy a világ csak a tehetetlenség, a véletlen és az entrópia törvényei szerint működik? Ez lenne a mi szentháromságunk, melynek karmai közt vergődünk? Az angyal szerepe a mienk? Küldöttek vagyunk, akiket majd visszahívnak?” – teszi fel kételkedő kérdéseit a művész.

Talán Ferenczi Károly *Omonymus* minden baja és bánata ellenére még mindig felfelé céloz, mint egykor, és a magasba tekint; az árral szemben úszik, az életéért küzd, s az emberek, a művész-társak között immár egyedül tájékozódik a „nemlét és halál között”.

PÉTERVÁRI ZSOLT

Öncsalás

(tragédia két felvonásban)

PÉTERVÁRI ZSOLT (1983) Veszprém

Szereplők:

MATEKTANÁR – értelmiségi származású gimnáziumi tanár, a megyeszékhelyen mindenki tiszteli, negyven év feletti idealista, a demokratikus ellenzék tagja, a '80-as években szamizdat-szerkesztő és -terjesztő volt, apja fiatalon elhunyt B-listázott és '56-os múltú volt egyetemi tanár, családjában sok a disszidens

KERÉNYI GYURI – jómódú maszek autószerelő, műhelye két egymás melletti, egybenyitott garázsban működik a Matektanár lakásával egy paneltömbben; testes, kopaszodó, hatvan körüli, múltja miatt frusztrált, egykori magas rangú és hithű szocialista funkcionárius

PRESSZÓS TOMI – gebines családból származó, életrevaló vendéglátós vállalkozó, harmincas évei végén jár; nem művelt, de jó eszű; feltörekvő, társasági ember

NYUGATI KÜLDÖTT – középkorú, elegáns multimenedzser az egykori NDK-ból, korábban külkereskedő, sokáig élt hazánkban, így akcentussal jól beszéli a magyart

HUSZÁR SANYI – megyei főtisztviselő, elvált nagyívó, művelt, elegáns; rendszerváltó tanár apját fiatalon „malenkij robotra” hurcolták, és '56-os múltja is volt, a '90-es fordulat után megyei képviselővé váló apja révén kerül magas hivatalába, kálvinista, nacionalista, tősgyökeres helybéli, a Matektanár szomszédja és barátja

IVÁN – Volga-sofőr volt két évtizeden át a városi tanácselnök mellett, később is hivatali állományban marad korábbi beosztását megőrizve, szervilis jellem

HANCZÁR JANI – népművelő végzettségű radikális újságíró, a Kádár-érában osztályidegen családjá miatt állásvesztéssel sújtott, a rendszerváltás környékén nagydumás újságíró a megyei lapnál, a Matektanár haverja, városházi szóvivője

KEREKES – középkorú volt üzemi párttitkár, képzettség hiányában a rendszerváltás után gyári szalagmunkásnak kényszerült állni, fiatalon kiégett nihilista típus

KEREKESNÉ – Kerekes nejeként képzetlensége ellenére bekerül a megyei KSH-ba, ahol a fordulat után is biztos helye van, férjével egyidős, csinovnyik mentalitású

VÉRTENNÉ – korábban TSZ-főkönyvelő, volt párttag, özvegyiségre jutott megyei pártfőember-feleség, dúsgazdag, energikus nyugdíj közeli

RÁHEL – faluról felkerült fiatal pincérlány, Presszós Tomi alkalmazottja, éppen egyetemre gyűjt, párkapcsolat révén jobb sorsra vágyik, kirívóan csinos

ANGÉLA – Matektanár lánya, pesti egyetemista gólya, becsvágyó, fellengzős és rideg alkat, csak hétvégenként jár haza

GRÁNER dr. – a megyei beruházási vállalat volt elnöke, egykori KISZ-vezető és megyei főkáder, jelenleg helyi malomipari vállalkozó, hatalommániás, izmos, kopasz, erőszakos, agresszív, közönséges típus, kapcsolatokat ápol a helyi alvilággal, Kerényihez és Kerekeshez régi barátság fűzi, velük nagyjából egyidős;

SÖRÖSS MINISZTER – a rendszerváltó kormány valamelyik bársonyszékében ül, régmúltra visszatekintő történelmi család sarja, az előző rendszerben is vállalatvezető volt Pesten, nyugdíjas korú, büszke és határozott alkat, pragmatikus

ABIGÉL ASSZONY – a fővárosi főiskola után vidékre visszahelyezett ének-rajz szakos tanár, Matektanár felesége, álma a visszaköltözés Pestre, apja kulák, anyja nemesi származék, jólelkű, valóságos, Ricsike és Angéla édesanyja

A szerző a mű megírásának idején a Petőfi Irodalmi Múzeum Örkény István-ösztöndíjasa volt.

ÁGOSTON TESTVÉR – a hivatásától püspöki utasításra eltanácsolt ex-szerzetes, a Bokor-bázisközség volt tagja, alkalmi munkából a környéken él

KATASZTRÓFA TÓNI – alacsony származású, a városi katasztrófavédelem irodavezetője, munkaköre folytán mindig feszült, negyvenes, nosztalgikus szocialista

GAÁLL ZOLI – korábbi nagyvállalati főmérnök, később főépítész a városi önkormányzatnál, Matektanár régi barátja, szebb napokat is látott, örök ellenzéki volt gmk-s, apja kisemmizett kulákként egykor öngyilkos lett, Huszárhoz és Hanczárhoz haverság fűzi

GÉZA BÁCSI – megyei rendőr-főkapitány, alezredes, állambiztonsági főtisztként ténykedő apja révén a vörös arisztokrácia tagja, a rendszerváltás után büntetésként helyezték le vidékre a BM-ből, kirívóan kapzsi, pár éve van a nyugdíjig

RICSIKE – a Matektanár kisebbik gyermeke, a városi elitgimnázium végzőse, idegen nyelveket jól beszélő jeles tanulóként külföldi egyetemi tanulmányokról ábrándozik, örökölte anyja arisztokratizmusát

KERTÉSZ FERI – szélhámós, seftes kereskedő, a helyi autótelep vezetője, az egyetemet pár éve otthagyó, jó üzleti vénájú, nagydumás, félművelt srác, az új idők embere

LINDA – kislányos megjelenésű, alacsony és vékony alkat, az egyetemet nemrég elvégző csinos, fiatal titkárnő, anyja nevéből él (aki nagy rendszerváltó), önző démon, nem a munka hőse, de túlmozgásos lévén úgy tesz, mintha az volna

ELSŐ FELVONÁS

Egy vidéki nagyvárosi lakótelep egyik paneltömbje előtti köz; bal oldalt lépcsőházi főbejáráshoz vezető lépcsősor, mellette jobbra földszinti üzletsor: ikergarázsban lévő autószerelő műhely, középen üvegajtós presszó kis terasszal, utcára kirakodó zöldes; a földszinti garázssor felett sokemeletes szürke panelfal keskeny ablakkal; a tulsó utcasarkon kopott telefonfülke.

I. JELENET

Az 1990 szeptemberében tartott önkormányzati választások estéjén a tévéhíradóban előzetesen közzétett eredményhirdetést követően szomszédsági és rokoni ünneplők sokadalma fogadja otthona előtt a győztes polgármesterjelöltet és lelkes baráti kíséretét.

ABIGÉL ASSZONY: *(kezével lampiont eresztve le földszinti lakásuk konyhaablakából, arcán izgatott elragadtatással)* Gyerekek, hahó! Álljatok gyorsan ide alá a lépcsőhöz! Látom is már, hogy közelednek felénk. Kicsit kapatosak, de aranyosak, biztos betértek valahová hazafelé jövet a haverokkal. Elvégre van is mit ünnepelniük, meg hát keményen is melóztak az elmúlt időkben. Miért is tagadnánk?!

PRESSZÓS TOMI: *(a teraszi asztalok terítőit porolgatva közben)* Miért, talán nem gályáztunk velük együtt mi is éppen eleget?! Nem győztem nyaggatni a vacak szórólapjaikkal a vendégeimet, meg aztán a kopogtatódulák felét is én adtam le a tanár úrnak – nem éppen dicsekvésként mondom, csak megjegyzem...

KATASZTRÓFA TÓNI: *(a Torkolat Presszó bejáratánál állva, söröskorsóval a kezében, mosolyogva, pikírt stílusban)* Tessék, még meg se száradt a pecsét a férjura kinevezésén, máris dirigál a tésasszony. Csak viccelek, Nagysága, nehogy a szívére vegye, csak viccelek! Már állok is bele a dízsorfalba ízibe, nehogy megorroljon rám az új városvezetés. Nem keresem én a bajt!

HUSZÁR SANYI: *(spicces kedélyességgel, a Torkolat Presszóból kilépve a sorfalba állva)* Én sem kerestem soha, jut eszembe. Mégis mindig két megyével kellett arrébb költözöm valamiért. Végül annyit költözködtem ezek miatt, hogy körbeértem, és a végén kikötöttem a szülővárosomban. Addig kergetőztek velem, mígnem hazazavartak a bűdös lábú kommunisták. Én nem a tanár úrra szavaztam ugyan, mert, ugye, le kellett tennem a nagyesküt apámnak, hogy az ő tulipános pártjukra adom a voksom.

KATASZTRÓFA TÓNI: Érthető, hisz' mégiscsak alapító tag volt ott az öreged, vagy mifene.

HUSZÁR SANYI: Végso soron úgy vagyok vele, valahogy mégiscsak győzelem egy kicsit

számomra is ez a mai. Végül is mindegy, ki végzett mifelénk az első helyen, a lényeg, hogy nem a kommenisták nyertek. Annyi idő után most már nem a proszti ivadékok fognak irányítani bennünket. A régi vágyam teljesült, így hát van mire koccintanom, de ne igyunk előre a medve bőrére, néptársak!

KATASZTRÓFA TÓNI: Csatlakozom! Messze vagyunk még az igazságosztástól! Justicia istennő sajnos még felettébb távol állomásozik mitőlünk!

HUSZÁR SANYI: Bezzeg a csehek meg a németek azonnal elkapták a tökélet az összesnek, csak mi nem bírunk dűlőre jutni a saját vöröseinkkel. Bocsanat, nem vörösök, szakértők. Még nehezen jön a nyelvemre az illő szóhasználat, de csak megszokom végre valahára. Újabban szakértő lett minden KISZ-titkár nagy hirtelenjében, aki annak idején a párttagkönyvének hála képes volt megcsígni egy-egy osztályvezető-helyetteséget bármely sufni hivatalban. Ki hitte volna akár csak pár hónappal ezelőtt?

ANGÉLA: *(a főbejárati ajtón kilépve, a lépcső alján alakuló sorfalhoz sietve, pikírt hangvételrel)* Maguk folyton csak politizálnak, megáll az eszem. Ez megy az egyetemen is állandóan, aztán hazajön hétvégére az ember, és itt is ugyanez folytatódik. Már a könyökön jön ki az egész, pedig az apám még csak félórája lépett hivatalba. Amúgy sincs túl sok kedvem visszajárni ide, a Balkánra, csak apuék miatt teszem. A maga öreguras kormányza meg jobban tenné, ha a sok munkanélkülivel foglalkozna, semmint a komcsi vénemberek munkahelyi kirúgásával.

HUSZÁR SANYI: A cseheknek és a németeknek lehetett elszámoltatni a maguk komcsijait, csak nekünk nem szabad?

ANGÉLA: Könnyen vérontást szülhetne. Ha pedig itt vérontás volna, azt a maguk vére bánná legelőbb. Az egyetemen is megmondták nekünk az európai műveltségű tanáraink, hogy ritka gyenge az új kormányzati felhozatal, már csak hónapok kérdése legfeljebb az előrehozott választások megrendezése, ha egyáltalán kibírja addig a kabinet. A komcsi trottyokat felváltották a szenteskedő trottyok, hát ennyi változás kevés lesz a boldogságunkhoz.

KATASZTRÓFA TÓNI: Akárhogy is, mifelénk apád nyert, akinél keresve se találhatott volna tisztességesebb vezetőt a város.

ABIGÉL ASSZONY: *(a főbejáraton lánya után sietve, kezében egy bontatlan üveg Törley pezsgővel)* Harcias amazon lettél Pestre felkelvélve, kislányom. Én a te korodban ennél sokkal visszahúzódozóbb voltam a jobb társaságban.

ANGÉLA: ...mert betört a rendszer, anyukám.

ABIGÉL ASSZONY: Meglehet, de meglásd, apád sokra fogja még vinni a helyi politikában, sőt, idővel akár még az országosban is. Igazi államférfi alkat. Ugye, régóta mondogatom neked meg az öcsédnek, hogy egyszer még visszajuttat minket Pestre! Annyi év után lassan végre révbe érünk mi is.

ANGÉLA: Pestre nem kunszt feljutni. Én inkább Nyugatra vágnék, ha már választani lehet.

ABIGÉL ASSZONY: *(kedvesen megróva)* Miket beszélsz! Pont most elmenni, mikor végre helyrejön minden? Apád évekig járt fel saját költségén Pestre hétvégenként. Ott volt ő majdnem minden tüntetésen. Nem emlékszel? Bennünket el se vitt, mert félt a rendőrségi vegzálásoktól. Aztán később már csomagban hozta magával odafentről tucatszám a Beszélőket, ingyenesen osztogatta a lapszámokat a tanári szobában a megbízhatóbb kollégáinknak.

ANGÉLA: Csak az maradt meg az emlékeimben, hogy éjszakánként írta a folyóiratba szánt cikkeket otthon, a kislámpa fényénél.

ABIGÉL ASSZONY: Igen, nem akart bennünket felébreszteni, így a konyhaasztal fölé görnyedve írta át az éjszakákat a kiskonyhában. Pedig sokszor meg se jelentették, gyakran nem fért be a lapszámba. Kialvatlanul járt be a munkába évekig. Eleinte persze nagyon nem örültem mindennek, nagyon féltem, valami olyasmi bajunk lesz belőle nekünk is, mint egykor a nagypapáéknak volt még a régi időkben.

ANGÉLA: Ugyan, mi bajunk lehetett volna? Nem Fekete-Afrikában élünk, hanem Európa közepén.

ABIGÉL ASSZONY: Ti ezt nem tudjátok, nem beszéltünk nektek ilyesmikről soha, jobb is így nektek. Mára be kell látnom, apátok legalább tíz évvel megelőzte korát. Szereti őt itt az egész környék, mert jólelkű volt mindig mindenkihez, a gyerekeket ingyen korrepetálta, nem fogadott el cserében soha senkitől még egy üveg befőttet se. Nemhiába becsüli őt helyben a nép...

ANGÉLA: *(flegmán)* Jaj, anyu! Azért apu egyelőre nem az amerikai elnökválasztást nyerte

meg, csak egy kisvárosi polgármester lett a sok közül.

ABIGÉL ASSZONY: *(kissé sértődően)* Nagyon fellengzős lettél te odafönt, Pesten, kislányom. Egyrészt nem kisváros vagyunk, hanem egy megyeszékhely, benne vagyunk az ország legnépesebb kéttucatnyi városának sorában.

ANGÉLA: *(lekicsinylően)* Az komoly.

ABIGÉL ASSZONY: Én ugyan nem önszántamból kerültem ide, hanem lehelyeztek a főiskola után büntetésül az osztályidegen származásomért. Minden vágyam, hogy felkerüljünk innen, és el is fogunk költözni idővel, de legalább apádat tiszteld, ha már a poros szülővárosodat ennyire lekicsinyled a fényességes főváros magasából.

ANGÉLA: Bárhogya is volt, ennél rosszabbul akkortájt úgyse alakulhatott volna.

ABIGÉL ASSZONY: Örülj, hogy nem tanyára helyeztek ki bennünket egykor, mint nagypapáékat a háború után, akkor most a helyi tehenészet tejcsarnokába járnál reggelente a pesti bölcsészkar aulája helyett. Rengetegen jártak ám így sokadíziglen, ne feledd jó dolгодban...

PRESSZÓS TOMI: *(visszaugorva a Torkolat Presszóba pezsgőspoharakkal teli tálcával kezében tér vissza sietősen az ünneplők közé)* Ki ne nyisd azt a pezsgősüveget, szomszédasszony! Előbb mindenképp el kell fogyasztanotok a ház ajándékát, nem várhat, kimegy a buborék. Találtam a pultban konfettit. Tónikám, vedd le a tálcáról a csomagot, rád bízom, mikor szórod rájuk, neked jobb az érzéked az ilyesmihez.

KATASZTRÓFA TÓNI: *(spiccesen, kissé akadozó nyelvvél)* Látod, ebben tényleg igazad van. A tűzoltóságnál töltött másfél évtized alatt valahogy rakódott az emberre egy jókora dramaturgiai érzék.

RICSIKE: *(flegmán kilépve a lépcsőházból a főbejáraton át)* Tisztára olyan a hangulat, mint szilveszterkor. Találtam odafönt egy trombitát még a tavalyi szilveszteri buliból, ki próbáltam odahaza, működik.

ABIGÉL ASSZONY: Jól van, kisfiam, de csak keveset használd, mert tudod, hogy anyának migrénje lesz tőle, meg apu is szólni szokott miatta folyton, legutóbb is kihoztad a sodrából az állandó fújkodásával, pedig őt az egyetem óta nem láttam idegesnek. Nézzétek, már itt jönnek a sarkon mindnyájan!

A *Matektanár, Hanczár Jani és Gaáll Zoli jön, utóbbi kettő részegen, egymást támogatva, látukra örömmámor, trombitaszó és konfettieső veszi kezdetét.*

MATEKTANÁR: *(kedélyesen, színjózanul, kissé szabadkozva)* Ezek szerint már hallottátok ti is az örömhírt, pedig a lelkem mélyén azt hittem, én leszek a jó hír hozója! Életemben többnyire mindig a rossz hír követte voltam, most az egyszer másként van, végre-valahára. Amint láthatjátok, kicsit lera-gadtunk a vitéz urakkal a pártiroda melletti presszóban, de végre sikerült elrángatnom őket. Köszönöm, hogy mindannyian itt vagytok most velem életem talán legboldogabb pillanatában, jólesik ez nekem nagyon, elhithetitek.

Megöleli és megcsókolja a sorfalból eléje lépő feleségét, a többiek kézfogással köszöntik az érkezőket, a lányok pedig puszival.

ABIGÉL ASSZONY: Gondoltam, megkíméllek benneteket a teatralitás azon fokától, hogy rátok locsolom a frissiben felbontott pezsgőt, mint a Forma-1-en szokás, de vedd úgy, hogy legalább annyira büszkék vagyunk mindannyian rád, mintha a mogyoródi nagydíjat nyerted volna meg egy Ferrari volánja mögül integetve a célegyenesben.

MATEKTANÁR: Még Zsigulink se volt soha, így nehéz beleélnem magam a tűzvörös versenyautós sikerbe, de arra megesküdhettek számotokra, hogy van akkora öröm ez a nap, mint egy versenyző életében egy nagydíjsiker. A vörös színt viszont, hála Istennek, egy jó időre elfeledhetjük mindannyian.

ANGÉLA: *(kekeckedően)* Szóval a gyermekeid megszületésénél is nagyobb az öröm, apukánk?

ABIGÉL ASSZONY: Ne légy ünneprontó, kislányom. Apátok nyilván nem úgy értette.

HUSZÁR SANYI: *(viccelődve)* Az Istenre ne hivatkozz, drága barátom, mert sikered másnapján rögvest elhatárolódnak tőled a kék-kék, akik mintha nem volnának túlon túl nagy békességben a vallással.

MATEKTANÁR: A pártunk sokszínű, amint láthattad, elsődlegesen a szekfús csapat leváltására szövetkeztünk. Van közöttünk sok vallásos is, de legalább most ne politizáljunk, a ma este az ünneplésé. Amint láthatjátok, kétfős kampánystábom becses tagjai kissé elfáradtak már.

Hanczár és Gaáll „lezuhanak” a Torkolat Pressz-szó teraszán, és Abigél asszonytól finoman elszedett pezsgősüveg tartalmát egymásnak átadva elkezdik fogyasztani; Presszós Tomi és Katasztrófa Tóni visszamennek a presszóba.

HANCZÁR: *(láthatóan ittasan, pezsgősüveggel a kezében)* Mi már nem csak örömittasak vagyunk. Fel kell zárkóznotok hozzánk, ami nem lesz egyszerű! Annak, aki még nem ismer: a nevem Hanczár. Nem orosz cár, Hanczár!

GAÁLL ZOLI: *(érezhetően részeg vidámsággal, átvéve az üveget)* Sőt, a hozzánk való felzárkózás legalább annyira nehéz munka lesz, mint a minap meghirdetett felzárkózásunk Európához, de történelmi hiba volna elmulasztanotok legalább a kísérletet. Pezsgővel dicsérd a napot! Egyébként a neved itt mindenki ismeri, leraktad a névjegyed odabent már jó párszor, te jómadár. *(közben mutat a presszóajtóra)*

ABIGÉL ASSZONY: Ricsike, holnap iskola; Angéla, neked pedig fel kell utaznod a hajnali vonattal Pestre, úgyhogy mars, lefeküdni, irány az ágy. Mi még maradunk apátokkal és a többiekkel kicsit ünnepelni. Holnap mindenki dolgozni megy, mi se maradhatunk sokáig, habár, ahogy rátekintek a vitéz urakra, néhányan vélhetően szabadságot vesznek ki, amit a közösség érdekében végzett munkájukra való tekintettel mélységesen meg tudok érteni.

ANGÉLA: Igazad van, anya, korán kell kelni, meg aztán tényleg álmos vagyok, a vonaton pedig a jegyzeteimet akarom átolvasni, mert vésszen közeledik a vizsgaidőszak, de előbb még felhívnám a kedvesem, mert ő fog várni rám délelőtt a Keletiben, segít elcipelni a csomagjaim az albérletig. Van nálatok aprópénz?

GAÁLL ZOLI: *(zsebeiben aprók után kotorászva)* Nálam van sok, tessék, kislányom, rengeteg tízest adtak vissza az előző becsületvesztőben.

Ricsike felmegy a lakásba, Angéla átvéve az aprót beáll a sarki telefonfülkébe, Abigél asszony és Huszár Sanyi a főbejárat lépcsőjére települ.

HANCZÁR: *(részeg pátosszal, kezében egy korábban választási reklámként osztogatott kisalakú, pálcikanyelű, kék színű papírszslót lobogatva)* Soha nem hittem volna. Egy évtizeden keresztül ezt a vacak megyei lapot voltam kénytelen készíteni, nap mint

nap a sorok között üzengetve a nem létező szemfüles olvasóknak, miközben lelkemben legalább százötven éves orosz uralomra voltam felkészülve... Szóval, soha nem hittem volna, hogy valaha is megéljük, hogy városunk megszabadul ezektől. Az pedig már csak hab a tortán, hogy egyúttal ma megszabadult azoktól is. Mi, kékek ma lesepertünk mindenkit a placcról.

GAÁLL ZOLI: *(ittasan hahotázva)* Le. Így az a megtiszteltetés ér bennünket, hogy mi zárhatjuk be a gyárakat, és mi fizethetjük ki az itthagott adósságokat, nem azok vagy ezek. Viszont legalább bennünket utálnak majd meg a legjobban. *(kissé eltűnődve)* Végső soron az őszinte érzelem megnyilvánulása a legnagyobb jutalom, amiben férfiember valaha is részesülhet...

MATEKTANÁR: *(egyedül marad állva a szín szereplői közül; lelkesen hadarva, kissé számon kérő hangnemben)* Nehogy már temessenek bennünket az urak! Nézze meg az ember! Épphogy nyertünk, máris búsongóra fogják a legdicsőségesebb vitézeim is. Holnap már kezdjük is a munkát a hivatalban, legalább megközelítőleg legyünk annyira lelkesek, mint a közhangulat. Megbeszéljük egymás közt jó előre, ha nyerünk, Gaáll Zoli lesz a főépítészünk, elvégre mégiscsak mérnökember, a tollforgató Hanczár Jani meg a városi sajtófőnök.

GAÁLL ZOLI: *(félig tréfásan)* Máris osztozkodunk a koncon?

MATEKTANÁR: Ilyet még viccből se mondj! Őszintén hiszem: ez a város, csakúgy, mint az ország egésze, szép jövő előtt áll, ha nem így lenne, nem gürcöltem volna annyit az elmúlt évtizedben. A Beszélőt stikában nyomtattuk odakint, az apósék tanyáján. Aztán a pult alól sokszorosítva, terjesztve rizikóztuk végig a '80-as éveket. Pont nektek meséljem?! Mikor ezek pár éve bezúzták a Tiszatájnak az engedélyezettnél kritikusabb lapszámait, meg leváltották a kivételesen őszinte stílusú Mozgó Világ csaknem teljes szerkesztőségét, én akkor már pontosan tudtam, hogy ezek megbuktak. Mert aki fél az igaz kritikától, az nem hisz abban, amit képvisel, így bukásra van ítélve.

GAÁLL ZOLI: Hosszú idő eltelt mégis, mire megbuktak ezek!

MATEKTANÁR: Hosszú, de végül csak elérkezett. Emlékeztek? Mikor közösen szerveztük a tulipános író barátainkkal az Erdély-

tüntetést odafönt, Pesten, ahol a sorfalat álló motoros rendőrök szemébe nézve nem gyűlöletet vagy haragot láttunk, hanem szégyenérzetet és zavarodottságot. Akkor én már egészen bizonyos voltam abban, hogy ezeknek a hazug szemeteknek végük van örökre. Nekünk mitől kéne tartanunk? Mi nem hazudtunk soha senkinek. Mögöttünk áll a város színe-virága. Nem láttátok a szavazópolgárok boldog arcát a telepi iskolában felállított szavazófülkék előtt sorakozva? Olyan volt ez a mai nap, mintha a legszebb nemzeti ünnepünk lett volna.

GAÁLL ZOLI: Ne ábrándozz! Sokan inkább a telekre mentek.

MATEKTANÁR: Ne légy ünneprontó! Az emberek hosszú idő után végre örömmel sétáltak az utcán, boldogan köszöntötték egymást a szavazásra menet vagy onnét jövet. Én mondom: a mai napon a helybéli lakosságból végre közösség lett, a lakóhelyből pedig otthon.

HANCZÁR: ...és mi a következő lépés, polgármester uram?

MATEKTANÁR: A városi tévének is pontról pontra ugyanazt nyilatkoztam az imént, amit itt, szűkebb baráti körben mondani tudok. Őszintén úgy látom, hozzánk hamarosan számolatlanul dőlni fognak a külföldi befektetések munkahelyek sokaságát létesítve. Egyébként tele van már most is a városi piac maszek kereskedőkkel, a főutcán egymás után sorakoznak a trafikok, a butikok. Talán még egyetemi kart és új kulturális központot is nyithatunk valahol a bezárt nagyüzemek helyén. Meglássátok, itt újra olyan üzleti és kulturális élet fog pezsegni, mint annak idején a háború előtt volt, sokat meséltek róla az idevalósi öregek mindannyiunknak. Szegény jó apám, ha ezt a sok szépet mind megélhette volna!

HANCZÁR: Ha már a pezsgésnél tartunk, jó volna kikérnünk a pultnál a következő kanyart, mert felettébb fogytán az italkészlet!

MATEKTANÁR: Látom, ma nem lehet veletek zöld ágra vergődni. Rendben, a mai nap az ünneplésé, majd holnaptól politizálunk, lesz rá alkalmunk bőséggel az elkövetkezendő négy év folyamán.

HUSZÁR SANYI: Arra volnék kíváncsi, hogy most éppen merre vannak a múlt dicső alakjai. Nem nagyon láttam őket megjelenni a szavazóurnák környékén. A vállalati párttitkároknak, a volt ház mestereknek, a

megyei beruházási vállalat csinovnyikjainak mind halaszthatatlan szüreti munkálatokon kellett helytállniuk hirtelen a hétvégi telkeiken?

GAÁLL ZOLI: Úgy tűnik, nem akartak házhoz menni a pofonért. Kulákká minősített, földönfutóvá tett apám jobb híján középiskolai tanáremberré vált, legalábbis addig, amíg fel nem kötötte magát az alkoholizmusa és a kilátástalansága miatt. Ő mondta többször is nekünk odahaza, hogy minden rendszert a haszonélvezői hagynak ott legelőször. Sohasem hittem volna, hogy ennyire bele tud trafálni a tényállásba.

ABIGÉL ASSZONY: Ha már csak annyit elérünk ezzel a rendszerváltással, hogy a legtehetségesebb emberek nem szorulnak a szürke kocsmasarkok magányába kilátástalanságukban, vagy ha nem kényszerülnek rá százezrek a disszidálásra tudásuk és kreativitásuk kamatoztatásának egyetlen kiútjaként, akkor örömmel fogunk visszatekinteni nyugdíjas korunkban a napjainkban lezajló történelmi fordulatra.

HANCZÁR: *(jó kedéllyel)* Nagyon patetikusak lettünk, de továbbra sincs pezsgő az üvegben. Még a legsötétebb rákosista időkben is volt karnyújtásnyira elérhető alkohol. Én tényleg nem gondoltam volna soha, hogy a hiánygazdaság meghaladása az alkoholhiánnyal veszi majd kezdetét. Szólni kell a tévében mostanság egyre több okosságot nyilatkozó, csillogó szemüvegkeretű közgazdász uraknak, hogy új elmélet kidolgozása szükségeltetik, mert valahol megbicsaklott a piaci logika.

KATASZTRÓFA TÓNI: *(kiszívja a Torkolat Presszóból, annak ajtajában megállva)* Presszós Tomi üzeni, hogy lassan asztalt kéne bontani, holnap is lesz nap. A ház vendégei voltak.

GAÁLL ZOLI: Tónikám, én már rájöttem, téged nem is a katasztrófavédelemnél betöltött munkaköröd miatt becéznek Katasztrófa Tóninak, hanem azért, mert mindig veled keresztül közlik a legkatasztrófálisabb következményű információkat az odafönt lévő. *(nevet és szedelődzködik)*

MATEKTANÁR: Sőt, csak holnap lesz nap igazán, barátaim! Viszont a kedves invitálást nem fogadhatjuk el. Szólj neki, légy szíves, hogy kérem a számlát, nektek pedig nagyon köszönöm, hogy itt voltatok körülünk, és megoszthattam az örömöm vele-

tek, barátaim. Gyere, kislányom, indulunk mi is haza anyáddal.

II. JELENET

A választás másnapján kora délelőtt a Torkolat Presszó teraszán összeülnek a régi rendszer hasznélvezői és az új polgármester ellendrukkerei helyzetértékelés és egyeztetés céljából. Ők is többnyire szintén e középosztályi környéken élnek családjukkal.

PRESSZÓS TOMI: *(húvösen)* Rég láttam mostanság, Gráner Úr.

GRÁNER: *(a megyei lapot forgatva, a Torkolat Presszó teraszán ülve; öltözéke műbőr könyöklős kockás zakó, kék ing és piros nyakendő)* Ritkán járok mostanság idehaza. A családdal leköltöztünk a nyári szünetre a tihanyi nyaralónkba. Az asszony a gyerekekkel visszaköltözött iskolakezdekéskor, én még maradtam a kerti szőlőt művelni. Múlt hétvégén végeztem a szürettel, ma reggel utaztam vissza. Mi újság a városban?

PRESSZÓS TOMI: Rendben lezajlott a helyi választás, amit a tanár úr kékjei nyertek meg. Biztos ismeri.

GRÁNER: Igen, volt hozzá szerencsém párszor néhány tanácsellenes tüntetésen, még évekkor korábban. Amolyan értelmiségi fajta, tudálékos. Sose hittem volna, hogy valaha is ilyen magas polcra jut.

PRESSZÓS TOMI: Mit hozhatok?

GRÁNER: Csak a szokásos hosszú kávét könnyakkal négy személyre, partnereket várok.

PRESSZÓS TOMI: Máris.

Gráner újra az újságjába merül, hamarosan megkapja a kávéját a pincérnőtől.

RÁHEL: *(szintén tüntető távolságtartással kiviszi tálcán a rendelt italt)* Óhajt még valamit?

GRÁNER: *(közönségesen nyúlkálni kezd)* Azt te el se tudod képzelni, hogy még mi mindent, kicsi lány.

RÁHEL: *(kimérten)* Az itallap választékára gondoltam.

GRÁNER: *(fogdosni próbálja, de a pincérlány elhúzódik)* Na, mi van? Nemrég még tetted magad nekem. Most meg már rögtön nem kellek?

RÁHEL: *(ingerülten)* Egy életre elegendem van a maguk fajtájából. Folyton a népre hivatkozva intézték az ügyeiket, de amint találkoztak valakivel a népből, azt rögtön lekezeltek, megalázták, kizsigerelték, kikezdték

vele. Maga meg a díszes társasága. Mintha mindez a világ legtermészetesebb dolga volna. Én ugyan nem bátorítottam magát semmire. Szeretném, ha a jövőben tisztelné a személyem, és nem macerálna folyton.

GRÁNER: Nagyon kinyílt a csipád, pici lány! Ki intézte neked ezt a melót, mikor vendéglátós érettségi után nem akartál visszamenni a közeli porfészekbe anyádhoz? Ki intézett neked helyet a kollégiumban, mikor túlkorosként már nem járt volna ott számodra férőhely? Ki segített neked álláshoz jutni? Na, mindegy. Jössz te még az én utcámba...

A pincérlány duzzogva távozik, a tárgyalópartnerek megérkeznek.

KERÉNYI: *(a garázműhelyéből kilépve, nyakendős ingére cipzáros csíkos melegítő felsőt húzva)* Szevasz, elnézést a késésért, a fiúk idebent nem bírtak egy lengéscsillapító-cserével. Még szokatlan számukra a sok új nyugati modell, így kicsit okítanom kellett az inasokat. *(letelepszik az asztalhoz)*

GRÁNER: Én is beviszem majd hozzád a kocsit, mert tervezem lecserélni egy újabb modellre, és előtte még jó volna rendbe hozatni. Hogy alakul az üzlet?

KERÉNYI: Jobban, mint valaha. Jó, hogy elkezdtem gmk-ként, amint lehetett, mert most nagy bajban lennék, gyorsan bezártak az állami műhelyek az elmúlt hónapokban. Nálad mi újság?

GRÁNER: Sokan tanácsolták, hogy egy időre húzzam meg magam, sose lehet tudni, hogyan fajulnak el az események. Így hát lementem fél évre Tihanyba, a nyaralóba. Tudod, arrafelé mindenki a mieink közül való, habár kissé unalmas az élet odalent, mert az ott lakók többsége nyugállományban van már, más korosztály, nyugodtabb szokások. Elég volt parlagon heverni, nem bírom a tétlenséget.

KERÉNYI: A tihanyi öregeink legalább kiszedték az előző rendszerből, amit mi csak terveztünk kihordani onnan, de kevés időt töltöttünk a bársonyszékeinkben ahhoz, hogy végigvigyük a koncepiót.

GRÁNER: Nem értem én a nagy csődületet, ami mostanság eluralta ezt az országot. Már részletekbe menően ki voltak dolgozva a reformjaink odabent a központban. Te is emlékezhetsz, hogy minden pesti előadó, akit az esti egyetem keretében leküldtek

hozzánk a megyei továbbképzésekre, erről beszélt. Minek ez a rendszerváltásnak csúfolt káosz? Csak megakasztja a megindult fejlődést.

KERÉNYI: A nép nem így látja. Napokra bezártam a műhelyt a választások előtt. Rettegtem, hogy valamiféle provokációnak leszek az áldozata. Viszont szerencsére nem volt lincshangulat. A nép inkább vidám, semmint vérszomjas. Jó, hogy felhívtál a minap, én is egyeztetni akartam már veled. Ki jön még ide?

GRÁNER: Vértenné, tudod a volt főkönyvelő az állami gazdaságból.

KERÉNYI: Mivel foglalatoskodik mostanság az örökmozgó vénasszony?

GRÁNER: Valami új cégbe kezdett bele ő is, mikor elbocsátották őket a megyei kombinát felosztásakor. Azt hiszem, boltokat vett a megtakarításaiból a családtagjai nevében még a régi időkben, azokból boldogul, vagy valami ilyesmi. Hoz magával egy BM-es kollégát is bemutatni. Tudod, ő rendelkezik ilyenféle vonalakkal is, néhai férjének hála.

KERÉNYI: Ismertem az öreget, Isten nyugosztalja. Kicsit keményvonalas volt talán, de mindvégig a jó szándék vezette. Sok lakás-kiutalást elintézett aktív korában, évtizedekig a lakásügyeket vitte a megyei tanácsnál. Juttatott a családjának is persze. No, de senki se ellensége önmagának! Szép temetést adott számára a párt, még díszsírhelyet is kapott odafönt, a munkásmozgalmi panteonban. Régi elvtárs volt, '44-es ellenálló. Még '56 se tudta megtörni. Szerencséje, hogy nem élte meg az összeomlást.

GRÁNER: Én alig ismertem, legfeljebb futtában, de az én kiutalásomat is ő írta alá. Négy szoba, összkomfort, garázs. Máig abban élünk. Az alapincézett nyaralót már mi hoztuk össze az asszonnyal, de indulásnak nagy segítség volt ez a lakás kettőnknek. Elvégre egy szál bugyiban keveredtünk össze, olyan csórók voltunk faluról feljövot. *(iszik)* Jó kis kávé ez, csak kispórolták belőle a konyakot...

KERÉNYI: Hívtam a Kerekes haverunkat is, de nem tudott jönni, mert váratlanul beosztották műszakra a gyárban. Tudod, ő nem talált magának semmit. Mikor a kerekasztal-tárgyalásokon megszületett a megállapodás, hogy kitiltják a pártszervezeteinket a vállalatoktól, kénytelen volt beállni szilágymunkásnak a szerencsétlen.

GRÁNER: Sajnálom őt, de nem tudunk segíteni, most nem azok az idők járnak. Mindenki úgy él túl, ahogy lehet. Magunkra vagyunk utalva.

Közeledik Vértenné iratokkal teli reklámszatyrokkal a kezében és az általa bemutatni hozott Géza bácsi.

VÉRTENNÉ: Uraim, engedjék meg, hogy bemutassam a kollégát, nemrégiben költözött ide mihozzánk.

Kézfogással köszöntik egymást.

GRÁNER: Kicsit talán kihűltek a kávék, de a konyak azért érvényesül benne. Mik ezek a nagy csomagok Önnél, tán felcsapott levélkihordónak a nagy ínség közepette?

VÉRTENNÉ: Pályázati kiírások, édes lelkem. Ilyen világot élünk. Mostanság folyton-folyvást figyelem a város által meghirdetett ingatlanpályázatokat, rengeteg egykori lakó és üzlethelyiség haszonélvezeti jogát hirdetik meg újabban. Retteg a tanács, hogy nyakán marad az ingatlanok fenntartásának nyűge. Bár gyakorta sok az érdeklődő, de sose lehet tudni, hátha elcsíp néhány hasznosabb kínálgató lehetőséget az ember.

GRÁNER: A lényeg, hogy továbbra is szemfülesek legyünk, mint annakelőtte.

VÉRTENNÉ: Az uramtól örökölt vagyont nem akarom felélni, jó lesz az majd idővel az unokák életkezdéséhez, inkább forgatom. Ismerik a mondást: sok kicsi sokra megy... Így kezdtük egykor a háztájizást meg a piacozást az uramékkal mi is, pedig sokan megszólták őt emiatt a helyi apparátusban.

GRÁNER: Emlékszem az emiatti balhékra. Sok volt a vaskalapos elvtárs még akkoriban.

VÉRTENNÉ: Volt, hogy még írásos figyelmeztetésben is részesítették a megyei tanácsnál, alig tudta megúszni, hogy pártfegyelmet ne kapjon a lelkem. Szerencse, hogy végül szót emeltek érte a központból a régi partizán elvtársak. Nem értem, miért akarták őt folyton kicsinálni az élelmessége miatt. Hát valamire jutni kell!

GÉZA BÁCSI: *(civilben érkezett, bőrkabátban és farmerben, nem egyenruhában, erőltetett barátságossággal beszél)* Utoljára ennyi iratot akkor láttam egy helyen halomba állítva, mikor égettük a szolgálat embereinek aktáit a BM pincéiben. Csak nem a családi akták azok? Na jó, csak viccelek, nem kell mindent úgy szívra venni, nehogy harag legyen belőle még az üzlet nyélbe ütése előtt. Látom, már rendeltetek mindenkinek. Tud-

játok, én sosem iszom se alkoholt, se kávé, de azért köszönöm, hogy jó előre gondoltatok rám. Annak idején minálunk sokan belecúsztak az italozásba, szinte én voltam az egyetlen a testületben, aki nem éltem semmilyen élvezeti cikkel. A nők voltak az egyetlen szenvedélyem fiatal koromban, ami megmaradt azóta is. Egyébként javasolnám, tegeződjünk! Csemeték vagytok még hozzám képest úgyis, amint azt látom.

KERÉNYI: Aztán hogy tetszik szeretett városunk?

GÉZA BÁCSI: Még alig láttam belőle valamit, csak pár hete érkeztem meg Pestről, épp-hogy belaktam a szolgálati lakást. Tudjátok, nem szégyellem: a BM-ből kiraktak tavasszal az országos választások után. Az állambiztonsági területen mozgó állományt teljesen átvette a felügyeletet ellátó tárca új vezetése, de minket ez a részeges főbelügyér azonnal szélnek eresztett. Pedig azt hittem, mikor a kampányban beszélni hallottam a tulipánosok főnökét, hogy ők nyugodtabb átmenetben érdekeltek; elvégre csak kell továbbra is a szakértelem. Elvégre, önmagukról hirdették, hogy ők a nyugodt erő. Habár inkább úgy látom, hogy nincs erejük semmihez, ezért egyre kevésbé nyugodtak.

GRÁNER: *(cinikusan eltűnődve)* Ja, a nyugodt erő! Most még tobzódnak a vitéz urak. Mindenhol elhajtják a szakértőket, és betöltik gyűttmentekkel az összes pozíciót. Nem számít, hogy nincs bennük szakértelem, a lényeg, hogy lobogtassák a nemzeti zászlót vagy a feszületet. Manapság magas állami kitüntetés jár olyan beszédért, ami pár éve még könnyen gumibotozást eredményezhetett volna.

GÉZA BÁCSI: Látom, egy srófra jár az agyunk.

VÉRTENNÉ: Aztán hogy sikerült megúszni a nyugdíjazást? Sokan estek áldozatul ennek mostanság a mieink közül.

GÉZA BÁCSI: Alezredesként nyugdíjba vonulhattam volna korkedvezményrel, fel is ajánlották egész kedvező feltételekkel. Élték is ezzel sokan a benti srácok közül, de inkább feladatot kértem magamnak a zsaruknál lévő régi kollégáktól. Tudjátok, náluk szinte öröktől fogva létszámbírány van. Már a faterom is ezt mesélte folyton, ő az ÁVO-nál kezdett még '45-ben, a nagybratyómmal együtt. A fater egyenesen Aranytőrrel vonulhatott nyugállományba, maga

az Öreg adta át neki személyesen, szépen meg is dobta a nyugdíját a plecsni, beleépült a havi borítékba.

VÉRTENNÉ: Meg kellett élniük az összeomlást?

GÉZA BÁCSI: Már vagy tizenöt éve nyugdíjasok mindketten Nyíregyházán. Elvannak, nem politizálnak. Szóval engem meg lehelyeztek ide megyei kapitánynak. A beosztás nem rossz, habár a korábbihoz képest nagyon alacsony fizetéssel jár. Meg aztán a szolgálati kégli is jóval kisebb, mint korábban a rózsadombi volt. Sebaj, a mi szakmánkban úgyse a havi fixéből él az ember, hanem a kínálkozó mellékesekből. Igaz-e?!

VÉRTENNÉ: *(konyakos kávéját mohón felhörpintve)* Ne haragudjanak az urak, nekem rohanom kell, mert 10-kor jár le egy városi kíséterm üzemeltetésére kiírt pályázat benyújtási határideje, még a választás előtti utolsó pillanatban írta ki gyorsan a tanács. Sietek beadni az ajánlati borítékom még a zárás előtt, elvileg nincs más jelentkező, legalábbis így volt megbeszélve a tanácselnök úrral az uramra való tekintettel. Ő szerencsés volt, nyugdíjba vonulhatott, nekem még öt évem van a korhatár eléréséig, és tudják, hogy van az: jó öregem halála óta minden fillér számít. Na, pá, edeseim, szeretett kapitányunkkal mindent meg tudnak beszélni. *(cekkereit összekapva elsiet)*

GÉZA BÁCSI: Most, hogy a vénasszony végre elszelelt, rátérhetünk az üzletre is a maga konkrétságában. Kedvelem őt valamelyest a férje okán, csak kissé túlmozgásos, szereti túlnyüzsögni a dolgokat. Őt kértem meg, hogy hozzon össze a helyi erőkkal, hátha össze tudunk hegeszteni idelent is valami boltot, mint a régi időkben volt szokás a mieink között. Kevés még itt az ismerős, meg aztán a nevem se cseng a legjobban a mai időkben. Nem tudom, mennyire konferált föl engem nálatok, ismertem a vénasszony urát még a BM-ből. Én voltam a tartótisztje, na, csak kinyögöm valahára. Túl sok használhatót nem tudunk meg tőle az itteni viszonyok felől soha, de azt el kell ismerni, mindig nagyon készséges volt velünk meg a kéréseinkkel kapcsolatosan.

GRÁNER: Nem volt éppen egy észlány, úgy is mondhatnám, olyan sötét volt, hogy világított a szájában a Negro, de a testület 90%-a ezen a szinten mozgott szellemileg, így hát – gondolom – nem tűnt fel senkinek felétek a korlátoltsága.

GÉZA BÁCSI: Miért is pont ő lett volna külön a többenél? A mi pályánkhoz nem az ész szükségeltetett, hanem a megbízhatóság. Akiről kiderült, hogy intellektuálisan ér valamit, azt gyorsan elküldték Moszkvába vagy Harkovba tanulni még fiatalon, majd külszolgálatba léptették, idehaza csak a másodvonal ragadt. Az öreggel a halála előtt nem sokkal kerültünk emberileg is közelebbi viszonyba, a kollégákkal mi hordtuk neki Nyugatról a gyógyszert, meg intéztünk számára magánszobát odafönt a Honvéd Kórházban; látogattuk is becsületesen odabent.

GRÁNER: Hallottam felőle, rendszeren megkínozták a szakorvosok.

GÉZA BÁCSI: Prosztatárákja volt, ami ráment a tüdejére is. Nem sok esélye volt azzal szemben, de legalább gyorsan elvitte őt. Az is előny ilyen esetben. Nemcsak születni, halni is tudni kell.

GRÁNER: *(cinikusan végigmérve önmagukat, műveltségét fitogtatva)* Olyanok vagyunk itt hárman ültünkben, mint Rómában az első triumvirátus annak idején.

GÉZA BÁCSI: *(nevetve, de azért átvéve a félművelt tudásfitogatást)* Csak nehogy úgy érjen véget ez a kooperáció is, mint a kétezer évvel korábbi. Napóleon körül is szerveződött valami hasonló szövetség még első konzuli időszakában, aztán valahogy az is véget ért. *(Kerényi buta arccal hallgat, nem ért semmit az egészségből)*

GRÁNER: Mi a koncepció?

GÉZA BÁCSI: Mi legyen?

GRÁNER: Nem pontosan értem a dolgot.

GÉZA BÁCSI: Vértenné azt mondta nekem legutóbb, hogy szerveződik errefelé labdába rúgni képes korábbi helyi potentátokból egy jó kis brigád, amelyiknek elkelne némi hivatali rásegítés itt-ott a főnti helyeken. Ti mondjátok a koncepciót, én meg elintézem a háttérszervezést.

GRÁNER: Ilyen jók a vonalaid a fenti szinteken?

GÉZA BÁCSI: Annak előtte sokfelé megfordultam Jugoszláviában, Bulgáriában meg a ruszviknál külkeres fedésben intézni a testület ügyeit. Van sok régi haver szanaszét széledve a szélrózsa minden irányában. Mikor néztem a parlament egyik korai ülését az Országház karzatáról, mert beidézték aznapra egy felelősségre vonó szakbizottsági meghallgatásra, döbbenettel figyeltem, hogy a Házban büszke ábrázattal

felszerelve grasszáló honatyáink két-harmada a mi besúgónk volt egykor.

GRÁNER: Nekem mondd? Volt, aki a saját fia ellen jelentett nálam.

GÉZA BÁCSI: Mondom én, fő a megbízhatóság. Visszatérve: könnyű volt rájuk ismerni egyébként is a makkos cipő, fehér zokni, lila zakó kombinációjáról. Kész divatdiktátor mindegyik. *(felnevet)*

GRÁNER: Szóval vannak még haverok.

GÉZA BÁCSI: Akadnak szép számmal. A testület középső polcain is, meg aztán jó néhányan ásták be magukat jó előre a pesti bankvilágba, megyei takarékszövetkezetekbe, kényelmes szerkesztőségekbe meg persze a nagykereskedelembé is. Nekünk mindenütt mindenki a barátunk. Csak fel kell frissíteni az időnként elhalványuló emlékezetüket. Ahhoz meg nem szükségeltetik más, mint kis színes papírkák nemzeti nagyjaink arcképével.

GRÁNER: *(ő az eszesebb, ő viszi a szót)* Nekünk olyan problémáink vannak, hogy pesti kapcsolataink szinte sose voltak, egyetem után visszakerültünk ide lentre, mert tanulmányi szerződést kötöttünk a tanácsccsal. Majd szép ívet futottunk be megyei vonalon. Viszont nagy hirtelenjében kidőlt alólunk a rendszer, így vénségünkre új egzisztenciát kell alapítanunk.

GÉZA BÁCSI: Ismerős a helyzet. Ugyanez van mifelénk is.

GRÁNER: Az utolsó években szerencsére a spontán privatizációnak hála a megyei beruházási vállalat számos eszközét jó áron meg tudtam szerezni magamnak, így vannak telephelyeim, munkagépeim, állványzataim, raktárain némi építőanyaggal töltve. Meg vettem egy malmot is a közelben. Pár hónapig leállítottam mindent, mert tartottam a budai tekintetes urak válaszcspásától. De az csak nem akar megérkezni. A velünk való leszámolás – úgy tűnik – érdeklődés hiányában elmarad, amit én magam se tudok mire vélni.

GÉZA BÁCSI: Én is vártam tavasszal a lefejezést. Biztos elfogyott a guillotine-juk. *(felnevet)*

GRÁNER: A városházáról viszont teljesen kiszorultunk, ami nagyon megnehezíti helyben a dolgunkat. A megyét pedig egy az egyben elfoglalták a fővárosi nagyságos urak helyi szárnysegédjei. Próbáljuk összerázni a régi haverokat, akikkel még a

KISZ-ben bicikliztünk, de nehéz. Kevés a státus, nem tudjuk elhelyezni az embereinket. A városi erőközpontok közül csak a megyei lap van velünk, mert azt még idejekorán eladtuk egy osztráknak. Biztos, ami biztos.

GÉZA BÁCSI: Hallottam a sztorit. Az új tulaj meglepő módon beváltotta nektek tett korábbi ígéretét – emlékezve arra, hogy jóval áron alul játszottátok át neki a lapot meg a nyomdát –, és a ti embereiteket, a korábbi üzemi lap nyugdíj előtt álló szerkesztőjét helyezte a helyi kiadványállalat élére.

KERÉNYI: Így-így. Ő a mi utolsó biztos bástyánk. Hűségét azzal bizonyította, hogy kirúgta az összes ellenzéki múltú bajkeverő újságírókat a szerkesztőségből. Lábuk nem érte a földet. Csak hogy értsd a dolgokat. Hosszú ideig ez valóban a mi városunk volt, egészen tavalyelőttig itt szerettek bennünket. Építettünk három lakótelepet másfél évtized alatt, ahol a komfort nélküli vályogházak után egy csapásra mindenkit összkomfortos otthonhoz juttattunk, a közelben sorakoznak a pár éve épített hétvégi házak. Új városközpontot húztunk fel. Mindenkinek volt rendes állása.

GÉZA BÁCSI: Ez mind szép, csak aztán az Öreg leköszönt odafönt, a Nagy Imre-újrateremtés után meg, ugye, történt, ami történt.

KERÉNYI: Hálátlanok ezek mind. Most mindenki ránk haragszik a városban, mintha mi zárnánk be a gyárat, holott mi aztán igazán csak fejlesztettünk mindent. A mi időnkben mindenki tudott épülni. Igaztalanok a vádak, mi meg magyarázkodhatunk mindenfelé.

GÉZA BÁCSI: Azért az adósság felhízott szépen, amit az öregek csináltak..

KERÉNYI: Persze, termelődött adósság itt is, mint sokfelé, de az a hiány megvan mindenkinél, nem csak mi hordtuk haza. Abból a pénzből épültek a város útjai a környékkel együtt, a buszpályaudvarról és a vasútállomásról nem is beszélve. Ráadásul azok elégedetlenkednek leginkább nagy keresztvetések közepette, akik a vályogházakból nekünk köszönhetően vakarózhattak ki a külvárosi öröklakásig.

GÉZA BÁCSI: Telebeszélték a fejüket. Ezért kellett volna gumibotolni idejekorán.

KERÉNYI: Megzavarták őket az olyan bajkeverők, mint ez a polgármesterré emelkedő matektanár meg az értelmiségi haverjai.

Ha melózni kellett, sose láttad az ellenzékiet, csak felvették a fizetésüket, mert állást mindenki kapott tőlünk, aztán délutánként siettek gyűlésezni, hétvégén meg feljártak Pestre tüntetni, mintha jobb dolguk nem akadt volna. Amíg mi lakótelepeket építettünk, addig ők pesti kávéházakban váltották meg a világot az ottani tojásfejűekkel.

GRÁNER: Hamarosan eljön majd a kijózanodás pillanata, és azzal együtt a mögöttünk álló szakmabeliek ideje is. Ezt a pár évet még kukoricán térdepelve is ki kell bírunk valahogy. De addig is erőforrásokat kell gyűjtenünk, hogy ne széledjenek szét az embereink, és nehogy véglegesen kiszoruljunk a pozícióinkból.

GÉZA BÁCSI: Most jövök csak rá, mire van nektek szükségetek! Egy jó kis balhéra. Olyasmi féltre, mint amilyeneket mi csináltunk pár éve az ellenzéki nagy tüntetések időszakában. Egy kis furmány kell ide, és egy csapásra partvonalon kívülre szorítjuk ezeket a dillettánsokat. Ha csendben bekkellünk négy évig, akkor nem leszünk képesek visszaszerezni, ami a miénk. Évtizedekig jól vittük ennek az országnak az ügyeit, na, nehogy már ezek a tojásfejűek mondják meg nekünk a tutifixet. A recept egyszerű. Le kell jártni az új polgármestert mindenáron. Tüntetésekkel kell szerveznünk ellene az elégedetlenek körében. Mindehhez akár néhány jó szó is elég lesz számunkra a megfelelő helyeken, meg persze a szokásos módon be is kell épülnünk a polgármetyó emberei közé. Pestről tudom hozni a mindehhez szükséges sajtókapcsolatokat. Emellett a lényegre térve: vannak befektetőim a térségi társ-szervek és a hazai főtisztek háza tájáról, többen a problémás megtakarításait biztos helyeken szeretnék tudni. Tudjátok ti, hogy van az: vidéken valahogy minden olcsóbb és biztosabb.

GRÁNER: Érdemes beszélnünk minderről a későbbiekben is. Akkor mindenki intézze a maga dolgát. Van egy civil egyesületünk, gondolva a holnapra még tavaly hoztuk létre az akkortájt feloszló alapszervezetünk tagjaival. Annak nevében lehetne megrendezni a tüntetéseket. Kerényi barátunk volna a hivatalos szervező, autószerelő meszterként feddhetetlen ember a helyiek szemében, mert mindenki hozzá hordja a verdáját a lakótelepről.

KERÉNYI: A végén még azt is elmondhatjuk, hogy a mai napon egy új barátságot alapoztunk meg egymás között.

GÉZA BÁCSI: Jegyezd meg jól: az életben nincs barátság. Legfeljebb érdek van, meg szimpátia.

Asztalt bontanak, és kézfogás nélkül távoznak mindhárman más-más irányban.

III. JELENET

Pár hónappal később – tavasszal – helyi tüntetés zajlik a polgármester lépcsőháza előtti utcán a városi kombinát bezárása ellen.

KEREKES: *(a garázműhelyből kilépve Kerényivel)* Remélem, mindenki eljön, aki ígérte a régiek közül, ha már kivettem egy szabadnapot a gyárban direkt emiatt.

KERÉNYI: Nyugodj meg. Mindenki itt lesz, előzetesen mindenkit felkerestünk az otthonában a műhelybeli segédjeimmel. Minden hétköznapi ezt szerveztük munkaidő után. Mindenki meg lett értve, hogy csak akkor jár nekik az étkezési jegy és a konzervcsomag, ha valóban itt is lesz. Habókra nem adunk támogatást senkinek, azok az idők már rég elmúltak.

KEREKES: Meg kell, hogy mondjam neked, nagyon nem esett jól, hogy a fordulat után magamra hagytatok. Szemétségnek éreztem. Mikor felugrott hozzám a Gráner, műszakban voltam, csak az asszony tárgyalt vele, őt győzte meg. Ha otthon lettem volna, tán be se engedem. A szegfűs csapatban mindenki valamilyen kft. ügyvezetésében találta magát. Csak rám nem gondolt senki se.

KERÉNYI: Most miért hozakodsz elő ezzel? *(szavába vágva)*

KEREKES: ...mert bezzeg, mikor ajánlás kellett annak idején a továbbtanulásokhoz. Na, ki vette rá a munkaügyest az engedély el-lenjegyzésére? Pedig a személyi kartonok nagyon nem tetszett ám neki. Kulákoknak tartott benneteket. Emlékszem, évek múltán még mondta is nekem a Gránerék lakásavatója után, hogy ma is azoknak a családoknak futja jó lakásra, akiknél a front előtt volt rávaló.

KERÉNYI: *(hátra lapogatva elvtársát)* Most hagyjuk ezt. Nekem se tetszik sok minden, de nem abban a szituációban vagyunk, mikor megengedhetjük magunknak a széthúzást. Idővel neked is keresünk valami megoldást, nyugi bele, van itt elég cég körülöttünk.

KEREKES: És ki fizeti a révést?

KERÉNYI: Hála a szélirány megfordulásának, egyre többen vagyunk ismét az alapszervezetben. Sokan visszatálnak mihozzánk a régiek közül. Még nem tud mindenki felvállalni bennünket, mert többnyire az államapparátusban dolgoznak, de a háttérből jócskán besegítenek mihozzánk. Többségük különös módon benn maradt a megyei és városi hivatalokban, legfeljebb kicsit lejjebb helyezték őket.

KEREKES: Akkor a nagy hanggal beígért tavaszi nagytakarítás nem volt éppen alapos. *(felnevet)*

KERÉNYI: Sokan jobban jártak a beosztásuk feladásával, mintha tovább markolták volna az addigi íróasztalukat. A formálódó cégvilág, úgy tűnik, busásabban honorálja képességeiket, mint egykor a párt.

KEREKESNÉ: *(sietősen megérkezve)* Bocsnát a késésért, de alig tudtam elszabadulni a hivatalból. Most zajlanak a népességi összeírások, rengeteg a munka odabent, szükség van minden statisztikusra. Nem értem, mi zajlik mostanság. Nem elég, hogy éhbérért dolgoztatnak bennünket, még követelőznek is. Tisztára, mint a Horthy-rendszerben. Még jó, hogy deresre nem húznak!

KEREKES: Örülj, hogy megmaradt a helyed. Nekem már mióta nincs rendes állásom. De nem lesz neked abból bajod odabent, hogy itt vagy közöttünk idekint?

KERÉNYI: Nyugalom, meg van beszélve a megyei lap kollégáival, hogy nem készítenek éles fotókat a résztvevőkről. Ti csak biodíszlet vagytok. Valahogy érzékeltetni kell a tömeghatást. Ez a mai csak főpróba, megnézzük, tudunk-e valami olyasmit tető alá hozni idelelt, mint amilyen a taxisblokádt volt Pesten. *(belép a telefonfülkébe)* Egy pillanatra magatokra hagylak benneteket, mert le kell jelentkezzem az alapszervezetnél.

KEREKES: Nagyon is szépen meg volt az szervezve, láttam a tévéhíradóban, meg aztán a Hét is adta. Nem is értem a kormányt, miért hagyja, hogy a teljes pesti média ellene hergelje az ország népét a saját pénzén. Ezek nemcsak tehetségtelenek, hanem pancserek is.

KEREKESNÉ: *(férje felé fordulva)* Látom, megint egész nap a kocsmában ültél. Itt vannak a régi elvtársak, meginvitálnak téged erre a rendezvényre, itt meg égetsz engem és

magadat. Folyton azon keseregsz, hogy elhagytak téged. Értsd már végre meg, ez a mi nagy esélyünk a visszatérésre. Vagy a nyugdíjig hátra lévő húsz évet a gyári szalagnál akarod végigrobotolni?

KEREKES: Én nem fogok pitizni azoknak, akik nekem köszönhetnek mindent. Lediplo-máztattam őket, lakáskiutalást intéztem nekik, mikor épültek a nyaralóik, a megyei vállalatokat én telefonáltam körbe jutányos építőanyagért. Most meg elvárják, hogy hálás legyek nekik? Én szerveztem ide a felvonulók nagy részét a nyugdíjas-klubból meg a szakszervezetből. Én oda-tettem magam igazán. Úgy szerveztem a mai napot, mint egykor a majálisok felvonulásait, erre a Gráner el se jött, biztosan üzletel valamerre. Meg se tisztelnek azzal, hogy idetolják a képüket. Valahogy mintha az alkalmazottjukká váltam volna; fillére-kért. De csak addig kellettünk ezeknek a bajkeverőknek, míg át nem adtuk békével a munkásórság fegyverraktárainak kulcsait, utána már rögtön elfelejtették a korábbi ígéreteiket. Még szerencse, hogy mi se voltunk annyira hülyék teljesen, így jó előre gondoskodtunk magunkról mindannyian. Ki így, ki úgy.

KEREKESNÉ: Nem mindannyian, csak a többségetek. Rólam jelenleg a futószalag gondoskodik, ne feledd. Nézd, már érkeznek is a többiek. *(néhány tüntető érkezik kezükben „Addig kombinált, míg elúszott a kombinát” feliratú táblákkal Vértenné vezetésével)*

VÉRTENNÉ: Géza bácsitól rendes volt, hogy intézkedett a forgalomlassítás felől, és soron kívül hozzájárult a területfoglalási engedély megadásához. Most jövök rá, nem is olyan rossz ellenzékinék lenni egy jogá-lamban. *(felnevet)* Mi nem voltunk ennyire gálánsak a saját ellenzékünkkel. Persze bennünket készakarva se lehetne meggumibotoztatni. Egyszerűen nem volna, aki végrehajtaná az utasítást a testületben. Mikor kezdjük el? Az útiköltségüket magamra vállaltam, arra nem lesz gondotok, de a presszóban ígértem mindenkinek egy nagyfröccsöt, azt már nektek kell rendeznetek.

HUSZÁR SANYI: *(a Torkolat Presszóból kijövet, korsóval a kezében)* Mi van itt, brigádgűlés? Feltámadt a panoptikum? Ezt látnom kell, kiülök ide, hátha felvidít a program. Gyere, Tomi, ezt látnod kell neked is!

PRESSZÓS TOMI: Sanyikám, te nekem ne csináld itt a Chicagót. Fogyasztó vendégek ők is, itt laknak a környéken ezer éve, nem kell a feszkó. Lemegy a műsoruk, isznak valamit, aztán ennyi volt. Nekem se tetszik, hogy vegzálják a tanár úrékat, de aki politikára adja a fejét, annak ezt túrnie kell. Bele van kalkulálva a bérébe a kellemetlenség. Szabadságot a népnek! *(int bohókásan a gyülekező tüntetők felé)*

KERÉNYI: Barátaim, azért gyűltünk ma össze, hogy tiltakozzunk a város első számú vezetője lakása előtt a helyi kombinát bezárása ellen. Ugyanis a városnak lennének eszközei a termelés megőrzésére, még a megyei lap is megírta. Emberek! Azt ígérték nekünk, Ausztria lesz itt hamarosan, de mára világos lett: nem arra megyünk, hanem Afrikába. Ha leáll a termelés, ezer ember állása vész oda. A munkások azért nincsenek itt, mert meg lettek félemlítve. A város az államra mutogat, az állam a városra, közben a gyermekeitek meg éhen halnak.

A tüntető tömegből éljenzés hallatszik.

KERÉNYI: Ha a polgármester nem tudja megoldani a gondjainkat, akkor mondjon le, és adja át a helyét egy szakértő vezetésnek. Mi, akik már bizonyítottunk, mikor lakásokat, iskolákat, gyárakat építettünk számotokra, helyre tudjuk hozni a város dolgait. A polgármesterék eddig csak romboltak, mi mindig építettünk. Követeljük együtt a városvezető lemondását. Mondjon le, és térjen inkább vissza a tanári szobába!!! *(tapsok, fújolások)* Hoztunk polgármester úrnak egy koszorút, amivel jelképesen eltemetjük a városvezetést. Azt tegyük ide, a lépcsőház bejárata elé. *(leteszik, egy fotós készít egy képet a megyei lap számára)*

Presszós Tomi tálcán fröccsöt hoz minden résztvevőnek, amit azok állva fogyasztanak el.

HUSZÁR SANYI: Hát ez kell nektek: a fröccs. Ennyit ér a véleményetek. Mi az, virsli nem jár?

PRESSZÓS TOMI: Hagyd őket, Sanyi. Most mondom utoljára. Mindjárt elmennek úgyis.

KEREKES: *(Vértenné felé fordulva)* Mi a következő lépés?

VÉRTENNÉ: Szerintem lesz még jó néhány ilyen rendezvényünk hamarosan. Ez is egész hatásosra sikerült. A megyei lapban is érdekes tudósítás fog megjelenni minderről, tegnap este volt alkalmam elolvasni a

szerkesztőségben. Pár helyen még módosítottam is benne. *(a tüntetés résztvevői hazamennek mindannyian, Kerényi a fölkébe távozik lejelentkezni az alapszervezetnél, Kerekesék bemennek a főbejáraton át a lépcsőházba)*

KERÉNYI: Szevasz, minden rendben lezajlott. Nem tudok hosszan beszélni, mert várnak a műhelyben. Hatásos volt, holnap a cikk is megjelenik a megbeszéltek szerint, és a helyi rádió is beolvassa a hírt, lezsugáztuk jó előre azt is. A lényeg, hogy a polgi amortizálódik annak rendje és módja szerint. Hogy hányan voltak? Nem tudom pontosan, legfeljebb egy tucatnyian, de az újságíró kollégák úgy fogalmaznak a holnapi cikkükben, hogy majd' félszázan. Na, szevasz!

GAÁLL ZOLI: *(a teraszra kiülve Huszár Sanyi mellé)* Idekint nézted?

HUSZÁR SANYI: Persze, az ilyet látni kell. Korábban alig lehetett tüntetni, most meg, hogy annyi idő után végre lehet újra, azok tüntetnek, akik ellen korábban tüntettek mások. Nem különös?

GAÁLL ZOLI: De hol vannak azok a mások?

HUSZÁR SANYI: Mikor a tanár úr győzött, annak megvan már vagy jó fél éve. Emlékszel a mosolygós arcokra a voksolás napján: ünnepe volt az mindannyiunk számára, a tanár úr helyesen mondta ezt akkor. Most meg itt grasszálnak ezek újra. Hónapokra mintha a föld nyelte volna el őket, aztán egyszeriben feltámadtak, mint a horrorfilmekben a zombik. Csak ezek nem a kriptából érkeztek, hanem a virágzó cégek irodáiból.

GAÁLL ZOLI: Ismered a minapi rockzenei slágert biztosan. Elmentek a tankok, megjöttek a bankok. Ez sokakat irritál.

HUSZÁR SANYI: Többek közt engem is. Mégse állok be ezek közé. A hivatalban is mind bent hagytuk ezeket, hogy szó ne érje a ház elejét. Nem csináltunk leszámolást, nehogy ránk lehessen fogni, boszorkányüldözésbe fogtunk. Eddig legalább csendben voltak.

GAÁLL ZOLI: Az egyik nagyapám lótenyésztő volt még a háború előtt. Ő mesélte azt a vele megeső történetet gyerekkoromban, hogy valamelyik vásáron egy frissen örökséghez jutó ittas alakot miként vertek át a díszes aranyórát neki ígérő ottani hamiskártyások. Eleinte hagyták nyerni, ahogyan az lenni szokott. Aztán még mielőtt bezsebelhette volna a tavaszi napfényben szé-

pen csillogó zsebóráját, megkérdezték tőle: aztán mit ér az óra lánc nélkül? Erre újra feltette tétként mindenét a láncért, persze azonnal elnyertek tőle mindent. Onnantól kezdve haláláig ez volt nagyapám szava járása, ha bármikor balekokkal találkozott. Mit ér az óra lánc nélkül? *(keserűen felnevet)*

HUSZÁR SANYI: Akkor mi lettünk a balekok: mostanság veszik vissza tőlünk az arany zseborát, mégpedig a láncsal és az összes többivel együtt.

GAÁLL ZOLI: Könnyen meglehet, drága barátom.

HUSZÁR SANYI: Ma is ugyanaz a tanácsiparancs ül mindenhol. Egyre több egykori főiskolai évfolyamtársam hív fel a hivatali telefonomon a munkahelyemen. Kérdegetnek, nem tudnék-e segíteni nekik esetleg valami kisebb státusz biztosításával. Egyre több körökben az állástalan, miközben mindegyik kommunista megtalálta a számítását. Mindannyian ügyészek, bírák, rendőrségi vezetők, vállalkozók. Nézd meg szegény Hanczár Janit, őt is elbocsátották a megyei laptól. Ha nem adott volna neki munkahelyet a városházán a tanár úr, tán éhen halt volna szerencsétlen.

GAÁLL ZOLI: Nekem mondd? Olyan szegény az önkormányzat, hogy nem képes rendes bért adni. Úgy tudtam főiskolára küldeni Pestre a kislányomat, hogy uzsorahitelt kellett felvennem. Közben meg mit látok? Emlékszel még Gránerre, a beruházási vállalat volt vezetőjére?

HUSZÁR SANYI: Persze. Nagy machinátor volt az ürge mindig is. Merrefelé kavart mostanság?

GAÁLL ZOLI: Nem tudni pontosan. A minap láttam a belvárosban egy teljesen új nyugati luxusautó volánjánál. Állítom neked, nincs az egész megyében három darab abból a típusból. Ja, és ezt kapd ki! Mobiltelefonon beszélt éppen valakivel.

HUSZÁR SANYI: Nem volt itt rendszerváltás, bármennyire is fáj ezt kimondani. Legfeljebb tartottak egy kis szünetet a két félidő között az elvtársak, mielőtt visszatérnének újra a pályára. Persze túlnyomórészt fent a lelátókon is az övéik ücsörögnek.

GAÁLL ZOLI: ...és hol vannak a mieink?

HUSZÁR SANYI: Egyáltalán kik a mieink?

GAÁLL ZOLI: Ez a birka nép nem érdemel többet annál, ami van, mert soha nem is akart

többet kihozni magának ebből az egészből. El se hitte, hogy mindebből akár még valami jó is kisülhetne.

HUSZÁR SANYI: Még hogy nem volt itt rendszerváltás! Hisz' jogegyenlőség van! Mindenkinek egyformán jogában áll a híd alatt aludni. *(keserűen nevetnek, isznak)*

IV. JELENET

Hónapok múltán egy reggel a presszó teraszán.

MATEKTANÁR: *(a Torkolat Presszó teraszán kávézik teljesen kiegészve új titkárnőjével)* Nincs is kedvem bemenni a hivatalba. Csak a gyerekek miatt keltem fel ilyen korán, megígértem nekik, hogy elviszem őket kocsival, de még készülődnek. Mindig rájuk kell várni. Mintha elkanászodtak volna mostanság, ami nem volt jellemző rájuk mindeddig, egyre kevesebbet tudunk törődni velük a sok munka miatt. Meg aztán a tüntetések is megviselik a családot. Hiába is tagadnánk.

LINDA: *(ridegen)* Ma dolgozni is fogunk, vagy csak keseregni?

MATEKTANÁR: Bocsnat, hogy merészeltem megosztani veled a gondolataimat.

LINDA: Nem tudom, mit vársz tőlem. Tudhatnád jól, hogy én mindig csak magammal vagyok elfoglalva. Megmondtam neked előre.

MATEKTANÁR: Igen, megmondtad.

LINDA: Én ilyen vagyok. Engem ilyennek kell elfogadni.

MATEKTANÁR: Vettem észre. Mikor a tanítványom voltál a gimnáziumban, még nem voltál ennyire rideg és számító.

LINDA: *(unottan, lekezelően)* Légy szíves, ne kezdj el lelkizni, jó?

MATEKTANÁR: Folyton ezt mondd.

LINDA: Mert folyton lelkizel.

MATEKTANÁR: Mindenki ellenem fordul újabban, mintha én tehetnék a város minden nyűgéről. Mikor megszűnt az állásod a kombinát elnöki titkárságán, és a szüleid hozzám fordultak, örömmel segítetttem egykori kedves tanítványomnak.

LINDA: Amit én sose fogok neked elfelejteni, de neked is érdeked volt...

MATEKTANÁR: Én csak jót akartam mindenkinek a városban.

LINDA: *(ingerülten)* Ezt már mondtad! Te egyszerűen nem ezen a világon élsz. Te csak azzal foglalkozzál, hogy neked jó legyen. Folyton megsajnálsz mindenkit. Ezt a piócsák megérzik, kizsigerelnek, aztán meg sá-

pítozol, hogy megint átverték. Az összes volt kollégádnak, telekszomszédodnak és szerencsétlen ellenzéki nyomdász ismerősödnek állást adtál a hivatalban. Lassan úgy áll a helyzet, hogy az ellenségeid megbuktatnak, és már engem se fogsz tudni megtartani.

MATEKTANÁR: *(igazát bizonygatva, szánni való módon)* Majd elrendezek mindent. Majd felmegyek beszélni a kékek pesti vezetőségével. Majd rendezem a sorokat, meglásd...

LINDA: *(lekezelően)* Majd, majd, majd! Mostanában semmi nem úgy lett, ahogy mondtad. Nemcsak te tehetsz erről, de engem már nem érdekel mindez. Akkor hívj fel legközelebb, ha már elhatároztad magad végre, hogy elhagyod a családot, már elég nagyok a gyerekeid ehhez. És azt is elvárom, hogy nekünk való otthont is intézz nekünk a hivatali lakásállományból. Unom már a szűk garzon albérletem.

MATEKTANÁR: Mit gondolnának rólam a munkatársak, meggyaláznám az ellenzéki múltam, rám se néznének az utcán az emberek. Hát nincs benned semmi szégyenérzet?

LINDA: Itt akarod leélni hátralévő életedet ebben a szar panelben?

MATEKTANÁR: Életem munkájáról beszélsz.

LINDA: Lószar.

MATEKTANÁR: Én a demokratikus ellenzék egyik vezetője voltam, én nyomtattam a szamizdatokat, én ott voltam már Monoron is.

LINDA: *(lenézően)* Sokra mentél vele a családdal együtt.

MATEKTANÁR: Te tényleg ennyire nem becsüled, amit felépítettem a társaimmal?

LINDA: Jaj, nem kellene ezek az óhéber dumák, a lelked mélyén te is csak egy önző pasi vagy. Te is csak jól be akartál csajozni, mint bármely vén kecske. Azt hiszed, te különb vagy bárkinél?

MATEKTANÁR: Ne légy tisztelen! Én mindent ezért a városért tettem, meg az előző rendszer békés megdöntéséért. Én... én már Erdélybe is kijártam még jóval a forradalom előtt gyógyszerert osztani, míg ki nem tiltottak onnan a szekusok. Feljártam tizenötödikén a Batthyány-örökmécseshez, mikor még óvodába jártál, engem már ott gumibotoztak a motoros rendőrök. Ott voltam a túrt és tiltott zenekarok pinceklubos koncertjein éppúgy, mint a vízlépcső elleni fel-

vonulásokon. Publikáltam, pedig tilalmi listán voltam. Aláírtam sokféle tiltakozó nyilatkozatot sokadmagammal. Tudod egyáltalán, mi az?

LINDA: Nem szeretem, ha lenéznek. Engem te ne próbálj meg lenézni, mert olyat adok a mimóza kis lelkednek! Jaj, ne nézz már rám a bánatos kutyaszemeiddel! Nem fogom hagyni, hogy mindenki megszédje magát, csak mi nem.

MATEKTANÁR: Nekem terveim voltak a várossal.

LINDA: És azokból mi megy?

MATEKTANÁR: Jönnek a gyerekek, folytassuk máskor!

LINDA: *(meglágylva, kézen fogva a Matektanárt)* Ne duzzogj már! Én csak arra akartam rámutatni, hogy nem mindenki olyan önzetlen, mint te. Olyan úriember vagy, hogy sokszor nem vagy képes keményen a sarkadra állni. Vannak jó gondolataid, de időnként nehézkes vagy. Én nem foglak téged magadra hagyni soha...

MATEKTANÁR: *(gyerekeinek integetve)* Gyertek, kértem nektek is tortaszeletet. Van még időnk megenni indulás előtt. Alig látlak mostanság benneteket, jó lesz együtt egy kicsit. Anyátoknak nulladik órája van, korán elment hazulról. Lindát ismeritek a hivatalból.

Angéla és Ricsike leülnek hozzájuk a teraszra.

ANGÉLA: *(pikírten)* Igen, a hivatalból.

RICSIKE: Apa, volna egy féléves amerikai ösztöndíj Pesten az egyik alapítványnál, a te kékjeid írták ki. Múltkor is szóltam neked, hogy pár telefont igazán megereszthetnél feléjük.

MATEKTANÁR: Tudod, kisfiam, hogy nem szeretem az ilyesmit. Pályázz, mint bárki más, ha külön angolórára van szükséged, beíratunk anyáddal, hogy jobban szerepelj a meghallgatáson.

RICSIKE: Jaj, apa. Minden pályázó ezt csinálja. Te tényleg ennyire naiv vagy?

ANGÉLA: Mióta szakítottam a párommal, és visszakényszerültem az egyetemi koleszba, megígérted, hogy anyával kerestek nekem saját albérletet Pesten. Másfél órát kell vilamosoznom összezsúfolódva a heringjáraton az egyetem felé minden nap kétszer oda-vissza. Nem bírom már sokáig.

RICSIKE: Mások nem pont ugyanezt teszik a kollégista évfolyamtársaid közül?

ANGÉLA: Te inkább hallgass, öcsi!

MATEKTANÁR: Hamarosan az öcséd is egyetemre megy, nem fogjuk bírni, kislányom, hogy külön lakást béreljünk számotokra. Össze kell költöznötök.

RICSIKE: Ha elnyerném az ösztöndíjat, külföldi egyetemre is járhatnék akár.

ANGÉLA: Na persze, már meg is nyerted az ötalálást a lottón hozzá?

MATEKTANÁR: Gyerekek, kicsit elszaladt veletek a paci. Pedagóguscsaládba születtetek, igazán lehetnétek kisebb igényűek is.

ANGÉLA: Az évfolyamon a legutolsó kisvárosi lángossütő gyereke is kétszer-háromszor akkora heti pénzt kap otthonról, mint én. Ráadásul szinte senki se dolgozik nyaranta, mint én. Nem is értik, hogy egy megyei jogú város polgármesterének lánya miért él olyan szerényen, mint egy karmelita apáca...

RICSIKE: Csatlakozom. A suliban a haverjaim (tudod, a János és az Imó) tárcája tele van mindig, mint a déli busz, a büfébe járnak minden szünetben, ebédkor meg a kisétterembe. Én meg majszolom az otthonról hozott szendvicseimet. Minden péntek este bent bulznak hajnalig a belvárosi klubok valamelyikében.

MATEKTANÁR: Azokat a szendvicseket édesanyád készíti el számodra minden hajnalban. Egyébként meg korábban sokkal szerényebb körülmények között éltünk, mégis mindig boldogok voltunk. Anyátokkal pedig legyetek kíméletesebbek, már huszonnégy évesen gyomorfekélyvel kezelték Parád-fürdőn. Még az hiányzik, hogy kiújuljon neki.

ANGÉLA: *(hisztisen)* Ti talán észre se vettétek, hogy minket folyton cukkoltak a suliban a Bécsben vásárolgató, szép ruhájú pártembercsmeték a szakadt cuccaink miatt. Különös, valahogy rájuk nem kíváncszott fel a mindenkire egyformán kötelező szépséges kék suliköpeny; és mintha nem is figyeltette volna őket az öltözködési előírásra egyik szigorú tekintetű tanárunk se. Nekünk is volt ám szemünk az ilyesmire, csak nem beszéltünk róla nektek odahaza. Jut eszembe, ha már a tortaszeletnél tartunk! Láttuk azt is, hogy az iskolaigazgató elvtársnál odahaza sorakoznak halomban az ebédlőasztalon az iskolamenzáról elhordott sütemények, de persze repeta sose járt, mert a konyhas néni szerint addigra már mindig minden elfogyott.

MATEKTANÁR: Nem gondoltam volna, hogy gyerekfejjel mindez nyomot hagyott bennetek.

ANGÉLA: (*dühösen hadarva*) Hogy nyomot hagyott? Láttuk ám mi azt is, hogy az állami vállalat kiskirályainak srácai nyaranta nem a Tisza-holtágakhoz jártak pecázni, mint mi, hanem büszkén lobogtatták iskolakezdekör a friss fotóikat a Szocsiban töltött szép napok emlékét megörökítve, vagy a jugoszláv tengerpart kavicsain heverésző hájas családjukat mutogatva. Akkor bezeg nem nagyon voltak tekintettel a mi érzékenységünkre az egyenlőknél is egyenlőbbek.

MATEKTANÁR: De mit vársz tőlem, kislányom?

ANGÉLA: Nyugodtan átmehetnénk pár haverral levelezőre, és te pedig elhelyezhetnél bennünket valahol a rendszerben. Senki se lenne felháborodva emiatt, gürcöltél te eleget mások szabadságáért ingyen és bérmentve éveken át, most ez lehetne annak kamata. Az emberek csak valamiféle kiszámíthatóságot akarnak az életükben, látom én, ha az így vagy úgy megadatik nekik, nem tesznek szóvá azok semmit.

MATEKTANÁR: Mindenesetre a magam részéről nem fogok számodra süteményt lopni a menzáról, édesem, de mást se. Az emberek tisztességet akarnak látni, nem pedig az ő stiklijüket elfordított fejjel eltűrő politikusok családi előnyszerzéseit. Abban volt már részük eddig is elég. Épp azért csinálta apád a baráti körével ezt az egész rendszerváltást, hogy soha többé ne kelljen ilyen alávaló történeteken odahaza morgolódnia senkinek. Azt hittem, öcséddel megtanultátok tőlünk egy életre: mi mások vagyunk, mint ezek.

ANGÉLA: (*közönyösen és lekezelően*) Igen, mások. Balekok vagytok.

MATEKTANÁR: Miért vagy ilyen? Édesanyáddal sokat gürcöltünk még azért a kevésért is, amink van. A nagypapáék, akikre ti már alig emlékezhettek, mert kicsik voltatok, mikor elmentek, évtizedeken át kapálták a háztájit, hogy be tudják fizetni nekünk a beugrót erre a kis lakásra. Mi pedig esti és hétvégi korrepetálással voltunk csak képesek kipréselni a havi hiteltörlesztéseket, mert nyomorbérünkből nem futotta volna rá. Mi attól a rendszertől nem kaptunk semmit, mint az a sok proli. Nekünk nem járt se lakáskiutalás, se vállalati üdülés.

Örültünk, hogy a tanári állásunkból nem vágtak ki bennünket az ellenzékiességünk okán. Pedig folyton ezzel fenyegettek, állandóan zsaroltak, hogy jelentést csikarjanak ki belőlünk a belügyesek. (*egy pillanatra elhallgat*) Mindegy, már nincs jelentősége...

ANGÉLA: (*ridegen, akaratosan*) Jelentősége van, csak haszna nincs.

MATEKTANÁR: Tán nem volt jó nekünk akkortájt odakint a Tiszánál?! Talán hiányt szenvedtünk mi bármi fontos dologban? Ti legalább velünk együtt szabadok lehettetek egy rabként élő, cellaszűk világban, amit a születeknek köszönhattetek. Azt hiszed, én irigykedtem valaha is a Volgájukban, telibe hízott alpakazakóban pöffeszkedő, félrészeg párttitkárok és vállalatvezetők kasztjára? Azt hiszed, mérges voltam valaha is amiatt, hogy miként teszik tönkre önmaguk és családjuk életét a vadászataikkal, a habzsoló tivornyáikkal? Bennem nincs harag senki iránt, Isten áldjon mindenkit, ott, ahol van. Harácsoljanak kedvükre, az se érdekel. Ostobaságukkal, felelőtlenségükkel, dilettantizmusukkal ezt az országot jó időre tönkretették, egy életre eladósítottak nemzedékeket.

ANGÉLA: (*haragosan, lemondóan*) Köztük bennünket is.

MATEKTANÁR: Annyi előnyünk mégiscsak származott mindebből, hogy ezeket örökre meggyűlölte az egész társadalom, így egyszer és mindenkorra megszabadultunk tőlük, a hatalmuknak annyi. Mikor megbuktak, az aztán őszintén felemelő érzés volt!

LINDA: Te a múltadban élsz. Olyan vagy, mint egy hatvanéves. Ez is egy tipikus rád jellemző viselkedés. Azt hiszed, hogy bárkit is érdekel még ez az egész, amit itt felhánytorgattál. Ez már annyira uncsi, és annyira nem kreatív. Máskor is lehetsz még hatvanéves.

MATEKTANÁR: Nem értelek. Ezért akart rendszerváltást az egész nemzet.

LINDA: (*haragvó hangnemben*) Jaj, Istenem! Ezt már mondtad! Ezt már átbeszéltük ezerszer. Én már tényleg nem tudom, hogy mit csináljak veled! Kötelességtudó vagy, de a népnek ez kevés, ha nem társul hozzá erő. Legalább a saját gyerekeidre hallgathatnál, ha másra már nem is. Nézz körül magad körül itt a városban, és ne magadból indulj ki, légy szíves! Ha nem nyerünk a következő választásokon, akkor mi a fenét

fogsz csinálni? Visszakucorodsz a tanári szoba sarkába számtandolgozatokat javítani, grafitceruzával a füled mögött?

MATEKTANÁR: *(őszintén csodálkozva)* Miért, mi baj van azzal?

LINDA: Neked gondoskodnod kell a családotról. Ha bukni fogsz, téged itt a kutya nem fog megismerni, értsd már meg végre! Most csak azért mosolyog mindenki, mert akarnak tőled valamit. Már ne is haragudj, de ki nem szarja le, hogy te kivel váltottad meg a rendszert pár évvel ezelőtt! Itt mindenki vastagon leszarja a te rendszerváltásodat, tanár úr!

Rövid csend lesz körülükben a haragos őszinte szó váratlansága miatt, amit Presszós Tomi megjelenése tör meg hirtelen.

PRESSZÓS TOMI: Polgármester úr, tudnánk esetleg pár szót váltani mostanság? Fontos volna.

MATEKTANÁR: *(fáradtan)* Persze, rád mindig van időm, tudod jól. Gyerekek, Linda elvisz titeket, én itt maradok Tomi bácsival beszélgetni egy keveset. Linda, a hivatalban hamarosan találkozunk, ide nem szükséges visszajönnöd értem, besétálok a Városházára magam. Vidd nyugodtan a hivatali kocsit, de a tankolásra adok majd a sajátomból, mert magánhasználatra ne alkalmazzuk a várostól kapott benzinkártyát.

A gyerekek köszönésképp megölelik apjukat.

LINDA: *(elfele menet)* Te tényleg reménytelen vagy...

PRESSZÓS TOMI: *(az asztalhoz telepedve)* A vendégem vagy egy sportfröccsre; látom, igazán rád férne most. *(még mielőtt válaszolhatna, bekiabál gyorsan a bent lévő pincérlánynak)* Ráhel, hozz nekünk, kérlek, két sportfröccsöt, és hívd ide Huszár Sancit is! *(sokkal halkabban)* Tudod, mi igazából a Sancival közösen szerettünk volna beszélni veled valamiről már egy ideje, csak tudod, valahogy soha nem adódott rá alkalmunk mostanság a sok dolog miatt.

MATEKTANÁR: Tudod, annyi minden van.

PRESSZÓS TOMI: Persze, mi ezt megértjük, de...

Megérkezik a pincérlány a fröccsökkel, és Huszár Sanyi.

MATEKTANÁR: *(őszinte örömmel)* Sanci, ezer éve! Szabin vagy?

HUSZÁR SANYI: *(az asztalhoz telepedve odabentről)* Igen, kivettem pár beragadt szabit, kicsit besokalltam odabent mostanság.

PRESSZÓS TOMI: *(kedélyesen)* Látom, azt a korszót ki se lehet robbantani a markodból!

HUSZÁR SANYI: Rá vagyok utalva e műintézmény szolgáltatásaira. Tudod jól. Egyáltalán nem tartok otthon piát. Pedig odahaza is megihatnám azt a két sört.

PRESSZÓS TOMI: *(mosolyogva)* Azt a kettőt igen, csak az azt követő huszonkettőt nem.

HUSZÁR SANYI: Mióta újfent magánzó vagyok, hála a válasomnak, még azt a huszonkettőt is akár. Viszont a tanár apám kioktatott már fiatalon, hogy ha mindennap a tarkódon csúszol haza a kávéházból, akkor úriember vagy, viszont ha otthon nyeled a dobozos sörhabot a tévé előtt ülve, akkor proli.

MATEKTANÁR: *(visszatérő kedéllyel)* Bölcs ember az öreg Huszár, volt kitől örökölnöd a talentumot. Rövid ideig tanított is engem a gimiben, miután ide telepítették a családotmat Pestről. Miről lenne szó, srácok? Próbáljuk rövidre fogni, ha lehet, mert elkésem a hivatalból. Mostanság még jó ideig biztosan nem mehetek szabira; csődben van a város.

PRESSZÓS TOMI: Sanci, kezd te, tudod, én nem vagyok a szavak embere.

HUSZÁR SANYI: Pont erről volna szó. Mármint a csődről. A városéről meg az országéről is.

PRESSZÓS TOMI: *(közbevetve)* Meg a magunkéről is.

HUSZÁR SANYI: Ne állj a pofám elé! Most akkor mégis te akarsz beszélni, vagy mi van?

PRESSZÓS TOMI: Bocsánat.

HUSZÁR SANYI: Szóval azért szerettünk volna beszélni veled. Másként kezdem. Beszéltem apámmal, tudod, ő képviselő a megyei közgyűlésben a tulipánosok részéről. Büszkeséggel tölt el, hogy városunkban ő alapította az alapszervezetüket. Emellett nagy becsben tartják a pesti központjukban is az '56-os múltjára való tekintettel. Nála érettségizett a fél megyeháza. Nem kell bizonygatnom.

MATEKTANÁR: Már amelyikük érettségizett egyáltalán.

HUSZÁR SANYI: Ne is mondd! Pont a minap tájtékozott odahaza az öreg, hogy az egyik városi iskola élére kiírt pályázat befutója pártalapon egy olyan tehetségtelen káderpedagógus lett, akinek a pályázatában szótagonként kellett javítani a helyesírási hibákat; de térjünk inkább a tárgyra! Szóval az öreg járt fel sokat Pestre az elmúlt évben, és hát, ugye, hallt ezt-azt is a tulipáno-

sok pártértekezletein, amely hírek nagyon nem tetszenek neki. Az a pletyka járja a belső berkekben, hogy az időközben fű alatt meghirdetett kormányzati stratégia szerint ki kell egyezni a KISZ-es vállalkozókkal, mert olyan, hogy keresztény középosztály, csak néhány idealista honatya elméjében létezik, de a gyakorlatban évtizedek óta nincs már.

MATEKTANÁR: *(keserűen)* Persze, hogy nincs, mert hagyták kihalni.

HUSZÁR SANYI: A tulipánosoknál hamarosan tisztogatás veszi kezdetét, az igazi kárpótlást és igazságtételt követelőkkel szemben erőlyesen fog fellépni a csúcsvezetés. A drámaíró alelnököt kicsinálják, mire feleszmél, két vállra fektetik, annyi bizonyos. Paktum készülődik. Mégpedig felettébb titkos jellegű. A háttérben nagy a mozgolódás, minden egykori káder keresi a helyét, nem nagyon akarják elereszteni a korábbi koncot.

MATEKTANÁR: Nehezen hihető mindez. Annyi pletykát hallani mostanság, szerintem jó, ha a tizedük igaz, ha egyáltalán. Ezért a drámaíróért egyébként nem kár, pár éve az Erdély-tüntetésen mellette álltam a dísztribünön, akkor még normálisnak tűnt. Azóta bedőlt az agyába. De mit érdekel engem a ti tulipános kormányotok vergődése, Sanci?

HUSZÁR SANYI: Te tényleg ennyire naiv vagy? Hamarosan le leszünk váltva mindannyian. A háttéralku főként gazdasági jellegű, melynek lényege: a kormányzat minden privatizációs ügylettel ezeknek kedvez, nem pedig a sajátjainak. Fogd már fel! Most dől el évszázadokra, hogy ebben az országban kik lesznek tulajdonosok, és kik végzik szolgaként. Jelen állás szerint minden marad a régiben. A KISZ-es fiúk megtertarthatják a koncot, sőt, még bővíthetik is. Mi pedig mehetünk altisztnek hozzájuk, miként azt a drámaíró alelnök oly pontosan megfogalmazta a hetilapjában.

MATEKTANÁR: Butaságokat beszélsz, mert butaságokat olvasol. Habár némi részigazságod azért talán lehet, ha nem is sok. Srácok, én is látom az országban az anomáliákat. Sokasodik a munkanélküli, az utcán fekvő hajléktalan, az iskolába éhesen érkező gyerek, egyre több a kukában turkáló kisnyugdíjas. Végül is ilyen egy rendszerváltás, ez ezzel jár! Ezt a nép is felfoghatja, igazán nem túl bonyolult.

HUSZÁR SANYI: Én nem erről beszélek, hanem a vagyonról. Akié a vagyon, azé a hatalom. Ha nem lépünk valamit, lenyomnak bennünket.

PRESSZÓS TOMI: Gráner meg Kerényi, a két jó haver folyton itt susmusol a teraszomon ülve. Már nem lapítanak, nehogy azt hidd, tervezgetik a közös jövőt. Úgy osztzkodnak az orrom előtt egymással az elvtársak, mintha már övük volna itt minden. Sokan úgy tekintenek rájuk a környéken, mint a leendő városvezetésre. Bárkinek hivatali ügye van, elsőként hozzájuk fordul, ők meg telefonálnak is íziben az illetékes referensnek vagy osztályvezetőnek. Mindenki nekik tiszteleg, mindenki hozzájuk fordul, minket meg levegőnek néznek. Szerinted ki mozgatta a háttérből az öreg munkásöröket a lakásod előtti tüntetésen?

HUSZÁR SANYI: Fogd már föl, hogy hülyére vagy véve! Bukni fogsz. Mégpedig velünk együtt. Bennünket itt levegőnek néznek. Én tősgyökeres vagyok, sok felmenőm itt volt tanár vagy hivatalnok a városban. Mégis elmondható: kutyába se vesznek. Apám szokta mondani a tulipánosokról: a Kosuth tér még az övek Pesten valameddig, de azon túl már nem ők kormányoznak. A saját városod pályázatain nyerik degeszre magukat ezek a múltbéli sötét figurák. Mit kell itt ennyit egyeztetnünk! Te vagy a polgármester, szedd már össze magad!

PRESSZÓS TOMI: Mi csak azt szeretnénk, ha miránk is gondolnál, mikor kiírájátok a tendereket. Miből fogsz a következő választási hajrában kampányolni, nyomdát és hirdetések fizetni? Azt hiszed, mindenki szíveségből megy szórólapozni és plakátot ragasztani megint, mint legutóbb? Mi nem azt kérjük, hogy légy becstelen, ne ezt gondold, hanem azt, hogy vedd fel végre az eléd dobott kesztyűt.

MATEKTANÁR: *(hitetlenkedve)* A városházi pályázatok tiszta versenyfeltételek szerint zajlanak, a törvényeknek megfelelően. Egyébként pedig ha legutóbb működött a szívességi kampányolás, akkor nem értem, hogy pár év múlva miért ne működhetne ugyanúgy.

PRESSZÓS TOMI: Te nem ezen a világon élsz. Tiszta verseny, ugyan már, minden osztályvezetődet még a tanács nevezte ki. Szerinted kihez húznak egy pályázat elbírálása-kor? A kampányra visszatérve: legutóbb

még mindenkit a lelkesedés hajtott. Azóta sokan elvesztették ám az állásukat a városban, lassan már a gyerekeket se tudják etetni errefelé sokan. Mit gondolsz, Gráner mennyi ajándékot szórt szét a lakásodnál tüntetők között? Te meg tudnál szervezni egy ilyen mérvű demonstrációt Gráner tihanyi nyaralója előtt? Ha a következő kampányban valaki fizetést tud adni, meg állást a cégeiben, akkor tömegek fognak mellé állni a lakótelepeken a biztos megélhetés reményében. Korgó gyomorral nem lehet himnuszt énekelni.

HUSZÁR SANYI: Tévedsz. A haza szolgálatában meghalni lehet, de elfáradni nem.

MATEKTANÁR: Hagyj engem ezekkel az avított dumákkal, Sanci. A jövő hónapban úgyis fel kell vonatoznom Pestre a központba, mert küldött vagyok a kékek pártelnökválasztásán. Kicsit körbeszimatolok, mi van ott a levegőben, ennyit megígérhetek. Utána térjünk rá vissza. De becstelenségekben nem veszek részt.

HUSZÁR SANYI: Olyat mi nem is kérnénk tőled. Olyanban mi se vennénk részt. Olyat mi se íratnánk veled alá.

PRESSZÓS TOMI: Mi csak egyenlő feltételeket és lehetőségeket szeretnénk magunknak.

MATEKTANÁR: *(eltűnődve)* Minta csak a srácaimat hallanám, meg a titkárnőmet. A jövő hónapban térjünk rá vissza. Pesten érdeklődöm a fejlemények felől. Habár különös, hogy a médiában minderről nem hallottam soha semmit.

HUSZÁR SANYI: A te médiádban nem is fogsz, arra mérget vehetsz.

Kezelnek egymással, majd asztalt bontanak.

V. JELENET

Egy bő hónappal később egy elhagyott, tönkrement erdőszéli fatelepen, valahol a város határában. A telep háttérében rozsdás fémtartályok, a területen áthalad egy iparvágány.

A két jelenlévő kézfogással köszönti egymást.

GÉZA BÁCSI: Elnézést, hogy idáig kirángattalak benneteket, de az úgy nem tűrt halasztást.

GRÁNER: Szárazabb időt is választhattál volna egy ilyen erdei kiránduláshoz. A kocsim majdnem elakadt a nagy sárban. Csak nincs valami baj?

GÉZA BÁCSI: Baj? Ha baj volna, engem már nem találnál itt, hanem úton lennék a bécsi lakásom felé. A fiam nevére vettem még

tavaly, mikor házhoz állt egy nagyobb öszszeg. Meg aztán biztonsági háttérnek is jó. Sosem lehet tudni, hogy alakul itthon a helyzet. Nem igaz? Én a szolgálati terepjáróval jöttem, így nem süllyedtem el a dagonyában.

GRÁNER: *(flegmán)* Örülök. Tehát mi újság?

GÉZA BÁCSI: Ide fog jönni hozzánk hamarosan egy főember. Én még a belügyből ismerem, ő volt az egyik legjobb informátorom. Aztán nyugdíjba vonult az általunk biztosított fedőállásából, így elvesztettük egy időre egymást. Valamelyik jelentéktelen külvárosi vendéglátó-ipari vállalatot igazgatta évtizedekig. Sok vizet nem zavart, így meghagytuk a posztján. Volt valami kisebb '56-os priusza, azzal lett behúzva a szervezetbe annak idején.

GRÁNER: Csinálták a mieink ezt sokakkal akkortájt.

GÉZA BÁCSI: Az ilyesféle alakokat szerettük a legjobban, mert mozgathatók voltak. Viszont ő más volt, mint a többi, mert nem érzett büntudatot, meglepő precizitással, egyfajta jogászias racionalitással szállította atomóra-pontossággal a heti jelentéseket. Talán mintha valóban jogász is lett volna eredeti szakmája szerint. Kiismerhető pacák, szabott ára van.

GRÁNER: Mint a mai honatyák döntő részének.

GÉZA BÁCSI: Nekem mondd? Arcról sokukat ismertem még a régi idők hálózatának részeként a parlamenti patkó mindkét ágából.

GRÁNER: Mit érdekel ez engem?

GÉZA BÁCSI: *(titokzatosan)* Mindjárt fog érdekelni. Az emberünkkel teljesen véletlenül akadtam össze a központban, mikor a kilépési papírjaimat intéztem odabent a belügynél. A folyosón váltottunk pár szót, aztán összeültünk valamelyik presszóban. Kiderült, még az ellenforradalmi időkből származó barátság köti a miniszterelnökhöz, aki a régi bizalmi viszony okán kinevezte valami magasabb főtanácsadói beosztásba a Miniszterelnökségre. A pacák azóta is csak emelkedik feljebb és feljebb, a kormányfő köztudott betegsége miatt gyakorlatilag ő viszi a napi ügyeket a kabinetben. Újabban miniszteri tárcája is van, amit leginkább arra használ, hogy megtöltse a zakózsebeit.

GRÁNER: *(kimerően)* Köszönöm az élménybeszámolót. De hol vagyok én mindebben?

GÉZA BÁCSI: Pár hónapja elkezdtem számára intézni kisebb-nagyobb háttérügyeket közvetítőkön keresztül, most fordult a kocka, és ő dirigál nekem, de valamelyest egyenlő a viszony, mert nagyon is szüksége van a hiánypótló kapcsolataimra. Ha érted, mire célzok. Most éppen a környéken van vezetői országjárás, és reggel idetelefonált a kapitányságra, hogy mindenképp tárgyaljunk, de valahol kötetlenebb formában, mert a környezetében kevés a bizalmi ember. Hát ezért vagyunk most itt. Dereng már valami?

GRÁNER: Így már sokkal érdekesebb ez a kirándulás. Habár nem szimpatikus így, láthatatlanban ez a te minisztered. Azt csiripelik felőle a madarak, hogy amennyiben nem a tulipános brigád győzne a következő választás során, ami, ugye, felettébb sanszos, akkor a rendvédelmi szervekre támaszkodva nem adja át a hatalmat a győztes pártnak, hanem a délszláv válságra hivatkozva rendkívüli állapotot vezet be, így továbbra is nála összpontosulna a hatalom. Vajon mik lehetnek a tervei velünk?

GÉZA BÁCSI: A politika engem nem érdekel, csak az üzlet. *(flegmán, vállrándítva)* Majd elmondja, mit akar. Oda nézz, már jönnek is.

A vendég hátrahagyta valahol a távolban a szolgálati gépjárművét. A találkozóra egyedül érkezik. Kézfogással köszöntik egymást.

SÖRÖSS MINISZTER: Szevasztok, urak!

GÉZA BÁCSI: De felvitte az Isten a kend dolgát!

SÖRÖSS MINISZTER: Így alakult. Magam se gondoltam volna, mikor egy éve még ott-hon kertészkedtem a balatoni nyaralómban, hogy nem sokkal később különféle bársonyszékekben fogok ülni. A gyerekeknek hátrahagytam akkoriban a budai lakást, én meg lélekben felkészültem a békés nyugdíjas évekre. De annyi baj legyen! Végző soron ti is egész jól jártatok velem. Gondoljatok csak bele, ha valamelyik küldetéstudatos, lánglelkű fűzfapoéta keveredett volna a kormányrúd közelébe, ti már mind be lennétek kasztlizva. Igaz-e?

GÉZA BÁCSI: Meg aztán te sem jártál annyira rosszul. Végül is csak nagyobb a juttatás, mint a gebines nyugdíj, miniszter úr?

SÖRÖSS MINISZTER: Gyorsan a tárgyra térek, mert van ma még egy megyei választmányi ülés a tulipános párt helyi szekciójában, amit végig kell ülnöm. A jó öreg kormányfő barátom küldött le, hogy nyugtassam meg

a kedélyeket, mert a borzalmas tagság folyton forradalomról ábrándozik.

GRÁNER: Még mindig ez van napirenden? Azt hittem, ezen már rég túl vagyunk.

SÖRÖSS MINISZTER: Egy frászt! A Dunától keletre az összes szkítaérzelmi szegényparaszt meg bőrtarisznys bölcsész beáramlott hozzánk még a pártalapításkor. Most meg nem győzünk velük. Sokan bujtogatják is őket belülről; leginkább a drámaíró alelnök és a brancsa.

GRÁNER: Még szerencse, hogy nincs egy fillérjük se, mert a pénzszerzéshez sose konyítottak az ilyen megszállottak.

SÖRÖSS MINISZTER: Olyanok ők, mint a hősszerelmes költő, aki a csórósága miatt még egyetlen nőt se tudott soha megfektetni, de lelkesülten cifra verseket tud költeni hétről hétre a magasztos ábrándjairól. Ez a fajta kikezdene bármely elanyátlanodott takarítónővel, ha módjában állna egyáltalán. Az ilyenek többnyire beleunnak a törvényszerűen megmosolyogtató kikoszarozásba, és örökre abbahagyják a rímfaragást, vagy búbanatosan felkötik magukat.

GRÁNER: A borzalmas tagság. Egyszer csak vége lesz már ennek.

SÖRÖSS MINISZTER: Ezek a mi jó öreg népmemzeti csodabogaraink se fogják szebben végezni hamarosan. Ezeket nem érdekli a kormányképesség meg a nyugati reputáció. Amatőrök.

GÉZA BÁCSI: Magam se tudtam volna mindezt pontosabban megfogalmazni.

SÖRÖSS MINISZTER: Nézzétek, urak! Ne legyünk hülyék! A következő választást mi már akkor elvesztettük, mikor beiktattak bennünket. A töletek megörökölt gazdaság romokban, a kormányfő barátom a halálos ágyán fekszik, a pártban lassan átveszi a hatalmat ez a mindenbe előszeretettel belekotnyeleskedő, fene nagy igazságérzettel bíró népi csürhe. A nemzetfenntartó magyar jobboldal sohase kedvelte ezeket. A magam részéről osztom azok véleményét, akik valamiféle mérsékletet szeretnének tanúsítani, és kiegyezésre törekszenek. Volt már ilyen a múlt században is. Ma sem mennek másként a dolgok, mint akkortájt.

GRÁNER: Valahogy jólesik ilyen józan hangokat is hallani. Ez a színtiszta pragmatikus szakszerűség hiányzik a minisztertársaid túlnyomó többségéből. Én a malomiparban vagyok befektető, a rendszerváltás szele

arrafelé sodort, és ott is látom a sok szakszerűtlenséget. Nálunk a malomban jobban van vezetve minden, mint jelenleg bármi az országos szinteken.

SÖRÖSS MINISZTER: A leverte '49-es szabadságharc alatt volt a rebellis eleink között egy bizonyos Asbóth ezredes, aki a hírek szerint a további vérontás elkerülése érdekében több titkos információról is jelentett a császári hadaknak, ezzel is segítve gyorsabb győzelmüket. Később, a dualista alku megkötésekor se vonhatták soha felelősségre őt a hatalomra kerülő egykori felkelők, mert a császári udvar örök kegyelemben részesítette őt szolgálataiért hála. Ilyen realista emberekre volna szükség szép számban ma is. Én mindig azt mondtam már az előző rendszerben is, hogy részemről egyetlen izmus vállalható: a pragmatizmus. *(gonoszul felkacag)*

GRÁNER: Ha lett volna a mieink között elég pragmatista, még mindig állna a rendszer.

SÖRÖSS MINISZTER: Biológiaórán már meglehetősen régen ültem. Tudjátok, én hadapródiskolában érettségiztem, így csak az elemiben tanultam természetismeretet. De a növényeket elég jól megismertették velünk a latin nevükkel együtt, a tárgyat egy paptanár oktatta nekünk. Emlékeim szerint a tulipán és a szegfű elég közel van egymáshoz, mind a kettő virág, és kis szerencséivel akár még keresztezni is lehet ezeket egymással. Ha értitek, mire célzok! *(újra felkacag)*

GÉZA BÁCSI: Mi volna a feladat?

SÖRÖSS MINISZTER: Nem véletlenül kértelek arra már hetekkel korábban, hogy a direkt számodra leküldött kárpótlási jegyekkel kutass fel hasonló elhagyott ipari területeket valamelyik rokonod nevére íratva. Jó előre tudtam ugyanis, hogy előbb-utóbb szükségünk lesz egy ilyesféle telephelyre itt, a közeletekben. A helyzet a következő: fogadnotok kellene néhány szállítmányt, ennyi az egész.

GÉZA BÁCSI: Miféle szállítmányt?

SÖRÖSS MINISZTER: Fűtőolajról volna szó, ami kiválóan alkalmas tankolásra is. Nálatok lenne az átrakó, ide jönnének a szállítók a tartálykocsikkal. Nem kell aggódni, az ügylet jó előre le lett tárgyalva az érintett hatóságok vezetőivel, a vasúttársaság, az olajvállalat, valamint az adóhatóság is teljes-

séggel benne van a legfelsőbb szinteken, a többit meg én intézem.

GÉZA BÁCSI: És a nagyfőnök odafentről nem fogja ránk hozni a bajt?

SÖRÖSS MINISZTER: *(rezignáltan)* Az én barátom makulátlan ember. Tiszta, mint a patyolat, de nem a való világ szerint gondolkodik. Ezért nem mertem máig se elmondani, hogy évtizedekig nekem kellett jelentenem róla. Ő nem tud semmit, de neki tényleg kisebb gondja is nagyobb annál, semmint velünk foglalkozzon. Szegény olyan, mint egy tragikus hős a történelemkönyvek megsárgult lapjairól, neki már valóban nincs sok hátra, amit én ténylegesen nagyon bánok. Őszintém sajnálom, hogy így járt, no de az élet megy tovább. Nem igaz?

GRÁNER: Mennyi az annyi?

SÖRÖSS MINISZTER: A tíz százalék marad helyben, a többit át kell adni a megbízottjainknak. Mindig hivatalos embereket fogok küldeni: vasúti főnököket, rendőrtiszteket, minisztériumi tisztviselőket. Úgy fognak eljárni, mintha karitatív célú adománygyűjtési ügyben járnának idelent felétek, hogy ne legyen feltűnő a gyakori jelenlétük a Nemzetfenntartó Alapítvány megbízásából. Ezt a civil szervezetet direkt erre a célra hoztuk létre a mieinkkel alig egy éve, még friss, mint a harmatos tavaszi hajnal levegője. Mindenki benne van. Bevettük még az ellenzéket is, biztos, ami biztos alapon...

GRÁNER: Az a rész rendben van, de nem sovány kicsit az itt maradó hányad? Végso-ron nekünk nem muszáj egymással dolgoznunk.

SÖRÖSS MINISZTER: Valóban nem. Habár ez egy akkora ügylet, amiből kár kimaradnotok. Annyi bevételt generál, amennyiről még a legszebb éveitekben se álmodhattatok, higgyétek el. Annyit elárulhatok, a másik kilencven százaléknak is jó pár helyen megvan már az otthona. Nálam is csak a törtrésze marad az egésznek. Magyarországon minden a politika. Aki kimarad, annak csak a morzsák jutnak. Végre-valahára, fél évszázadnyi mellőzöttség után most újra a mieink vannak a kormányruznál, még ha átmenetileg is. Most mi jövünk, ezek a mi éveink. Átmeneti beosztás a miénk, jól tudom, de jelenleg mi osztjuk a lapokat.

GRÁNER: Egykor mi osztottuk ezeket a lapokat, hamarosan megint mi fogjuk.

SÖRÖSS MINISZTER: Ebben magam se kételkedem. Nektek különben sincs túl sok dolgok: csak fogadnotok kell a szállítmányokat, őriznetek a tározókat, szereznetek újabb és újabb telephelyeket. Utóbbi a legfontosabb, mert már most se győzzük a forgalom lebonyolítását. Természetesen nem árt időben elküldenetek a táskákat a megfelelő helyekre. A többi teendőt a megbízottjaim intézni fogják a szokott módon. Van tapasztalt ember a háttérszervezésre tucatszám, elhihetitek. Sokan kerültek körön kívülre az elmúlt pár év során; ők mind bevonhatók. A lényeg, hogy itt helyben ne legyen semmi fennakadás.

GÉZA BÁCSI: Azt hiszem, mindkettőnk nevében állíthatom, hogy benne vagyunk a dologban. Ez egy jó ajánlat, mert itt ténylegesen mindenki haraphat az almából valamekkorrát. Ha nagy az almatermés a szövetkezetben, akkor valóban sikeres lesz a szüret még akkor is, ha számos gazda osztozkodik rajta.

SÖRÖSS MINISZTER: Te nem voltál mindig ilyen tudálékos, édes öregem!

GRÁNER: *(cinikusan)* Ezzel a stílussal mutatja számunkra: elég olvasott ahhoz képest, hogy csak egy rendőr.

GÉZA BÁCSI: Egy ilyen viccért pár éve még gumibot járt volna... *(nevetnek mindhárman)*

SÖRÖSS MINISZTER: Akkor megbeszéltük a dolgot?

GÉZA BÁCSI: Részünkről meg. És nem lesz baj belőle? Odafront tényleg mindenki a barátunk?

SÖRÖSS MINISZTER: Az ellenzéket is bevettük, így ha mégiscsak gond adódna azzal az eszelős belvárosi sajtóval, majd leállítják őket. Egyébként is mögöttünk vannak az ügyészégi és bírósági haverok. Pont nektek mondjam, hogy megy ez, akik ezt az egész mókuskereket ránk hagyátok? A továbbiak ügyében embereim útján mielőbb jelentkezni fogok.

GÉZA BÁCSI: Látom, mégse olyasféle kamikazekormány a tiétek, mint hírlik, működik ott az olajozott verkli. Ezzel megszületett a második triumvirátus!

Kedélyesen mosolyognak, majd köszönés nélkül eloldalognak mindhárman.

VI. JELENET

A Torkolat Presszó teraszán pár héttel később.

GRÁNER: Fogd már föl végre, egyáltalán nincs készpénzem, csak kárpótlási jegyem van. Másban nem tudlak téged kifizetni.

KERTÉSZ FERI: Nekem csak a kp jó. Minek nézel te engem? Az autótelepen mindenki csereberélni akar velem. Én meg mindig mondom nekik: nem a nagybanin vagyunk! Részletfizetés meg akkor van, ha elmúltál kilencvenéves, és még él a dédanyád. Nálam csak a kp a nyerő. Egyébként is minek kell neked az én külvárosi telephelyem? Gyanús vagy te nekem. Olajlelőhelyet találtak ott annak idején a megyei tanácsnál, vagy mi van?

GRÁNER: Nem mindegy az neked? Bárhol adatsz el kocsikat. Nekünk viszont a telep kell. Egyébként nem is hinnéd, hogy milyen közel jársz a valósághoz.

KERTÉSZ FERI: Későn szóltál, olajfúró testvérem. Már megállapodtam a polgármesterrel, valami mamutáruházzal felhúzása céljából akarja átengedni a város egy nyugati nagyvállalat számára. Napokon belül pecsét kerül az ügyletre. Nem tehetek semmit.

GRÁNER: De nem a polgármesterrel kell megállapodni, hanem velem.

KERTÉSZ FERI: Miért is?

GRÁNER: Azért, mert azt mondtam. Meg azért, mert hamarosan az enyém lesz itt megint minden.

KERTÉSZ FERI: Nyomós érv, csak én mégis inkább a kp felé hajlanék. A város azt adna a telekért, a multinak pedig ingyen átengedi az egészet, sőt, előbb még közművesíti is a saját költségén. Cserébe az meg vállalja legalább száz munkanélküli alkalmazását. Így megy ez mostanság sokfelé. Különböző is ennek az ingatlanok kiemelt értéke van; hozzáértő a szívemhez, egyfajta családi örökség. A nagypapa vette, még az '50-es években.

GRÁNER: A nagypapa inkább elvette akkortájt, ahogy hallottam. Legalábbis olyan híre volt a későbbi időkben odabent minálunk, a megyei tanácsnál. Isten nyugosztalja, párttemetést kapott mitőlünk ő is.

KERTÉSZ FERI: Fontos volt neki a család. Tán szégyen az? Máig abból élünk mindannyian, amit hátrahagyott nekünk.

GRÁNER: *(felsóhajtva)* Csak import kocsit árulsz, vagy vannak régebbi típusaid is?

FERENCZI KÁROLY, Exodus, 1994, Árral szemben, 1996–2006

FERENCZI KÁROLY, Álmodó hírnök, 2005

KERTÉSZ FERI: Nálam van minden. Minden, ami használt. Ide hozatom ezeket osztrákból, kissé feltuningolom mindegyiket, aztán mielőbb túlادok rajtuk, míg szét nem hullanak. Nem halmozom a készletet a végtelenségig. Minek?

GRÁNER: Tartálykocsid is van elfekvőben?

KERTÉSZ FERI: Csak szippantós fajta. Jó az is?

GRÁNER: Téged tényleg nem lehet meglepni, ha kocsiról van szó.

KERTÉSZ FERI: Mondtam már, nálam van minden. Csak kp legyen nálad átvételkor.

GRÁNER: Rendben van, látom, nagyon hajt a vérére. Ám legyen. Megkapod a balatoni nyaralómat a telepedért, a szippantós verdáért meg a céged teljes tulajdonjogáért. Jól jön nekünk a profilja. Export-import. Soha jobbkor nem térhettél volna be ide a Torkolatba.

KERTÉSZ FERI: Kocsmában lehet a legjobb üzleteket kötni, már az egyetem alatt is megtanultam.

GRÁNER: Legalább ragadt rád valami ott a messzi Szegeden. Milyen szakos is voltál te ott? Mit nem sikerült elvégezni?

KERTÉSZ FERI: Jártam én oda vagy tíz évig, elöltöttem hosszabb-rövidebb időt a szélhámos és bohócképző kar majd minden szakán. Mármint a bölcsészkart hívtuk így magunk között. De leginkább büfé- és aulaszakosnak számítottam. Ezért is koptam ki onnan a '80-as évek legvégére. Jobban érdekelt a diszkó meg a csajok, mint a sok Hellász- és Róma-mániával megáldott kivénhedt, idióta prof, akik még a lófaszt is ph-val írták. *(nevet)*

GRÁNER: Legalább kikupálódttál ott. Akkor megbeszéltük a dolgot?!

KERTÉSZ FERI: Akarsz te tőlem valamit. Ha nem tudnám, hogy folyton-folyvást a pincéernőket hajkurászod, azt hinném, tetszem neked. Minek neked az én telephelyem? Te valami nagyobb buliban lehetsz benne, ha nem csal a szímatom. Márpedig te még nem voltál benne nagy dolgokban soha. Ha nem utálnálak annyira, beszálnék melléd a mutatóványba. Na, mindegy. Részemről is rendben, majd írunk valami papírt idővel a dologról. Nem mintha nem bíznék bennetek. *(nevet)*

GRÁNER: Még ma elkészíttetem az iratokat a jogászunkkal, és átküldöm a telepre.

KERTÉSZ FERI: Nagyon sürgős ez most neked. Siess az iratokkal, nehogy a város rád ígérjen nálam. *(nyeglén, nevetve)*

GRÁNER: Ha ezt eljátszod velem, akkor én kiírlak téged.

KERTÉSZ FERI: Nyugalom, igazgató elvtárs, nyugalom! Rendben, akkor várom az iratokat.

Kertész kézfogás nélkül odébbáll, és megjelenik a poharakat összeszedni Ráhel, a pincéernő.

RÁHEL: Ne fogdosd a seggem, mondtam már!

GRÁNER: *(spiccesen)* Ne hisztizz, inkább hozz nekem még egy kanyart, de íziben, mert ünnepelni fogok.

RÁHEL: Ne mondd már, te szerencsétlen! Beledöngöltek benneteket a legutóbbi voksoláson egy életre a betonba. Ugyan, mi okod volna neked a mulatásra?

GRÁNER: *(arrogánsan, lekezelően)* Eddig se tartottalak valami sokra, de ennél ostobábbnak készakarva se mutathatnád magad. Pár év múlva több lesz nekem itt, mint bárkinek. Nagy játékban vagyok benne, úgyhogy jobban teszed, ha kedvesebb tónusra váltasz, már amennyiben ebben a városban képzeled el a jövődet a továbbiakban is.

RÁHEL: Neked csak a szád jár folyton. Régebben is csak ígérettel mindent, aztán mire mentem vele? Semmi nem úgy lett, ahogy mondtad.

GRÁNER: Hamarosan minden másként lesz. Kapsz megint ajándékot.

RÁHEL: *(kissé megenyhülve)* Légy szíves, ne vegyél meg nekem minden vackot. Inkább azt mondd, mikre jutottál és kikkel. *(leül hozzá)*

GRÁNER: Látom, rögtön érdeklődőbb lettél. Ismerlek, mint a rossz pénzt. Hát ide figyelj: országos szintű vezetővel tárgyaltam pár hete. Direkt miattam jött le ideig, hogy felkérjen egy feladatra. Fűtőolajban utazom aznapról. *(nagyot iszik)* A miniszternek és a pesti embereinek kell őriznem és raktároznom az általuk megszerzett készleteket. A mi térségünkben van a művelési központ, innen indulnak tovább a szállítmányok a Balkánra, ahol újabban szinte mindenből hiány van a vérontás és a blokádtól. Én lettem az ő helyi jobbkeze.

RÁHEL: Nem hazudsz?

GRÁNER: Mikor hazudtam én neked, aranyom? Már túlادtam a tihanyi házamon is, hogy be tudjak szállni egyenrangú üzletfélként is a buliba. Veszek én is hamarosan egypár tartálynyira rúgó, kisebb olajkészletet, így dupla lesz a haszon. *(kapzsin felnevet)* Egyrészt jutalékot is kapok a raktározásért, meg hasznom is származik a sajátom eladásá-

ból. A bevételből pedig a következő választáson leradírozom a tanító bácsit a pályáról. Jegyezd meg jól: a politikában a pénz fegyver. Az győz az ütközetben, akinek több puskája és löszere van. Itt enyém a löszer, a tanító bácsié meg legfeljebb a löszar. *(felnevet)*

RÁHEL: Én itt csak ámulok.

GRÁNER: Mégiscsak sikerült meglepnem, cuki pofa?

RÁHEL: Kikkel csinálod a bulit? Azzal a hájas Vértennével meg a sunyi autószerelő haveroddal, mi? Hogy is hívják, Kerényi talán?

GRÁNER: Nem, ez az én bulim idelent. Vannak persze felsőbb szinteken vasúti, rendőrségi és minisztériumi vezetők, de enyém a torta helyi szelete.

RÁHEL: Ma este 10-kor van zárás. Ha gondolod, megvárhatnál, hamarabb végzek, mint szoktam.

GRÁNER: Ez a beszéd, kicsi lány!

Gráner megpacskolja Ráhelt, és hazaindul, Ráhel a teraszi asztalokat törölgeti gondterhelten, miközben váratlanul megjelenik a hivatalból hazajövet egy-két sörre betérő Hanczár Jani és Gaáll Zoli.

RÁHEL: *(kedélyesen)* Csakhogy látom végre a vitéz urakat.

GAÁLL ZOLI: *(kiégetten)* Nem vitézek vagyunk immár, legfeljebb hadapródok szolgálhadsz.

HANCZÁR: *(öntudatosan)* Öreganyád a szolgál. Engem ezek nem törnek meg. Kései gyerek vagyok, megtanultam a saját lábamon állást, nem úgy éltem eddigi éveim javát, mint azok a belvárosi, tésztán nevelkedett klafagyerek.

GAÁLL ZOLI: Emlékszem, szikár neveltetést kaptál, apád sokkal idősebb volt a szülemnél.

HANCZÁR: Persze, 1905-ös születésű volt, újságíróként gürcölte végig a két nagy háború közötti időket egy korabeli kormánypárti lapnál, az Új Időknél. Édesanyám meg hét nyelven beszélő nyelvészprofesszor volt Szegeden, amíg ki nem csinálták a bűdös lábú kommenisták.

GAÁLL ZOLI: El is vitte hamar a rák a nagy bánata miatt.

HANCZÁR: Említettem már?

GAÁLL ZOLI: Átbeszéltük párszor esti elhajlásaink alkalmával.

HANCZÁR: Azt talán még nem mondtam, hogy kitelepítettek bennünket, engem meg eltiltottak a várva várt továbbtanulástól. Nem

mehettem egyetemre, nem lehettem se színművész, se gimnáziumi tanár, még lakáskiutalást se kaptam. Na és? Legalább szabad lehettem, másnak még annyi se jutott. Mi más lehettem volna, mint szabad? Szabaddá tett az elnyomás.

GAÁLL ZOLI: Mégis nadrágos ember lettél.

HANCZÁR: Persze. Évek múltán nagy nehezen csak hagyták elvégezni azt a vacak vidéki tanítóképzőt, ahol a cselédivadékokat próbálták ellátni némi kultúrával. Elég volt az nekem, úgyse használtam semmire az ott hallottakat. Viszont onnan legalább vannak papírjaim, az is több a semminél: Hanczár János győgyepedagógus, logopédus, népművelő. Annymira azért nem volt borzalmas ott időznöm, mint amennyire annak hangzik. *(komiszul felnevet)*

GAÁLL ZOLI: Tanítottál, miután végeztél?

HANCZÁR: Egy napot se. Diplomaosztó után elmentem vattacukrot árulni a bajai Dunaparra, és pár hónap alatt többet kaszáltam, mint a városi párttitkár egy év alatt. Morogtak is akkoriban emiatt a helyi tanácsházán; de hát nem volt mit tenni, én tehetséges voltam, ők meg kommunisták. Aztán Szegedre költöztem. Különös, hogy valamiért folyton két megyével kellett arányosabb költöznöm.

GAÁLL ZOLI: *(huncutul)* Gondolom, megvolt az oka annak.

HANCZÁR: Elhiheted.

GÁLL ZOLI: ...és mit csináltál az Alföld fővárosában?

HANCZÁR: Az NSZK-ból importált autótisztító berendezésekkel kereskedtem. Hiper-szuper volt! Emlékszel? Orrszívó-porszívó! Vették, mint a cukrot. Utána én lettem kelet Párizsának legelső biztosítási ügynöke, beköltöttem a társaság alá Szeged Rózsadombjának csaknem egészét. Négyszer váltam, négy házat hagytam magam mögött. Még az is jobb, mint együtt maradni egy vénasszonnyal. *(nagyokat nyel az időközben felszolgált söréből, és nagyokat mosolyog Ráhelre)* Persze, jártak mifelénk nehezebb idők, nem tagadom, hiszen voltam én díszletmunkás a Szabadtéri Fesztiválon a Dóm téren, és nyomdai utókorrektor. De miért is kezdtem én ebbe bele már megint?

GAÁLL ZOLI: *(asztalhoz telepedve, eltűnődve)* Ezek miatt. Mert azzal, hogy beálltunk közéjük, az ő tenyerükből eszünk mindketten. Tudod te azt: minden az övék ma is.

FERENCZI KÁROLY, Remény, 2006

FERENCZI KÁROLY, Az Áldott Madonna, 2006

HANCZÁR: A városháza tornyai tudtommal még a mieink, és Huszár testvérünk megyei főhivatala is messziről magaslik a távoli hegycsúcsok büszke bércein. *(nagyokat kacag, és int Ráhelnek, hogy hozhatja az újabb szokásos körüket)*

GAÁLL ZOLI: Patetikus lettél, de pontosan tudod, hogy igazam van. A mi tanár barátunk jószívű balek, mialattunk meg az apparátusi óraszerkezet pokolgépként ketyeg.

HANCZÁR: Régen is így ment minden, nem rosszabb ez se, mint az volt, habár önmagában az is büntény, hogy magunk se javítottunk ez idáig semmin. Erről jut eszembe, nemrégiben volt alföldi szülővárosomban a gimnáziumi osztálytalálkozó, így hát hazalátogattam. Volt egy kirívóan tehetséges osztálytársam, aki színművész akart lenni mindenáron, volt is benne hozzá spiritusz, sorra nyerte a szavalóversenyeket.

GAÁLL ZOLI: Miért érzem azt, hogy nem lesz boldog vége ennek a történetnek?

HANCZÁR: Drámai alkat volt eleve, annyi szent; valahogy meglátszik már gyerekfejjel az ilyesmi az emberen. Ott volt ő is, eljött közénk szerencsére. A Színművészetire jelentkezett anno, de elkövette azt az ordas hibát, hogy a felvételi bizottság előtt kiütökött az arcára a véleménye ezekről. Mondanom se kell, a bizottság telítve volt apparatcsikkokkal, mármint a belvárosi fajtából. Meg aztán tán még megjegyzéseket is tett rájuk. A benne munkáló tősgyökeres kálvínista tartás éppúgy nem bírta sosem az oktan lenézést, mint a simaszőrűeknek kedvező érdemtelen protekciót.

GAÁLL ZOLI: Felvették valaha a szerencsétlent?

HANCZÁR: Még vagy hétszer jelentkezett ezt követően hozzájuk, de nem engedték be maguk közé sosem. Megjegyezték maguknak, és kiállították a távortartó végzést. Végül is segédszínész lett valahol vidéken, elzárva mindentől. Nem hagyták, hogy beteljesítse az élethivatását. Persze alkoholistá lett ő is, mint az ilyenkor lenni szokott. A kisváros összes kocsmájában ismerik. *(elhallgat, iszik)* Az osztályból csak a volt párttagok vitték valamire, vállalkozók lettek vagy főtisztviselők. A mieink meg munkanélküliek, vagy éhenkórász zugértelmiségiként húzzák fillérékért az igát valahol vidéken, mint mi mindannyian.

GAÁLL: Csodálad?

HANCZÁR: *(elengedi a füle mellett, monologizál tovább)* Mikor egy alföldi kisvárosban meghirdettek vagy tíz éve egy pedagógusi állást, beprotezsált apám egy régi iskolatársa. Utóbb kiderült, hogy azt a városszéli ingatlant akarják szolgálati lakás gyanánt kiutalni nekem nagy kegyesen a tanácsnál, amit a szüleimtől rekviráltak a vörösök még a háború után. Kérték, hogy menjek be megköszönni a párttitkár elvtárnak. *(Ráhel újra felszolgál, és közéjük telepszik)*

GAÁLL ZOLI: Mikor azt hiszem, hogy két évtizednyi évnyi barátság után már kívülről ismerem az összes történetedet, valahogy mégis mindig meg tudsz lepni egy újabb sztorival. És mi benne a csavar?

HANCZÁR: Peckesen besétáltam a szegecselt bőrbevonatú, kétszárnyú irodaajtón keresztül a tanácsi vezérkarhoz, meghajoltam, majd hirtelen hátat fordítva letoltam neki a gatyám, kissé előrehajoltam, és megpacskoltam számukra a csupasz ülepemet. *(harsányan kacagnak mindhárman)*

GAÁLL ZOLI: És mi lett a tanári státussal?

HANCZÁR: Hát, az se az enyém lett! *(kuncogva)*

GAÁLL ZOLI: Utána kerültél át ide a megyei lap nyomdájához?

HANCZÁR: Igen, habár az a megbízatás se tartott túl sokáig, annyi szent.

GAÁLL ZOLI: Halljuk, fiatalok is vannak körünkben. Nekik minden vicc új!

HANCZÁR: Dióhéjban. Ugye, bizonyos okokból kifolyólag Szegedről is költözködnöm kellett. Akkortájt számomra is váratlan módon bekerülhettem egy díszletmunkás haverom ajánlásával ennek az itteni megyei lapnak a nyomdájába. Hát emiatt hurcolkodtam át ide. Végre egyenesben voltam, szereztem egy szerényebb szuterén albérletet a belvárosban, nyugodtan éltem mindennapjaim. Pár hónapig, mígnem a megyei lap egyik hétvégi lapszámának címlapján meg nem pillantottam egy banális híradást, ami a helyi piacon szokásosan megrendezett állatvásár során megvadult, majd elszabaduló bikákról szólt. A tudósítás az alábbi címmel került a nyomdába: Hatalmas pánik a piacon, elszabadultak a bikák!

GAÁLL ZOLI: És itt válik szürreálisá a történet, tessék figyelmesen hallgatni, Ráhel kisaszszony!

HANCZÁR: Ne szólj közbe, mert elveszítem a fonalat! Lényeg a lényeg: másnap különös sajtóhibával jelent meg a megyei lap cím-

oldala. Ugyanis a nyomdában a korrektor haverokkal felcseréltük a pánik szóban lévő magánhangzókat. Természetesen másnap a pártbizottság a főszerkesztőtől a portásig mindenkit rendkívüli felmondással bocsátott el a laptól... (vállrándítás)

Mindannyian kacagnak.

RÁHEL: Örülök, hogy végre sokat javult a hangulat, nagyon nem tetszett a korábbi búskomorságuk. Viszont válthatnék-e pár bizalmasabb szót, viccet félretéve, a vitéz urakkal?

GAÁLL ZOLI: (*peckesen*) Mi a viccet sose tesszük félre, de mindig állunk szolgálatára! Miről volna szó?

RÁHEL: (*közelebb ül hozzájuk*) Volt itt bent nálam, pont mielőtt Önök megérkeztek volna, az a gusztustalan Gráner, a volt megyei beruházási vállalat feje. Biztos ismerik. Malomipari vállalkozó.

HANCZÁR: Volt hozzá szerencsénk párszor már a régi időkben is. Egykor a nyomda vezetésébe is delegálták a tanácstól. Úgy beszéltek róla a háta mögött, hogy „hoztunk nektek egy titánt, ti tán tudtok vele mit kezdeni!” (*nevetnek*) Rég nem hallottam felőle, hála Istennek. Újra előkerült?

RÁHEL: Nemcsak hogy előkerült, hanem ártalmasabb, mint valaha. Hanczár uram mégiscsak újságíróféle szerzet, tán megírhatná valamelyik lapban azt a botrányt, ami Gránerék körül készülődik mostanság, de a nevem említése nélkül.

GAÁLL ZOLI: Tán tart kegyed ettől a senkitől?

RÁHEL: Nem senki az, sőt. Veszélyesebb és erősebb fenevad bárkinél a megyében. Egy hiéna, egy kígyó és egy vadbivaly különös elegye. Jobban teszik, ha ódzkodnak tőle maguk is, elhihetik, nem viccből mondom én ezt az egészet.

HANCZÁR: Miféle botrányról volna szó, szép leány?

RÁHEL: Mikor először csacsogott nekem, el se akartam hinni az egészet. Úgy voltam vele, csak a konyak beszél belőle, emiatt nagyon kicsit, mint oly sokan erre felé, ha többet isznak a kelleténél.

GAÁLL ZOLI: De több van ennél a dologban kis-kegyed szerint is? Huszár testvérünk is említette, hogy megszédte magát mostanság ez a figura.

RÁHEL: Sokkal több. Nagy veszélyben van a tanár úr, akit én nagyon tisztetek. Engem ugyan nem tanított, hisz' sose juthattam be

a gimnáziumba, szakmát kellett kitanulnom, hogy segíthessem a falun maradt szüleimet. Viszont rá szavaztam, mert talpig becsületes úriember. Kevés ilyen jellemet volt alkalmam megismerni a környéken. Mindenki csak taperolt, molesztált vagy lenézett. Ő volt az egyetlen, maguk mellett, aki emberszámba vett a kezdetektől fogva, amint munkába álltam. És biztosan tudom, ő sosem lopná meg ezt a várost, amely ugyan nem szülőhelyem, de kötődöm hozzá immár évek óta.

HANCZÁR: (*kedélyesen*) Mit mondott ez a fenevad, ami úgy felzaklatta, hogy még a sörünk utántöltéséről is meg tetszett feledkezni?

RÁHEL: Rengeteg pénz van nála. Sokkal több, mint a régi időkben. Folyton szervez, tárgyal, jön és megy, mint a mérgezett egér. Új a kocsija is, immár mobiltelefont használ, nem a fülkébe dobálja az aprót, mint bármelyikünk. Nem értettem már jó ideje, hogy miből futja neki minderre, ha évek óta nincs pozícióban. Aztán ma többet ivott a kelleténél, így kikotyogta, hogy pesti kormányzati és rendőrségi fejesek megbízásából lopott olajjal csencsel, amit ráadásul még ő is raktároz a környéken valahol. Ezért vásárol föl újabban minden eladó telephelyet a határban. Állítása szerint ő a fejesek itteni legfőbb megbízottja. Az ügyletből gyorsan megszerzett mesés gazdagsága révén pedig a következő választáson át fogja venni a városunk feletti irányítást, és mindenkit vazallusává tesz, még inkább, mint a régi időkben.

GAÁLL ZOLI: A tanár úr Pesten van a központban egyeztetni, holnap tér csak haza az esti vonattal. Szerintem elbeszélgethetnék vele arról, hogyan is kellene fellépünk ezekkel a jómadarakkal szemben.

HANCZÁR: (*kissé gúnyosan*) Én már ezzel a mi széplelkű tanár urunkkal annyit beszélgettem. Viszont soha semelyik javaslatomból se lett semmi. (*kapatos haraggal*) Itt már nem beszélgetni kell, hanem megtervezni a váratlan válaszcsepást. Pont, mint annak idején a hosszú kések éjszakája lezajlott. Mire felocsúdott az ellenoldal, már be volt kerítve. Habár nem lesz egyszerű háborúznunk, mert mint hallom, túl sok szövetségésre nem számíthatunk. Hát ezért diktálják odafentről mostanság azt a fene nagy békülékenységet, meg ezért hallani folyton

a kiegyezésre invitáló szirénhangokat minden irányból.

GAÁLL ZOLI: Kiegyeztek. Odafönt valóban kiegyeztek, de nem velünk, az új világot remélő néppel, hanem egymással a kényelmes bársonyszékekben ülve.

HANCZÁR: Már az első munkanapomon is gyanús volt a városházán, mikor összeírtam, hogy kiket kellene kirúgnunk a korábbi apparatcsikok közül. A mi jószívű polgármesterünk felment a kékek választmányi ülésére azon a hétvégén, ahonnan azzal tért haza, hogy a szakértőket nem lehet elmozdítani, mert szükségünk van a tudásukra. Meg amúgy is, a leszámolás ellenünk hangolná a közvéleményt. De ki is lehet az a hírneves közvélemény? Én még sosem találkoztam vele, habár ténylegesen sokan ismerik őt. Velem még soha senki nem jött szembe az utcán azzal az udvarias köszönéssel, hogy jó reggelt kívánok, kérem alászan, engedje meg, hogy bemutatkozzam, én volnék a közvélemény. *(újra felkacag)*

GAÁLL ZOLI: Ez a világ még aljasabb, mint a régi volt, mert akkortájt legalább pontosan lehetett tudni, hogy kik a mieink. Nem volt itt rendszerváltás, már látom tisztán, legfeljebb kormányváltás zajlott le legutóbb, ha egyáltalán. Majd kormányok jönnek sorba szépen, miként csillag megy az égen, de mindig az marad uralmon, aki eddig is ott volt. A nép meg ajándékként megkapja szórakoztató cirkuszként a pofázás szabadságjogát. A korábbi morgolódási joghoz képest már az is a nyugatosodás újabb fokmérőjeként fog hatni sokak számára.

HANCZÁR: Azt persze elfelejtetted hozzáfűzni, hogy a nép megkapta mindehhez az éhenhalás jogát is. Nincs más hátra, mint előre! *(részegen kacag)* Hazavárjuk a polgármester barátunkat, aztán vele együtt beássuk magunkat a városházára, és megtisztítjuk ezektől az egészszet, kitarunk utolsó csepp vérünkig. Végvári vitézek leszünk mi is, mint dicső eleink! *(nagyot iszik korsójából)*

GAÁLL ZOLI: Ne légy hülye, nekem családom van. A küzdelem sikerre vitelére annyi esélyünk sincs, mint amekkora Szálasi Ferencnek volt a népbíráóság előtt. Jobban tesszük, ha meghúzzuk magunkat. Maradjunk a radar alatt!

RÁHEL: Mielőtt bármit tennénk, várjuk meg a polgármester úr hazaérkezését, hogy mit javasol számunkra.

GAÁLL ZOLI: Úgy legyen.

HANCZÁR: Volt fiatalon a megyei lapnál egy ősbuta tulok kommunista főszerkesztőm; tudod, neki volt az a korszakalkotó mondanisa, hogy kockázat nélkül nincs rizikó. Meg ő mondta egyszer egy szerkesztőségi értekezlet folyamán, hogy „elvtársak, tabularázást kell csinálnunk”. *(nevetnek)* Nos, neki volt egy másik mondata is, amivel a hírlaphoz bejáró önjelölt költők azonnali lerázását javasolta nekem. Azt tanácsolta mindig: „Üsd a dilettánst!” Nos, nekem egyre inkább az a meglátásom, hogy a politikában mi képviseljük a dilettantizmust, és hamarosan bennünket fognak kipüfölteni onnan.

GAÁLL ZOLI: Mindenesetre bontsunk asztalt, holnap is lesz nap. A kemény mag kemény-magja aludni tér!

VII. JELENET

A paneltömb előtt a következő év tavaszán.

VÉRTENNÉ: *(feketébe öltözve a szintén feketébe öltözött Kerekessel áll a garázs előtt a gyászházában sírdogáló Kerekésné nyugtatva)* Áldozat ő, mint mindannyian. Ennek a rendszerváltásnak lett az áldozatává.

KEREKESNÉ: Persze megitta a magáét, de azért nem ezt érdemelte. Nem járt kocsmába, otthonivóféle volt, csak a saját borát itta, amit a telekről hozott. Amúgy se szeretne a társaságot. Mindenki úgy hal, ahogy élt. Ott végezte a tévészobában a készülék előtt, boroskannával az ölében, a fotelben fekvé. Nem szép halál, de könnyítő halál.

KEREKES: Jó elvtárs volt, csak talajt vesztett a fordulat után. Tudom én, hogy többször nehezményezte, cserbenhagyták még az övéi is. Pedig mi sajnáltuk őt, de nem tudtunk segíteni.

KEREKESNÉ: Az állástalanság, majd a munkáslét nyomora kezdte ki őt végleg. Régen is szeretett kicsit iszogatni a kollégákkal még legénykorában, de aztán egyre többször tért haza ittasan, mikor a munkanélküli központba ment be lejelentkezni. Eleinte mintha még élvezte is volna, hogy nem kell sehova se bejárnia, meg aztán volt némi társasága is a presszóban. Nem bírta elviselni, hogy még a gyerekek is átnéznak rajta odahaza. A pártnak köszönhattunk mindent, a lakáskiutalást, az állást, a hétfégi telket. A párttal együtt elvesztette a beosztását és az önbecsülését is.

VÉRTENNÉ: Én mondom, a rendszerváltás a hibás, édes lelkem. Ha az nincs, még mindig itt volna közöttünk. Nem hiszem el, hogy ne lehetett volna valahogy másképp megcsinálni ezt az ő nagy rendszerváltásukat. Mennyi család megy rá minderre, mennyi értékes ember megy még veszendőbe emiatt? Hát nincs ezekben a budai úri csemetékben szégyenérzet?!

Helyeslően bólogatnak, aztán megölelik az özvegyet és hazaindulnak.

MATEKTANÁR: *(a Torkolat Presszó teraszán ülve Lindával iszogat, nézi a gyászolókat)* Igazán nem ilyen életet kívántunk a népnek, mikor elkezdtük ezt az egészszet. Egyre több temetésre kell járnom mostanság. Úgy hullajtja el a sors a negyvenes férfiakat újabban, mintha csak legyek volnának a légyapíron. Egyre több a nincstelen is.

LINDA *(ridegen)* Ne moralizálj!

MATEKTANÁR: Pár hónapja Pesten járva megdöbbsentem, mekkora tömegek laknak aluljárókban. Nem hobók ők, mint egykor a szabadságigényükbe beleszerelmesedett csavargók voltak, hanem egyszerű melósok, akik alól kihúzták a munkásszállót, a gyártósort és a vállalati üdülőt, amelynek szűkös háromszögében életük évtizedekig zajlott. A sorsukat nem ők választották, azt örökölték az előző rezsimtől, aztán meg mitőlünk.

LINDA *(szenvtelenül)* Az élet ilyen. Most ez van. Kész. A vurstli óriáskereke pörög körbe és körbe, mert ez a dolga. Mindenki rajta ül, és abban reménykedik, hogy mikor a forgás leáll, mert előbb-utóbb úgyis le fog, akkor ő legyen legfelül, a többiek meg alatta. Nem bonyolult ez. Nem is igazságos, de ettől még tényszerű. Azt hiszed, csak körülöttem vannak problémák? Azt hiszed, hogy a szégyenidet érdekli a nyafogásod? Nem segít az rajtuk. Nem is tudom, egyáltalán miért vacakolok én még mindig veled?!

MATEKTANÁR: Mikor hazajöttem a pesti éjféli vonattal a kékek választmányi üléséről, valamikor ősszel, az egyik ködfátyolos hétvégén, úgy éreztem, legszívesebben hagyám ezt az egészszet a fenébe. Aztán pár nappal rá még kioktattak a saját munkatársaim is. Hanczár Jani meg Gaáll Zoli. Valahol igazuk van, balek vagyok. Akkor már pontosan tudtam azt, amit elmondtak nekem. Hallottam Pesten az egészszet. *(nagyot iszik, elhallgat)*

LINDA: *(megvetően)* Te tényleg reménytelen vagy. MATEKTANÁR: Bennünket eladtak odafönt. Úgy tekintenek rám a központban, mintha jómagam valamiféle ócska bábfigura volnék, akit a zsinórpádlásukról kedvük szerint rángathatnak akkor és úgy, ahogy szándékukban áll. Szó szerint azt mondta a mi új pragmatikus pártelnökünk: pragmatikusan kell viszonyulnunk a kialakult helyzethez, mert az lesz a következő választás nyertese, aki előbb köti meg az alku a szegfűsökkel. A kormányzat is ezen tüsténkedik éppen, meg mi is. Mindenki versenyt fut a kegyeikért Pesten, most ez a módi járja odafönt. Közös itt a sumák.

LINDA: Egyszerűen nem értem, mi a bajod. Te nyérbe csapsz néhányukkal, és ennyi. Nem szakad le tőle a karod. Ők vihetnék az üzleteket kint a piacsoron, a belvárosban és a külső ipartelepen, a miénk pedig a városháza lehetne továbbra is. Jutna is, és maradna is. Mindenki jól járna a maga módján.

MATEKTANÁR: Csak a nép nem.

LINDA: Ne hisztizz!

MATEKTANÁR: *(mélyről jövő megvetéssel)* Én mióta az eszemet tudom, úgy gyűlöltem ezeket, hogy te azt el se tudod képzelni. A primitív stílusukat, a műveletlenségüket, a mohóságukat, a hevenyészett ruházatukat. Ezek annyit ígértek mindig mindenkinek. Ez a legértékesebb keményvalutájuk: az állandó ígéretetés. Nincs az a fővárosi pártközpont, ahol azt be tudják nekem magyarázni, hogy mi eleve erre szerveződünk. Elfelejtették a gumibotozásokat, a házku-tatásokat, a munkahelyi zaklatásokat, a kirúgatásokat.

LINDA: *(lehangoltan)* Higgy nekem, elfelejtették azt már mindenfelé sokan.

MATEKTANÁR: Odafönt könnyű volt elfelejtetniük a sérelmeket, mert nem nekik volt szükség mindebben, őket megvédték mindentől a nyugati kapcsolataik, az ösztöndíjaik, a kitüntetések. A gumibotozás megsínylésére tartottak bennünket, meg az alagsori illegális nyomdáink olajszagú stencilgépeinek kezelésére.

LINDA: Habár – mintha újabban – az olajhoz megjött volna a kedvük odafent sokaknak, ahogy hallom... *(felnevet)*

MATEKTANÁR: *(megtörtén)* Hát, erre voltunk jók számukra, mi, lenézett, csóró pedagógus balekok, kispályás vidéki újságírók. Velünk ezek nem kezeltek, bennünket lekezeltek.

LINDA: Téged nem lekezelni kellene, hanem ki-kezelni. Elegem van belőled. Azt hittem, ma végre nemcsak keseregni fogunk, hanem előrehaladni is. Soha nem kaptam tőled semmi komolyat.

MATEKTANÁR: Neked adtam a szeretetemet.

LINDA: Én inkább nem kérem. Se azt, se a nyavalygásod.

MATEKTANÁR: Azért elég jól megéltél a nyavalygásaim hozadékából mindeddig. Fizetett eleget a városháza.

LINDA: Nem úgy, nem azért és nem annyit.

MATEKTANÁR: Ti, fiatalok úgy markoltok mindenbe, ami lehetőségként szembejön veletek az életben, mintha állandóan űzött vadként kellene rohannotok az erdei tisztások között attól tartva, hogy örökre lekéstek valamiről.

LINDA: Fogd már föl, hogy most osztják fel az országot, és aki kimarad ebből, az évtizedekre eljártssza a saját sorsa mellett a gyermekei és unokái jövőjét is.

MATEKTANÁR: Még ha tán valóban felosztják is, azt mégis nélkülem lesznek kénytelenek megtenni a gengszterhordák és a haramiaklánok.

LINDA: Akkor magadra vess! Én már kezdem azt hinni, hogy te tényleg menthetetlen vagy. Neked van egy sziklaszilárd elképzelésed arról, hogy a világnak milyennek kellene lennie, és mivel a világ nem olyan, ezért megpróbálsz erkölcsileg föléemelkedve a magad kis világában élni, hogy ki-rekeszthesd. De az élet nem így működik...

MATEKTANÁR: *(vállat vonva beszél a presszóba)* Tomikám, hozz még egy üveg bort, légy szíves!

Presszós Tomi kihozza a rendelést, Linda köszönés nélkül elviharzik; kisvártatva Abigél asszony érkezik a közeli boltból csomagokkal.

ABIGÉL ASSZONY: Jó, hogy itt talállak. Mára ne szervezz tárgyalást estére, ahogy szoktad, mert hazajönnek a gyerekek Pestről. Tudod, Ricsike a felvételi előkészítőn volt fenn napokig, Angélánál aludt az albérlésben, remélem, kibírták egymással. Finom vacsorát főzök, szeretném, ha annyi idő után végre együtt lenne a család.

MATEKTANÁR: Soha többé nem szervezek be estére tárgyalásokat. Azt tervezem, sokkal több időt töltök a jövőben együtt veletek, ettől kezdve a család lesz az első.

ABIGÉL ASSZONY: Sokat iszol. Korábban soha nem ittál, te voltál mindig a tanáriban a le-

gendásan antialkoholista pedagógus, aki legfeljebb csak a jeles alkalmakkor koccint jelképesen az ünneplőkkel, most pedig egyre többet és többet.

MATEKTANÁR: Jó, hagyjál!

ABIGÉL ASSZONY: Én nem macerálni akarlak, csak aggódom érted. Azt hiszed, nem látom, hogy folyton csak futsz, menekülsz otthonról? Akkor is, ha nincs sürgős dolgod a hivatalban. Ha belőled ezt hozza ki a politika, akkor te inkább ne politizálj! Én nem tudom, mit kellett neked kiállnod odabent nap mint nap, mert nem beszélsz róla, de gyanítom, nem tesz boldoggá az, amit teni vagy kénytelen a beosztásodban.

MATEKTANÁR: Édesem, én boldog vagyok, csak kissé fáradt. Minden jól van. Boldog vagyok, igazán, tényleg.

ABIGÉL ASSZONY: Neked nagyon különös fogalmad lehet a boldogságról. Felmegyek főzni, szeretném, ha kiküldenéd a kocsit az állomásra a gyerekek elé, ma már ne ülj semmiképp volánhoz!

MATEKTANÁR: Rendben van, szólok Ivánnak, úgyis itt van a szomszéd szervizben, az előbb láttam bemenni Kerényiékhez, biztos a kötelező átvizsgálásra kér tőlük időpontot.

Abigél asszony felmegy a lakásba, a polgármester egyedül marad, a műhelyből éppen ekkor távozó hivatali sofőrének integet, aki odamegy az asztalához.

IVÁN: Polgármester úr, szüksége van ma még rám?

MATEKTANÁR: Ha megtenné, hogy kimegy a gyermekeim elé a vasútállomásra, azt nagyon megköszönném, nem ingyen kérem, megfizetem az óradíját.

IVÁN: Ugyan, nincs erre semmi szükség, polgármester úr, tartozom én magának ennél még sokkal többel is, nem sokan alkalmaztak volna továbbra is a városházán azok után, hogy azelőtt közel két évtizedig sofőr voltam a megyei tanácselnöknél.

MATEKTANÁR: Nálam mindig csak a hozzáértés számított és a tisztesség, nálad pedig egyikben sincs hiány. Köszönöm a segítséged, indulj, kérlek, nehogy sokat kelljen várniuk a gyerekeknek odakint a hidegben. Nem jó környék az már, jobb nem sokat időzni arrafelé. Tudja, mióta hajléktalanszállóvá kellett alakítanunk a váróterem melletti munkásszállót, már nem a legjobb odakint a közbiztonság.

IVÁN: Igaza van, polgármester úr, sietek.

A sofőr elrohan, a polgármester egyedül marad, de kiül hozzá Presszós Tomi.

MATEKTANÁR: Mi az, Tomikám, mintha kerülnél mostanság engem.

PRESSZÓS TOMI: Látom, hogy nagyon el van foglalva a tanár úr, én meg nem szeretném zavarni a kisstílű problémáimmal.

MATEKTANÁR: Ha tudok segíteni, csak szólj nyugodtan.

PRESSZÓS TOMI: A város felemelte a duplájára az eddigi bérleti díjam, tudom, hogy ezeket az ügyeket különféle hivatalnokok intézik, nem pedig a városvezető, de talán pár jó szó elhangozhatna az érdekemben a megfelelő helyeken. Hátha lehet valami kedvezményhez jutni méltányossági alapon.

MATEKTANÁR: Erről én tényleg nem tudtam, engem nem keresett ez ügyben senki. A többi bérleti díj is így alakult a környéken?

PRESSZÓS TOMI: A gazdasági bizottság döntésétől függött minden, úgy tudom. Vértenné butikjai még kedvezményt is kaptak arra való hivatkozással, hogy nála vannak évek óta a helyi vöröskereszt gyűjtőurnái. Ezt a fajta karitatív tevékenységét honorálja a város a kedvezmény megadásával. Úgy látszik, jól kioktatták őt a kiskapuk felől oda-bent a régi barátok.

MATEKTANÁR: Utánajárok az ügynek, habár tényleg nem az én asztalom. Sajnálom a dolgot.

PRESSZÓS TOMI: Ez a komcsi Iván egyre többet járkál ide a Kerényiék garázsába mostanság. Nem hiszem, hogy ennyit kell szereltetnie a hivatali kocsit, nem Volga az már. Susmusolnak nagyon ezek valamiről egymás között. Azt hallani, Iván még maszekol is náluk hétvégenként, sofőrként szippantós kocsit vezet vagy mit. Vigyázzon vele nagyon a tanár úr, nem egyenes ember ő, kiszolgálta már az összes helyi vezetést, amely útjába csöppent az évtizedek alatt.

MATEKTANÁR: Tudom én, ezeknek csak egy fix segg kell, amit nyalhatnak, a többi már megy megszokásból!

PRESSZÓS TOMI: Az még hagyján lenne, de jelentenek mindenfelé az elcsípett félszavakat felnagyítva, hogy saját fontosságukat ecseteljék a régi gárda köreiben. Zsíros állás néz ki az ilyesféléknek egy fordulat esetén, ismerek én több olyat is közülük, akinek titokban komoly vagyona van, csak ügyesen titkolja, például a sofőr állás is jó álca mindehhez.

MATEKTANÁR: Mégiscsak családos ember, nem rakhatjuk csak úgy az utcára.

PRESSZÓS TOMI: Ezekkel történt az meg erre-felé, hogy csak úgy, egyik napról a másikra utcára kerültek pont az ilyen Iván-félék ügyletei miatt. Őket se nagyon sajnálta senki, mikor egy csapásra derékba tört az életük.

Elhallgatnak, mert megérkeznak a gyerekek, öléssel köszöntik apjukat.

IVÁN: Ha a polgármester úrnak nincs szüksége rám, akkor engedelmével visszamennék a műhelybe, mert van még pár elintéznivaló ügyem az ottani szerelőkkel a hivatali autó szervizelése kapcsán.

MATEKTANÁR: Persze, menj csak nyugodtan, mára végeztünk, köszönöm a segítséget.

Iván átmegy a műhelybe.

RICSIKE: Képzeld, apa, Pesten a tanítások után minden este tüntetni mentünk Angéla egyetemista barátaival. Tök jó fej srácok, határ nagy élmény volt az egész; már értem, hogy miért szerettél ennyire feljárni a pesti tüntetésekre, mikor még gyerekek voltunk.

MATEKTANÁR: És mi ellen demonstráltatok éppen?

ANGÉLA: Már hogy érted, mi ellen?! Te nem olvasol újságot? A tanárok hívtak minket oda, javarészt ők voltak a szónokok is. A kormány fasiszta, páros lábbal tapossa a szabadságjogokat, eltávolítja a hivatalokból és az állami vállalatoktól a szakértőket, korlátozza a független médiát. Folytassam még?

MATEKTANÁR: Kislányom, honnan veszed ezt a sok képtelenséget?

ANGÉLA: Jaj, ne legyél már ennyire provinciális, apa. Értem én, hogy nálatok itt, vidéken mindez másodlagos, de itt most a mi generációnk jövőjéről van szó. Ott volt ezeken a tüntetéseken szónokként mindenki, aki számít.

MATEKTANÁR: Ti komolyan elhiszitek ezt a sok maszlagot, amit ezek terjesztenek?

ANGÉLA: Apa, egész Pest ezektől a tüntetésektől hangos, tele van a szónokok interjúival az összes hetilap. Akiket te leszólsz, azok mind művelt, több nyelven beszélő egyetemi tanárok, világlátott újságírók és nemzetközileg elismert szakértők.

MATEKTANÁR: Én csak azon tűnődöm, vajon hogyan és hol tanulhattak meg annyi idegen nyelvet ezek az európai műveltségű entellektüelek, mikor mi még a jugoszláv

tengerpartra is csak háromévente juthatunk el legfeljebb két hétre piros útlevéllal. Mert persze kékről még csak nem is álmodhattunk, ugye. Volt, akinek az útlevel-igénylése már a vállalati személyi osztályon elakadt örökre a továbbtanulási kérvényével együtt.

ANGÉLA: Nem lehet, hogy te csak irigykedsz rájuk?

MATEKTANÁR: Irigykedem? Nem lehet inkább, hogy Moszkvában sajátítottak el anyanyelvi ékességgel idegen nyelveket azok a mindenkit lekezelő pesti tehetségek? Vagy netán az állami tévének és a rezsim rádiójának valamelyik zsíros külföldi tudósítói beosztásában? Esetleg külkercégek vaskos havi borítékokat eredményező kiküldetési státusaiban? Naiv vagy, kislányom, nagyon naiv.

ANGÉLA: Nem vagyok már kislány, apa, még ha te szeretnél is engem annak látni.

RICSIKE: Ne vitatkozzunk, nem ér annyit ez a csúf politika. Inkább menjünk föl anyához, farkaséhes vagyok, meg lassan le is feküdnék, alig aludtunk a héten a sok estébe nyúló tüntetés miatt. *(mindhármán felmennek)*

VIII. JELENET

Pár héttel később a Torkolat Presszó teraszán.

HUSZÁR SANYI: *(a teraszon sörözve, élvezve a napfényes időt)* Eredetileg istentiszteletre indultam, csak leragadtam tinálatok.

PRESSZÓS TOMI: *(nevetve)* Annyiszor lera-gadsz te itt, ahányszor betérsz hozzánk. Jobb ez, mint a templomban. Gyülekezet itt is van, sőt, még szentbeszédet is kapsz a söröd mellé, ha igényled.

HUSZÁR SANYI: *(kapatos komolysággal)* Te pápista vagy, Tomikám?

PRESSZÓS TOMI: Eredetileg katolikusként kereszteltetek, de nem gyakorlom a vallást jó ideje, nem bírom a csuhásokat. Bár vallásosnak tartom magam, a magam módján.

ÁGOSTON TESTVÉR: *(a szomszéd asztalnál ülve)* Magam is ebbe a skatulyába kerültem bele, habár akaratom ellenére. *(söréből nagyot nyel)*

HUSZÁR SANYI: Mintha annak idején még pap is lettél volna, ha nem csálnak emlékeim. Emlékszem a reverendádra.

ÁGOSTON TESTVÉR: Kispap voltam és szerzetes novícius, de végül mégse avattak föl.

PRESSZÓS TOMI: *(nevetve)* Mi volt a bűnöd? Nőügy, ital vagy sikkasztás?

ÁGOSTON TESTVÉR: Azt még mind tolerálták volna, mások is rendre kipipálják a tízparancsolatot a klérus soraiban.

HUSZÁR SANYI: Hát akkor?

ÁGOSTON TESTVÉR: Hosszú történet az.

HUSZÁR SANYI: Ne kérsd magad! *(közben int Presszós Tominak, hogy egy újabb kanyart kér magának és Ágoston testvérnek is)*

ÁGOSTON TESTVÉR: Hát jó, legyen. Az én bűnöm az volt, hogy hittem.

HUSZÁR SANYI: Az a legsúlyosabb bűn mind közül, fiam.

ÁGOSTON TESTVÉR: Tagja lettem a Bulányi-féle Bokor bázisközösségnek, mint oly sok vallásos fiatal az átkos végóráiban. Ha mond valamit számotokra e név.

HUSZÁR SANYI: Olvastam róla ezt-azt annak idején, de valahogy elcsendesedett azóta a téma körül minden korábbi hírverés.

ÁGOSTON TESTVÉR: Azt híresztelték rólunk saját püspökeink, hogy eretnekek vagyunk. Valójában ők voltak az eretnekek, mert összeálltak ezekkel. Nekünk csak elegünk volt abból, hogy jelentéseket várnak el tőlünk a gyülekezetünkről. Nem akartuk Krisztus földi egyházában látni továbbra is a besúgóinkat, a sikkasztóinkat, a kiegyezőinket.

HUSZÁR SANYI: Az éppen elég ellenetek felróható bűn volt az ő szemükben.

ÁGOSTON TESTVÉR: Mi pusztán misézni akartunk, őszintén imádkozni és a szószékről igazat beszélni. Nem kértünk a kommunis-ták kegyeiből, és mi sem akartunk kegyeskedni nekik. A püspökeink java ösztöndíjas római útjaik állami engedélyezéséért, magas beosztásaik zavartalan betöltéséért, kényelmes egyetemi katedráikért eladta Krisztus tanítását.

HUSZÁR SANYI: Másfelé másmilyen volt az egyház a keleti tömbben, amint hallani lehetett.

ÁGOSTON TESTVÉR: Pontosan. Lengyelországi zarándoklatainkon viszont nem ezt láttuk. Ott vasárnap tódul a templomba a nép. Mikor először Krakkóban jártam, azt hittem, kitört a forradalom. Tízezrek tolongtak a belváros díszterein. Mikor a lengyel zarándokházban közölték velünk, hogy nincs itt semmi csoda: önük ez minden vasárnap így zajlik országszerte, nem akartuk elhinni. Ott megmaradt a hit, mert nem tört meg

az egyház gerincoszlopa. Krisztus szolgálja a népet szolgálták, és nem annak elnyomói. Itthon is valami ilyesmit szerettünk volna. Tekintély-haranglábakat.

HUSZÁR SANYI: Eretnekek voltatok ti velejéig. A gazemberek eretnekei. És mi lett a ti vezetőtökkel, azzal a Bulányival? A fordulat után mi lett a jutalma?

ÁGOSTON TESTVÉR: Nem volt itt fordulat. Ma is azok a főpapok üldögelnek a püspöki karban, akik tíz évvel korábban eretnekségért eltiltották őt a misézéstől. Akik pár éve még böszön jelentettek rólunk az államvédelemnek, és magas állami kitüntetésekkel vettek át a hatalomtól, a szószékről a szocializmus és a kereszténység filozófiai egységéről papolva máig zokszó nélkül megtehetik, hogy eretnekké nyilvánítsák Bulányi pátert. Éppolyan álszenten békés ábrázattal celebrálják őket ma is szentmiséiket a díszes bazilikák szentélyeiben, mint ahogy egykor békepapként tették.

HUSZÁR SANYI: Szóval ma is kiátkozás alatt áll az atya, pont úgy, mint a fordulat előtt. Hát, szép tanmese ez is kis hazánkról.

ÁGOSTON TESTVÉR: Az egyházban nem volt fordulat, és ahogy elnézem, máshol se nagyon. *(elhallgatnak, isznak)*

HUSZÁR SANYI: *(harsányan)* Én is üldözött voltam. Sőt, jobban, mint Bulányi.

PRESSZÓS TOMI: Ne etess már minket!

HUSZÁR SANYI: '78-ban kezdtem a helyi államkincstárnál, közvetlenül a gimnáziumi érettségi heroikus megszerzése után. A többi fiatal kollégával együtt azonnal beiskolázott a hivatal az államigazgatási főiskola levelező szakára államköltségen. Pestre kellett felvonatoznunk szombatonként, hazafelé menet pedig a büfékocsiban rendszerint felöntöttünk a garatra, ahogy az fiatalok között lenni szokott. Történt velünk akkortájt, hogy leszállva a vonatról a peronnál kedélyesen kurjongató társaságunkra felfigyelt egy posztos járőr.

PRESSZÓS TOMI: Különös, azt hittem, már az összes agyonmesélt sztoridat ismerem, de ezt még sose említetted idebent nekünk.

HUSZÁR SANYI: Ezért hallgasd meg most, hogy hüén tudd továbbadni a többieknek. Közöltem velem – mint falkavezérrel – a tényállást: a bűncselekmény neve botrányos részegség. Be is vitt a fogházba, a fél éjszakát ott töltöttem. Mindenki megrémült, hogy hol a Huszár. Elvitték a Huszárt! Az

volt a szerencsém, hogy volt egy jószívű kommunista főnökünk, aki, miután a kollégák révén gyorsan értesült azokról a sajnálatos eseményekről, síró hangon végigtelefonálta a fél várost, és arra hivatkozva, hogy szakszervezeti bizalmi vagyok, elérte a kapitánynál a kegyesebb elbánást. Így kora hajnalban kiengedtek az őrsről sima megrovással.

PRESSZÓS TOMI: Gondoltam, hogy lesz valami csavar a történetben. Téged tényleg megnyomorított a rendszer! *(nevetnek, isznak)*

HUSZÁR SANYI: Pangás van ma. Mindenki a vasárnapi ebédet eszi?

PRESSZÓS TOMI: Ilyen a legtöbb vasárnapunk. Csak a tanár úr van odabent a pultnál, egyébként üres a presszó. Elképzelhetetlen volt mindez akár még csak pár éve is. Emlékszel, mikor olyan nagy volt a közeli strand miatt a forgatag erre felé hétvégenként, néhány éve az is szóba került a tanácsnál, hogy külön rendőrsöt fognak ide kihelyezni a rend biztosítása céljából. Ezek az idők véget értek. Az emberek otthon gubbasztanak, és nézik a tévét, nem futja másra, legfeljebb fizetésnap vagy segélyosztáskor. Ez egy ilyen ország lett.

HUSZÁR SANYI: A tanár úr tényleg odabent van?

PRESSZÓS TOMI: Reggel óta masszívan iszik. Nem akartam zavarni őt, láttam, inkább magányra vágyik. Meg van zuhanva. Ezért is jöttem ki ide a teraszra tihozzátok, de most már bemegyek, megnézem, jól van-e.

Presszós Tomi leszedi a poharakat, és bemegy a presszóba, Ágoston testvér is elköszön és hazamegy, kisvártatva megjelenik a Matektanár.

MATEKTANÁR: *(láthatóan ittas, megáll a presszóajtóban korsóval a kezében)* Megmondták nekem, hogy mit kell csinálnom. Nekem. Akihez még a saját apja is legfeljebb külön kérvénnyel fordulhatott. Együttal meg is tiltottak ezt-azt. Nekem, akinek utoljára az óvodában tilthattak meg dolgozat. Odafönt most ez a módi. Mikor a választási plakátokat ragasztottuk mi a kékeknek, ti pedig a tulipánosoknak, nem gondoltuk, hogy az addigra teljességgel nevetségessé váló pancser diktatúra helyébe segítünk egy sokkal rafináltabb másikat.

HUSZÁR SANYI: *(az asztalhoz tessékeli barátját)* Kérek neked egy kávét. Nem kéne hazamenned? Biztos várnak ebédre.

MATEKTANÁR: Az asszony Pesten van, a gyerekeket látogatja, csak holnap érkezik.

HUSZÁR SANYI: Ez a te szerencséd.

MATEKTANÁR: Az én szerencsém a presszó lakhelyemhez való közelségében rejlik.

HUSZÁR SANYI: Még mindig a pesti úton keseregsz? Mi megmondtuk, mi zajlik arrafelé. Apám már vagy fél éve mondogatja mind ezt...

MATEKTANÁR *(megtörtén)* Én csak egy matektanár vagyok. *(hosszan iszik a korsójából)* Mikor elkezdünk, azt hittem, hogy a kékeken belül mi mind egyenlők leszünk. Most meg azt látom, úgy fogadnak a küldöttgyűléseken, mintha valami kívülálló volnék. A pártvezetőkkel majdhogynem magázódó viszonyban vagyunk. A pesti értelmiségiekből álló tanácsadók és ügyvivők ezeken az összejöveteleken olyan lekezelő stílusban oktatnak ki bennünket, vidéki küldötteket a pódiumról, mintha maharadzsák dirigálnák a rabszolgáikat. Mintha nem is alapítói lennénk ennek a szervezetnek, hanem csak valamiféle napszámosai. Ha nem tesszik, fel is út, le is út.

HUSZÁR SANYI: Nyilván elmondják napjában többször is.

MATEKTANÁR: Gondolhatod. Leküldik hozzánk a pártközpontból a vállalkozóikat, hogy szerződünk velük a városi építkezéseken. Ezen van fennakadva több városvezető haverom is. A helyi kisvállalkozó legfeljebb lehetetlen feltételekkel beszerződhet a negyedik vonalba, aztán vagy megkapja a végén a járandóságát, vagy nem. Egyre több ismerős panaszkodik, hogy a családi cége nem lett kifizetve itt, át lett verve ott, a rendőrség persze nem nyomoz, az ügyészség meg nem tekinti illetékesnek magát. Egy csomó ismeretségbeli kisvállalkozó vesztette el a lakását, mert a bankot nem érdekli ám, hogy kik nem fizették ki őket.

HUSZÁR SANYI: Emlékszel a Kalmár Imire innen a szomszédból? Kőműves maszek volt régről. Ő is át lett verve egy lakópark-beruházásnál, mégpedig nagyon. Mindene ráment. Vagy az építész csajra a másik házból? El kellett adnia a lakását is, hogy ki tudja fizetni a bankját, mert őt is átejtette valamelyik pesti fejlesztő mogul. Vannak, akiket a lakásmaffia semmizett ki egyik napról a másikra. Hiába a sok száz feljelentés, zavartalanul működhet országszerre az is.

MATEKTANÁR: Nekem mondd? A város adott jogsegélyt meg átmeneti szállást a gimnáziumi tornacsarnokban a kisemmizetteknek, de a hatóságok persze mindössze széttárt karokkal magyarázkodnak. Joghézagra hivatkozva. Számomra egyre inkább úgy tűnik, az egész mai magyar sors egy hatalmas joghézag. Én ennek a városnak nem ilyen életet akartam akkoriban, mikor terjesztettem a szamizdatot, pesti tüntetésekre szerveztem innen a tömeget a zöldeges kölcsönkért Barkasával, vagy plakátoztam a szakadó esőben a kitelepüléseken a tantestület tagjaival.

HUSZÁR SANYI: Én is plakátoztam. Munka után délutánonként apámékkal a tulipánosoknak, hétvégenként meg veletek a kékeknek. Nekem ne mondd, én is látom az anomáliákat. Láttam már korábban is. Tudod, miért utáltam én az elejétől fogva a te messziről kéklő bagázsodat? A fellengzősségük miatt. A tekervényes dumájuk miatt.

MATEKTANÁR: Akkor még nekem nem tűnt fel mindez. Nem voltam előrelátó.

HUSZÁR SANYI: Apám mesélte, hogy az átkos vége felé tervbe volt véve valamiféle ellenzéki összeborulás, de megbicsaklott az nagyon hamar, mert már a legelső program-egyeztető tárgyaláson a kékek szóvivője kész programot nyújtott át nekik a zakózsebéből elővéve. Már kész is volt a program jó előre legépelve két példányban, amit a tulipánosoknak csak alá kellett volna írniuk. Így tekintettek ők eleve miránk, a vidéki értelmiségiekre. *(elhallgat, iszik)*

MATEKTANÁR: Jellemző rájuk.

HUSZÁR SANYI: Neked legalább úgy hozta a jó sorod, hogy egy pillanatra a kezedbe kerülhetett a megoldás kulcsa, de te ezt a kiváló momentumot mégis veszni hagyta. Úgy jártál, mint a talentumokról szóló evangéliumi példabeszédben a hűtlen szolga, aki nem fialtatja az urától kapott pénzérmét, miként a többiek tették, hanem valahol elásva azt idővel maradéktalanul visszaszolgáltatta urának, aki éktelen haragra gerjedt e tunya smucigság miatt.

MATEKTANÁR: Tudod, mi volt az én kezemben? Nekem még egy marék lócitrom se jutott a tenyerembe. Nem kaptam én semmit a sorstól, nemhogy biblikus talentumot, édes öregem. Mikor végre bemehettem a városházára a választás után, mert először, ugye, nem akart beengedni a portás,

ugyanis nem ismert fel. *(nevetnek mindketten)* Szóval, mikor végre helyet foglalhatam a tanácselnöktől örökölt lambériás irodában, sorra jelentkeztek nálam az osztályvezetők, és jelezték a maguk területén kialakult áldatlan állapotokat.

HUSZÁR SANYI: Nem volt mit tenni?

MATEKTANÁR: A város csődben volt, üres volt a kassza, az elhalasztott feladatok tornyosultak, sorra zártak be a gyárak, a segélykiadásaink nőttek, a bevételeink meg zuhantak. Majd pedig cinikusan azok kezdtek ránk mutogatni mindezért, akik ezt a trágyadombot összehordták az elmúlt évtizedek alatt.

HUSZÁR SANYI: Kicsinyhitű voltál már eleve, miként a tieid mindannyian. Segítettünk volna. Összeállhattunk volna, csinálhattunk volna helybeli cégeket, amelyeket helyzetbe hozva hátországot szervezhettünk volna a rendszerváltó értelmiségiekből.

MATEKTANÁR: Ábrándozz csak, hamarosan már azt se teheted. Matektanár vagyok, legalább számolni precízen tudok. A nullát bármennyivel is szorozod meg, annak az eredménye nulla lesz, édes barátom.

HUSZÁR SANYI: Ilyen áldatlan állapotok vannak a városházán?

MATEKTANÁR: Olyannyira, hogy én minden hajnalban azon szoktam csodálkozni útban a hivatalba menet, hogy egyáltalán még városszerte járnak a helyi volánjáratok. Egyszerűen el se tudom képzelni, hogy miként vagyunk képesek elindítani őket a garázsokból nap mint nap. Azt meg még kevésbé értem, hogy mitől melegek még a radiátorcsövek az intézményeinkben, mert a számlát már jó ideje késve rendezzük mindenhol, ha egyáltalán. Jó, hogy legalább a nyomott bérekre és a segélyekre futja.

HUSZÁR SANYI: De miért nem bocsátottad el a régi gárdát a hivatalodból? Ha a mieink lettek volna ott pozícióban, akkor minden bizonyonnyal más irányt vettek volna az események.

MATEKTANÁR: Ne mondd már! Tudod, hányan jártak velem szombat hajnalonként felvonatozva a pesti tüntetésekre? Fénykorunkban nem voltunk egytucatnyian. Mikor később – valamikor a romániai forradalom idején – gyűjtést rendeztünk apádékkal közösen a székelyek megsegítésére, egy Zsigulival vittem ki az adományokat harmadmagammal. Ekkora háttérünk volt nekünk

ebben a városban. Ha bárkit elküldök akkor, nem tudtam volna, kit tegyek a helyére. Azt a tucatnyi embert így is kineveztem magam köré a mieink közül. Honnan a fényből akasztottam volna le több száz patyolatfehér múltú, tisztakezű, ugyanakkor magasan képzett hivatalnokot és menedzsért egy nagyváros vezetésére alkalmas mennyiségben?

HUSZÁR SANYI: Csak meg kellett volna próbálni, de már a képzeletünket is megmérgezték ezek. Eleve el se mertük képzelni, hogy akár még sikerülhetne is.

MATEKTANÁR: A piszkos rezsim befröcskölte sárral a teljes hazai társadalmat. A hazugságai csúszós, nyúlós, tapadós kulimászként ragadtak a lakosokra minálunk épp úgy, mint országszerte mindenütt. Mára rájöttem: az a lelkes nép, amely engem fogadott a számomra győztesen végződő polgármester-választás éjszakáján, valójában nem a mi gondolatainkat vallotta már akkor se, hanem pusztán a nyertes mögött sorakozott fel, épp úgy, mint szüleik és nagyszüleik is tették valaha. Az emberek mifelénk mindig annak tapsolnak, aki győztesként eléjük áll; és mára megtalálták az ő újabb győztesüket.

HUSZÁR SANYI: Addig se kell gondolkodniuk, határozniuk, cselekedniük. Ennek kockázatát átvállalja más helyettük.

MATEKTANÁR: Mi a legjobb akaratumk ellenére becsaptuk a saját választóinkat, sőt még önmagunkat is. Pontosan úgy fogunk járni, mint a kormány, mikor nemrégiben sok tétovaság és hezitálás után váratlanul egekbe emelte a benzinárat. Akkor aztán elszabadult itt a pokol mifelénk is, de nem ám azokra támadt a fellángoló népharag, akik miatt ezt meg kellett tenni. Hanem azon jó szándékú dilettánsok ellen, akiket balsorsukra átmenetileg a paravánok előterébe tolt a történelem forgószínpadának szeszélye. *(nagyot iszik)* A közelgő választáson ezek nyilvánvalóan tönkrevernek bennünket, nem vitás. Együttal még abban a megaláztatásban is részünk lehet, hogy pontosan ugyanazok fognak lesöpörni bennünket a pályáról, akik miatt a város népe szegénységbe, munkanélküliségbe és kilátástalanságba süllyedt. Az lesz aztán a tavaszi nagytakarítás! Éljen a népuralom! *(korsóját magasra emelve nagyot iszik)*

függöny

MÁSODIK FELVONÁS

I. JELENET

A Torkolat Presszó lambériás belsejében a '94-es önkormányzati választások után pár héttel. A presszóban belül három oldalról körülülhető pult van bárszékekkel, a háttérben üveges italok sorakoznak, mellette néhány ócska körasztal található székekkel, a sarokban a falra felfűrt állványon régi színes tévé levett hanggal, korabeli sorozatok és híradók mennek éppen rajta, alatta ósdi zenegép, amely időnként korabeli hazai slágereket játszik, mellette flipper vagy nyerőgép. Éppen a helyi polgármester-választáson győztes Gráner lép be Kerényivel a kocsmába, odabent a pultnál néhány alkoholista ül, az asztalok üresek, csak a volt polgármester alszik az egyiknél részegen.

GRÁNER: (dölyfösen a presszóba lépve) Facsarij egy kanyart mindenkinek, Tomikám! Ne szomjazzon a csehó! Mindenki a vendégünk! Azt azért megjegyeztem magamnak, hogy nem voltál jelen a múltkori választási ünnepségünkön. Pedig ott volt mindenki, aki számít vagy számítani akar.

PRESSZÓS TOMI: Idebent melóztam, mint minden hétvégén. Aznapra nincs váltásom.

GRÁNER: Ne aggódj te semmi miatt! Bőven lesz még alkalmad jóvátenni nekünk.

PRESSZÓS TOMI: Foglaljanak helyet az urak, mindjárt kiviszem önöknek is az asztalhoz a szokásosat.

GRÁNER: Nekünk többé már ne a szokásosat hozza, hanem a legdrágábbikat. A város állja a ceppet. Elvégre megküzdöttünk érte. Most már minálunk a kasszakulcs. Ennyit csak megérdemlünk magunknak, nem igaz? (Kerényi felé fordul, aki bőszen helyesel)

KERÉNYI: Ne igyunk túl sokat, mert hamarosan jön hozzánk a nyugati partner.

GRÁNER: Nem véletlenül ide hívtam őt. Nyilván nem tejvíóra számít a német kolléga. Ne aggódj, jól ismerem még az NDK-s időkből, valami külkeres cégnél volt vezető státusban akkortájt, így jutott el mihozzánk a '70-es évek végén, majd itt ragadt közel egy évtizedig, innen is nősült, ráadásul egész jól megtanult magyarul. Szerette a borainkat, a balatoni strandjainkat és a csinos lányainkat, miként annyian feléjük akkortájt. Valahogy a cége privatizálása révén került át ehhez a multihoz közvetlenül a fordulat után, amit most minálunk képvisel. Úgy lát-

szik, odaát is érték a szakértelem. Ivott régen is, iszik ma is. Minden olyan ma, mint annak előtte.

KERÉNYI: A korábbi főnökséggel innentől minnek alapján fogunk elszámolni, hogy már nem ők vannak odafent?

GRÁNER: Gyurikám, ne légy hülye! Nekünk innentől már nem kell senkivel se elszámolnunk, mert most mi vagyunk azok, akik osztjuk a lapokat. Csak a rendőrfőnökkel smúzoljunk továbbra is, mert úgy hírlík, visszakérül Pestre, a belügybe hamarosan. Évfolyamtársa volt annak idején Harkovban az új belügyminiszternek, aki maga mellé veszi főtanácsadónak.

KERÉNYI: ...és a régiekkel mi lesz?

GRÁNER: Azt az életképtelen budai úri gárdát szépen nyugdíjazta a mi népünk.

KERÉNYI: Mármint Kádár népe.

GRÁNER: Te ne aggódjál őfelőlük! Elvitték ők a magukét a pénztárból kifele menet. Évek óta készültek a szereposztás megváltozására, elhiheted. Az új kormányfő jobban alakította a lecsúszott kisembert, mint legmerészebb álmaimban gondoltam volna. Le a kalappal az öreg előtt, sose hittem volna, hogy egymagunkban is képesek leszünk visszajutni a hatalomba!

KERÉNYI: Az a csavar pedig, hogy a szalonképesség miatt behozta mellénk az egykori saját ellenzékünket, egyenesen zseniálisnak bizonyult.

GRÁNER: Valóban, habár eleinte nem örültem nekik. Aztán észbe kaptam. (a homlokára csap) Így hamarosan egy asztalhoz ülhetünk a régi keleti haverok mellett az újdonsült nyugati partnerekkel is. Jobb viszonyunk lesz nekünk innentől a nyugatiakkal, mint a legvidámabb barakk évtizedeiben.

KERÉNYI: És a sajátjaink felé nem tartozunk némi elszámolással?

GRÁNER: Hát kaptunk mi akár tucatnyi szórólapot is őtőlük, mikor hátunkon vittük a kampányt? Segítettek nekünk bármit is a központból? Kétszer lejött hozzánk lakossági fórumot tartani az öreg. Rendben van. Viszont meg volt nekünk mondva, hogy minden költséget nekünk kell állnunk, mert ők aztán nem tudnak helyben invesztálni, elég nekik kigazdálkodni a nagy kiadásokat az országos szinteken.

KERÉNYI: Akkor nem lesz sértődés az önállósulás miatt?

GRÁNER: Már miért volna? Mi most nem teszünk mást, mint hogy kamatostól visszakeressük, amit investáltunk az elmúlt években, meg felhalmozzuk a következő évek kampányaira valót. Az embereket csak két dolog motiválja: a félelem és a remény. Mindenki csendben behúzza fülét-farkát, és velünk fog tartani, nem lesz itt frakciózás, ne félj.

PRESSZÓS TOMI: Tessenek parancsolni az urak! *(felszolgál)*

GRÁNER: Tomikám, legközelebb az legyen a rend, hogy elsőként nekünk szolgálj fel, a többi kuncaft ráér. Cserében meg talán meghosszabbítjuk a szerződésedet. Elvégre ez önkormányzati ingatlan, tudod...

Presszós Tomi elmegy szóltanul, megalázva, megérkezik a jól öltözött nyugati küldött sötét öltönyben.

GRÁNER: Hát, eddig se voltál szép, de mára kifejezetten ronda lettél, elvtárs. Kezdesz pocakosodni. *(felkacag)*

NYUGATI KÜLDÖTT: *(akcentussal)* Jól főz a fiatal asszony, emiatt szaladnak a kilók, de annyi baj legyen; de te se vagy épp egy matyó hímzés! *(szintén nevet)* Olyan itt megint, mint a régi szép időkben. Emlékszel?

GRÁNER: Emlékszem, de most ne nosztalgizáljunk. Jóval több van még előttünk, mint mögöttünk. Igaz-e? Kollégám és barátom, Kerényi úr szintén nálunk volt korábban a megyénél, csak lentebbi szinteken.

Üdvözlük egymást, Presszós Tomi kiszolgálja, aztán egy asztalhoz telepednek.

NYUGATI KÜLDÖTT: *(átadja névjegyeit)* Most ezt játszom. Nem rossz ez, mármint ahhoz képest, hogy minálunk kemény üldöztetésben volt része a mieinknek. Nem volt olyan szerencsénk, mint itt, tinálatok. Bennünket nem hagytak futni az új rend emberei. Olyan volt ez, mint a háború után a nácivadászat.

GRÁNER: Hagyjuk ezt most. Mi az ajánlat?

NYUGATI KÜLDÖTT: A cégünk mindenhol gőzerővel terjeszkedik a térségekben. Ez lesz az ugródeszka a további keleti és balkáni célpiacok felé. Úgy tűnik, a délszlávok hamarosan abbahagyják egymás gyilkolását, így nemsokára ott is megnyílnak az ablakok. A ti városotok jó helyen fekszik a belföldi és a regionális terjeszkedés szempontjából, így ide is tele-

pítenénk egy térségi logisztikai központot minél előbb.

GRÁNER: Vegyetek telket, van eladó elég. Hol ebben az én üzletem?

NYUGATI KÜLDÖTT: A cégnél van egy vételár-alap, aminek a terhére lehet akvizíciókat végrehajtani a térségekben. Viszont odahaza minden itteni ár egyformán alacsonynak tűnik. Így nagyon egyszerűen felül lehet árazni az adásvételt, főként, ha néhány igazgatót is bevonunk a képletbe. Ha a város eladná egy hazai köztes cégnek a fejlesztésre alkalmas telket, akkor senki se támadhatna benneteket, hogy elkótyavetyélitek nyugatiaknak a hazai vagyont. Aztán, hogy az a cég kinek adja tovább és mennyiért, már senkit se érdekel.

GRÁNER: Rendben, ez egy jó ajánlat. Meg fogjuk csinálni ezt is már a jövő hónapban.

NYUGATI KÜLDÖTT: Hát ezért szerettem én mindig is ezt az országot, mert itt minden valahogy sokkal gördülékenyebb, mint máshol a térségben, nem kell azt a sok felesleges kört lefutnunk, mint csaknem mindenütt máshol. *(koccintanak)* Aztán lesznek még ilyen megkereséseink más ügyben is, mert a megyében több helyen is bővülünk bajor bevásárlóközpontok megbízásából. Azzal az üggyel is hozzátok fordulhatunk?

GRÁNER: A térségben újabban megint mi intézünk mindent. Ha esetleg szükségetek volna a piacinál olcsóbb áron benzinre vagy nagy tételben kannás borra viszonteladói céllal, akkor nyugodtan jelezzétek, mert nálunk az itteni telephelyeken ezek mind fel vannak halmozva ipari mennyiségben.

NYUGATI KÜLDÖTT: Rendben, érdekes lehet ez is, ezen a számon napközben mindig elértek. *(a korábban átadott névjegyére mutat)* Ezt hamar lezongoráztuk; pont, mint annak előtte. Örülök, hogy itt, felétek szinte nem változott semmi. Nagyon otthonos számomra minden.

GRÁNER: Nosztalgikus lettél, öregem, mint egy kezdő nagypapa! Fiatalodnod kellene egy fiatalabb magyar feleséggel. *(nevet)* Utána nézek az ingatlanoknak, majd átküldöm Kerényi Gyurit a konkrét megoldásokkal. Ő lesz az összekötő az ügyeink vitele során. Tomikám, a számlákat írd össze hó végén, és egyben küldd be mindig a városházára a pénzügyeseknek! Ez legyen az új rend! *(kézfogás nélkül együtt távoznak)*

II. JELENET

A Torkolat Presszó előző jelenet szerinti belseje pár héttel Gránerék távozása után. A Matektanár a törzsasztalára heverve alszik.

PRESSZÓS TOMI: Mi van veled? Rég nem láttalak itt mifelénk. *(közben kiönti a pultnál a szokásosat)*

HUSZÁR SANYI: *(a pulthoz telepszik)* Lapítottam a választási fiaskót követően. Meghúztam magam, mint a réti pocok a szirti sas elől.

PRESSZÓS TOMI: Ahogy elnézlek, csak elcsípett az a sas téged is!

HUSZÁR SANYI: Ne is mondd! Odabent a hivatalban meggyanúsítottak, hogy jobboldali vagyok. Behívott a megyei államkincstár új elnökhasszonya, valami volt rendőr, akit a belügyi vonalról helyeztek át ide, és közölte velem, azonnali hatállyal le vagyok váltva. Együttal lefokozott ügyfélszolgálati ügyintézőnek. Most pontosan ugyanazt csinálom, mint '78-ban, amikor kezdtem a kincstárnál.

PRESSZÓS TOMI: És a faterod, ő se tudott segíteni?

HUSZÁR SANYI: Otthagyta a tulipános megalukvókat még jóval a választás előtt. Átlépett a drámaíró új pártjába, mert állítása szerint azt a csapatot legalább rendes magyar gyerekek csinálják. Annak rendje és módja szerint tönkre is verték őket, így most kisnyugdíjasaként vegetál odahaza, a hetedik emeleti garzonlakásában. Örül, ha megél. Itthagyták egyedül a sajátjai. Legalább lesz ideje megírni a régóta tervezett könyvét a rendszerváltás igaz történetéről.

PRESSZÓS TOMI: Engem ez a nyavalyás politika már egyáltalán nem érdekel. Azon vagyok, hogy túléljek. A Gráner-féle brancs újraosztja a városi tulajdonú üzlethelyiségeket, keményebben dolgoznak zsebre, mint valaha; ráadásul a sajátjaikat erőszakosan előtérbe tolják minden fronton. Jobb, ha meghúszom magam én is. Fenyegetéseknek is beillő komoly célozgatásokat kapok újabban fölső helyekről.

HUSZÁR SANYI: Ők most azt hajtják végre, amire mi a jólneveltségünk és az idealizmusunk okán nem voltunk képesek. Van gyakorlati érzékük, amihez kellő gátlástalanság is társul. A legütőképesebb politikai kombináció. Ezt a szerencsétlent meg mi lelte? *(az asztalánál részegen alvó Matektanár-ra mutat)*

PRESSZÓS TOMI: *(a pultot törölgetve)* Mióta kikapott a választáson, folyamatosan ré-

szeg. Eleinte még próbált talpra állni, de nem talált állást sehol. Világosan közölték vele, hogy az önkormányzat az összes helyi iskola fenntartója, így még csak ne is álmodjon arról, hogy visszaveszik gimnáziumi tanárnak. Állítólag napközis tanárnak is jelentkezett, de még oda se vették fel. Utánanyúltak ezek mindenütt. Megérttem, hogy inni kezdett, az ő sorsát aztán igazán nem szeretném megélni. Az ital legalább megkönnyíti neki elviselni az elviselhetetlent.

HUSZÁR SANYI: Mi megmondtuk, hogy így lesz, de nem hitte el nekünk az idealista lelke. Családja hogy viseli?

PRESSZÓS TOMI: Szokásosan. Válnak. Hirdetik a hétvégi telket meg a kocsit, hogy meg tudjanak osztani rajta valahogy.

MATEKTANÁR: *(ébredszik az asztalánál)* Az én következő műszakom most fog elkezdeni.

PRESSZÓS TOMI: A szokásosat, tanár úr?

MATEKTANÁR: Nem vagyok én tanár, nem vagyok én polgármester, már csak egy munkanélküli vagyok. Az ivás szerencsére még legalább olyan jól megy, mint régen. Mindenki ott teszi tönkre az életét, ahol tudja, és úgy, ahogy tudja. *(felnevet, majd visszafekszik az asztalra tovább aludni)*

HUSZÁR SANYI: Nézd, odakint ül a teraszon a volt titkárnője az új kollégáival. Be se köszön neki?

PRESSZÓS TOMI: Nem foglalkozik itt már vele senki. Ő meg aztán a legkevésbé. Talált magának a naprakész kapcsolatai révén egy új helyet valamelyik belvárosi bankfiókban, azóta még köszönni is elfelejtett.

LINDA: *(bemeleg a pulthoz fizetni; pikírt stílusban)* Két teánk volt csak. Régebben volt kiszolgálás a teraszon is. Mi ez az új mód? Lassan már rendes vendég be se teszi ide a lábát. Kezd csehósodni a hely.

PRESSZÓS TOMI: Tessék, a visszajáró. Sajnos betiltotta az önkormányzat a teraszos felszolgálatot a lakótelepeken. Így akarják átírni innen a vendégkört az általuk uralt sétálóutca felé.

LINDA: Ők legalább élelmесek. Ezt mi is rég megcsinálhattuk volna. Na, mindegy, mindezt már nem érdekel. Megvan a helyem, ahol megbecsülik a képességeimet, kihívások is érnek, sőt, még akkor is megkapom a fizetésem, ha csak elreszelgetem a körmeimet egész nap; szemben a városházával, ahol sokszor késő éjszakáig is bent

maradtunk, aztán az egésznek nem volt semmi értelme. *(vállvonogatva távozik)*

HUSZÁR SANYI: Mi lett Hanczár Janival? El van tűnve ő is ezer éve.

PRESSZÓS TOMI: Visszament a szülővárosába, kibérelt ott egy piaci pogácsasütődét a városházi végkielégítéséből. Ő volt a legelső, akit Gránerék kitétek a hivatalból. Alig volt ideje elbúcsúzni, rohannia kellett nyitni az üzletet. Gaállnak szerencséje volt, ő megúsza, alaposan lefokozva bent maradhattott valamilyen alsóbb beosztásban. Tudod, hogy van az: tervezőmérnökökre mindig szükség van a városházán. Persze, a fizetése felének búcsút inthetett így is. Hiányszakma ide vagy oda.

HUSZÁR SANYI: Mindannyiunk megkapta a maga keresztjét. Senki se részesült védelemben a mieink részéről. Mindenki megpróbálja megkötni a maga kis különbékéjét, amiből általában totális kapituláció lesz. Mi még egy tisztas fegyverletétel feltevéleink kialakulásához is megalkuvók vagyunk. Még a '49-es fegyverletétel vagy '56 leverése után is volt mód egyezkedni a ruszikkal és hazai kiszolgálóikkal. Ma is lett volna erre lehetőség, de ezek csak az erőből értenek. Az pedig most nincs, sőt nem is lesz jó ideig, mert jó előre megosztottak bennünket...

PRESSZÓS TOMI: *(kiviszi az italt a Matektanár asztalához)* Folyton csak a politizálás. Már unom az egészet. Ráadásul csak rám hozzatok a bajt Gráneréknél, folyton tele az embereikkel a terasz, akik nagyon sokat hagynak itt nálam hétről hétre. Ennek a hangoskodásnak most nagyon nem örülök.

MATEKTANÁR: *(hirtelen felébredve a félálomból)* Én vagyok a felelős mindezt. *(elhallgat, iszik)* Nekem kellett volna még időben lép-nem. Vagy be se szállnom ebbe az egészbe. Hínáros volt nekem ennek a posvadt vízű tónak az alja már a legelejétől kezdve. Csak nem törődtem vele. Úgy tettem, mintha áttetsző volna a víztükör, de soha nem néztem az aljára, így nem is tudhattam, milyen valójában. Én a rendszerváltást a nemzet kristálytisztán csobogó vadvízének láttam, de mára beláttam, ez legfeljebb egy telibe hugyozott, állott tócsa volt, semmi több. Mégpedig az öntisztulásra képtelen fajtából. Persze, mi is hozzátettük a magunkét.

ABIGÉL ASSZONY: *(váratlanul beérkezik a presz-szóba)* Üdvözet a vitéz uraknak! Csak a

kulcsokat hoztam, többet nem is zavarok, a gyerekek kint várnak a kocsiban, ők nem bírtak bejönni, valahogy nem bírják gyorral ezt az egészet. *(a Matektanár asztalára teszi a lakás kulcsosomóját, nem akar leülni, továbbbsietne, a Matektanár csendben mered maga elé)*

PRESSZÓS TOMI: A vendégem egy kávéra, fel-frissítené az út előtt. Jólesne, látom.

ABIGÉL ASSZONY: *(letelepszik a pultnál)* Négy éve minden szép volt. Most meg? Úgy tudtam, hogy ez lesz. Már a '80-as évek mozgolódásai során is féltettem magunkat, mikor nógattatok, vegyek benne részt, de nem hallgatott rám akkor se senki. Mindenki okos volt, aztán lám, mi lett a vége.

MATEKTANÁR: Te is kioktatsz? Öreg vagyok már kisdiáknak.

ABIGÉL ASSZONY: Okítalak, mert rád fér. Soha se késő – szokták mondani. Habár szerintem már régen az.

MATEKTANÁR: Akkor miért vagy itt?

ABIGÉL ASSZONY: Hogy meghallgass. *(elhallgat kissé, aztán belekezd)* Mifelénk a férfiak mindig okosak, aminek folyton a nők isszák meg a levét. Most aztán megehetjük, amit kifőztek a vitéz urak. Most pont ott tartunk, mint-ha el se kezdtük volna ezt az egészet. A sok gyűlésezés, a rengeteg éjszakába nyúló házibuli világmegváltás, a pesti tüntetések, az Erdélybe ingázás, a stencilezős lapkiadás. Az egésznek nem volt semmi értelme.

MATEKTANÁR: Legalább megpróbáltuk.

ABIGÉL ASSZONY: Meg. Mi meg. Amíg más teltet vett a Tiszánál vagy a Balatonnál, és hétvégenként azt cicomázta, vagy házat épített a családjának a városzéli zöldövezetben, addig mi ezekért a nyamvadtakért gürcöltünk naphosszat haveri alapon. Ingyen. Lelkesedésből. Tisztességből.

MATEKTANÁR: A nép csak túl akar élni, mint egykor, '56 után. Ez a dolga.

ABIGÉL ASSZONY: Pont ez a nép vágta bele a pofánkba a maga haszonleső igazságát. Sohase hittem volna, hogy a gazság ennyire igazul is képes hangozni. Már-már csen-gése van.

MATEKTANÁR: És mit csilingel a csengettyű?

ABIGÉL ASSZONY: *(kiégett, monoton tónusú hangon)* Azt, hogy nekünk aztán nem hiányzott ez az egész. Ti erőltettétek, ti vittetek bele bennünket. Mi pedig jobb híján veletek tartottunk egy darabon, ímmel-ámmal. De most már aztán elég volt!

MATEKTANÁR: Jöhet a 3,60-as kenyér, a langyos sör, a hideg virsli meg a majális!

ABIGÉL ASSZONY: *(kissé ingerülten)* Most már úgy tetszik, mintha még az is jóval több volna annál a semminél, mint amit mi tudunk adni nekik. A nép dolga az, hogy túléljen. A nép nem jó vagy rossz, hanem ilyen. Minden nép egyforma: túlélő fajta. Efelé programozza a genetikája.

MATEKTANÁR: *(maga elé meredve)* Akkor mitől más mégis sokfelé minden?

ABIGÉL ASSZONY: *(kávét lehajtva)* A vezetők emberi minősége miatt. Nekünk még kommunistából is a legalja jutott: kinevelték nálunk mindenkiből rég az összes emberi érzést, vallást, tradíciót, családot, hivatástudatot, hazaszeretetet. Nem maradt ennek a népnek már semmije, csak a panelakása. Sőt, éppen mostanság a maradék kis vagyonkájától is megfosztják az újabban szakértőknek maszkírozott orgazdáik. *(elhallgat)* Nem az állástalanságod, nem is a családi pénztelenségünk volt a bajom nekem, hanem a váratlan gyengeséged, az egészbe való belesüppedésed. A kiáltó alkalmatlanságod. Odafönt, Pesten talán magunk mögött hagyhatjuk ezt is. Mindig azt hittem, te viszel engem vissza oda egyszer, aztán lám: végül a gyermekeink juttatnak hozzá régi vágyam beteljesüléséhez. *(elsírja magát, kiszalad a preszszóból)*

III. JELENET

A Torkolat Presszó előbbieik szerint berendezett belseje pár héttel később. Törzsasztalánál a Matektanár alszik részegen, közben álmodik, az általa teljesen végigaludt haláltáncszerű jelenetben az ő delíriumos álma jelenik meg. A polgármester azon ismerősei, akik neheztelnek rá, egyenként lépnek színre gúnyosan hajlongva előtte, mint a biblikus képben a Jézust keresztre feszítésekor gúnyoló és kifosztó katonák; meghajlás után kézenfogva körbetáncolják őt.

LINDA: Üdvözlünk, polgárok mestere! *(harsányan köszönti, meghajol előtte, majd körbetáncolja őt)*

KERÉNYI: Köszönjük, hogy megváltottál mindannyiunkat az elnyomás alól! *(ugyanúgy tesz, mint Linda)*

GRÁNER: Én rendszerváltó hősöm! *(ugyanúgy tesz, mint Kerényi)*

ABIGÉL ASSZONY: Családod hálás köszönetét hoztam el számodra. *(ugyanúgy tesz, mint Gráner)*

ANGÉLA: Hálásak vagyunk jövőnk bizonyossá tételéért. *(úgy tesz, mint anyja)*

RICSIKE: Tetted a történelemkönyvek lapjaira kívánczik. *(úgy tesz, mint nővére)*

IVÁN: Örökké imáinkba foglaljuk nevét. *(úgy tesz, mint addig többiek)*

KEREKESNÉ: A halott férjem üdvözlét hozom, ő most egyéb halaszthatatlan elfoglaltsága folytán sajnos nem lehet jelen. *(meghajol, és a többiekhez csatlakozik)*

VÉRTENNÉ: Meginvitáltak engem is erre a haláltáncra. Vívódtam, eljöjtek-e. Végül a szívemre hallgattam, a világért se hagytam volna ki. *(meghajol, és az egymás kezét fogva a polgármestert mindvégig körbetáncoló többiekhez csatlakozik)*

MINDANNYIAN: *(az asztalára borulva alvó polgármestert kézen fogva körbetáncolják, és imamalomszerűen hajlongva skandálják)* Üdvözlégy, polgárok mestere, dicső történelmi tetteid magukért beszélnek, hálánkat ezennel lerójuk rendszerváltó szolgálataidért.

Ekkor az álomban is a pultnál a szokásos helyén álló Presszós Tomi az előtérbe lép, és kizavarja a hangoskodó sokaságot.

PRESSZÓS TOMI: Inni, azt menni! Inni, azt menni! Záróra.

MINDANNYIAN: *(kézen fogva, láncot alkotva, skandálva távoznak)* Záróra, záróra!

IV. JELENET

A presszónak a korábbival megegyező módon berendezett belsejében, pár héttel később. Gráner és Kerényi együtt érkezik, és az asztalhoz ül.

GRÁNER: Jó volt nyélbe ütnünk ezt a jó kis üzletet a bajorokkal. Nem kellene sokkal több német tőke ide, csak még egy-két ilyen horderejű, és egy életre el lennénk rendezve mi is az unokáinkkal együtt.

KERÉNYI: Nem lesz baj?

GRÁNER: Már hogy értve?

KERÉNYI: Hát a várossal. Nem rúgjuk össze a port nagyon az itteniekkel az ügyleteink miatt?

GRÁNER: Ezek mindent megbocsájtanak, ha stabil az állásuk, és nem akarjuk előírni nekik, hogyan is éljék odahaza a mindennapjaikat. Élni és élni hagyni, az öreg idején ezt az egyet jól megtanultam.

SÖRÖSS MINISZTER: *(ekkor toppan be a presz-szóba, mosolyogva megáll az ajtóban)* Ez itt a szürkeállomány, tessék mondani? Valaki azt írta egy országos napilapban a minap, hogy a nemzet ügyeinek intézését a választások után végre ismét átvette a szürkeállomány. Ezért bátorodom megkérdezni mindezt az uraktól. Egyre otthonosabb helyekre kell érkezni, ha errefelé invitál az élet. *(csak ő nevet)* Lassan már a lakásuk szalonjába is bebocsájtást nyerek, ha így megy tovább.

GRÁNER: *(jó kedéllyel)* Nem olyan úri környék ez itt egyelőre, hogy nekünk szalonunk legyen. Tessék helyet foglalni, miniszter úr.

SÖRÖSS MINISZTER: Tetszik, hogy maguk még megadják a tiszteletet, másutt már kikopott a szokásból, mióta nem én ülök a bársonyszékben.

KERÉNYI: Mi nem felejtkezünk meg a korrekt üzletfeleinkről.

SÖRÖSS MINISZTER: *(melankolikusán elmélkedve)* Otthonos kis csehó. Az elmúlt pár évben valahogy elszoktam ezektől a helyektől, habár nem is olyan rég még magam is ilyeneket igazgattam az egyik külpesti kerületi vendéglátó vállalat élén. Megvan a maga romantikus bája mind egyiknek. Egy piccolo világost lesz szíves, főúr. *(Presszós Tomi felé fordulva szívélyesen; majd jólesően belekortyol a hideg csapolt sörbe)* Az '56 utáni mellőzöttségem éveiben – miután kirúgtak a belügyből, ahol pályakezdő korom óta fogalmazóként dolgoztam – jobb híján magam is ott álltam a söntés mögött, mint most Ön. Stabílan vihető munkakör. *(lassan körbenéz a helyen)* Ilyen műintézményekben engedi le a fáradt gőzt esténként a nemzet színe-virága, amit mélyen meg tudok érteni, mert itt, mifelénk jócskán volt és van mit kiengedni. Persze egy jó csaposnak mindig tudnia kell, hogy mi az, aminek a négy fal között kell maradnia. Csak akkora rész adható tovább belőle a feljebbvalói felé a műszak zárultával, amennyit okvetlenül célravezetőnek tekint, egyúttal még valamelyest ildomosnak tart. A csuda vinné el, folyton ilyen világot élünk.

GRÁNER: Azért kértük, hogy fáradjon le hozzánk, mert lassan döntenünk kellene a hogyan továbbot illetően. Sok minden változott a politikában mostanság, ami érinti, ugye, a közösen vitt üzleteinket is.

SÖRÖSS MINISZTER: Emiatt kár volt idehívni engem, már a gyerekek viszik a napi ügyeket, én csak a parlamenti ülésekre járok be, egyébként nagyrészt visszavonultam. A maguk térségében megcsináltuk mi is a magunk szerencsáját önökhöz hasonlóan, annyi itt nekünk bőséggel elég is volt. Nem zavarjuk senki köreit.

GRÁNER: Milyen irányban tervezik a jövőt?

SÖRÖSS MINISZTER: A lányom praxisa a pesti ingatlanügyek legjavát intézi, rengeteg kéz alól szerezhető lakás megfordul mostanság a kezei között, a fiam viszi tovább a vendéglátós ügyeinket. Rendőrségi kapcsolataink a személyi változások okán megszakadtak. Kifehértjük a tevékenységeket. Eleinte tartottunk a leszámolástól mi is, mint oly sokan, de megnyugtattak bennünket az új vezetés felől, hogy miniszterre nem lőnek. Hálásak a korábban tanúsított pragmatizmusunkért. Meg aztán a bajor kapcsolataink szintén többször kifejtették diplomáciai csatornákon keresztül, hogy nem szeretnének keresztényüldözést látni, civilizált világban nem illendő az olyasmi.

GRÁNER: És milyen jövedelemre gondoltak mitőlünk az üzletrészüket átadásáért cserébe?

DÖRÖSS MINISZTER: Nem kell nekünk innen semmi. Meglesz innentől is a betevőnk. Nem véletlenül tettünk annyi gesztust sokak felé a közelmúlt privatizációs ügyletei során. Önöknek is csak ezt tudom ajánlani a későbbiekre szólóan atyai jelleggel. Tegyenek gesztusokat a jövő győztesei felé! Ez a legjobban fialtatható befektetés.

GRÁNER: Az itteni telephelyek sorsát is intézhetjük mi a továbbiakban?

SÖRÖSS MINISZTER: Innentől fogva önöké a felelősség terhe csakúgy, mint a haszon kulcsa. Ami emberpróbálóan kemény feladat négy éven át, majd meglátják maguk is. Miután érdeksérelmeink a múlthoz hasonlóan a jövőben se lesznek, így nem maradt más hátra, mint eredményes tevékenységet kívánjak önöknek a ciklus hátralévő időszakára. Ha bármilyen ügylet kapcsán segítségükre lehetnénk, akkor kérem, a gyerekeimet keressék. *(kalapját feltéve el-sétál éppoly csendesesen, ahogy érkezett)*

KERÉNYI: Korrekt az öreg.

GRÁNER: Meg rafinált, mint éjszaka az éles szemű hóbagoly vadászatán. Megszedték magukat külhonban bespejzolt német már-

kával, most meg gálánsan, a vállait vonogatva átadja nekünk mindazt a hatalmat, amit a választási összeomlásuk napján egy csapásra elveszített ügyis.

PRESSZÓS TOMI: Jó kedélyű, de még azzal együtt is olyan, mint a mosolygó halál. Rossz az aurája.

GRÁNER: Te inkább csapold a sörödet, ne szőlj bele a nagyok dolgába!

PRESSZÓS TOMI: *(felszolgálás közben)* Egy röpkre percre zavarhatom-e mégiscsak az urakat?

KERÉNYI: Ha fontos, akkor igen, mégiscsak a törzshelyünket viszed már évek óta, történt, ami történt. Apádra tekintettel nem esett bántódásod a győzelmünk után, mert respektáltuk az öreg gebines régebbi szolgálatait.

GRÁNER: De attól még jóban nem leszünk, ne feledd, mi nem szeretjük az árulókat. Ti tipikusan azok voltatok, akik az új rendszerben is az előnyös oldalra álltatok át azonnal, apád kiszedte magának a régi éra előnyeit, aztán sebtében nyugdíjaztatta magát, mikor égett a lába alatt a talaj, majd mindent átadott neked, te pedig átvitted az atyai üzletet a bajkeverőkhöz. Felért az egy árulással a mi szemünkben.

PRESSZÓS TOMI: Nem a magam ügyében szólok, hanem a tanár úréban.

KERÉNYI: Mi dolgozunk nekünk vele?

PRESSZÓS TOMI: A minap postázott neki a városházáról egy felszólító levelet az önök lakásügyi referense. A tanácsi lakása bérleti díjával és rezsijével felhalmozott egy komolyabb hátralékot a választások óta. Azt írják a levélben, elveszíti a lakás feletti jogait, ha nem fizeti be egy összegben az elmaradását.

GRÁNER: Mi értjük, amit mondasz, de ez nem elv, hanem pénz. Mindenki lakását eladja a város annak, aki fizetőképes. Ha valaki nem tud teljesíteni, annak fel is út, le is út. Mi nem kivételezünk senkivel. Jól is néznénk ki, ha annak fényében különböztetnénk meg a lakosságot, hogy ki milyen beosztást töltött be valaha is élete során. Nem igaz? *(helyeslően bólogat Kerényi is vele együtt)*

PRESSZÓS TOMI: Egy cseppet se foglalkoztat benneteket, mi lesz vele? Ti is kerülhettek majd ilyen helyzetbe.

GRÁNER: Mi biztosan nem, mert mi úgy fogjuk csinálni, hogy nekünk jó legyen. Ilyen slam-

pos ügyekkel meg ne gyere ide közénk, mert a végén még a te ügyeidet is napirendre vesszük.

PRESSZÓS TOMI: Miféle ügyeimet?

GRÁNER: Például azt, hogy miért ilyen alacsony ennek a presszónak a bérleti díja. Neked még a legutóbbi emelést is sikerült elmiszázolnod, így már évek óta nem emelkedett szinte semmit. Nem voltál te is valami protekciós hálózat haszonélvezője?

PRESSZÓS TOMI: De hiszen nekem már az apám is bérlő volt idebent. Mióta az eszemet tudom, mi vagyunk itt a bérlők.

GRÁNER: Na és? Az engem nem kell, hogy okvetlenül érdekeljen. Ráadásul miért nem ő folyamodik kérvénnyel felénk, miért téged bíz meg az ügye képviselőjével? Mi ő, talán valami excellenciás úr?

PRESSZÓS TOMI: Tiltja a büszkesége. Ismerjük jól, de arany szíve van, tudjátok ti is...

GRÁNER: Szóval, még rátarti is. Sztornózzuk, ha lehet.

KERÉNYI: *(kissé tompítva a konfliktus élet)* Nem úgy értjük mi azt, ahogy most nagy hirtelenjében hallatsz. Nem vagyunk mi szörös szívűek. Pusztán jó volna, ha nem fognáad olyanoknak a pártját, akik barátságából még a végén neked is csak bajod származhat.

GRÁNER: Legalábbis jó biztosan nem sül ki e témák felhánytorgatásából számodra. Értve vagyok?

PRESSZÓS TOMI: Igen.

GRÁNER: Na, ezt akkor megbeszéltük egymással. Ugorhatunk.

Presszós Tomi rémülten elkotródik a raktárba.

GRÁNER: Ezt a pimaszságot! Elénk járul az elenség ügyével.

KERÉNYI: Legalább az apjára légy tekintettel. A jelentéseiben mindig előzetesen egyeztetett velünk, soha nem ártott a köreinknek, sőt, többször azért kaphattunk útlevelet nyugati bevásárló körutakra, mert ő jól írt rólunk és a családukról. Pedig a kulák felmenőinkkel megüthettük volna a bokánkat mindketten.

GRÁNER: Emlékszem az apjára. Lókupeckedő gebines volt, megérte neki is jócskán a jelentések írogatása. Bőven kiszolgálták ezek itt az idejüket.

KERÉNYI Tudod jól, hiába volt valaki szintiszta kádercsaládból való, elég volt egy oldalági osztályellenség a családjában, amit könnyűszerrel felhánytorgathattak, ha valaki

akár csak tudta nélkül is keresztelte a központ vonalait.

GRÁNER: *(ingerülten)* Ezért nem csináltam még ki ezt a jómadarat, ez az ő egyetlen szerencséje, annyi szent. A jövőben az energiáinkat inkább összpontosítsuk az üzletre. Van itt még jó néhány megszerezhető városi épület meg telek. Az ehhez hasonló untermannokat majd az elvárásaink szerint lerendezi a hivatalunk. Elvégre arra tartjuk őket ilyen szép számban, hogy intézkedjenek és igazodjanak.

Mindketten isznak valami tömény italt, erősen torzul tőle az arcuk, de jólesik nekik.

V. JELENET

Az első felvonásbeli vasúti olajszállítmányok helyszíneként szolgáló elhagyott iparvágány és fatelep a városszéli erdőtisztás közepén, üres olajhordók a háttérben, az erdőtisztáson egy horgászsátor van felverve; kora tavaszi idő van.

MATEKTANÁR: *(erősen ittas állapotban a sátor előtt botorkálva, töményes üveggel a kezében)* Nem is olyan rossz ez a lakrész, egész otthonos, másnak még ennyi se jut mostanság. Ez is több a semminél. *(végigméri az általa felhúzott sátrat, majd iszik egy újabb kortyot)* Egy emberöltőn át tanár voltam, majd polgármesternek álltam, most meg vénségemre sátorverő lettem. Sokan átképezték magukat kényszerűségből az elmúlt években, most én is így teszek. *(felnevet, iszik)* Valamire jutni kell, mondta mindig szegény anyósom. Hát, most erre jutottam. *(botorkál az olajskannák között, botladozik az iparvágányi sínekben)* Jobb ez, mint a tanácsi lakás, tágasabb. Kár, hogy a gyerekek nem voltak rá kíváncsiak. Pedig tetszhetett volna nekik, akár még az asszonynak is, mindig szerették a természetet. Annak lágy ölet. *(felkacag)* Hát, ez az öl bizonyosan elég lágy. Ennél lágyabb már csak egy koporsó bársonya lehet. Annyira puha már csak a miniszteri bársonyszék lehet. Habár abban még sohase ültem. *(üveges tekintettel mered maga elé, mintha zavart elmével tanakodna valamin)*

RÁHEL: Végre megtaláltam, polgármester úr. Hát mégiscsak igaz, hogy itt kint lakik egy-maga.

MATEKTANÁR: Látom, gyorsan terjednek a pletykák.

RÁHEL: Összefutottam a városban pár egykori törzsvendéggel, ők mondták, hogy kutya-sétáltatás közben páran látták önt sátor-

építés közben. Nem akartam elhinni. Rög-tön kijöttem. Gondoltam, elbúcsúzom még az indulás előtt.

MATEKTANÁR: Elhagyja a várost?

RÁHEL: Sajnos elvesztettem az állásom, mikor az önkormányzat bezáratta a presszót. Visszaköltözöm a családomhoz.

MATEKTANÁR: *(leül a sátor elé)* Hallottam, hogy már a presszónak is vége. Néha kegyesebb ajándék a sorstól a totális vereség, könnyebben elviselhető, mint a megalkuvás. Bekkelni bárki képes, a vereség tűréséhez viszont jellem is dukál. Igyon velem egy búcsúitalt, a legrosszabb idekint nem a szegénység, hanem a magány.

RÁHEL: *(átvéve az italos üveget, letelepszik Matektanár mellé a fűbe)* Rossz így látnom önt.

MATEKTANÁR: Talán valahol mégiscsak igaza lehetett az asszonynak, mikor folyton azzal nyaggatott, hogy legalább azt a fránya tanácsi lakást vegyük végre-valahára a nevünkre. De hát hogyan nézhettem volna az emberek szemébe akkortájt? Azt hitték volna, azért akartam városvezető lenni, hogy megszedjem magam. Ha korábban se volt öröklakásom, majd pont akkor fogom megvenni a kéglit, mikor pozícióba emelt a nép. Mások is évtizedekig gürcöltek egy rohadat kiutalásért. Majd pont velem kellett volna kivételeznie a városházának. Jól néztünk volna ki!

RÁHEL: Még ha ráállt is volna a dologra, bizonyosan nem értette volna meg a lakosság.

MATEKTANÁR: Persze. Zavarta volna az emésztésüket. Eleinte azokat a zsíros kádári falatokat nem bírták megemészteni egy szuszra, majd azok elmúlta feküdte meg a bendőjüket nagy hirtelenjében. Az utóbbi időben az ő életükben mintha semmi sem úgy lett volna, ahogyan mondták nekik. *(iszik)* Ennek az egésznek így nincs semmi értelme. Előbb nógatnak bennünket rendszert váltani, még biztatnak is minket tömegével, majd egyszer csak kihátrálnak mögülünk, mint a szeszélyes szűzlány, és beállnak azok közé, akik teljes mellszélességgel és mosolypofával szolgálták végig az előző évtizedeket. Kocka Ladáért meg az átlagosnál tíz négyzetméterrel nagyobb panel-lakásért. A fene se érti ezt! Most majd talán jobb lesz bárkinek is? Velük talán könnyebben fog újranyílni a felesleghalmokat termelő gyár és a mihasznákat foglalkoztató városszéli melléküzemág? *(hosszan iszik)*

RÁHEL: *(felsóhajtva)* Meg persze a többiek is jól eltűntek...

MATEKTANÁR: Meghúzták magukat, féltik a családjukat. A barátságunktól. A bizalmunktól. Tőlem. Nekik legalább még van mit féltetniük. *(elővesz egy korábban általa szerkesztett ellenzéki szamizdatot, amit gyűjtősnak használ a tűzrakáshoz)* Nem vettem idejében a lapot, hogy immár senkinek se számít a lapom. Legalább a remittenda használható valamire. A folyóirat elhozza ismét a tudás melegét. Még hogy nincs a bölcséleti tudományoknak gyakorlati hasznuk! *(nevetnek, de nem jólesően)*

RÁHEL: Látom, legalább alkohollal szépen ellátta Presszós Tomi a feleslegessé vált árukészlete terhére.

MATEKTANÁR: Ő legalább egész rendes volt, hiszen őt éppúgy kitették a korábbi bérleményéből, mint engem az önkormányzati bérletünkéből. Mióta kijelentkeztek a gyerekek meg az asszony, egyedül már nem voltam jogosult ekkora lakásra, hiszen annak idején velük együtt kaptam. Habár némiképp különös, hogy csak én kaptam ilyen tárgyú levelet az egész városban.

RÁHEL: Gondolom, nemcsak önök váltak el egymástól a hatvanezer helyi lakos közül.

MATEKTANÁR: *(lemondóan)* Mindegy, már nincs jelentősége...

RÁHEL: ...és a család?

MATEKTANÁR: Ők legalább megvannak odafönt Pesten, tanítanak, tanulnak, megélnék... Apám idővel néha képessé vált történeteket mesélni arról, milyen volt átélni '63-tól az amnesztia utáni szabadulást. Azt hittem mindig, hogy a börtön után idekint élete legboldogabb éveit követték el, de valójában bármikor őszinte szívvel visszabújt volna a börtöncellájába, mert olyan rémes volt idekint az őt körülvevő világ közönye. A szabadulása napján beült egy presszó teraszára, és döbbenettel tekintett végig az utcán boldogan andalgó párokon, a vásárlókkal tömött üzleteken, a presszóban boldogan italozó sokaságon. Színültig voltak néppel a mozik, a színházak, a futballstadionok. Ő pedig egyszerre megértette, hogy az '56 után bent töltött közel hétvényi időszak egy öncsalás volt. Mert idekint nem szurkolt érte senki, nem várta őt barátok sokasága a börtönkapu előtt. Munkahely is csak egy segédüzemi satupadnál jutott

neki. Még csak nem is üldözte vagy figyelte senki. Ráadásul a bent megismert társaival se jártak össze soha. Felejtteni akartak, mert mindenki azt várta el tőlük, hogy felejtessenek. Nem beszélhettek senkinek a kínjukról. Italba fojtották a maguk baját.

RÁHEL: Mások is azt tették, ők miért ne tették volna?

MATEKTANÁR: Érdektelenek voltak éppúgy, mint azon eszmék, amelyekben korábban őszintén hittek a ruszkik ellen az utcákon harcoló suhancok. Azt akkor még nem tudhatták, hogy a nép mindig annak tapsol, aki a dísztribün magasáról feléje kacsint. *(iszik)* Mikor mi álltunk ott, nekünk tapsolt, most meg már megint azokat ünnepli, akiket mi váltottunk ideig-óráig a hatalom folyton-folyvást forgó óriáskerekének csúcsain.

RÁHEL: Valahogy az a fránya kerék soha nem akkor áll meg, amikor fent a legszebb kilátásban gyönyörködhetne az ember, hanem valamiért mindig legalul fékez le az az átkozott.

MATEKTANÁR: Ezeknek mégiscsak fontosabb volt a hétvégi telek, a háztáji kiskert, a sorházi lakás, a rozoga kocsi megvétele, a gmk-s mellékállás biztosítása vagy a panelgarzon kiutalása, mint az igazság kimondása. Apámék korosztálya, ha mást nem is tehetett, de legalább megőrizte azt, amit mi később büszkén kimondhattunk ország-világ előtt. Csak úgy tűnik, addigra az már nem érdekelte mifelénk a kutyát se.

RÁHEL: *(karjaival körülmutatva a sátor előtt)* Miért van itt ez a sok limlom?

MATEKTANÁR: Pusztá szerencséből. Presszós Tomi azzal is támogatni szeretett volna, hogy nekem adta a tisztítószereit.

RÁHEL: ...és mit kezd majd velük idekint?

MATEKTANÁR: *(kezébe véve egy üveg hipót)* Magam se tudom. Nyugodtan adjam el – mondta –, az is biztosít nekem egy kis melélékest.

RÁHEL: A személyes tárgyaival mi lett?

MATEKTANÁR: Mikor mindenem bedobozolták a végrehajtók, csak néhány dolgot hoztam ide magammal. A többi felküldtem Pestre, a gyerekek címére. Minek halmozzam tovább azt a sok vackot? Viszont a sátrunk az hasznosnak bizonyult. Korábban azzal jártunk a gyerekekkel pecázni a Tiszára. Volt ott néhány kedvenc holtágunk.

RÁHEL: Lassan indulnom kell a vonathoz. A szüleim várnak vidéken. Nem szívesen hagyom itt egymagában, de segíteni csak jó szóval tudtam, más egyebem nekem sincs. A jövő héten ismét erre járok, mert akkor költöztet haza az albérletből a rokonság. Akkor ismét elnézek errefelé, és hozok meleg ételt meg takarókat otthonról télire. Anyám főztjét szeretni fogja, tápláló falusi házi koszt. *(ölelkezve elbúcsúznak)*

MATEKTANÁR: Hamarosan itt is lesz legalább egy holt ág. *(nevet, és leteszi a hipót a földre)* Úgy látszik, vannak még meleg szívű emberek. Kár értük, mert a világ már nem ilyen. *(kezébe vesz egy másik flakon hipót, egy ipari kiszerelésű, halálfejes műanyag flakont, majd feltartja azt)* Én csak egy matektanár vagyok. Nincs bennem akkora tartás, mint a sváb rokonságban volt a háború után. Őket kitelepítették azok szülei, akik engem kilakoltattak. Ami akkor vagyonekobszáznak minősült, az ma spontán piaci folyamat. A lényeg mindkét esetben azonos: a kollektív bűnösség meghirdetése és a nyíltszíni kivégzéssel felérő az erőfitogtatás. *(iszik az alkoholos üvegből)* Azért nem lehetett itt váltás, mert ezek jó előre mindenkit korrumpáltak. Évtizedeken át a padló alá nyomták a havibérek, de hagyták, hogy aki meg akar élni, az csipegethessen a közből a maga módján. Így mindenki egyként vétkesnek érezheti magát manapság, és e mesterséges büntudatkeltés révén az igazi nagy tolvajok örök menlevelet szereztek maguknak az új rendszerben is. Búcsúcédulára tettek szert, de még csak fizetniük se kellett érte. Megkapták azt térítésmentesen ettől a folyton letargikus néptől. Innentől már csak egy lépés, hogy senki se merje fessegetni a gigantikus vagyonok néhány év alatti keletkezésének mikéntjét, nehogy a végén még a kisember félparcellányi hétvégi telke is sorra kerüljön előbb-utóbb. Ahova a melléküzemágból hordta ki a hullámpalát meg a bontott téglát délutánonként a sarki bisztróban megvendégelt kollégákkal. A rendszerváltáshoz becsület kellett volna, meg tartás. De a hétvégi fusizás, a háztáji mutyizás meg az üzemi susmus eleve megágyazott ennek az egésznek. Különös, hogy mennyien felejtettek el mostanság köszönni az utcán. Valahol érthető, hiszen már azon egyszerű ok miatt is veszélyben foroghat egyesek állása a hivata-

lokban, ha velem mutatkoznak a belvárosban. Vagy csak a régi haverok élnek ebben a tévhitben? Elvégre a leghatékonyabb cenzúra ebben az országban mindig is az öncenzúra volt. *(elhallgat)* Azok, akik velem együtt plakátoztak, lapot nyomtattak, előadást tartottak az elhazudott történelemről a szabadegyetemek valamelyikén, mindannyian úgy tűntek el mára, mintha elnyelte volna őket a föld. Sokakat valóban elnyelt: a temető földje; mármint a becsületesebbjét. Belefűltek az alkoholba. *(könnybe lábadó szemmel)* A mi hátunkon magasra jutó simaszőrűek valahogy mindig olyan figurákból kerültek ki, akiket nem láttunk soha a monorierdei vagy lakiteleki találkozáson, mert azoknak a lelkes részvételeknek még súlyos következménye is lehetett volna. A pártalapításkor még fel se tűnt, hogy a gumibotozó, megfigyeléses, vegzálás, állásvesztéses időnkben magunk körül egyik simaszőrű se volt jelen. Eleinte azt hittem, egyenlők leszünk mindannyian. A végén meg a taggyűlések alkalmával majdhogynem magázódnunk kellett velük. Belőlük lettek az új korszak egyetemi professzorai, külszolgálatba kiküldött és máig ott hagyott vezető diplomatái. Viszont ezek a simaszőrűek jó előre felosztották ám az országos pozíciókat egymás között, náluk nem volt véletlen dolga, hova léptek be, mert küldték őket a feletteseik, azok, akiknek évtizedeken át jelentettek. Korábban bekötött házi telefonvonalért, hamarabb átvethető hűtőládáért, térítésmentes féldisznóért. Ezek még ahhoz is tehetségtelenek voltak, hogy ha már eladták magukat, akkor legalább megkérjék az árát. A mi táborunkban is azokból lettek a vezetők, akik családirag meg hozták már jóval korábban a maguk kis alkuit. A pragmatisták. Akik megtarthatták az ötszobás pesti belvárosi lakásukat az idő tájt, mikor sokakat kitelepítettek a hortobágyi pusztába, akiknek járt az intézeti állás akkoriban, mikor mások legfeljebb segédmunkában trógerolhattak valahol vidéken, akik már azon korszakban is havonként utazhattak Nyugatra konferenciázni, mikor más örült, ha a Balatonra eljutott pár napra a családjával. Megette a fene ezt az egészet. Mikor nyaranta a nagyfater vályogházában odalent, falun éjszánkánként a padláson síri csendben hallgattuk a régi világevő rádiókon a Szabad

Európát, én tényleg meg voltam győződve arról, hogy velünk egy időben mindenki más is ezt teszi, csak másnap hallgatnak róla. Ma már látom, hogy a nép java nem azt hallgatta. A csendes többség ezalatt nem foglalkozott semmivel, legfeljebb a csendes gyarapodással. A puha diktatúra bizonyosan a legkeményebb, mert összemosza a feketét a fehérrel, melyek közösen keverik ki egymásból a mindent ellepő szürkét. A nép úgy belakta magának azt a rendszert, mint a számára kiutalt szűkös szuterén garzonlakást. Én csak egy matektanár vagyok, aki azt hitte, a lakóhelyén kisebb történelmet csinálhat a maga módján. Holott az nem volt megengedve sem neki, sem másoknak, mert megtiltották odafönt azok, akik ezt az egész kotyvalékot jó előre kifőzték nekünk. Én csak élni akartam a családdal és a haverjaimmal egy megszőkottul nyugodt, csendes életet abban a városban, ahova elsodorta családomat a történelem vihara. Nekünk legfeljebb az volt megengedve, hogy kipárnázzuk a hivatali székeket azoknak a középszerű figuráknak, akik évtizedeken át irányították a szakadék felé ezt az országot, most megint ők ülnek mindenütt. Ők az elit. *(iszik a méregből)* Szabadság, egyenlőség, testvériség! Van közöttünk, aki a nagypapájának még az '50-es években kiutalt budai villájából kezdi építeni a kapitalizmust, van, aki a városszéli beton óljából valahol vidéken. Senkit nem foglalkoztat odafönt Pestországban a reformerek körében, hogy idelent mi lesz az emberekkel. Már magukat az embereket se foglalkoztatja túlságosan mindez, csendben tűrik, hogy manapság mindenki annyit ér, amije van. Mindenki magának él, ami a legkényelmesebb állapot mindenkor a hatalom számára. Korábban a rendőr gumibotja aprózta szét a nemzetet, ma a pénz-hatalom morzsolja darabjaira azt. Az ítélet ez: életfogytiglani lemorzsolódás. Egyébként meg spontán piaci folyamatok zajlanak. Hát, itt is végbemegy hamarosan egy folyamat, még ha nem is teljesen spontán. Az ipari hipó hasznos jószág. *(felmutatja, olvasgatja a hátoldali címkén a hatóanyagokat, a veszélyeket)* Biztonsági záras, gyermekek elől gondosan elzárandó, nagy mennyiségben a gyomorba kerülve halált okoz. Ez megteszi. *(fenéig kiissza a mérget, majd elfekszik a sátra előtt)*

VI. JELENET

A Matektanár sátra körüli erdőszéli elhagyatott fatelep, amerre az öngyilkosság másnapján vadászat közben téved az új polgármester vadásztársasága.

GRÁNER: Hát miféle bungaló ez itt? Ki engedte meg ezeknek a senkiknek, hogy ide is összehordjanak egy újabb ponyvakalyibát? Nem győzöm egész álló nap ezeket lebontatni a város határában a polgárőrséggel.

KERÉNYI: Egyesek azt hiszik, hogy bárhová felépíthetnek bármit, csak azért, mert elvesztették az állásukat.

GRÁNER: Én is elvesztettem a fordulat után, mikor bezárt a megyei tanács beruházási vállalata, mégse költöztem be a főtérre a családommal. Persze itatra futja mind-egyiknek, nézzétek, hogy kiterült ez is!

KERÉNYI: Ha már ismét megalapítottuk ezt a vadásztársaságot, akkor legalább vadászhathatnánk is szabad időnkben ahelyett, hogy ezeket a szerencsétleneket vegzáljuk. Annak idején, mikor együtt vadásztak a megyei és a pesti elvtársak, sokat jártam velük én is, és az idő tájt nem lehetett ilyeneket látni a határban.

GRÁNER: Ne légy ilyen érzelgős, mondtam már neked, más se sajnálna téged, ha ide jutnál valaha.

KATASZTRÓFA TÓNI: Nekem olyan ismerős ez a nyomorult. *(közelebb megy, odahajol, és megfordítja a tetemet)* Főnök, ez a tanár úr. Istenem, hát hogyan juthatott idáig! Mentőt hívhatnánk, hátha segít még rajta.

GRÁNER: *(szenvtelenül)* Nézz már rá, hullame-rev. Kit akarsz ehhez hívni? Ennyi erővel a nagyanyádat is megpróbálhatnád felkelteni a sírjából, még annak is több értelme volna.

KERÉNYI: De hát így mégse hagyhatjuk, a végén még ezért is mi leszünk a felelősek, mint mindenért mostanság.

GRÁNER: Nyugalom, nálam van a mobilom. Hívlak neki egy hullaszállítót, aztán ennyi volt a mi dolgunk itt. *(telefonon intézkedik)* Szervasz, itt a polgármester beszél. Küldjete a városszéli erdei fatelephez egy halottszállítót, mert ráleltünk itt egy megfagyott csövesre. Siessetek, mert nem várhatunk rá-tok örökké, ma délután még fontos vadász-programunk van!

KATASZTRÓFA TÓNI: Nem kellene hivatalos ünnepélyes ceremóniáról gondoskodnunk? Mégiscsak a város halottja.

GRÁNER: Te inkább örülj, hogy bevettünk magunkhoz a vadásztársaságba félig-meddig ismeretlenül. Messze vagy te még attól, hogy okoskodni kezdhes nekünk. Még a vezetői státusod megtartását is elintéztük neked a megyei tűzoltóságnál.

KATASZTRÓFA TÓNI: Hálás is vagyok érte, főnök.

GRÁNER: A régi párttag szüleidnek köszönheted ezt a kegyes elbánást, mert a fordulat után nem voltál valami hű mihozzánk. Úgyhogy ne okoskodj nekünk. A Kerényi Gyuritól harmincévnyi barátság után eltűröm a sok hülyeséget, de te még nagyon messze állsz ettől. Persze erről neked lehet más a véleményed, de nekünk nem muszáj együtt dolgoznunk.

KATASZTRÓFA TÓNI: Rendben főnök, de akkor mi legyen?

GRÁNER: Megvárjuk, míg kiérkeznek ide a hullaszállítók. A városi lapban meg felad a hivatal egy nekrológot, amiből nem kell megtudnia senkinek, hogy mi találtunk rá erre a nyomorultra. Nem kell ezt túlragozni. Még az est leszállta előtt lőhetünk magunknak pár rókát kis szerencsével, és elfelejtjük szépen ezt az egészet. Amúgy se a mi dolgunk.

KERÉNYI: Kicsit talán mi is tehetünk minderről. Mégiscsak mi tettük ki az otthonából, ezután jutott idáig.

GRÁNER: Ezt aztán nem keni ránk senki. Nem az övé volt a kégli, hanem az önkormányzaté, korábban meg a tanácsé. Ha olyan olvasott és művelt volt, miként hírtett róla, akkor aztán igazán kikalkulálhatta volna magának a tanár úr, hogy megérne megvásárolnia a lakását az értéke törtrészéért. Más is így tett akkortájt, még kedvező hitel is járt hozzá sokaknak. Arról tán mi tehetünk, hogy nem volt élelmes, meg hogy nem gondoskodott jó előre a családjáról?

KERÉNYI: Az ő helyében ezt tette volna bárki az övéi közül. Ilyenek ezek a tojásfejűek. Mindenféle gyűléseken késő éjszakáig képesek okoskodni jelentéktelen apróságokról, de ha a saját otthonukról van szó, akkor azt már nem képesek megvédeni, sem pedig a családjukat.

GRÁNER: Most nézd meg ezt a szerencsétlent, temetőt csinál itt nekünk a mi olajraktározó telepünkben. Pont jelenleg van folyamatban az adásvétele. A végén még belezavar nekem abba az ügyletbe is.

KERÉNYI: Egyszerűen vannak olyan emberek, akik bármit is csinálnak, az valahogy mindig rosszul sül el.

GRÁNER: Az ilyen még szép csendben se tud kinyiffanni, mint bárki más. Ennek a fajtának a mártírium kell, mert ez a típus mások lelkiismeretének a vámpírja. A bölcs, aki erkölcsi piedesztálja hegymagasáról hinti az ígét mindenki felé, de még arra is képtelen, hogy önmagáról gondoskodjék, nemhogy az övéiről.

KERÉNYI: Mire jutott a várossal, mire jutott a családjával, mire jutott önmagával?

KATASZTRÓFA TÓNI: Ennyire jutott; és még hol-tában is kísértetni fog mindnyájunkat. Előresietek a többiekhez, hogy ne várjanak ránk, kezdjék el nélkülünk a vadászatot.

KERÉNYI: Rendben, persze, menj csak, Tóni! Legfeljebb félóra, és csatlakozunk mi is, üzenjük nekik.

Katasztrófa Tóni örömmel és kissé szégyenkezve odébbáll.

GRÁNER: Ne legyetek már ti is babonások nekem! Nem lesz itt semmi gond. Legalább egy ellenséggel kevesebb maradt. Tudod, hogy még mindig sokan tekintettek rá egyfajta referenciapontként a városban. Bármilyen üzletet bonyolítottunk, órá mutogatott a fél város, hogy ő bezzeg nem harácsolt magánvagyonot. Ő bezzeg nem tömte a zsebét. A bukása után egyfajta élő mementóként grasszált a város utcáin.

KERÉNYI: Ne légy tisztetlen! Mégiscsak ő volt mifelénk sokak szemében a rendszerváltó, az ellenálló. A helyi értelmiség tisztelte, az ő szemében még akkor is a becsületesség szobra volt, mikor már csak árnyéka volt egykori önmagának, vagy már az se.

GRÁNER: Alkalmatlan volt mindenre, nem tudott szervezni, irányítani, kombinálni. A politikához az kell. Mióta mi, szakemberek visszavettük magunknak a városunkat, amit évtizedeken át a mieink fejlesztettek, mennyivel többre jutottunk. Hoztunk egy komoly német nagybefektetőt, épül az ipari park egy csomó multikonszernnel, fejlesztjük a kereskedelmi központot külföldi szupermarketek bevonásával. Ahhoz pedig, hogy közben még nekünk is csurran-cseppen mindebből egy kevés, kinek mi köze van? Hazavihetnénk az egészet is, mert mi hoztuk össze mindegyik ügyletet. Mi csak a magunk projektjeiből fölözünk. Ha nem működtek volna itt ezek az ehhez

hasonló a bajkeverők, akkor nem is kellett volna távoznunk még arra a kevés időre se a tanácsházáról.

KERÉNYI: Városháza.

GRÁNER: Mindegy.

KERÉNYI: Nem kéne letakarnunk valamivel?

GRÁNER: Én ugyan hozzá nem nyúlok egy ilyenhez, ki tudja, mit kap el tőle az ember.

Gráner előveszi a pálinkás vadászbutykosát, és a hullaszállítókra várva iszogatni kezdenek a tetem felett.

GRÁNER: Végre-valahára megérkezhetnének a hullaszállítók. Tüntessék végre el, aztán mehet mindenki a maga dolgára. Nehogy elkezdjünk itt pityeregni vagy tisztelgő főhajtatást tenni. Különös, hogy az ember életében vannak kultikus helyek, melyek folyton-folyvást elkísérik az útja során. Nekem ilyen ez az egykori telephely. Én itt csináltam meg az első igazán komoly üzletem. Oltári nagyot szakítottam ezen a félhektárnyi gazos területen. Szép emlékek fűztek ezekhez a tartályokhoz. Itt bonyolítottam le egy halom találkozót, egyik sikeresebb volt, mint a másik. *(körbefordul)*

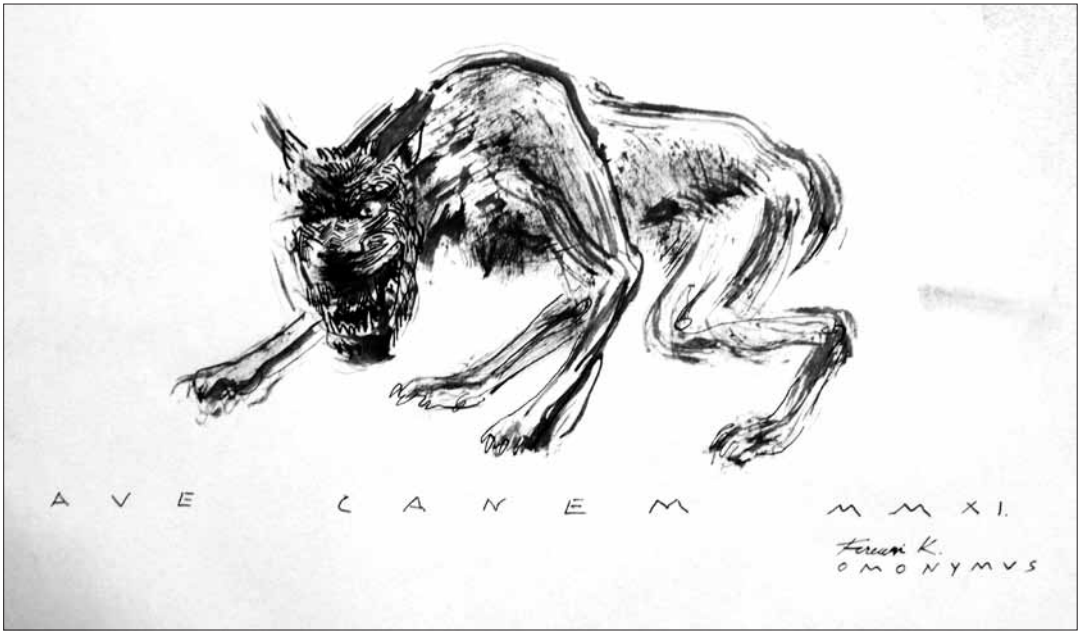
KERÉNYI: Mégiscsak meghalt itt egy ember.

GRÁNER: Az meg, de nem kár érte. Az ilyen állandóan szenvedő, moralizáló bajkeverők soha nem értették az idők szavát. A sötét középkorban az ilyenekből lettek a világ

elől kolostorba bújó szerzetesek. A nagy francia forradalom során pedig a guillotine alá küldött okoskodó mártír filozófusok, később meg örökké a pártunk körül serteptélő marxista okostojások. Emlékszem, már a KISZ-ben is utáltam ezt a típust. Mi csak koncertekre jártunk, meg csajokat felszedni. Ezek meg számon kérték a korabeli vezetésen Marx összes agyament tézisé az igazságosságról. Hiába épült évente vagy kétszázezer bérlakás meg több száz kilométernyi főútvonal, ezek mégis mindig számon kérték rajtunk a hiányosságokat. Baja volt ennek mindennel, még saját magával is. Ő se tudta igazán, hogy mi nem tetszett neki az előző rendszerben, csak lázadni akart, mert addig se kellett szembe-sülnie saját élnélhetlenségével. De az ilyenek még az új rendszer gyorsan táguló kerete se volt elegendő, hogy kezdjen magával valamit; az ilyen még azzal se tudott mit kezdeni. Pedig akadt itt annyi lehetőség az elmúlt időkben! Csak tudni kellett élni velük...

A helyeslőn bólogató barátja vállára teszi a kezét, meglapogatja, és közben elindulnak a többi vadásztársuk után, a távolból közelgő mentőautó szirénája hallatszik.

függöny

FERENCZI KÁROLY, Ave canem, 2011

SZIGETHY GÁBOR

Egy korty magyar bor II.

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

(Borpatika) Özönvíz előtti történet: 2017. november 11-én – Szent Márton-nap, újbor, ünneplő baráti társaság – az Andante Borpatikában vacsoráztam. Kóstolgattam a kocsmá bejárata fölötti, megfajtásra váró feliratot: *Andante*.

Lehetett volna e hangulatos, sok izgalmas borral vendégmarasztaló, Duna-parti kocsmának a neve (muzsikus, énekes művész barátom, Ákos a tulajdonosa), mondjuk, *Presto*. Aki nem tudja, mit jelent az olasz szó, hiheti azt, hogy érti: *presszó*. Az olaszok latinoktól örökölt dallamos nyelvén *presto* azt jelenti: gyorsan, nagyon gyorsan. Aki szereti a jó bort, tudja: csak ostoba ember iszik gyorsan. Igényes, otthon-hangulatú kocsmát hozzáértő álmában sem nevez el *gyorsivónak*.

Largo – nevezhetnék így is e barátságos borozót; tekinthetnénk nevét felszólításnak: igyunk szélesen, lassan, elmélyülten, gondolatainkba merülve, bölcselkedve kortyolgatván a bort.

Szívem szerint *Allegro*nak becézném e szép kilátású – tágas ablakain bekandikálnak a Lánchíd régi kort idéző öntöttvas kandeláberei –, vízparti evő-ivó csarnokot, mert nincs önfeledtebb boldogság, mint barátok társaságában Krúdy-mámorú falatokat és ünnepillatú kortyokat eltüntetni magunkban, lendületesen, vidáman.

Muzsikus barátomnak eszébe juthatott volna egy másik olasz szó is: *Rubato* – de ez nagyon rossz céger; kulturált ember nem iszik csapongva, összevissza, pálinkával keverve sört, rummal pezsgőt, vörösborral colát.

Talán *Recitativo*? Egy jó borbárban ennek semmi értelme. Énekbeszéd? Vagy iszunk, vagy énekelünk, bort kortyolgatva senki nem tud nótára fakadni.

Lehetett volna neve e hangulatos helyiségnek *Parlando*: mintha beszélénk... csakhoggy itt és most iszunk. És ha jó bort ihatunk, miért járna feleslegesen a szánk?

Allegretto? Nem kell az ördögöt a falra festeni; ha túlságosan *gyorsacskán* nézünk a pohár (kancsó, palack, hordó) fenekére, könnyen előfordulhat, hogy rövid időre felgyorsulunk, szószátyárok leszünk, be nem áll nagy vidámságunkban a szánk, de aztán, ha valaki nem vigyáz ránk, állva elalszunk.

Akkor már inkább lehetett volna e kocsmá neve *Cantabile*, hisz aki itt eltölt egy hosszú estét, elfogyaszt egy-két palack villányi, szekszárdi, egri,

ménesi... bort, könnyen elképzelhető, hogy dalolni kezd, és énekelve, hangosan verseket szavalva, csak icipicit imbolyogva távozik hajnaltájban. A város útvesztőjében segítség nélkül hazatalál, és dudorászva zuhan puha ágyikójába.

Vagy lehetne ez a gyakran muzsikától hangos ivószoba: *Duett. Ökör iszik magában* – állítja a magyar közmondás, és egy jobbfejta étterembe, kocsmába, borbárba az ember szeret valakivel kézen fogva belépni, szépen terített, gyertyával világított asztalhoz telepedni, egymás szemébe nézve tölteni márkás palackból, mives pohárba, ünnepi bort. Mindig jobb kettesben inni, mint egyedül.

Azt megértem, miért nem lett e füstmentes borbár (régi magyar szóval: korcsma) neve *Divertimento*. Ide nem röpke néhány percre szórakozni, hanem ráérősen, belefeledkezve inni, enni, a gyomor örömeit élvezni jártak az emberek.

Andante – ez a jó név: mértékkel, átgondoltan, egyenletesen inni, enni ünnep az Andante borpatikában. Ilyen kocsmáról álmodott Szindbád Márai Sándornak a halott Krúdy Gyulát földi életébe visszaálmódó regényében: *Szindbád hazamegy*. „Az igazi kocsmá... Kegyhely volt az, a férfiúi élet egyik zarándokhelye, a merengés, múltba nézés, jövőt szemlélő ábrándozás komoly és ünnepélyes gyűlhelye. Szindbád oly gondterhes emlékezőssel tartotta számon a helyeket, ahol még igazi bort mérnek, mint a búcsúsok a híresebb búcsúk és vásárok színhelyeit. Mert a bor nemcsak mámort adott a magyarnak, hanem feledkezést is. Ezért kedvelte a bort Szindbád nyugodtan és rendszerezen, ahogy magyar férfihoz illett.”

Szent Márton-napi, Szindbád-történetekkel ékített pompavacsora 2017. november 11-én az Andante Borpatikában. Meleg előétel: libamáj mousse; hideg előétel: libakocsonya gazdagon, friss, citromos zöldségszalagokkal. Aztán libaleves (az étlapon: *consommé*), ezt követően hagyományos magyar ludaskása, és befejezésül libacomb rozmaringágyon sült málnás pároltkáposztával, kemenében sült gyökérszöszöcske tócsnival.

Mértékkel, átgondoltan, beosztással falatoztunk, megfontoltan kortyolgatva az ételekhez kínált egyre sűrűbb, tartalmasabb vörösborokat. Ákos barátom a társaságot Krúdy-írások felolvasásával bővítelte el, meséket meséltem Szindbád titkairól, ál-

mainkat nagykorú Tiffán-vörösborokba temettük. A vacsora végén egy pohárka gyomorkeserű (haza)kísérőnek; az altató édesség: lúdláb keserédes csokoládékalácson, meggymazsolával.

Andante: mértékkel, beosztással, józanul. Aztán éjfél után már *largo*, *allegro*, *rubato*, *presto* – azaz széles jókedvűen, felszabadultan dudorászva, vidáman bámészkodva indulhatunk el szerelmünkkel (barátunkkal, társaságunkkal, velünk egy irányba tartó ismerőssel) hazafelé.

Hallgassunk a költőre: ilyenkor ne gondoljunk a világ gondjával – reggelig!

Özönvíz előtti történet: ma már fénytörésben csillogó emlék a Duna-parti *Andante* Borpatika, ahol sok éven keresztül minden karácsony előtt borász barátaimmal – mint régi korok tudós borívoí – estétől hajnalig fajsúlyos fehérborokkal párosítottuk az álmodozásra csábító vörösöket. Meséltünk: múlttól, jövőről, gondokról, örömekről, új- és óborokról a boldogságra áhító egybegyűlteknél. A tokaji Furmint után a pincérek szorgalmasan töltögtették poharainkba a ménesi Feketeleánykát.

Fehér és vörös: borban, politikában ősidős elmentétek.

Borász barátaim parányit sem hasonlítanak egymásra. Áts Károly bájosan gömbölyű. Balla Géza szálkásan fatörzs. Áts Károly szempilláját szemérmesen lecsukva, mintha itt se lenne, mosolyog. Balla Géza szúrós tekintetét szigorúan az ember szemébe, szívébe fúrja. Áts Károly (még) barna, göndör hajú, Balla Géza (már) őszülő vörösesszőke, tüskesörtés. Áts Károly, ha egyszer elkezd beszélni, képtelen abbahagyni, a gondúzó szószátyárkodást nem tudja befejezni. Balla Géza, ha egyszer elkezd hallgatni, Isten nem tudja őt többé szóra bírni. Áts Károly bora fehér, Balla Gézáé vörös. Az Áts Cuvée édes, a Szikla Cuvée száraz. Észak-Magyarország az egyik: Furmint. Dél-Magyarország a másik: Feketeleányka. (*Magyarország* – ahogy Babits Mihály gondolt hazájára: „Persze az ezeréves országot értem, a hegyektől félkörben koszorúzott földet.”)

Két ember, két bor: semmiben nem hasonlítanak egymásra. Ég az egyik, föld a másik. Vagy föld az egyik, ég a másik. Összeforrasztó baráti kapocs kettejük – barátok és borok – között a boldog borivás titka: a tokaji (fehér) Furmintot lelket-testet zsongító élvezet kortyolgatni a ménesi (vörös) Feketeleányka előtt. Másképpen fogalmazva: lelket-testet zsongító élvezet a tokaji (fehér) Furmint után ménesi (vörös) Feketeleánykát kortyolgatni.

(Ménesi bor) „Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér?” – jajdult okkal Kölcsey Ferenc 1831. december 29-én. 1823. január 22-én „Szertenézett s

nem lelé / Honját a hazában”. Felejtetni akart: „... Megbűnhődte már e nép...”

Bormúltamra, borom múltjára akarok emlékezni 2021. május 7-én.

„Egy új világ van Méneshegy alatt” – lelkesedett versben Vörösmarty Mihály 1845 kora nyarán: *Új bor*.

*Csordultig a pohár, igyunk,
S az istenekkel álmodunk:
Éljen! ki hátra nem marad!
Virulj fel ifjú szép Arad!*

Virult Arad, hódított a ménesi bor. A *Pesti medárdvásári árjegyzék* (1842. június 12.) szerint egy akó síkföldi vörösborért egy-két forintot adtak, a budai óvörös legjobbjáért tizenkettőt, a hegyi óvörösért akár tizenöt forintot is, ámde a ménesiért, a gyengébbért is harmincat, a legjobbjáért akár hatvanat. Nagy rangja volt hazánkban a ménesi bornak a 19. század derekán. „*Ménesi bor*. Ezen név alatt mind a ménesi aszú, mind pedig a pecsenye és asztali bor értetik. Ménesi szőlők az Arad-hegyalja rovat alatt vannak leírva, azért itt csak a borról tesszünk említést. Eddig még Pestről csak 6-7 nap alatt lehetett kocsin Aradra és Ménésre jutni, a ménesi bor, kivéve az aszút, nem volt oly ismert, mint jelenleg. Most már átaljában a szakértők a magyarói pecsenyeborokat is elsőrendű boraink közé sorozzák” (Gyürky Antal: *Borászati szótár*, Pest, 1861).

A remekíró, remekívó Krúdy Gyula elvarázsoltan emlékezik a ménesi borokkal történt találkozásaira: „Sziklás ízük, savanykás zamatjuk és forró mámoruk ugyancsak a múltnak világába ragad. Várakat látunk, hegyeken, és kürtszó harsog, míg a vár alatt lófarkas török sereg vágat.”

Aztán a Vörösmarty Mihály remélte *új világ* helyett csupán a *régi világ* lassan tovatűnő emléke maradt az utókorra. „Ménés, a hajdani híres történelmi borvidék Arad-hegyalján, hosszú ideig feledésbe merült a 20. század forgatagában. A legendás vörös aszúk, a fűszeres Kadarkák, az egykoron Európá-szerte híres, nagytestű, bársonyos ménesi vörösborok...” – írásban, szóban így morfondírozott gyakorta Balla Géza, aki 1999 óta azon fáradozik, hogy a borvidék visszanyerje régi patináját, hírnevét.

(Feketeleányka) Amikor 2019. február 10-én a Balla Géza megdicsőülését – *Az Év bortermelője* – ünneplő díszebéd menükártyáján azt olvastam: *Válóságos Kakas Karnevál a Fekete leányka öröme, erdélyi zakuszka tercett kísérettel*, még nem sejtettem, minő éték kerül a tányéromra. Kakas Karnevál? Azon töprengtem: szellemesség vagy helyesírási hiba a Fekete leányka? Ha szellemesség, ki az

a fekete leányka, akinek öröme sötött-főzött a főszakács? Ha helyesírási hiba, miért nem javították ki? Mert hiszen a Kakas Karneválhoz a borkínálat: Ménesi Feketeleányka Sziklabor 2015.

Szakácsok és borászok között örök, reménytelenül egyoldalú párviadal: a borászok borai mindig túlélnek a szakácsok remekműveit. A Kakas Karnevál ma már csupán két szó a régi étlapon. Az e névvel tisztelt ételt 2019. február 10-én jó étvággal elfogyasztottuk. Ámde egy palack Ménesi Feketeleányka Sziklabor 2015 itt trónol ebédloasztalunk közepén.

Akkor négyéves volt e bor, ma hat. Milyen volt akkor? Nem emlékszem. De most, 2021. május 7-én feleségem és gasztronómus barátom, Hegedűs Péter társaságában töltöm poharunkba az átláthatatlanul sűrű, sötét bort.

Felrúgtam a szakszerű borkóstolókat íratlan szabályát. Nem visszafelé, hanem előre kóstolunk, mert 2019-ben is a Kakas Karneválhoz 2015-ös Feketeleányka Sziklabort ittunk.

Egy falat rozskenyér, egy korty bor: áhítatos csend. Boldogok, akik remek borokat ihatnak – komolyan gondolom, hogy mindennapi használatra ezt a gondolatot is a boldogságmondások közé kellene illeszteni.

Szépen egyben van – mondja borhoz értő barátom. *Kerek* – mosolyog a feleségem. *Arisztokrata bor* – nagyképűsködöm. Legördül a második pohár, igen, ez olyan *nagyságosúr* bor, illik neki előre köszönni.

Egy falat rozskenyér, egy korty bor, múltidézés 2021. május 7-én: Feketeleányka, 2016 és Ménesi Feketeleányka Sziklabor, 2016. Ugyanaz a szőlőfajta, azonos évjárat, egy borász. A két bor: ég és föld. Fölöttük az ég, a nyári napsugár, széljárás, zápor ugyanaz, de alattuk a föld, a „szikla” nagyon-nagyon más. Az egyik bor tehetséges százados, a másik há-

borút nyert háromcsillagos tábornok. A Feketeleánykával (2016) papírpusztító munka közben jóízűen elbeszélgetek kora estétől késő éjszakáig. A Ménesi Feketeleányka Sziklabor (2016) a nagy ünnepek bora, csak kettesben vagy jóbaráti társaságban szabad kibontani egy palackot.

Egy falat rozskenyér, egy korty bor: Feketeleányka, 2018. Barátom szerint valóban *leányka*. Ez a bor nem izgalmas-izgató asszony, nem bájoló-bűvölő leány, csak (nem még csak!) leányka: kedves, gondúzó, szeretetre méltó, ifjú hölgypalánta. *Leánka* bor – ítélek: szépasszony nem rejtőzik benne, leánnyá érni nincs ideje, mert fiatalon megisszuk.

Az utolsó palackból tüntetem el a dugót: Ménesi Feketeleányka Sziklabor, 2018. Úgy érezzük, ez a leányka igazi „bombázó”. Elképzelni nem tudom, mi lesz belőle néhány év múlva, „asszonykorában”. Most még hajlandó velünk társalogni. Lehet, hogy öt év múlva már csak ünnepi fogadásokon, díszvacsorákon, diplomáciai eseményeken fog megjelenni, csak államfőkkel, miniszterekkel, milliomosokkal lesz hajlandó szóba állni...

Szerencsénkre ez a palack nem várt öt évet. Elbeszélgetett velünk. Kiürült.

Hajnalban az erdélyi költő, bortudós, borszakíró Csávossy György három sorba sűrített ódáját olvasom: a nagyhaza minden bölcs borivójának így ajánlja szülőföldje borát:

*A ménesi bor szikrát ad a szerelemnek,
Szárnyat a gondolatnak,
Kandallótűzet a barátságnak.*

Aki teheti, öleljen keblére egy Ménesi Feketeleányka Sziklabort. Ha még létezik és válogathat, a Balla Géza Pincészet 2016-os évjáratát ajánlom.

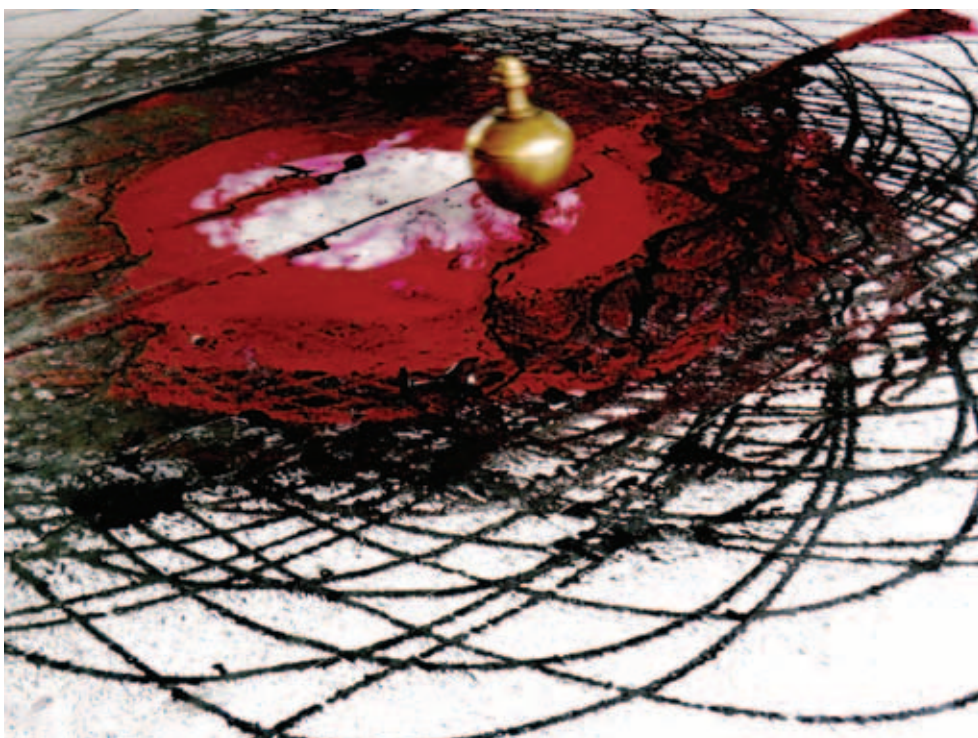
Szikrázik. Szárnyal. Megmelegít.

FERENCZI KÁROLY, A mi őrangyalaink, 2010

FERENCZI KÁROLY, Novemberi éjszaka Budapesten, 2006

BOZÓK FERENC (1973) Budapest

BOZÓK FERENC

Magyar költők a moziban

„A moziműsor után kutatsz vasárnap délután,
a feleséged és te túl vagy már a vacsorán.”

(Pajor Tamás, Neurotic együttes)

A fent idézett Pajor Tamás-dalszöveg legendássá vált a magyar alternatív zenei szubkultúrában, bár a kezdő mondat kissé helytelen. Helyesebb lenne így: a feleséged és te túl vagytok a vacsorán. Vagy: a feleséged éppen túl van már a vacsorán. Ez a *Brék* című (egyébiránt break helyett inkább rap) dalszöveg bizonyítja, hogy a nyolcvanas évek mainstream és underground popkultúrájába és szövegvilágába egyaránt beépült a mozizásnak a dalszövegíró által ekkor már banálisnak említett élménye vagy időcséplő, időtöltő szokása.

Mióta van Magyarországon mozi? A honi mozizás esetében egyáltalán nem beszélhetünk a kultúrában általában és közhelyesen emlegetett „hazai megkésettiségről”. A Lumière fivérek 1895. december 28-án Párizsban a Boulevard des Capucines 14. szám alatt megnyitották a világ első rendszeresen működő kinematográfját. A millennium frissességében és lázában sebesen világvárossá emelkedő Budapest sem késlekedett sokat. Pár hónapra rá már fővárosunkban is megjelenik a mozi, a Váci utcában, falra vetítve. Az első igazi magyar mozit Sziklai Zsigmond indította el az Andrássy út 41. szám alatt, 1896 júniusában, Ikonográf néven. Ezzel kezdődött a magyar mozi friss indulása, majd ezt követte a hosszú évtizedekig tartó, térben horizontálisan terjeszkedő, mennyiségben és minőségben felfelé ívelő, emelkedő pályája, tündöklése egészen korunkbeli viszonylagos hanyatlásáig.

Na, de mi közük a poétáknak a mozihoz? Különös szó a *mozi*. Amikor olvassuk vagy halljuk, különösebb etimologizálási szándék nélkül is azonnal, ösztönös nyelvérzéssel érezzük, hogy valamiképpen rövidített, sőt szinte becézett szóalkotás. Az érdem Heltai Jenőé. A mai olvasó számára ma már kissé avittasnak ható *Modern dalok* címen összegyűjtött versei a saját korában, a századforduló forrongó, mozgásban lévő Magyarországon vadonatújnak, erkölcsstelennek és merésznek emlegetett dalnoka izgalmat és eufóriát érezhetett, nem győzte kapkodni a fejét a meglehetősen provinciális és vidékies hangulatú Magyarország szívében, a mil-

lenniumi ünnepek lázában égő fővárosban, ahol épp európai mértékkel is világvárossá emelkedett szemei előtt Budapest. Költői indulásakor Heltai már a budapesti jassznyelvet használja, de még a népdalok hangján ámuldozik. Merészen, vagányan emel be a költői megszólalásba akkor vadonatúj szavakat, mint például a *mozi*, *redakció*, *blazírt*, *impotens*, *toalett*, *szenzáció*, *gangster*, és sorolhatnám hosszan. A mára a nyelvünkbe szervesen beépült *mozi* szót éppen Heltai alkotta meg a *mozgóképszínház* túl hosszúnak vagy a *kinematográf* túl idegennek talált kifejezése helyett a *Dal a moziról* című könnyed kis versében. Ez a vers azért is unikális, mert nemcsak a rövidített egyéni szóalkotás, azaz a *mozi* szó szerepel a Heltai-versben, hanem a szó előzményei is, tehát nemcsak a szó születését, hanem a szülést, sőt a vajúdást is beleírta a versbe: „Szép kisasszony, / Tartson vélem, ha lehet, / Jöjjön egy projektográfba nézni mozgóképeket! / S mert a Berta, mert a Berta nagy liba, / Hát elment a mozi-mozi-mozi-moziba.” Ez az a visszavonhatatlan történelmi pillanat tehát, amikor a *projektográf* helyébe lép a *mozi* kifejezés. Ismeretes a szó konkrét születésnapja is, hiszen a *Dal a moziról* először a Fidibusz című lapban jelent meg nyomtatásban, 1907. április 12-én. Heltai nem kizárólag rajongói és befogadói oldalról kötődött a mozizáshoz, hisz konkrét moziérdekeltségei is voltak, mivel tulajdonosa és művészeti igazgatója volt a sikeres magyar filmgyártó cégnek, az ASTRA-nak.

A *kinematográf* szó lecserélésére vagy egyszerűsítésére egyéb kísérletek is történtek. Ma már megmosolyogtató „villamos színház” elnevezés, de próbálkoztak a „kini” rövidítéssel is, természetesen és szerencsére mindkét posztneológ szóalkotási kísérlet kudarcot vallott. „A világnak csak két nyelve, a magyar és az angol az, mely a kinematográfiára, közelebbről a vetítőteremre már ekkoriban eredeti szót talált; a többi nyelvek mind a kinematográfiából vezették le a maguk szavait. (Kino, cinema, cinéma stb.)” (NEMESKÜRTY István, *A képpé varázsolt idő*, Magvető, 1983.) Heltainak egy másik művében,

a *Mozi* című versében már a felsorolásban említett *gangster* szót és Mickey egér nevét is említi. A már említett *Dal a moziról* című könnyed vers pedig túlnőtt az irodalmon, mivel a *Bernát* című dalos bohózatban Kálmán Imre zenét is szerzett hozzá, így a zongorával kísért, kuplésított szöveg a versolvasók szűk táboránál sokkal szélesebb publikum elé kerülhetett. A megzenésítés nagyban segítette a *mozi* szó elterjedését a pesti emberek körében, majd országosan is. A megzenésített, énekelt verset 1907. június 1-jén hallhatta először a Vígyszínházban a nagyjérdemű.

A mozi hálás témává vált a közbeszédben, de más dalban is előfordul. Talán még a Heltai kuplédalnál is ismertebb lett a „Hallod-e Rozika, te, / Gyerünk a moziba be, / Tudok egy olyan mozit, hogy valami csuda!” refrénnel közismert dalocska (szövegíró Békeffi István, zeneszerző Eisemann Mihály). Az idézett Békeffi–Eisemann-dalocska még a zenével kísért némafilmek világát idézi: „Nincs ottan hangosfilm, csak zongora / És szól a Liszt-rapszódia / És csókolózik minden ember fia.”

Heltai nyomán később természetesen a jeles 20. századi magyar költők is járnak moziba, és bátran, egyre otthonosabban használják Heltai 1907-es, kezdetben még egyéninek és egyszerinek szánt becéző szóalkotását. Lassan teljesen beépül a *mozi* szócska nemcsak a közbeszédbe, hanem a lírába, a lírai megszólalásokba, alkotásokba is. A mozikban nemcsak játékfilmek voltak, hanem olykor filmhíradók is. A mozi nemcsak szórakozás volt, hanem egyfajta megfizethető (!) szociális fórum is, fiatal munkásoknak kocsma helyetti, tartalmasabb kapcsolódási lehetőség, vagy kimenős cselédlányoknak meghitt és diszkrétan sötét találkahely. A *mozi* szót már Karinthy Frigyes is alkalmazza, a század tízes éveiben prologust ír egy cirkuszi filmhez. 1909-ben azonban még a *mozgófénykép* kifejezést használva ezt írja a Nyugatban: „A mozgófényképet az emberi lelemény legcsodálatosabb alkotásának tartom. Vakmerően és csodálatosan megközelítette a szédületes fogalmat: a halhatatlanságot.” Kisebb halhatatlanságnak nevezhető csakugyan, hogy egy valaha élt személyről nem csupán festmény, dagerrotípa, később fotó marad az utókor számára, hanem mozgásával és hangjával együtt felidézhető az egész lénye. Kosztolányi pedig az összerántott távolságokra csodálkozik rá a *Homunculusz* című írásában: „Hatvan fillérért láttuk a Niagara-vízesést, az afrikai sivatag sziesztázó orosz-lánjait, az indiai dzsunglelek kígyóit.”

Ady Endre *Az undor óráiban* című versében kiégett, züllött önmagára passzív, külső szemlélőként tekint, mintha moziban nézné saját magát, önma-

gára használva a Rimbaud óta közismert részeg hajó allegóriát: „Bűnös, gyáva hajó, tűrd most már, / Hogy mozi-képként nézzelek.” Csinszka visszaemlékezése szerint Ady nagy mozirajongó volt, tervezett írni egy Dózsa Györgyről szóló filmforgatókönyvet is (*Filmévkönyv*; 1960). Közel hasonló időszakban, 1918-ban írta Tóth Árpád a *Tavaszi ébresztése* című versét, amelyben randevút tervez egy szőke hölgygel, természetesen az egyik legfontosabb randevűhelyszínként egy budai kis meghitt mozit nevezve meg. Egy másik Tóth Árpád-versben (*Meleg van*) szintén szerelmi légyottra használja a mozitermet, ahol kánikulai és szerelmi hevületében vagy zavarában „véletlenül” barátnője lábához ér a költő lába. Ugyanezt teszi Juhász Gyula is a *Nyári mozidalban*, csak az ő versében nem a lábak, hanem a kezek közelítenek egymáshoz a sötét moziteremben. Hasonló mozis randevűjelenetet olvashatunk Somlyó Zoltánnál A *Titkos írás* című verses regényben is. A *falusi kislány Pesten* című Juhász Gyula-versben szintén megjelenik a mozilátogató egyszerű lány képe. Juhász Gyula *Aktuális strófák* című verse arról is tanúskodik, hogy a mozik a kávéházakhoz hasonlóan igen demokratikus helyek, mert nemcsak az egyszerű nép fiai-lányai, hanem az Orfeumot látogató módosabb közönség is betér időnként a mozik sötétjébe.

Babits Mihály köztudottan rajongott a moziért, és főleg a krimi kedvelte. Szabó Lőrincre is hatott Babits detektívfilmek iránti rajongása, említi is a *Centrál* című versében: „Mihály kocogott: Főúr, fizetek! / S mentünk, nézni detektívfilmeket.” Az 1920-as datálású *Detektivhistória* című Babits-versben már háromszor is említi a *mozi* szót, és az látszik, hogy a pesti nép szókincsébe ez a kifejezés ekkorra már aktívan beépült. Ezt igazolja Juhász Gyulának a Babits-vershez hasonlóan szintén 1920-ban keletkezett, *A moziban* című verse is. A Juhász-vers arról is árulkodik, hogy amerikai indiános filmek már a húszas években voltak a hazai vásznon is. Erről jut eszembe: gyerekkoromban indián fejdíszot viseltünk, faltuk az indiános regényeket és a jugoszláv-keletnémet indiános filmeket moziban vagy alulfelül fekete sávosan a televízióban. Minap általános iskolásokat kérdeztem, néznek-e indiános filmeket, olvasnak-e még a gyerekek indiános regényeket, képregényeket. Nem, mivel nem készülnek ilyen alkotások manapság, így nem a mai gyerekek hibája, hogy az indiánokról még csak vizuális képük sincs. Korunkban a magyarországi indiánromantika leáldozott, Cseh Tamásék bakonybéli „komolyan vett indiánosdija” üdítő kivétel volt.

Kosztolányi egy Paul Morand-vers fordításában (*Fürdő Douglas Fairbanks-szel*) nemcsak a *mozi*

FERENCZI KÁROLY, Mosolygó Kronosz, 2010

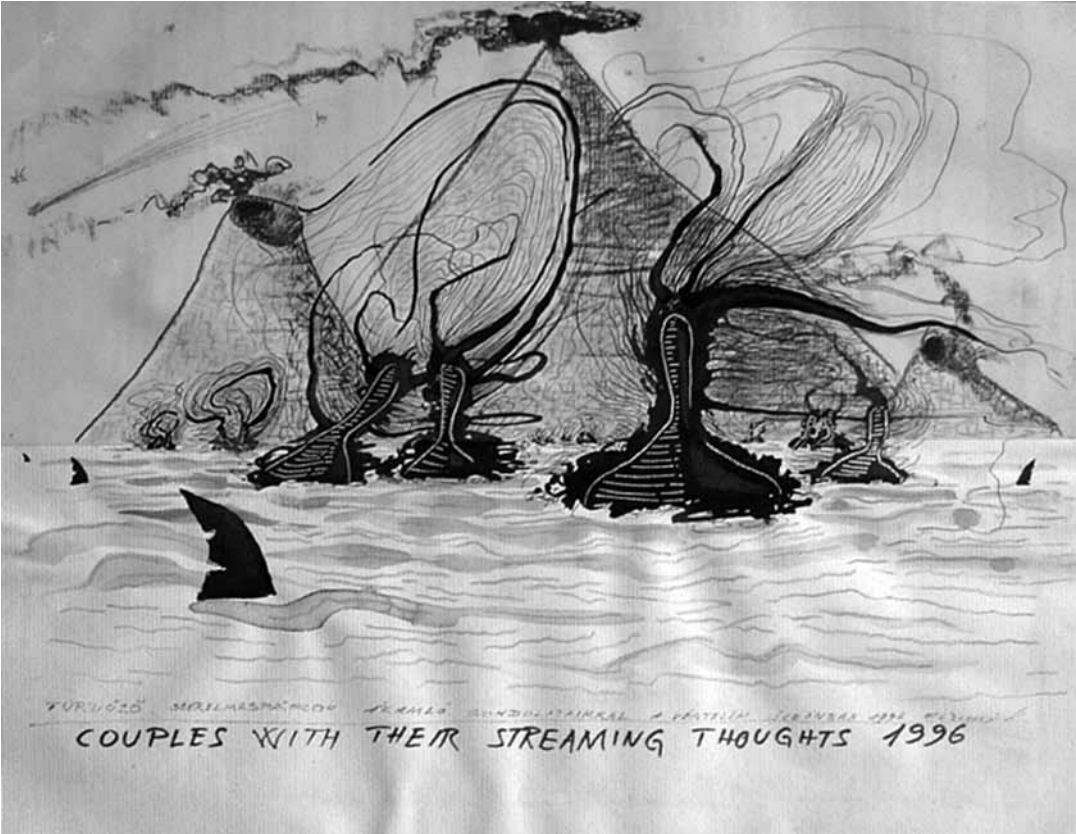
FERENCZI KÁROLY, Bálvány, 2014

szót említi, hanem Chaplin nevét is. Szintén Kosztolányitól tudhatjuk meg azt is, hogy a tízes években már moziplakátok, mozi reklámok is voltak (*Ő, én szeretem a bús pesti népet*, 1913). József Attila az *Ars poetica* című versét 1937 februárjában írta: „rám vár a mozielőtte / suhanc, a rosszulöltözött” verssora arról is árulkodik, hogy a mozi a harmincas években cselédlányoknak, kispénzű proletároknak, rossz öltözetű fiataloknak is megfizethető és szokott szórakozása volt. József Attila életében gyerekkora óta jelen voltak a mozival kapcsolatos emlékek, a *Curriculum vitae* című vallomásos önéletrajzából tudjuk, hogy gyerekként vizet árult a Világ moziban, de a már említett *Ars poetica* mellett például az *Isten* vagy a *Tűz van!* című verseiben is feltűnik a *mozi* szó, a *Mondd, mit érlel...* című versében pedig arról is beszámol, hogy vannak olyan szegény családok, ahol „csak a nagy lány néz mozi”. A mozi mint a már többször említett legkivált kínáló rendezvény-helyszín természetesen végigkíséri a magyar lírát, a legfrissebb példát talán a kortárs Varró Dánielnek igen népszerű *Mozi* című verse szolgáltatja. A Varrótól megszokott könnyed játékossággal aktualizálja a moziban randevúzás mai

élményét mentolos Airwawe rágógumival, popcornnal, kólával, filmelőzetesekkel és a *pláza* szó említésével. A Varró-versben a szavak aktuálisak, maiak, míg a mozi sötétjében a szerelmesek intim összeborulása a régi mintát követi.

Gyerekkoromban, a nyolcvanas években szinte minden kerületnek volt mozija, sőt, a kisebb községeknek is. Szülőfalumnak, a mátraaljai Domoszlónak minden péntek esti vetítésére beültem, függetlenül attól, hogy Bud Spencer osztogatta szokásos pofonjait, vagy épp egy szovjet propagandafilmet adtak. Mert a mozi előtt és után lehetett bandázni, találkozni. A vetítőterem (voltaképpen egy mozinak is használt kultúrház előadóterme) előtti előcsarnok volt a falusi fiatalok „chat-szobája”. Ma a falvakban egyáltalán nincs mozi, de számos kisvárosban sincs. A nagyobb városokban a mozizást a plázákban belüli multiplex-univerzum viszi tovább, bár ott is küzdelem folyik a nézőkért. A kisebb funkcionális mozik vagy art mozik sorban szűnnek meg vagy vegetálnak. A gyerekkoromról jut még eszembe a korabeli Első Emellett-dalszöveg: „Vigyázz, a díszletek valódiak, mozi az egész világ! / Forog a film, forog tovább-tovább, / soha-soha meg nem áll!” Soha-soha meg nem áll?

FERENCZI KÁROLY, Fürdőző szerelmespárok áramló gondolataikkal..., 1996

RUZSA DÉNES

A Rügeni krétasziklaktól a Nyugalom tengeréig

A földi tájképektől az űrtájképekig

RUZSA DÉNES (1982) Budapest

„A tájkép a festészet egyik műfaja; tárgya a szabad természet.”¹ A tájkép nemcsak a természet egy kiválasztott részletének az ábrázolása, hanem individualizált, szellemi-formai egységgé formált alkotás.² A tájkép önmagában soha nem létezik, mindig társul hozzá egy mentális kép. Magában foglalja a történeti, filozófiai, vallási eszmények és a tudományos érdeklődés változását is. Bár elsősorban természeti jelenségek (folyók, erdők, égbolt stb.) megörökítése, de lehet épületek, városok látképe is. Meghatározásaiban szerepel, hogy az emberi lélek, érzelmek, hangulatok, ősképek tükrözője. Elsődleges a „festő szeme”, a kompozíciót pedig tanult és saját képalkotó módszere, mondanója szerint alakítja. A tájképfestők közül elsősorban azokat emelem ki, akiknél a természet a kozmoszt is jelenti, s ezen a ponton találkoznak az űrfestészettel.

MÉDIUMVÁLTÁSOK A TÁJKÉPFESTÉSZETBEN

A tájkép az ókori Kelet és a görög-római korszak festészetében csupán háttér, kulissza, igen ritka, hogy önmagában is jelentős szerepet játszik. A reneszánszban továbbra is csak a háttérben jelennek meg tájképek, Brunelleschi és Alberti perspektívakutatásai viszont jelentős változást hoznak az ábrázolási eszközökben; merőlegesek és enyészpontba futó egyenesek geometrikus hálózata rajzolja ki a képet.

Németalföldön következik be a festészet médiumváltása, az olajfestészet felfedezése, amely az eddig használt temperafestéknél alkalmasabbnak bizonyult a tájak megörökítéséhez. Az olajfestés és a természetábrázolás úttörőinek tekinthetők a van Eyck testvérek. Főművük *A Bárány imádása* című poliptichon (1432), amelynek központi ábrázolásán virágos mezőben helyezkedik el a Bárány. A háttérben város képe bontakozik ki. A barokk festészetet is szakrális és mitikus témák uralják, de megjelennek az önálló tájképek például Rubens festészetében (*Tájkép szivárvánnyal*, 1630-as évek eleje), és a mindennapi élet színterei is Brueghel évszakképein. A 17. századtól felgyorsul a folyamat, a „tudományos forradalom” beköszönté is nagyban hozzájárul, hogy a mitológiai és vallásos témák helyébe a földi jelenségek megfigyelése kerül. A megrendelő réteg, a németalföldi polgárság növekvő társadalmi szerepe, ízlésvilága is nagyban hozzájárul a környezet iránti felfokozott érdeklődéshez. Itt alakulnak ki különböző típusai is, mint a városkép (Jan Vermeer: *Delft látképe*, 1660 körül) és a tengeri tájkép (Jan van Goyen: *Haarlemmermeer látképe*, 1646). A tájképeken gyakran az ég, az égi jelenségek is a föld képéhez hasonló méretben és jelentőségben jelennek meg. A németalföldi tájképek rejtett szimbolikája előrevetíti a tájfestészet tartalmi kibővülését, fogalomkörének kiszélesedését is.³

A 17. században Franciaországban és az akvarelltechnikát kedvelő Angliában jelentős tájképfestők dolgoznak, mégis, működésük ellenére a festészeti műfajok hierarchiájában sokáig alsóbbrendű szerepet játszó tájkép csak a 18. század végétől kap nagyobb figyelmet. A 19. század lesz a tájképfestészet virágkora, amikor a tájkép történeti, filozofikus, allegorikus tartalmak közvetítőjeként, valamint intim és világtáj szerepben is megjelenik, amikor az udvari művészet dominanciája helyébe új társadalmi rétegek igénye lép.

A 19. századi tájképeken a természet többnyire a tökéletes, a fenséges szépség megtestesítője. Az ember azonban nem mindig a természet és a kozmikus távlatok legyőzője. A pusztító erőktől való félelmet szimbolizálja Caspar David Friedrich *Jeges-tenger (A hajótörött reménye)*, 1823–24) című festménye.⁴ A romantika különösen vonzódott a holdas tájképekhez, amelyek misztikus fényvel vonják be a tájat. A romantikus tájkép által bevezetett új irányban a festő az emberi érzelmek és tájhangulatok közötti megfeleléseket keresi. A természet nagyságát szemlélő, kontemplációba

merült figurák gyakori szereplői Caspar David Friedrich festményeinek (*Két férfi a tengernél holdkeltekor*, 1817).⁵

A realizmus kibontakozásával a természet tanulmányozása, tárgyilagos megfigyelése egyre jobban összekapcsolódik a tudományos szempontú vizsgálattal. A realista és naturalista tájfestészet új fejlődési útját a barbizoni iskola nyitotta meg. A tájkép megnövekedett jelentőségét reprezentálja Gustave Courbet *Múterem* című (1855) festménye. A korabeli társadalmi osztályok tablója, mégis a kép középpontjában a tájképet festő művész áll.⁶ A realizmus jegyében folytatódik az égi jelenségek, így például az üstökösök ábrázolása is. Például William Dyce tájképén (*Pegwell-öböl, Kent – Emlékezés 1858. október 5-re*) a festő csillagászati és geológiai érdeklődésére utalnak a részletek. A század második felétől egyre gyakoribb a csillagok, égitestek tudományos megjelenítési kísérleteinek ábrázolása, a teleszkópos megfigyelés megörökítése. Például Lucien Rudaux (1874–1947), az űrművészet egyik előfutárának metszetén a Perseidákat figyeli meg barátjával, André Blochsal.⁷ Festményei készítésekor felhasználta tudományos megfigyeléseit, így a Holdat ábrázoló munkái előrevetítik azt a látványvilágot, amelyet az Apolló-expedíciók fotóin láthatunk.

A 19. század közepétől, a fotográfia felfedezésétől a tájkép- és városképfotó is jelentős szerepet játszik. A fotográfia megjelenése a festőket új utak keresésére készítette; a látvány aprólékos megörökítése helyett saját médiumuk, eszközeik sajátosságaiból merítenek, amely a téma fontosságának háttérbe szorulásához is vezetett. Az impresszionisták köznapi témákat választottak, és elsősorban a fény változása, a napszakok és évszakok rendje, a színeket felbontó fény foglalkoztatta őket. Festményeiken a levegő rezgése elmossa a szilárd körvonalakat, a felületen reflexhatások vibrálnak. Claude Monet *Impresszió, a felkelő nap* (1872) vagy *A roueni katedrális és a Tavorózsák* című sorozatainak fő témája a pillanat, a szenzuális látvány megragadása. Az impresszionisták technikája egybehangzik a tudományos eredményekkel, így Eugène Chevreul színekísérleteivel, míg a divizionizmust megalkotó Georges Seurat már tudatosan építette be Chevreul, Maxwell és N. O. Rood kutatásait.⁸ Vincent van Gogh posztimpresszionista festményein impasto technikát alkalmazott. A vastagon felrakott festék következtében festményei szinte egy dombormű hatását keltik.

Az új technikai eszközök is egyre nagyobb mértékben behatolnak a művészet területére. A Jules Verne és Camille Flammarion regényeihez készült illusztrációkban gyakran fantasztikus köntösben, de megjelenik a korabeli tudomány egész arzenálja.⁹ Verne *Utazás a Holdra* című (1865) regényének Henri de Montaut (François Pannemaker metszete) rajzain többek közt megörökítette az első „űrhajó” kilövését, a cambridge-i csillagvizsgálót. Az első, Georges Méliès és testvére rendezte tudományos-fantasztikus film is feldolgozta a témát.

Camille Flammarion csillagászatot népszerűsítő, fantasztikus égi utazásokat leíró regényei inspirálták a műszaki tanulmányokat is végző Tichy Gyula szecessziós grafikáinak egy részét. Tichy csillagászzal is foglalkozott, s maga is írt fantasztikus regényeket (*Mars rabjai*, *Utazások az űrben*).¹⁰ A *Mars rabjai* című írását is valószínűleg Flammarion ihlette, aki *Uránia* című regényében részletes leírást közölt a marslakók magas intelligenciájáról és szépségéről. A gépek iránti érdeklődésének jellegzetes példája Dürer *Melankólia I.* című metszetének parafrázisa, amelyen különböző új technikai eszközök láthatók. A korban divatos médiumrajzokhoz hasonlóan nála is számos, idegen bolygón élő lényel találkozunk. Tichy Gyulához hasonlóan Mokry-Mészáros Dezső is fantáziálényekkel népesítette be az idegen bolygókat. *Élet idegen planétán* című sorozatát sejtekről készült felvételek inspirálták.¹¹

A geometria, a geometrikus ábrázolás a kezdetektől szoros kapcsolatban állt a tudománnyal. A nevében is geometriai formát választó *kubizmus*, majd a *futurizmus* szintén szembefordult a reneszánsz óta vissza-visszatérő centrális perspektívával, és a síkra, az egyidejűsége helyezett a hangsúlyt. Az absztrakt vagy nonfiguratív művészet megteremtette a látványt tetszőlegesen, szuverén módon átalakító, pusztán színekkel és formákkal történő kifejezését. Megalapítója Vaszilij Kandinszkij, aki színfoltokból, amorf formákból, örvénylő vonalakból építette fel absztrakt kompozícióit. A tízes évek festményei Kandinszkij szavaival „mennydörgésből, villámlásból, szférák sívító zenéjéből összeütközések, katasztrófák által új világot teremtő” képek.¹² A Keplert, majd Newtont foglalkoztató „szférák zenéje” František Kupkára hatott (*Tanulmány a Newton-korongokhoz*, 1911–1912).

Az űrművészeti alkotások sok esetben emlékeztetnek Kandinszkij, Kupka vagy Klee nonfiguratív kompozícióira. Előzményének tekinthetjük a légi festészetet és az aeropitturát is. A futuristák

sebesség- és repülőgép-imádata jelenik meg Klie Zoltán *Leány és vasmadár* (1935) című festményén. A szinte függőlegesen felfelé törő repülőgép már előrevetíti a rakéták megjelenését, a világűrbe kilépő ember képét. A két világháború közötti magyar vizionárius „űrművészet” képviselője volt Jaszusch Antal is. Geometrikus formákból álló kompozícióit „ kozmikus világszemlélet” jellemzi (*Bolygók [Egy planéta halála]*, 1924).¹³

ŰRFESTÉSZET

Az űrtájkép tárgya a bolygónkon kívüli világ. Az angol nyelvben megkülönböztetik az *astronomical art* és a *space art* kifejezéseket. Utóbbi az asztronautákat, az ember által létrehozott eszközöket helyezi a középpontba, míg az előbbi a tájat, az ember nélküli univerzumot. Űrművészeti alkotások létrehozásakor fontos, hogy a világegyetemről alapvető tudással rendelkezzen a művész, legyenek csillagászati, kémiai, fizikai, geológiai és matematikai ismeretei. Ma még nagyon kevés embernek adatik meg az a lehetőség, hogy kijusson a világűrbe, pedig sok Űrművész is szeretné megtapasztalni a súlytalanság érzését, saját szemmel látni bolygónkat a kozmoszban. A hagyományos tájképfestővel szemben az Űrművészet technikai eszközökkel közvetített tájakat használ. Az IAAA (Űrművészek Nemzetközi Szövetsége) például workshopokat szervez tagjai számára a Föld földöntúli helyeire, olyan tájakra, amelyek például a Mars felszínére hasonlítanak.¹⁴ Ezek a helyszínek számos inspirációforrással szolgálhatnak nemcsak a Mars, hanem idegen világok ábrázolásához is. 1982-ben Hawaii szigetén rendezték meg az első Űrművészeti alkotóműhelyt dr. William K. (Bill) Hartmann szervezésében. A sziget vulkanikus tájai hasonlítanak a Hold, a Mars tájaira vagy éppen a Jupiter lo holdjára. A Halál-völgyben tartott műhelymunka keretén belül jött az ötlet, hogy egyesületet hozzanak létre. Sorban követték egymást a műhelyek, majd 1986-ban hivatalosan bejegyezték az IAAA egyesületet.

A szakirodalom Chesley Bonestell (1888–1986) tartja a már említett Lucien Rudaux-val együtt a modern Űrművészet úttörőjének. Bonestell első Űrművészeti alkotása egy festménysorozat volt, amely a Szaturnuszt ábrázolta, és a *Life* magazinban jelent meg. Mintha festőállványát a Szaturnusz különböző holdjaira helyezte volna, úgy festette meg a Naprendszer második legnagyobb bolygóját. Nemcsak bolygókat és holdakat festett, hanem munkáin megjelentek az űrhajók, roverek és az emberek is. Ekkor még sem űreszközök, sem emberek nem lépték át a világűr határát. Festményei az űrkorszak kezdetéhez is hozzájárultak, sokan, többek között Carl Sagan is az ő nevét említette, amikor szóba került, hogy miért kezdett el a kozmosssal foglalkozni.¹⁵

A Földön kívüli világról alkotott képünk véglegesen átalakult, amikor 1968 karácsonyán az Apollo-8 űrhajósai először láthatták saját szemükkel a Hold túlsó oldalát, és először a Föld korongját, illetve annak egy részét, amit éppen megvilágított a Nap.¹⁶ A *Földfelkelte* című fotón bolygónk egy egységes tájképként jelent meg. A következő nagy lépést a *Halványkék pötty* című fotó jelentette, ezt a képet a *Voyager-1* űrszonda 1990-ben készítette hatmilliárd kilométer távolságból. A Föld kevesebb, mint egy pixelt foglal el rajta, egyes források szerint csak 0,12 képpontot. A festők közül Malevics már ráérezett a „pixelhorizontra”. „Mióta Kazimír Malevics vizionárius módon megfestette a pixelt, egy fekete, négyzet formájú alap képelemet (pixel = picture element), a képkészítők számára legalábbis nyílt titok, hogy az érzés szupremáciája véges, és a határán szabályos, homogén, egyszínű vagy fekete-fehér négyzetek tanyáznak. Annak a tájnak a határértéke ez, ahonnan már nincs tovább. A pixelhorizont.”¹⁷ A *Voyager-1* űrszonda által készített nagyon apró kék pötty akár képhiba is lehetne. Nem kell sok képzelőerő ahhoz, hogy észrevegyük, még a Naprendszeren belül is vannak olyan távolságok, ahonnan Földünk már egyáltalán nem látszik.¹⁸ A megfigyelések ellenben azt mutatják, hogy sem galaxisunk, sem Napunk nem egyedi, számtalan hasonló objektum figyelhető meg.

Az első műalkotás, amely a világűrben készült, Alekszej Leonov vázlatos rajza, egy tájkép a Voszhoz-2 kabinjából. Egy napkeltét látunk, de más szemszögből, mint eddig megszokhattuk. A vázlaton a napkeltét nem az égre feltekintő, hanem a Földre letekintő ember készítette. Leonov nevét nemcsak azért ismerjük, mert ezen az expedíción hajtott végre a világon elsőként űrsétát, hanem mert ő az első olyan Űrművész, aki a világűrben hozta létre alkotását. A skiccet közvetlenül az űrséta végrehajtása után készítette. Leonov művészként kezdte életét, de szegény családból származott, így inkább a katonaság mellett döntött. Sok műalkotásban volt segítségére barátjának,

Andrej Szokolovnak. Leonov a világűrben szerzett tapasztalatait, élményeit felhasználva segítséget nyújtott a részletek ábrázolásához. Szokolov egyik ismert képén a Szputnyik-1 mesterséges holdat ábrázolja. Ennek fellövésétől, 1957. október 4-től számítjuk az űrkorszak kezdetét. A kisméretű műhold rádiójeleket bocsájtott ki, amelyeket a Földről sokan fogni tudtak. Ahogy Szokolov festményén is láthatjuk, ennek a fellövésnek elsősorban demonstrációs célja volt: megmutatta, hogy az emberiség képes mesterséges eszközt Föld körüli pályára állítani.

Ahogy Leonov művei esetében, Alan Bean amerikai űrhajós festményein sem csak a tudományos eredmények, a fotókon látott jelenségek, helyszínek, a képzelőerő, hanem a személyes tapasztalat is tükröződik. Bean, az Apollo-12 űrhajósa festményein is megörökítette a Holdra szállást, saját emlékeivel és élményeivel kiegészítve. Többretegű képein igazi holdport és többek között űrruhájának darabjait is felhasználta.

Míg a hagyományos festészet elsőrendű témája a Nap és a Hold volt, a napfény keltette fényjelenségek, színbontások tanulmányozása vagy a fény misztikus-mitologikus szerepének sejtetése, az űrfestészetben a Nap sem kiemelt égitest. Az űrfestészet a csillagközi térben kalandozó emberiség vagy az emberiség által gyártott mesterséges intelligencia kalandozásait vetíti előre. Számos exobolygót fedeztek fel a kutatók, köztük olyan planétákat is, amelyek sok mindenben hasonlítanak Földünkre. A csillagászat rávilágított, hogy nem vagyunk kitüntetett helyzetben, bolygónk nem a világegyetem központja, nem körülöttünk forognak az égitestek, Napunk sem kitüntetett, hiszen számos hasonló csillag létezik, sőt, galaxisunk sem egyedi, a Hubble űrtávcső fotóin gyakran tűnnek fel hasonló spirálgalaxisok. Azonban elképzelhető, hogy egy valamiben mégis kitüntetett bolygónk, mégpedig a technikai civilizáció megjelenésében. A tudósok számára nehezen kutatható a Földön kívüli élet, hiszen csak egyetlen példát láttunk eddig, nincs összehasonlítási alap a földi tapasztalatokra. A földi élet markereiből következtethetünk idegen világok élőlényeire, ahogy a bolygók mozgásából kiinduló Kandinszkij és Kupka vagy a sejtek világát felfedező Mokry-Mészáros is tette.

Ahogy a földi tájképek esetében is számos esetben az újdonság, az ismeretlen helyek megjelenítése volt a cél, az űrművészeti tájképeken is ismeretlen, eddig felfedezetlen tájak kerülnek bemutatásra. Az ember kalandvágya, kíváncsisága, az újdonság varázsa mind egységbe sűrítődik ezeken a munkákon. Eddig a Föld végtelennek tűnt, az ismeretlen tájak újabb és újabb témául szolgáltak a tájképfestőknek. Ma már a műholdképeknek köszönhetően egy képernyő előtt ülve szinte bármelyik földi tájra eljuthatunk, de a világűr mélyébe, a szomszédos bolygók sűrű légkörébe vagy éppen a holdak fagyott, jégpáncéllal borított kérge alá nem láthatunk ilyen részletességgel.

Egyre jobban ismerjük idegen égitestek felszínét, többek között a Hold vagy a Mars tájait. Egyes tudósok szerint már nem lesz akkora szenzáció a Marsra szállás, részletes térkép áll rendelkezésünkre a vörös bolygó felszínéről, míg a Holdra szállás előtt alig ismertünk képeket kísérőnkéről, rengeteg tudás hiányzott róla (pl. hogy mennyire mélyen fog a leszállóegység talpa a regolit porába süllyedni), a Mars esetében teljesen megváltozott a helyzet. Szondák és roverek kutatták és kutatják ma is, rendszeresen fotókat küldenek az ottani időjárásról (porördögök, az egész bolygót beborító porviharok), számos rejtélyre adnak választ (pl. marsi arc). De eddig egyetlen ember sem láthatta saját szemével ezt a tájat, még a holdi világba is csak néhányan léphettek be. Eddig senki sem sétálhatott (a valóságban) a Valles Marineris peremén, vagy nézhetett saját szemével marsi napfogyatkozást. Mégis mintha ez mindannyiunk közös emléke, élménye lenne. Bálint Bertalan *Kalandozások kora* című művében kis led lámpák szimbolizálják a Marsot, a Phobost és a Deimost, a Mars holdjait. Az objekten a Marsot két apró holdjával, a kellő távolságban, felszíni alakzatok nélkül ábrázolja. Egy jól ismert, ugyanakkor távoli és még ismeretlen, rejtélyes világ tárul elénk, de a képen a részletek, a vörös bolygó valódi arca láthatatlan számunkra.

Ezzel szemben Barics Sándor képein a Mars felszíne kapja a főszerepet. A Viking-1 űrszonda 1976-os felvétele a marsi arcra inspirálta arra, hogy a Mars bolygót beemelje festészeti tematikájába. A *Mars Red Series* című sorozatán légifelvételekre emlékeztető részletek illúziója sejlik fel, jól kivehető struktúrák, mégis absztrakt látványvilág jellemzi. A bolygót sosem látjuk egyben, nagyméretű vásznain többretegű festékekkel, erőteljes színekkel a bolygó története rajzolódik ki.

Ahogy Bohár András is említi, mind a művészetekben, mind a tudományban és a filozófiában is elmosódnak a határok, az átjárhatóság a különböző műfajok és tudományterületek között mindennapossá vált.¹⁹ Tájképeink fogalma is kitágult, már nem egy jól körülhatárolt, jól körülírható terület fednek le, a szilárdnak és örökkévalónak hitt földi talaj már nem biztos pont, tájképeink a felhő-

kön túlra, a kozmosz mélyébe, idegen planéták felszínére vagy eddig nem látott, szokatlan nézőpontok felé mozdultak el.

Még egyszer visszatérve Caspar David Friedrich példájához azt látjuk, hogy a *Két férfi nézi a Holdat* című (1819) festménye esetében a nézőpont megfordul. A festészetben és a tájfestészetben is kardinális változás következik be: többé nem a Földről tekintünk felfelé, hanem a Holdról tekintünk vissza a Földre. Festményén a haldokló tölgyfa az elmúlást, az állandó változást jelképezi. Ez a jelenség a Hold porában már észrevehetetlen lenne. Ott a talaj és benne az űrhajósok lábnyoma évmilliókig fennmarad, a Földön megszokott időjárás nincs, a napszél, a kozmikus sugárzás és a mikrometeoritok becsapódása fogja emberi léptékkel mérve kiszámíthatatlanul hosszú idő múlva eltüntetni. Ezt vizsgálja Don Davis *Apollo's footprints* című képsorozata. Edmund Burke számára az óceán jelentette a legmagasabb szépséget, a német festő számára pedig az északi tájak jelentették a fenséges megtestesülését, amelyet ma „a technika keretrendszerén keresztül érzékelünk”.²⁰

Caspar David Friedrich a *Rügeneri krétasziklák* című (1818) képén álló figurákéhoz hasonlítható érzés keríthette hatalmába azokat az űrhajósokat, akik a Hold felszínén állva tekintettek vissza bolygónkra. A Föld az űrhajósok számára ugyanúgy a távoli, vágyott világok közé került, már nem a holdi világ jelenti az elvágyódást. Szülőbolygójuktól távol (de kozmikus viszonylatban nagyon közel) külső szemlélőkké válnak. A Nyugalom tengerén, ahol a csend (nem terjed a hang), a mozdulatlan-ság (az ember számára észrevehetetlen változások) az elmélyülés lehetőségét hozza előtérbe. Az űrhajósok számára a Hold a középpont, s az „elvágyódás tárgyává” a Föld válik. Erre utal Iski Kocsis Tibor *Itt–Ott, Hommage à Caspar David* (2012) című triptichonja. A szubjektív nézőpont és a kép nagy mérete által a táj részévé válunk, ám a többszörös médiumközegen keresztül jövő üzenet már nem azt a látványt nyújtja, mintha a valóságban is ott állnánk.²¹

Marosi Katalin a műholdak nézőpontjából festi meg tájképeit. Művei középpontjába így szintén saját magunk vizsgálata, a valóság vagy az általunk valóságnak vélt tudás kerül: „Egyszer kívülről tekintünk le, máskor részesei vagyunk a nagy egésznek.”²² Ebből a magasságból még könnyű dolgunk van, de ha növeljük a távolságot, elvesznek a részletek, mintázatok hálói látjuk, kérdés, hogy mennyire ismerjük fel a látottakat, mennyire tudjuk helyesen értelmezni a tőlünk akár fényévekből érkező jeleket.

Kardinális fordulat, hogy a szem mint eszköz háttérbe szorul, és „az ember tapasztalatai nagy részét már nem a valóság közvetlen, empirikus szintjéről, hanem a képek és a média teremtetten másodlagos valóságszférából nyeri”.²³ Ebben a folyamatban a fotó szerepe elsődleges volt és maradt. A fotó előtti és utáni művészet mintájára beszélhetünk a Szputnyik és a Hubble előtti és utáni űrművészetről. A fotográfia korábban is beépült a művekbe, most azonban sokkal nagyobb szerepet kap önállóan vagy más technikákkal vegyesen. Etienne Trouvelot (1827–1895) korában például a fényképezés már jelen volt az asztronómusok kutatásaiban, de a francia tudós és művész számos illusztrációt is készített, mert szerinte az univerzumot csak az emberi szem képes igazán megragadni. Briton Scriven Bolton (1883–1929) egyéni technikát fejlesztett ki a holdfelszín minél „élethűbb” ábrázolására. Elkészítette a felületet gyurmából vagy hasonló anyagokból, majd surlófényben lefényképezte, ezután a fotóra festett. Másik munkájának alapja szintén egy fotó: a Hold felszínéről látjuk bolygónkat, amelyen az afrikai kontinens látszódik, szimbolizálva az emberiség bölcsőjét. Hasonló szemszögből mutatta be Földünket *A kék üveggolyó* című, az Apollo-17 űrhajó legénysége által 1972-ben készített fotó. A kortársak közül egyedi módon Barbara Yoshida fotográfus csak a Hold fényét használja tájképfotóinak elkészítéséhez. A hosszú expozíció miatt a háttérben elmosódnak a csillagok, a Föld forgása így felsejlik a műveken, s kirajzolódik a kozmosz és bolygónk kapcsolata.

Herendi Péter képeit Kerekes Gábor *Over Roswell* című fotósorozata inspirálta. Herendi *Föld-Rajz* című fotósorozatán figuratív természetábrázoló és absztrakt elemek jellegzetességei keverednek. Kiindulópontként műholdfelvételek szolgáltak, jól láthatóak a természetformáló emberiség nyomai. Míg Kerekes képein az jelenik meg elsősorban, hogyan láthatták a képzelt ufók Földünket, addig Herendi fotósorozata saját magunkra reflektál. Az ember adott értelmet az univerzumnak azáltal, hogy vizsgálja, kutatja eredetét, jelenségeit. A legnehezebb saját univerzumunk, saját lakhelyünk, saját tájaink megértése, ehhez szükség van ahhoz, hogy kívülről, távolabbi perspektívákból is szemléljük.

Oto Bihalji-Merin könyvében a fényképezés kiemelkedő szerepvállalását említi. A fotográfia megjelenésével a festészet új utakat keresett. A fényképezés feltalálása megmutatta a világ valódi arcát.²⁴ A valóság kérdése azonban ingoványos talaj. A festő ecsetvonásának egyedisége, az általa kiemelendőnek tartott táj- vagy városrészlet, a korstílus általi befolyásoltság a látványt átíró tényezők. A konstrukcióval saját képére, eszményei szerint formálja a természet egy adott részletét, s az úrfestő sem jár el másképp, de nem közvetlen látványból, hanem fotográfiából, filmből, távcső által közvetített képből kiindulva dolgozik. Jóllehet a nagyteljesítményű távcsöveken keresztül látótartománya többszörösére tágul, de lényegileg nem változik a reneszánsz perspektívatárhoz, az „Alberti-ablakhoz” viszonyítva. A centrálperspektívával rögzített képet folytatja a camera obscura, a fotó, a film és a televízió, valamint a nagyteljesítményű teleszkópok is.²⁵

A műszerek által közvetített kép is „torzít”, csak a saját technikai lehetőségein belüli pontosságra képes, amely állandóan változik, bővül. Továbbá a Hubble képei eredetileg fekete-fehérek, és több kép összedolgozásával jön létre egy fotó, a hozzáadott színek az elektromágneses sugárzás különböző hullámhosszain készült felvételeket különítik el.²⁶ A festményekkel szemben ma a fotók, a film, a számítógépek, a kibernetikai technológia által a vizuális szimuláció tökéletességében hiszünk, de azzal szembesülünk, hogy a ránk zúduló képek áradatában nem tudjuk, nincs lehetőségünk felmérni az elektronikusan közvetített képek valóságtartalmát. „A hagyományos táj eltűnik, bizonyosság és bizonytalanság váltakoznak” – írta Victor Vasarely.²⁷

A modern űrművészet még születőben, formálódóban van, új lehetőségek nyílnak az űrművészek előtt. *Ars ad Astra* címmel pályázatot hirdettek képzőművészeknek, és a beküldött munkákból húsz alkotás került fel a Mir űrállomásra. A választás Elizabeth Carroll Smith amerikai művészre esett, munkája 2001 márciusáig, a Mir megsemmisítéséig keringett a Föld körül. Ezzel megszületett az első képzőművészeti kiállítás a Földön kívül. Arthur Woods *Kozmikus táncos* című alkotása volt az első szobor, amely a világűr közegében lett kiállítva, 1993 májusában indították útjára. A projekt célja a szobor súlytalanságban való mozgásának vizsgálata mellett a művészet integrálása az űrprogramba.

Összefoglalóan elmondható, hogy a tájképfestészet médiumváltással, az olajfestés felfedezésével kapcsolódott össze, az űrművészek médiumait, bár használnak hagyományos művészeti technikákat is, elsősorban a fotó, a film, a video, számítógépes grafika stb. alkotják, az új kommunikációs eszközök lehetőséget teremtenek a széles körű megismerésre. A művészek az egyedi felfedezés helyett olyan globalizált vizuális anyagból merítenek, amelyeket a szem közvetlenül már nem láthat, csak artefaktumokon át tanulmányozhat.²⁸ Az új technikai médiumok, űrszondáink, rovereink olyan világokba nyújtanak betekintést, amit eddig csak fantáziánkra hagyatkozva képzelhettünk el.

JEGYZETEK

¹ *Művészeti lexikon*, főszerk. ZÁDOR Anna, GENTHON István, Akadémiai, Budapest, 1968, IV, 498–99.

² Meghatározásában Radnóti Sándor kiindulópontnak tekinti Georg Simmel *A táj filozófiája* című írását. RADNÓTI Sándor, *Simmel és a táj*, Replika, 2019, 112, 9–13.

³ A tájképeken gyakran feltűnő szélmalomok nemcsak a táj valós részei. A korszak emberei számára a keresztet hordozó Krisztusra és a gabonaörlés funkciója következtében az Eucharisziára is utaltak. Jacob van Ruisdael *A wijki malom* című (1670 körül) festményének elemzését ld. Max IMDAHL, *Ikonika. Képek és szemlélésük = Kép/Fenomén/Valóság*, szerk. BACSÓ Béla, Kijarat, Budapest, 1997, 264–266.

⁴ A művészről ld. BEKE László, *Caspar David Friedrich*, Corvina, Budapest, 1986.

⁵ Georg Simmel a táj hasznosságától való eltávolodást, a hozzá való viszony kontemplativitását tekinti önálló sodása első állomásának, egyik legfőbb jellemzőjének.

⁶ A kép elemzéséről ld. Werner HOFMANN, *A földi paradicsom. 19. századi motívumok és eszmék*, Képzőművészeti, Budapest, 1987, 9–19.

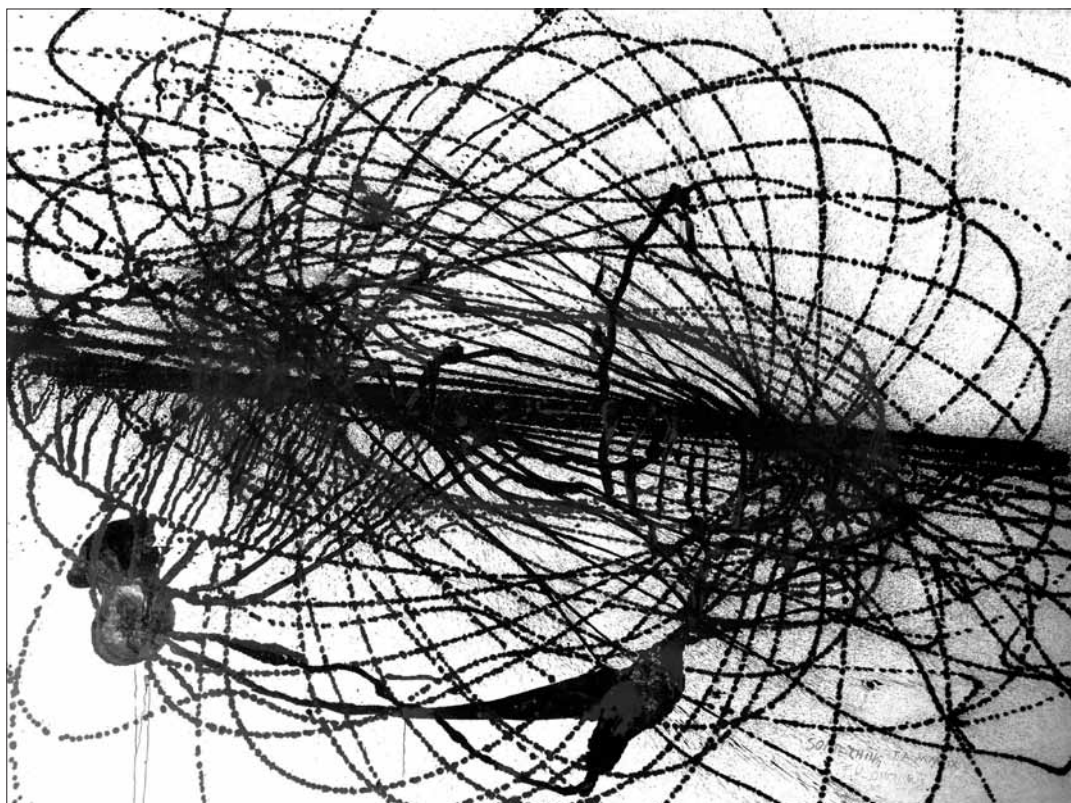
⁷ *Bulletin de la Société astronomique de France*, 1901, 105.

⁸ Camille Pissaro levele Durand-Ruel számára. 1886. november 6. = Maria et Godfrey BLUNDEN, *La peinture de l'Impressionnisme*, SKIRA, Flammarion, Genève, 1981, 177.

⁹ Az artefaktumok kiemelt szerepéről ld. Siegfried ZIELINSKI, *Médiumarcheológia*, Tiszatáj, 2015. április, 59–68.

¹⁰ *A Mars rabjai* című fantasztikus regényét halála után testvére, Kálmán jelentette meg folytatásokban a posztumói Magyar Néplapban.

- ¹¹ DOBRÍK István, *Mokry Mészáros Dezső 1881–1970*, Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1985; VÁRALJAI Anna, *Górcsővi Alakzatok. Mokry Mészáros Dezső mikroszkopikus látványra építő munkáiról*, Művészettörténeti Értesítő, 2013, 62 (1), 83–98.
- ¹² Idézi SZABÓ Júlia, *Kandinszkij*, Corvina, Budapest, 1970, 20.
- ¹³ KISS-SZEMÁN Zsófia, „A Szellem komédiája” avagy Jaszusch Antal művészete és a kassai művészeti élet a 20. század húszas éveiben, *Ars Hungarica*, 2005/2, 437–460.
- ¹⁴ International Association of Astronomical Artists. Alkotóit a Hudson River iskola, a barbizoni iskola és a nyugat-amerikai művészek tradíciói inspirálják.
- ¹⁵ Steve JOHNSON, *At the Adler, paintings that fired outer space imaginations*. <https://www.chicagotribune.com/entertainment/museums/ct-adler-bonestell-space-art-20141125-story.html>
- ¹⁶ A Hold a művészetekben ld. *Holdmúzeum 1969 / Moon Museum 1969. Művészet és világűr* című kiállítás a Vasarely Múzeumban. Katalógus Orosz Márton írásával. Szépművészeti Múzeum – Vasarely Múzeum, Budapest, 2019.
- ¹⁷ PETERNÁK Miklós, *Lehetséges táj/kép*, <http://exindex.hu/index.php?l=hu&page=14&id=56570>
- ¹⁸ *1 kék pixel / 1 Blue Pixel*, Ruzsa Dénes és Spitzer Fruzsina kiállítása a MET Galériában. Katalógus. Gelencsér Gábor és HAász Ágnes írásával. Magyar Elektrográfiai Társaság, Budapest, 2018.
- ¹⁹ BOHÁR András, *Kép-innovációk*, <http://olaszloo.hu/bohar-andras-kep-innovaciok/>
- ²⁰ J. A. TILLMANN, „Valami van a fényben”. *Burke és Turrell, avagy a fenséges a mai művészetekben*, Pannonthalmi Szemle, 2008/4, 41–47.
- ²¹ MULADI Brigitta, *A holdra szállás imaginációja. Interjú iski Kocsis Tiborral*, Új Művészet, 2016. július, 40–43.
- ²² MAROSI Katalin, *Rejtélyes felülnézet*, DLA értekezés, 2015.
- ²³ PUSZTAI Virág, *A képekből összerakott ember*, Gondolat, Budapest, 2019, 19.
- ²⁴ Oto BIHALJI-MERIN, *Él-e még a művészet a tudomány korszakában?*, Corvina, Budapest, 1988.
- ²⁵ A témáról bővebben: *Perspektíva*. Kiállítás-szimpozium-vetítéssorozat Beke László és Peternák Miklós tanulmányaival. Műcsarnok, Budapest, 1999. június 30 – augusztus 22.
- ²⁶ A Hubble-űrtávcső nemcsak a látható fény, hanem az ultraibolya és a közeli infravörös hullámhosszokon is érzékel.
- ²⁷ UJFALUDI László, *Űrművészet. Fantáziaképek az Univerzumról*, Természet Világa, 2017/4, 158. 1982 júniusában, az Interkozmosz program keretében a Szaljut-7 űrállomásra felvitték Vasarely szerigráfiáit.
- ²⁸ A nap fényforrás szerepéről, George Bataille elméletéről ld. SIEGFRIED Zielinski, *Médiumarcheológia*, Tiszatáj, 2015. április, 66.

FERENCZI KÁROLY, *Valami kész c. íngás performansz rekvizituma*, 2009 (részlet)

ZALKA CSENGE VIRÁG (1986) Budapest

SÁNDOR ENIKŐ

„Sohasem mondok el egy mesét ugyanúgy”

Interjú Zalka Csenge Virággal

Régen a közösségek számára természetes volt, hogy korosztálytól függetlenül mindenki meséket hallgatott. Napjainkban reneszánszát éli ez a néphagyomány, a mesemondás az előadó-művészet egyik különleges válfajává vált. A mesemondók világába a 2020-as Év Gyerekkönyv Írója-díj győztese, Zalka Csenge Virág, hivatásos nemzetközi mesemondó engedett bepillantást, és többek között arról is beszélgettünk, hogy miért fontos és jó a kamasz korosztálynak mesélni.

► Talán nem túlzás azt mondani, hogy nem mindennapi hivatást választottál magadnak. Mesélnél arról, miként váltál nemzetközi mesemondóvá?

► Gyerekkorom óta szeretek mesélni, nekem is sokat meséltek a szüleim és a nagyszüleim. Már egyetemista voltam (régészeti szakos), amikor először hallottam róla, hogy létezik olyan, hogy valaki hivatásos mesemondó. Előtte csak táborokban, osztálytársaknak meséltem, de abban a pillanatban azonnal tudtam, hogy én ezt szeretném csinálni. Sok mindent már a gyakorlatban, az első lépéseim során tanultam meg, és rengeteget segítettek a külföldi mesemondók is, akikkel az interneten felvettem a kapcsolatot. 2016-ban kiadtam a *Mesemondók márpedig vannak* című könyvem (PONT Kiadó), amelyben összegyűjtöttem ezeket a korai tapasztalatokat kezdő mesemondók számára. 2007-ben Kellner-ösztöndíjjal egy évre az USA-ba mentem, ahol részt vettem rengeteg mesemondó-konferencián, képzésen és fesztiválon, majd 2011-ben visszamentem Fulbright-ösztöndíjjal, hogy szerezzek mesemondásból egy mesterdiplomát, majd egy doktori fokozatot. Nem feltétele a diploma annak, hogy valaki hivatásos mesemondó legyen, de én rengeteget tanultam belőle, hatalmas kaland volt! A doktorimat a Bowling Green State University Kulturális Tanulmányok programjában szereztem.

► Hogyan képzeljük el a mesterdiplomás képzést?

► Ez egy interdiszciplináris program: mindenféle, kultúrával kapcsolatos kutatási témát lehetett vinni, és ahhoz válogathattuk össze a kurzusainkat. Én a mesemondó mesterképzésben írt szakdolgozati témámat – a mesemondás és a szerepjátékok kapcsolatát – vittem tovább. Voltak kötelező tantárgyak, de azokon kívül szabad kezet kaptam, és minden félévben olyan órákat vettem fel, amik hasznosak voltak a kutatásaimhoz. A disszertációm végül a digitális szerepjátékok és a mesemondás összefonódásából írtam, azóta megjelent Amerikában könyv formájában is (*Forum-based role playing games as digital storytelling*, McFarland, 2019).

► Milyen a magyarországi mesemondó-közösség, mi a helyzet most, és hogyan látod a mesemondás jövőjét itthon?

► Az elmúlt egy-két évtized alatt lendületet kapott Magyarországon a mesemondás mint szakma. A fellépő (előadó-művész) mesemondók közössége egyre nagyobb, és egyre változatosabb. Sok rendezvény van már felnőttek számára is, aminek külön örülök, mert az emberekben él még a téveszme, hogy a mesélés elsősorban gyerekeknek szóló műfaj (pedig ez régen, a néphagyományban sem volt így). Vannak fesztiválok, konferenciák, műhelyek, képzések és olyan izgalmas közös rendezvények is, mint például a Mítoszok Csátája. Ez egy nemzetközi rendezvénysorozat, amit Clare Murphy ír mesemondó álmodott meg. Magyarországon 2015-ben tartottuk az elsőt, és azóta évente több alkalmat is szervezünk. A Mítoszok Csátájának lényege az, hogy játékos, jó hangulatú keretek között, felnőtt közönségnek meséljünk mítoszokat élőszóban. Azért csata, mert a közönségnek trükkös kérdéseket teszünk fel, amik alapján szavazhatnak a győztes mítoszokra. A célunk mindig az, hogy közelebb hozzuk a világ nagy mítoszait a mai hallgatókhoz, és megmutassuk, mennyire más, ami-

kor előben hangzanak el, és nem könyvből olvassuk őket. A mítoszok sokat elmondanak egy-egy adott nép kultúrájáról, és az emberiség közös szellemi örökségének is részei. A kevésbé ismert mítoszok megmutatják, mennyire sokszínű a világ, és mégis mennyire összekötnek minket ezek a régi történetek.

➤ **Hogyan fogadják külföldön a magyar meséket? Van, amit módosítani kell a meséken ahhoz, hogy külföldön is működőképeseek legyenek?**

➤ A külföldi közönség nagy lelkesedéssel fogadja a magyar meséket, mert azok új, egzotikus mesevilágot tárnak fel. Felismerik a hasonlóságokat, és elcsodálkoznak a különbségeken. Mindig nagy jutalomjáték külföldön magyar meséket mondani. Néha meg kell magyarázni egy-két dolgot, amit egy magyar hallgató ismer a kulturális kontextusból (pl. „nem kerget a tatár”), de ez csak hozzáad az élményhez. Alapvetően a mese olyan univerzális emberi nyelv, amit a világon mindenhol megértnek.

➤ **Ahogy említetted, régésztanulmányaidat követően több amerikai egyetemen is tanulhattál a mesemondásról, mesemondó mesterdiplomát is az Államokban, illetve a doktori fokozatot is a Bowling Green Állami Egyetemen szerezted. Mindemellett az elmúlt évek során mesemondó fesztiválok és konferenciák kapcsán bejártad a világot. Ki tudnál emelni egy-két fontos dolgot, amit a nemzetközi élményeknek köszönhetően tanultál?**

➤ Nagyon sokat tanultam a nemzetközi mesemondóktól arról, hogy mi a mesemondás etikája. Előadóművészként sokszor magányos farkasnak érzi magát az ember, pedig mindannyian egy nagy, nemzetközi szakmai közösség tagjai vagyunk; megosztjuk a forrásainkat, a tapasztalatainkat, és segítjük egymást a munkánk során. Vannak írott és íratlan szabályok, szokások azzal kapcsolatban, hogyan bánunk a másoktól kapott tudással, és hogyan adjuk tovább. A mesemondók nyitott és nagy-lelkű emberek, és ezért nagyon sokat tanultam tőlük arról, mennyire haszontalan dolog a versengés és a féltékenykedés egy szakmán belül. A mindennapi munkámban ehhez igyekszem tartani magam.

Szintén megtapasztaltam, mennyire sokféle lehet a mesemondás mint műfaj. Nagy rajongója vagyok olyan mesélőknek és stílusoknak is, amik a sajátomtól gyökeresen eltérnek. Élvezem, hogy egy ilyen színes közösség tagja lehetek; mindenkitől van mit tanulni, még akkor is (sőt, főleg akkor), ha mások a módszereik, mint nekem.

➤ **A mesemondás élőszavas műfaj. A digitalitás uralta világban hogyan tud fennmaradni a mesemondás, van-e átjárás a médiumok között?**

➤ Az utóbbi egy év során kiderült, hogy a mesemondás képes túlélni a digitális térben is, rengeteg formában. Nyilván egyik sem fogja teljes mértékben pótolni vagy kiszorítani az élőszavas, közvetlen rendezvényeket (nem is ez a cél), de nem kell attól tartani, hogy a mesélés eltűnne a karanténal. Én például pont a „digitális mesemondás” témájában írtam a doktori disszertációm, és az egyik nagy felismerésem az volt, hogy sokkal több közös vonása van a digitális és a hagyományos népi mesélésnek, mint azt sokan gondolnák.

➤ **Több száz mesét tudsz fejből. Milyen szempontok alapján emelsz be a repertoárodba új meséket?**

➤ Mindig az az elsődleges szempont, hogy én magam szeressem a mesét. Sőt, ne csak szeressem, hanem megragadjon bennem. Akkor igazán jó egy történet, ha a mesélő szívvel-lélekkel meg akarja osztani a közönségével. Én mindig ezt a „figyeljete, ez de jó sztori!” érzést keresem a meséimben. Persze vannak dolgok, amik különösen meg tudják hódítani a szívemet, mint például a talpraesett hősnők, a furfangos kópé-figurák, vagy amikor több hős összefog, és csapatot alkotnak.

A másodlagos szempont általában a tematika. Szeretem azokat a kihívásokat, amikor megadott témákhoz kell programot alkotnom (pl. mesék csillagképekről, mesék ételekkel stb.). Ilyenkor mindig egy csomó új, klassz történetet fedezek fel kutatás közben.

➤ **Miként választod ki a meséket a különböző korú hallgatóság számára? Milyen történetek jöhetnek szóba a kisebb korosztály, a kamaszok és a felnőttek esetében?**

➤ Minden korosztálynak megvannak a maga igényei és sajátosságai. Egy mesemondó ráérez ezekre; én nem is szoktam előre megtervezni, mit fogok mesélni, hanem ránézek a közönségre, és megpróbálom megsaccolni, mi az, ami nekik tetszeni fog – korosztályra, hangulatra, érdeklődésre. A kicsiknek nyilván a rövidebb, sok ismétlődéssel ellátott történetek szoktak tetszeni, míg a kamaszoknak már sokkal bonyolultabb, izgalmasabb meséket vagy akár mitológiát, eposzokat válogatok.

■ A mesehallgatásról a többségnek, ahogy te is céloztál erre, a kisebb, óvodás, kisiskolás korosztály jut eszébe. Több helyen olvasható, hogy kitüntetett figyelemmel fordulsz a kamasz korosztályhoz, sőt *Hősök és pimaszok: Mit és hogyan meséljünk a kamaszoknak?* címmel külön kötetet is szenteltél ennek a korosztálynak, amelyben huszonegy történet mellett a kamaszokkal kapcsolatos tapasztalataidról írtál. Mesélnél arról, miért tartod fontosnak azt, hogy a kamaszok minél több mesét és történetet hallgassanak? Miért ők a kedvenc korosztályod?

✓ Egyrészt szeretek kamaszoknak mesélni, mert nagyon jó közönség. Már sokkal több mindent értenek a mesékből, mint a kicsik, és nagyon klassz meglátásaik, hozzászólásaik szoktak lenni (meg csípem a humorukat is). Másrészt ahhoz képest, hogy már senki sem mesél nekik, nagyon igénylik a történeteket. Végtelen mennyiségben képesek szerelmes meséket, izgalmas kalandokat, hősgendákat hallgatni. A felnőttek is szeretik a mesemondást, ezért nem látom értelmét, hogy a kisiskolások és a felnőttek között átugorjuk ezeket az izgalmas éveket, amelyek ráadásul pont az identitáskeresés, útkeresés időszakát jelentik az ember életében.

■ Milyen keretek között és hol szoktál kamaszoknak mesélni?

✓ Legtöbbször gimnáziumokban van rá alkalmam, angol- vagy magyarórán, de néha hívnak más tantárgyakhoz kapcsolódóan is (pl. történelem, földrajz, fizika). Megfordulok nyári táborokban, és könyvtári rendezvényeken is volt már rá példa, hogy kamaszoknak meséltem. A Mítoszok Csátája előadásokat is egyre több kamasz látogatja.

■ Hogyan választod ki a kamaszoknak szánt történeteket?

✓ Igazából elég könnyű dolgom van ezzel, mert a legtöbb saját kedvenc mesém pont ennek a korosztálynak (is) szól. Nagyon szeretem a hősgendákat, a hosszabb, árnyaltabb történeteket, amelyek őket is megfogják. Az ő világukban már nem minden fekete-fehér, ezért a mesék sem azok. Fontos, hogy újat mondjanak a számukra, váratlan fordulatokat mutassanak, a megszokottól eltérő karaktereket vonultassanak fel. A humor is nagyon jól beválik náluk (ha sikerül eltalálni a humorukat). A *Hősök és pimaszok* kötetben példákat gyűjtöttem a legnépszerűbb témákhoz: a magyar *Királylány a koporsóban* például egy hátborzongató kísértettörténet, amely egyben sok mindent elmond a bizalomról és a türelemről is, a lenyűgözően kalandos ír Fianna-legendák pedig a hősiességről és az összetartozásról szólnak. A szerelmes mesék közül az egyik nagy kedvencem *Piros Pipacs Kísaszszony* története, egy orógen (kínai kisebbségi) népmese, amelyben a hősnő álruhában elkíséri a hőst a kalandjaira, hogy meglássa, milyen ember valójában, és együtt győzik le az akadályokat. Nagyon működnek a kamaszoknál a különféle kópékról, bajkeverőkről szóló úgynevezett trickster-történetek is, például az Aesopus nevéhez fűződő sztori Mómoszról, a kritika és a szarkazmus istenéről. (Utóbbi két szereplő látható egyébként a *Hősök és pimaszok* borítóján is.)

■ Hogyan zajlik az első találkozás egy középiskolás osztállyal? Milyenek a diákok reakciói?

✓ Gyakran meglepődnek, hogy mesemondó jött hozzájuk; azt hiszik, a mesélés kisgyerekeknek való dolog, vagy egyszerűen nem értik, mit akarok tőlük. Olyan is volt már, hogy tüntetőleg lefeküdtek a padra, vagy megkérdezték, ehetnek-e közben (mindkettőt megengedtem, egyik sem zavar). Amikor aztán belecsap az ember egy érdekes sztoriba, lehet látni, ahogy lassan felfigyelnek, és elmerülnek a mesehallgatásban. Nagyon szeretem ezeket a pillanatokat; az első kuncogást, az első meglepett tekintetet. Onnantól már sínen vagyunk.

■ Nagy felkészülés előzi meg az előadásokat. Előfordul, hogy a közönség reakciója alapján mégis rögtönözni kell?

✓ A rögtönzés az élőszavas mesemondás természetes része. Mindig több mese van a tarsolyomban, mint ami egy órába befér, hogy helyben tudjak választani közülük. Előre nagyon nehéz megmondani, milyen egy osztály, egy közösség hangulata. Sokszor egyszerűen megkérdezem, mihez van kedvük, mit szeretnének hallani. És igen, olyan is van, hogy egy mese nem talál be náluk; ha látom, hogy nem értik, akkor magyarázatokat szövök bele, ha pedig unják, akkor felpörgetem egy kicsit. A mesemondás interaktív folyamat, kapcsolat mesélő és hallgatóság között. Az ő reakcióik alakítják a történetet. Sohasem mondok el egy mesét kétszer ugyanúgy.

■ Milyen típusú meséket, történeteket szeretnek a kamaszok, melyek azok, amelyek untatják őket?

✓ Nagyon szeretik a szerelmes történeteket és a horrort. Ezzel a kettővel bármikor meg lehet fogni őket. A horror alatt persze nem az öncélú riogatást értem, hanem azokat a hagyományos történeteket, amelyek sötétebbek és hátborzongatóbbak, de közben van valami mélyebb üzenetük bátorság-

ról, félelmekről, útkeresésről stb. Szintén szeretik a nagy, epikus kalandokat, hőslegendákat, mítoszokat és azokat a történeteket, amelyeknek váratlan fordulatai vannak. Ilyen meséket válogattam a *Hősök és pimaszok* kötetbe is. Sok ír legendát szoktam mesélni nekik, például mert azokat én is nagyon szeretem. Az utóbbi időben, a Marvel-filmeknek köszönhetően bejött az északi mitológia is.

➤ **A pedagógusok fontosnak tartják, hogy a középiskolások is hallgassanak mesét? Milyen tapasztalataid vannak ezzel kapcsolatban?**

➤ Sokszor el kell magyarázni, miért jó ez a fiataloknak, miért érdemes mesemondót hívni hozzájuk. Ha van egy pedagógus, aki ráérez az ízére, akkor hamar csatlakozni szoktak a többiek is. Nekem az első „beugró” az angolóra volt (édesanyám gimnáziumban angoltanár), ahol szövegértési gyakorlat címszó alatt meséltem. A diákok mindig meglepődnek rajta, milyen sokat értenek egy meséből; néha meg is szokták kérdezni, „lebutítottam-e” az angol szöveget a kedvükért. Hatalmas önbizalmat ad nekik, hogy egy történetet végig követni tudnak, a népmeséknek pedig pont olyan a struktúrája, hogy ösztönösen érteni lehet. Miután a nyelvtanárok ráéreztek, hogy a mesemondás nem csak az, aminek gondolták, elkezdtek hívni más órákra, iskolai rendezvényekre is.

Amit tovább szeretnék még népszerűsíteni, az az irodalomóra. Nagyon szeretek mítoszokat és eposzokat mesélni, és teljesen más élmény egy diáknak élőszóban hallani, mondjuk, az *Odüsszeiát* vagy a *Gilgamest*, és utána olvasni belőle. Ezt Amerikában sokat csináltam, ott több mesemondó eleve erre szakosodik, de itthon még nem annyira ismert lehetőség. Ilyenkor természetesen nem szó szerint „mondom fel” a teljes szöveget (az elég sokáig tartana), hanem élőszóban mesélek, és csak a hangsúlyos részeknél adok ízelítőt az eredeti nyelvezetből. Ezek a történetek élő előadásra születtek, és döbbenetesen más élményt nyújtanak, ha nem papíron olvassa őket az ember. Természetesen a cél itt is az, hogy felkeltsük a diákok kíváncsiságát, és nagyobb érdeklődéssel, értéssel fogják aztán kezükbe a könyveket.

➤ **A mesemondás és mesehallgatás tudja-e ösztönözni a fiatal hallgatóságot az olvasásra? Mit gondolsz arról, hogy nem olvasnak a kamaszok?**

➤ Én úgy veszem észre, hogy olvasnak ők, csak sokszor nem azt, ami elő van írva nekik (helyette, mondjuk, rengeteg sci-fi, fantasyt és képregényt, amelyek mind remek műfajok, de az iskolában ritkán kapnak helyet). A mesemondó szakdolgozatomat abból írtam, hogyan lehet szerepjátékkal – ami az interaktív mesemondás egy fajtája – arra inspirálni gimnazistákat, hogy olvassanak. Kalandokat készítettem nekik az Argonauták mítoszából, egy Arthur-legendából és egy népmeséből, és a játék végére már ők maguk kérdezték, hol van a könyv, amit elolvashatnak hozzá. Sok mesemondó előadásom zárul azzal, hogy többet szeretnének tudni a hősökről, akik szóba kerültek. Szoktam magammal vinni olvasmánylistákat ilyen alkalmakra, vagy együttműködök az iskolai könyvtárosokkal. A mesélés remek lépcső az olvasás felé.

➤ **Milyen nemzetközi tapasztalatod van a kamaszokkal kapcsolatban?**

➤ Amerikában és itthon is sokat meséltem ennek a korosztálynak. Az amerikai kamaszok, talán az iskolarendszerük miatt, sokkal magabiztosabban szóltak bele a mesékbe; nekik természetes, hogy véleményt nyilvánítanak, és ebből nagyon jó párbeszéderek kerekedtek a mesélések alkalmával. A magyar kamaszokban pedig azt szeretem, hogy nagyon jó a humoruk, és nagyon nyitottak mindenféle érdekes dolgokra. Kicsit tovább tart, míg feloldódnak, de akkor aztán a lehető legjobb közönség lesz belőlük.

➤ **Az utóbbi időben a kisebbek felé fordultál, tervezed, hogy célzottan a kamasz korosztály számára is írsz újabb mesegyűjteményt?**

➤ Nagyon szeretnék még kamaszoknak szóló gyűjteményeket kiadni a jövőben. A következő kötetem, ami a *Ribizli* és *A kalóz királylány* harmadik „társa”, egy kicsit már eltolódott ebbe az irányba, több „komolyabb” tündérmese került bele. Tervezem, hogy írok mondákkal és hőslegendákkal foglalkozó kötetet is. Azért szeretek hőslegendákat mesélni kamaszoknak, mert azok sokkal összetettebb történetek a tündérmeséknél. A szereplők már nem fekete-fehérek, megjelennek az érdekes, sokoldalú hősök, és új érzelmi mélységek nyílnak meg a hallgatók számára. Ezekben a történetekben sok az izgalom, a kaland és a dráma is. A kamaszok pont abban az életkorban vannak, amikor minden érzelmet nagyon mélyen élnek meg, és jól tudnak kapcsolódni az olyan legendákhoz, amelyek tükrözik ezt: epikus csaták, nagy szerelmek, legendás barátságok, kalandok életre-halálra. Nekem is ezek a kedvenc történeteim, szeretem megosztani őket a következő generációkkal.

UTRY ATTILA (1949) Miskolc

UTRY ATTILA

Közműveltség és szellemökológia

A címben jelölt fogalmak – a tudomány mai állása szerint – fontos részei a diszciplínák újraegyesítési programjának. Képletesen szólva, csillagászati eseményt idézve: a kognitív és operatív tudományok „bolygói” még sohasem kerültek egymáshoz olyan közel, mint a 21. század első negyedében, a nagy paradigma- és rendszerváltások idején. A bolygók önállósága nincs veszélyben, de az „együttállás” kölcsönhatásai *új világrendet, Istent tisztelő új humanizmust, kulturális újjászületést* is eredményezhetnek, s reményeink szerint ez egy örömteli esemény lenne az emberiség új generációi számára is, akik jelenleg a virtuális (nem autentikus) lét ösvényein bolyonganak.

A KÖZMŰVELTSÉG GYÖKEREI

A neolit forradalom idején (Kr. e. 10 000) az ember az esze által emelkedett ki természetelfogadó rutinjából. Pontosan százhusz évszázaddal ezelőtt az embernek a közvetlen közelében lévő természet átalakításával, művelésével muszáj volt kultúrát teremtenie (*cultúra agri*). Leginkább azért, hogy csökkentse félelmét a természet túlerejével szemben, és túlélje a rá leselkedő veszélyeket. Ősünk látta, hogy kiszolgáltatottabb a prehumán élőlényeknél. Nincs bundája a hideg ellen, nincs éles látása, erős karmai a táplálékszerzéshez, kemény patája a kövek között járáshoz etc. Tehát le-másolta környezetéből mindazt, amit a védekezéshez szükségesnek ítélt. Lett bundája, ruhája, bocskora, később sátra, háza, végtagjait meghosszabbította szerszámokkal, fegyverekkel stb. *És így esze útján kiemelkedett a természetből!* Amit addig elfogadott, ezután átalakított – és mindmáig végzi ezt az ősi gyakorlatot.

Valójában nagy jelentősége volt, hogy az ember az 1970-es évektől – miután kilépett az úrbé – „ kozmikus lényre” vált, és megkezdődött a kultúra- és kommunikációkutatások, -ismeretek összekapcsolása is, de rossz irány, ha az űr és szomszéd bolygóink kutatását új ateizmusra, földi problémáink elhanyagolására használjuk. A kultúra és közműveltség fogalmának, szerepének változásai új, mondhatni, magasabb értelmet kaptak a társadalmi létszférák (kultúra, gazdaság, politika) rangsorában. „A kultúra fogalmazta meg a diagnózist, a közművelődési rendszer pedig a gyógyítás helyszíne lett” (B. Gelencsér Katalin).

A kommunikációelmélet európai gyökerekre hivatkozó, kritikus amerikai ideológiai, gazdasági kísérlet arra, hogy a modernizáció és az új humanizmus számára új világnézetet teremtsen. Elvetik Marx kollektív és Freud individuális miszticizmusát. A kommunizmus szervetlenségét rendszerszerűséggel, önszabályozással, önigazgatással, a lélekelemzők (pszichoanalitikusok) energiafogalmát pedig a kommunikáció-interakció, visszacsatolás fogalmával cserélték le az 1950-es évek második felétől. A kétpólusú világrendszer keleti blokkjában paradigmaváltások sorozatát élték át a kutatók, a szakemberek és a „gyógyulásra vágyó” befogadók, de ez a hatalmas intézmény- és üdülősrendszer (tanácsai, szakszervezeti, vállalati) fokozatosan elveszítette funkcióit. Láthatóvá váltak az intézmények, szervezetek működési, leépülési zavarai, mert elindult a modernizáció, a globalizáció, és ideológiai vákuum keletkezett Keleten és Nyugaton egyaránt, nyomában súlyos demográfiai, ideológiai, identitásbeli válságokkal. Elkerülhetetlenné vált a kulturális tér teljes mediatizálása, az új eszközök, információhordozók, -tárolók (PC-k, mobiltelefonok, műholdak, tévécsatornák, világháló, webshopok stb.) már-már áttekinthetetlen mértékűre „zsugorodtak”, és túlzott használatuk káros/kóros virtuális világba vezette/vezeti az újabb generációkat. Egyre nehezebb – ebben a nem auten-

Ez az előadás a két korábbi (2004, 2006) előadásom szerkesztett, bővített változata (2020).

tikus létben – a hagyományos kulturális-nemzeti érdekérvényesítés és értékvédelem. Mindez azért is lehangoló, mert a csúcstechnika, a pénz, a hatalmas energiabázisok csak kevesek kezében összpontosulnak, igazságtalan az elosztási rendszer.

Sajnálatos, de egyelőre még megállíthatatlan a (hagyományos) kulturális infrastruktúrák leépülése, a szellemi és anyagi egyenlőtlen fejlődés okozta hatalmas különbség (túlgazdagodás–mélyszegénység). A társadalmi létszférák (kultúra, gazdaság, politika) mindegyike egyformán szenved, de leginkább a kulturális élet és intézményrendszer sorvadása miatt aggódunk, mert a kultúra bővített újratermelése nélkül nincs etikus gazdaság, demokratikus politika, nem lehet egészséges/egységes a társadalom. (Lehet, hogy Gelencsér tanárnő tévedett, vagy a diagnózis volt téves, és a gyógyítás nem sikerült?)

Nehezíti a terápiát, hogy állítólag a magyar *népművelés/közművelődés* szót nem lehet lefordítani európai nyelvre. Szerintem az *education of communities* (közösségek oktatása, -vezetése) és a *posztgraduális szocializáció* (másodlagos beilleszkedés, szereptanulás) kifejezések együtt pontosan visszaadják a kreativitásra épülő magyar művelődéstörténet tartalmát és közműveltségre gyakorolt hatását. Ontológiailag a közművelődés legjellemzőbb *struktúrája* az öntevékenységre, önkéntességre, szabad időre, kreativitásra épülő civil és állami intézményrendszerben folytatandó közösségi művelődés, egyéni alkotói-tanulási tevékenység; *funkciója* a másodlagos (posztgraduális) szocializáció; *genezise* pedig az emberi szellem ökológiai szemlélete lehet. Igyekszünk bizonyítani, hogy ez hatékony gyógyításnak mutatkozik.

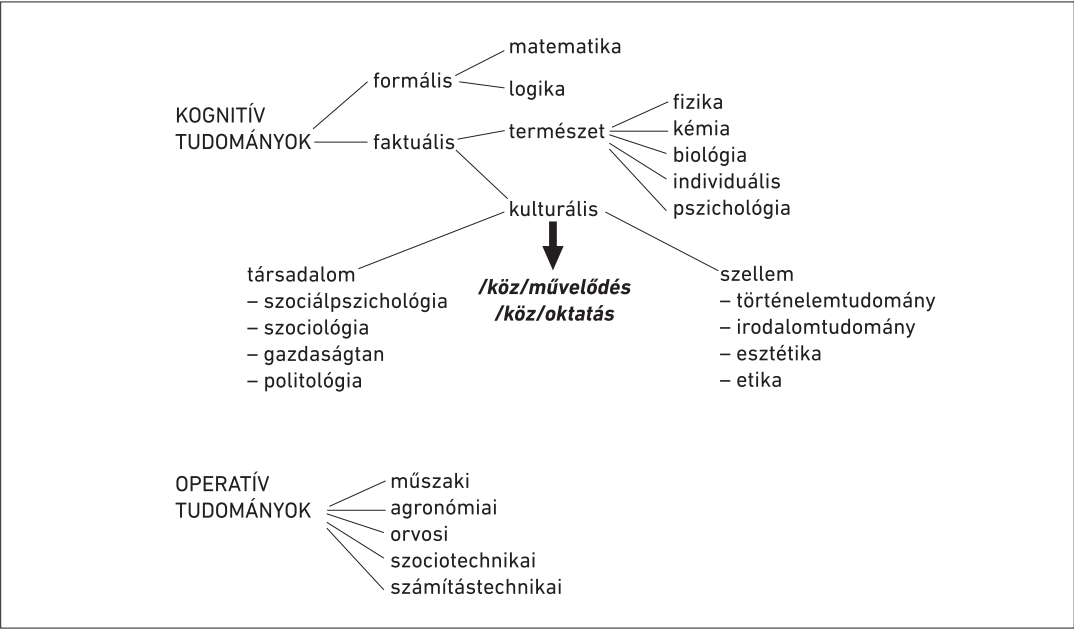
Hazánk Európában – „alulról jövő kezdeményezések” nyomán – általában támogatta a közösségi művelődés, a kulturált szórakozás, a közgyűjtemények és a magas kultúra intézményeinek fenn tartását, fesztiválok szervezését, az egyéni tanulás, alkotás ösztönzését. Ennek egyik történelmi okára mutat rá Jancsó Benedek 1908-ban: „A néplélek, amelynek szellemi szükségletei kielégítésével a művelt társadalom és közoktatási politika édes-keveset törődtek, maga igyekezett szellemi szükségletei kielégítésének forrásait megtalálni.” A népművelés eredetileg nem volt azonos a művelendő (mert tudatlan) tömegek ideológiai nevelésével, hanem inkább azonosítható a szellemi szükségleteit is kielégíteni szándékozó érett személyiségek sokaságával („képességmegtartó népesség”) és az alternatív csoportok közösséggé fejlődésével. Az öntevékenységre, szabad időre épülő, közösségben szerveződő művelődő körök, egyesületek, testületek, kaszinók, klubok, vallási és egyéb, művészeti, művelődési mozgalmak jelzik ezt a körülményt. Az iparosítás kedvezett az iskolán kívüli tanulásnak, továbbképzésnek a kiegyezés és Trianon közötti időben. Az állami bevételek újraelosztásából egyre több támogatás jutott az intézményeknek és civil kezdeményezéseknek. (Akkor még nem a „maradék-elv” érvényesült az adók és járulékok elosztásában). Volt némi veszély, mert „a műveltebb nép jobban érzi, nehezebben tűri az elnyomást” (Vajda János), de csak ritkán fordult elő, hogy egy-egy könyvtár, múzeum vagy kultúrház bezárása miatt az emberek az utcára vonultak volna. (Kivételek az agrárszocialista mozgalmak és a rendszerváltás után néhány kísérlet.)

Ezzel szemben a mai helyzet kissé árnyaltabb, egyszersmind bonyolultabb, mert egyfelől tudomásul kell venni, hogy nincs más útja a kultúráknak, csak a globalizálódás, az egyéni sajátosságok elvesztése: közös pénz, a nemzetek fölötti gazdaság, kulturális terméklisták, információs megaközpontok, digitalizált katonai stratégiák, mikrochipes totális ellenőrzési, nyilvántartási rendszer... és így tovább. Olyan civilizációval kell számolnunk, „amely felöleli az egész Földet és emberiséget, és a kultúra, a kreativitás régi értékeit újfajta intézkedésekkel helyettesíti”. Az individuum feladata „a régi kultúra maradványainak megőrzése, amennyire azt a tömegtársadalom megengedi” – írta Ludwig von Bertalanffy 1991-ben. A régi és az új „megacivilizációknak” semmi köze a korábbiakhoz. Igaz, hogy az új szuperrendszerek, diktatúrák (US, EU, FÁK, OPEC, UN, ISIS...etc.) szűk kultúrafogalmat preferálnak, és totális központosítást akarnak a politikában, a gazdaságban és a kultúrában is. Terjednek zavaros ideológiák, mint a cezarománia, önkény- és világuralomra törekvés, összeesküvés-elmélet, világvége-hangulat. Másfelől a tradíció, a régi kultúra maradványai erodálódnak, a tömegtársadalom csak „politikai szolgálatra” (*ancilla politicae*), „mának élésre” (*in diem vivo*), szórakoztatásra (*panem et circenses*), „efemer dolgok” kielégítésére használja a kultúrát. Hangsúlyozzák az állam népességmegtartó képességét, holott a kultúra szerintem a *képességmegtartó népességet* jelenti igazán.

Vajon a globális, multinacionális, posztindrusztialis tömegtársadalom mivel helyettesíti majd az alábbi értékeket? Itt, Kelet-Közép-Európában a „kulturális tejtetstvériségről” vallott Németh László-i

tanítást? Poszler György ezt továbbgondolva megállapítja, hogy „van egy (európai és nemzeti) szellemi tőke és egy látens értéklista, melyben megtalálható a magyar és szomszéd népi kultúra standard anyaga. Nálunk: az ómagyar költészettől Pilinszkyig; a gregoriántól Bartókig, Kodályig; az iskoladrá máktól a világhírű magyar színházakig, operákig, filmekig. Ez cirkulál a közoktatásban egyetemektől általános iskolákig, a közművelődésben agoráktól közösségi terekig, de ennek a tradíciónak jelentős része még háttérben van, és ha igaza lesz Bertalanffynak, háttérben is marad.”

Hársing tanár úr ágrajzában a közoktatás és közművelődés mint tudomány nem szerepel, pedig pontosan meghatározható helye van a két diszciplínának a kulturális tudományok társadalom- és szellemtudományai között.

1. ábra. A tudományok felosztása (Hársing László ágrajza kiegészítve)

SZELLEMÖKOLÓGIA

I.
Barátkozunk, sőt barátkozzunk az új, a megújított és tartalmilag bővített kultúra és kommunikáció, korábban művelődéstudomány fogalmaival. A kommunikáció fogalma (egyben a szimbolikus antropológia fogalma is): az információátadás céljaira specializálódott másodlagos viselkedés. Az ember–természet viszony szimbolikus modifikációja. Amikor emberösünk kiszabadult az öröklés és mutáció egyirányú mozgásából, és természetelfogadóból természetátalakító lett, újabb eszközök felfedezése, a korábbi szabványok meghaladása vált szükségessé, s némi zűrzavar, válság után (negentrópia) helyreállt az egyensúly (új homeosztázis). A káoszról megszülettek az új formák, a tilalmak és a rend (folyamvölgyi közösségek, társadalmak, falvak, városok, városállamok, birodalmak). Tapasztalataink, tájékozódásaink szerint most is ez történik a nagyvilágban és hazánkban. Nembeliség-nemzeti tudatunk birtokában próbálunk úrrá lenni a magunk által okozott negentrópián és megteremteni a törvényszerű új homeosztázist.

A kulturológiával foglalkozó szakemberek a 20. század közepétől – az ember–természet–társadalom kérdéseinek elemzése során – az antropológia tudomány bővítése eredményeként fontos tézisekkel, szintézisekkel rukkoltak elő. A kulturális, vizuális, közösségi, vallási, pszichológiai, filozófiai és egyéb antropológiák a múltból vezetnek le tanításukat, de a jövőt kulturális újjászületésben gondolják megvalósítani. A kulturális antropológia hívo mondatai így hangzanak: „Ember és kultúra

egyidősek, több mint egymillió évesek [...] Azóta megfigyelhető a kultúra kumulativitása (időbeli felhalmozódása)” (Leslie White). „Kultúrát nem lehet örökölni. Az elődök kultúrája egykettőre elpárolog, ha minden nemzedék újra meg újra meg nem szerzi magának” (Kodály Zoltán). A kultúra: tanulás, oktatással-neveléssel, önműveléssel sajátítható el. A bölcséleti tudományok világában ez a pedagógia-, andragógia-, antropológia fogalmak és -gyakorlat területén valósul meg klasszikus és modern értelemben egyaránt. Az alapítók és elkötelezett tanítványai nélkül ma nem beszélhetnénk *lifelong learning*-ről, illetve *lifewide*, élethosszig tartó, minden élethelyzetre kiterjedő tanulásról, permanens művelődésről, „holisztikus”, „ökológikus” szemléletről; a kultúra kettős természetéről, a kulturális javaknak, jószágoknak, termékeknek a személyiség különböző célú, aktív tevékenységéhez kapcsolódó demokratikus elsajátításairól, a személyiség formálásáról, optimális körülmények közötti gazdagodásáról, fejlődéséről és „legújabb” fogalomként az alkotó tanulásról (Aurelio Peccei).

Az eddig elmondottak alapján talán már érthetőbb a humán tudományok egységére, egyesítésére való törekvés, az „együttállás”, de hangsúlyoznunk kell, hogy mindkét nagy tudományterület (kultúra- és kommunikációelmélet) megőrizte eredeti tartalmát is. A kommunikáló, kultúrateremtő ember antropológiája jól körülhatárolható, mérhető, elemezhető (ld. a nagyagyban az állatvilágból megőrzött primitív, nomád szoftver, a két agyfélteke: érzelem és logika küzdelme). Érzékszerveink idegpályáinak beidegződése, a velünk született adottságaink felismerése spontán kezdődik, ahogyan például az édes anyanyelv elsajátítása, a faj- és egyedfejlődésünk szakaszainak, ciklusainak egymásra épülése tudatosan folytatódik. A kollektív és egyéni tudattalanból képeket töltünk le a tudatunkba életünk első három évében (*filogenezis*), aztán az adottságaink kifejlesztésére „koncentrálva”, külső segítséggel (nevelés-oktatás, művelődés-szocializáció) válhatunk érett személyiséggé, egyéniséggé három-tíz éves korig, majd életvégig (*ontogenezis*). Első megközelítésben tehát: úgy függ össze az emberi szellem ökológiája a kulturális antropológiával, mint az oktatás-nevelés, felnőttképzés (andragógia) az antropológiával, az embervezetéssel, mivel mindkettő a kultúra- és kommunikációelméletre, azaz a művelődéstudományra épül.

II.

További érveimhez idézem Király Jenő tanár úr gondolatait:

„A kultúra és a kommunikáció kutatásának összekapcsolása az emberi szellem ökológiai alapja – tanítják a »palo-altó-i iskolában« (egyetemen). Ez a lényege a francia strukturális antropológiának, etnoszemiotikának és etnofilozófiának, az olasz kultúraszemiotikának (Umberto Eco), a tartui strukturális szemiotikának, hasonlóképpen a Ludwig von Bertalanffy rendszerelméletén alapuló kultúraelméletnek, a német nyelvterületen felvirágzott humán etológiának és az angolszász kulturális antropológiának. A filozófiában az angolszász nyelvfilozófia és a német hermeneutika tolta előtérbe eme problémakomplexumot.

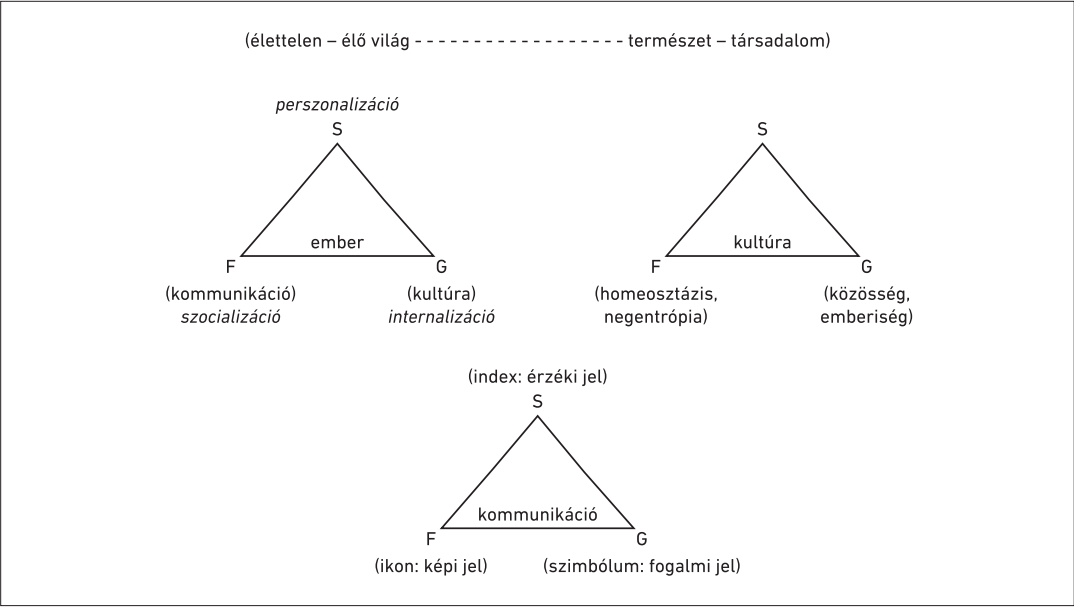
A kultúra- és kommunikációelmélet (hagyományos nevén: művelődéstudomány) eme irányzatok és kutatások egyikével sem azonos, nem is egyszerűen összefogja, sokkal inkább keresztezi őket, s eredményeiket a Föld »szellemtakarójának« (nooszféra) vizsgálatává szintetizálja.

Míg a kulturális antropológia a közvetlen emberi kommunikáción alapuló egzotikus, tradicionális kultúrákat kutatja, a kultúra- és kommunikációelmélet az önnön kultúráját kutató társadalom kultúrantropológiája, a modernség kultúrantropológiája; a nagy sikerű és múltú kultúrantropológia fiatal testvértudománya, az ipari, tudományos-technikai és végül informatikai forradalmak által teremtetett új együttélési formák és társadalomtípusok kutatása.”

A (kultúrateremtő és kommunikáló) emberi szellem ökológikus fejlődésének, működésének megértéséhez egy ritkán használt fogalmat említ Király tanár úr: a nooszférát (a Föld szellemtakaróját). Ez az alkotóerővel rendelkező objektiváció tartalmazza a kozmoszból származó eredeti tudást, a kultúrateremtésre kódolt programokat, amelyek feltételezésem szerint magukban foglalják a természetből való kiemelkedés ütemtervét, az eszközalkotás és -használat szüntelenül gazdagodó világát, a kulturális érték és lét dolgait és még sok minden mást, ami az élet, a közösség, a család, a nemzet megmaradásához, az egyén üdvösségre való felkészüléséhez szükséges. Magukban foglalják tehát az átalakított természet axiológiai (értékelméleti) és ontológiai (lételméleti) tartalmait.

<i>A kultúra értékei:</i>	igaz	szép	jó	szent
<i>javai:</i>	tudomány	művészet	erkölcs	vallás
<i>tevékenységei:</i>	kutatás	alkotás	viselkedés	hitélet

Nicolai Hartmann az időmérő órához hasonlította a lételmélet (ontológia) alaptörvényét. Minden élő, működő, önszabályozó rendszer rendelkezik a struktúra, a funkció és a genezis hármas egységével. Az óra szerkezete (S) időmérésre készült, ez a funkciója (F), de a hajszálrugó, a genezis (G) nélkül semmit nem ér, csak lom.

2. ábra. Ontológiai szemlélet a szellemökológiában

Ha pedig a háromszögeket egymásba csúsztatjuk, belátható, hogy a nagy struktúrák: természet, társadalom, élettelen-élő világ; a kultúra szerkezete (S), működése (F) és fejlődéstörténete (G) megismerhetővé válik. Mert a fejlődés mindig előre (új homeosztázis felé) halad, mint a robbanómotornál: mindegy, hogy a hatás vagy az ellenhatás lesz az erősebb, a jármű előrehalad.

A lényeg tehát az, hogy csak egyedül az ember alkothatott a teremtett világban emberi kultúrát és civilizációt, de hangsúlyoznunk kell, hogy anno ez az ember természetelfogadóból természet-átalakítóvá fejlődött a neolit idején, Kr. e. 10 000 körül. Ezért kell napjainkban is tisztelni régmúltunk szoftvereit, a még létező primitív kultúrákat. Így részesedik az egész teremtés az ember természet-átalakító/-elfogadó tevékenységének hasznából, de sajnálatos módon az utóbbi évszázadokban már a kárából is. Emiatt válik depresszióssá az „átmeneti társadalmakban” az individuum.

Sigmund Freud 1890-ben három okban írta le szorongásainkat a kultúrában: „a természet túlereje, testünk gyarlósága és a társadalmat szabályozó »berendezések« elégtelen működése miatt”. A szorongás csökkentésére leginkább szellemökológiai adottságaink vannak segítségünkre:

- Képek letöltése (kollektív és egyéni tudattalanból), fogalmak, jelek (index–ikon–szimbólum) üzeneteinek (dekódolása) megértése és tudatosítása.
- Interakció, perszonalizáció, elsődleges és posztgraduális szocializáció, internalizáció (a világ értelmességének megértése).
- Természetelfogadás, -átalakítás – kultúrateremtés, civilizációműködtetés
- Szorongások és a magunk által okozott negentrópiák kezelése, új homeosztázis létrehozása.

- Ember–kultúra–kommunikáció összefüggéseinek kutatása, őrzése, bemutatása (szabad bölcsészet).
- Szellemökológia–antropológia, andragógia–antropagógia összefüggéseinek értelmezése. (A modernség kultúrantropológiája.)
- A *nooszféra* megértése, elfogadása, gyarapítása, kultúrán belüli továbbadása (művelődéstudományi struktúrák, funkciók és genezis).

Kozmikus létünk meghaladása során, az újabb paradigmaváltásban jobban ki kell használni agyunk teljesítményét. Ne elégedjünk meg azzal, hogy csak védekezni akarunk a természet erőivel szemben, mert kulturális újjászületésre programozott bennünket a Teremtőnk. Jelenleg elszédít, rabul ejt, gőgössé tesz az infokommunikációs, ipari, technikai forradalom. Gőzerővel kutatja, milyen energiaforrást használ majd a fosszilis kultúra kimerülése után, de közben sok fölösleges dolgot csinál, szemetet termel, pazarolja, elszennyezi folyóit, tavait, tengereit, de szigorúan megköveteli a digitális társadalom működtetéséhez szükséges algoritmusok pontos betartását.

Meggyőződéssel állítom, hogy nem tévedett Gelencsér tanárnő, Király tanár úr és mások, akik a kulturális újjászületés és a permanens művelődés fontosságát, a diagnózist és a gyógyítást hirdették, tanították, mert a társadalmi létszférák rangsorában a kultúrát a gazdaság, a politika elé, az első helyre kell helyezni. (Látható, hogy mennyire mély és magas tudomány ez!)

A kultúrák globalizációja valóban elkerülhetetlen, de legalább ilyen erős a meggyőződésünk arról, hogy a multikulturalitás mellett fontos, hogy az ideológiai, demográfiai, identitásbeli vákuum feltöltődjön, a nemzeti sajátosság érvényben maradjon, hogy az új bábeli zűrzavar elkerüljön.

IRODALOM

B. GELENCSÉR Katalin, *Kultúra és közművelődés*, egyetemi előadás, ELTE Közművelődési Tanszéki csoport, 1988.

UTRY Attila, *Kommunikáció, szociálpszichológia, kultúra*, főiskolai, egyetemi jegyzet, Rónai Kiadó, Miskolc, 1999.

KIRÁLY Jenő, *Kommunikációelmélet*, egyetemi jegyzet, ELTE, Budapest, 1986.

Ludwig von BERTALANFFY, *Ám az emberről semmit sem tudunk*, KJK, Budapest, 1991.

Leslie WHITE, *The science of culture*, New York, 1969.

Nicolai HARTMANN, *Új utak az ontológiában*, Greenwood Press, Westport, 1952.

UTRY Attila, *Ontológiai szemlélet a szellemökológiában*, 2009.

FERENCZI KÁROLY, Vigyorgó Atlasz 3., 2008; Atlasz 8., 2008; Kariatida 2–3., 2008

KENYERES ZOLTÁN (1939) Budapest

KENYERES ZOLTÁN

Gömöri Györgytől Békássy Ferenchez

Gömöri György: Rózsalovaglás;

Magyar „apostol” Angliában

Békássy Ferenc Angliában járt iskolába, ősi magyar nemesi család sarja volt, Cambridge-ben a King's College-ban tanult történelem szakon, ismeretségbe került az angol szellemi elitel, későbbi világhírűvé lett írókkal, tudósokkal kötött barátságot, verseket írt, és amikor 1914-ben kitört a világháború, úgy érezte, hívja a haza, kötelezi ősei hagyománya, hazatért, huszártiszt lett, és a legelső ütközetek egyikében elesett. Huszonkét évet élt. Itthon Babits Mihály siratta el a Nyugatban, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád emlékezett meg róla, és azóta is sokan emlegették, de inkább csak a végzetéről tudtak, írásait, verseit kevesen ismerték. 2018-ban Weiner Sennyey Tibor összegyűjtötte műveit, 2020-ban pedig Gömöri György egy szép kis kötetben jelentette meg a róla szóló írásait és az emlékére írott verseit.

•

Gömöri Györgyöt 1969 őszén ismertem meg Londonban, úgy emlékszem, Siklós István vitt el hozzá, mint ahogy az ő révén ismerkedtem meg Sárközi Mátyással is. Ők vittek tovább Cs. Szabó Lászlóhoz, Szabó Zoltánhoz, s akkor ismerkedtem meg Határ Győzővel, akinek hatalmas *Golghelóghija* törtéte az utat Tandori és Esterházy előtt. Gömörinek akkor már a hetedik könyve jelent meg, három verseskönyve mellett tanulmányok, szerkesztések a magyar és lengyel irodalom köréből. Polonistának indult, magyar–lengyel szakon kezdte el az egyetemet még Budapesten, aztán Angliában, Amerikában folytatta és végezte be tanulmányait, hogy később a legnagyobb angol és amerikai egyetemeknek legyen előadója, oktatója, tanára. S azóta, hogy először találkoztam vele, megjelent még vagy harminc-negyven könyve, írt könyvtanulmányt a lengyel Cyprian Norwidről, a 16–17. századi magyar–angol kapcsolatokról, az erdélyi irodalomról, a 20. századi magyar költészetéről, a lengyel összehasonlító irodalomtörténetéről és még sok másról, s időről időre megjelentek új és új verseskönyvei. Mindemellett azok közé tartozik, akik az elmúlt fél évszázadban a legtöbbet tettek a magyar irodalom és kultúra megismertetése érdekében az angol nyelvű világban. Fordított József Attilát, Radnóti, Pilinszkyt, Nagy Lászlót, Petri Györgyöt. És, ne feledjem, szemlézi a mai napig a megjelenő magyar irodalmat különböző angol lapokban, folyóiratokban. Úgy gondolom, a kortárs magyar irodalomban az egyik leggazdagabb életmű az övé.

•

Az emigráns irodalom hosszú ideig tiltott gyümölcs volt itthon, és csak 1981-ben jelent meg az első bemutatkozó válogatás a világban 1948 és 1956 után szerteszóródott magyar írók verseiből. *Vándorének* volt a címe, és Béládi Miklós állította össze. Az írók születési rendjében haladt, az 1905-ben született Cs. Szabó Lászlóval kezdődött (aki Babits és Halász Gábor mellett a Nyugat-korszak legjelentősebb esszéírói közé tartozott, fogalom volt a neve, de versíróként, enyhén szólva, kevésbé emlékezetes), aztán az 1914-es Határ Győzővel folytatódott, és az 1943-ban született Dedinszky Erikával fejeződött be. Közülük heten voltak 1934-esek, ők betűrendben követték egymást, András Sándor, Bujdosó Alpár, Gömöri György, Kabdebó Tamás, Máté Imre, Nagy Pál és Thinsz Géza. Gömörinek tizenhét versét válogatta be a kötetbe Béládi, jó szemmel, köztük olyanokat, mint a *Levél hanyatló birodalomból*, *A hagymaféreg*, *Abda*, amelyek máig a legjobb versei közé tartoznak.

Ugyancsak 1981-ben jelent meg Béládi Miklósnak egy tanulmánykötete is *Válaszútak* címmel, és ebben szerepelt egy áttekintő írás a nyugati magyar irodalomról, amely legalábbis idehaza elsőnek térképezte fel az emigrációs irodalom csoportjait, nemzedékeit, szerveződéseit, folyóiratait. A tanul-

mány eredetileg az akadémiai irodalomtörténeti kézikönyv új folyamának, a szakmai berkekben „Sós-kának” nevezett kötet sorozat részére készült, ahol bevezetője lett a nyugati irodalommal foglalkozó kötet részeknek. Ezt a kötet részt Rónay László és Pomogáts Béla egészítették ki egy terjedelmes portré-sorozattal, és ebben lett olvasható Gömöri György költészetének első hazai, hogy úgy mondjam, „tudományos” értékelése. Egy felvillantó gyorsfénykép. Ez is 1981-ben történt. „Költészete klasszikus tradíciókon nevelkedett, az avantgarde megújuló hullámverése idején szinte kihívó módon őrzi a vers hagyományos logikáját és érzelmi karakterét, érzékletes szóképeit és pontos nyelvi ritmusát. Minta-képei Kosztolányi Dezső és Radnóti, de tanult József Attilától és Nagy Lászlótól is.”

Sok minden kimaradt ebből az – egyébként jóindulatú – néhány sorból. Kimaradt az „Újhold”. Pedig nemzedékének (nemzedékem költőinek) pályaindulásától máig tartóan jellegadó vonása az, hogy átmentek-e az újholdas iskolán, vagy nem. Vannak, akik közvetlenül a Nyugat harmadik nemzedékéhez kapcsolódtak, és onnan indultak tovább, mint Takács Zsuzsa és Várady Szabolcs, aki Vas István nyomdokain haladva alakította ki költői egyéniségét, vagy Ágh István, aki az Erdélyi József által megújított népköltészet alaphangú költői irányt vitte-változtatta tovább, mint a bátyja vagy Juhász Ferenc, Simon István, Csoóri Sándor és még többen. (Erdélyi József, minden későbbi megnyilatkozása ellenére, mint Illés Endre mondta egyszer nekem, az *Ibolyalevéltől Az utolsó királyságig* a legjelentősebb költők közé tartozott.) És Nyerges Andrásról Baranyi Ferencig, és tovább Oravecz Imréig, mind külön élet, külön költői világ, nem lehet gleichschaltolni őket. Gömöri Györgynek, akár csak Orbán Ottónak és Tandori Dezsőnek, meghatározó élménye volt a „jelzőfukar alulfogalmazás” poétikai ideálja. Tandori egyszeriben ledobta magáról és radikalizálta ezt a hagyományt, ő úgy került ki Nemes Nagyék, Pilinszkyék vonzásköréből, hogy második kötetében már valami egészen más és egészen új szókinccsel, mondatalkotással, formavilággal lépett elő. Ady óta nem volt ilyen megdöbbentően új hang a magyar költészetben. Orbán Ottó megküzdve, küszködve, lelki gyötrelmekkel indult el a saját útján, Gömöri látszólag könnyen, magabiztosan haladt tovább, de neki az első kötete után már ott volt karnyújtásnyira Audenék hatalmas versvilága, akik már évtizedekkel korábban megtanulták, hogyan lehet hang nélkül hangot adni, dallam nélkül dallamot kottázni, forma nélkül formát építeni, és kevés szóval akár bőbeszédűnek is lenni.

Grendel Lajos a „férfiasan kemény melankóliát” tartotta Gömöri jellegadó vonásának a 2019-ben megjelent irodalomtörténetében. Ha a melankóliát a görög szó eredeti értelmében fordítjuk le, és azt mondjuk, hogy *melasz kholé*, fekete epe, akkor a lehető legtávolabb járunk Gömöri verseitől, de ha úgy értjük, hogy tűnődés, tűnődő szertenézés a világban, akkor kezdjük megérteni, amit mond. Nem is mond, hanem kifejez. Ez az a dísztelen, tömör alap, amit az Újholdból magával vitt. Ez fordul át néha a szelíd tűnődésből kemény kijelentéssé. De akkor is visszafogott indulattal, úgy, hogy precíz megmunkálással lehánt minden érzelmi héjat a szavakról, ami aztán az olvasóban fokozottan visszaépül. Ilyen például az *Iwo Dzsima*, az amerikai bombáktól agyonpusztított japán szigetről szóló vers – egyike a legszebb magyar háborúellenes verseknek. Vagy ilyen az *Abda*, amely a legszebb holokausztersek közé tartozik.

A *Levél hanyatló birodalomból* című kötete még Münchenben jelent meg 1976-ban. Az egy évvel később Budapesten nekem dedikált példányban tollal kijavított egy betűhibát. (Több szedési hiba is van a kötetben, de ezt az egyet kijavította.) Magyarban is használjuk az *ármádia* szót, mindenki ismeri. De történelemből ismert nagy spanyol hadsereg nem „armadia”, hanem csak Armada. Nincs „i”. Ezt javította ki 1977-ben. Csakhogy ugyanúgy, mint Madáchnál az az „i” ott, azon a helyen többlet jelentett egy betűnél. Általános műveltség? Az nem számít. Annál fontosabb, hogy az a tévesen beletoldott „i”, az a felesleges „i” elrontotta a ritmust. Azt ki kellett onnan venni.

A vers címe: *A végső dolgok...* Az első három sor a kötet megjelenésében a következő:

*A végső dolgok kimondatlan maradnak –
tudatunk mélyén fekszenek mint a spanyol
Ármádia kincsei, Hírt róluk*

A természetes ritmusérzék azt diktálja, hogy az első sor két ritmusegységből áll (A végső dolgok) (kimondatlan maradnak). A második sor és a harmadik sor első fele enjambement-nal átfolyik egymásba: (tudatunk mélyén) (fekszenek) (mint a spanyol Ármádia) (kincsei) Itt bizony nincs helye az „i”-nek, ezt minden magyar anyanyelvű olvasó érzi.

Egy regényoldalnak nincsen vizuális jelentése, akármilyen formátumba lehet tördelni, ugyanazt jelenti. Ezzel szemben a vers mindig vizuális, és itt nem is a „vizuális versek”, „képversek” műfajáról beszélek. Gömöri mondatalkotását az jellemzi, hogy legtöbbször minden retorizáltságtól mentes, egyszerű, pontosabban szólva egyszerűnek látszó beszédmondatokot fogalmaz meg, és ezeket hosszabb-rövidebb verssorokba tördeli. Ritkán alkalmaz rímeket, és ha igen, azok sem csengenek-bonganak, hogy versről van szó, arra legtöbbször a verssorokba tördelés figyelmeztet. Az elgondolt ritmuskompozíció azonban mindent félretol, és szigorúan érvényesül. A sorképzés, mint fentebb láttuk, gyakran nem a ritmus kihangzását segíti, hanem éppenséggel elrejtí a ritmust mint a zene alapelemét, és az csak bennünk jön létre, olvasás közben. De ott létrejön.

•

Irodalomtörténetet nem lehet politikai államhatárok szerint írni. Pedig nálunk ez történt, és még mindig ez történik. Először Várkonyi Nándor szelelte fel a modern magyar irodalmat 1929-ben aszerint, hogy a csonka hazában vagy az új határok túlsó oldalán írták-e az írók, és ettől kezdve minden összefoglaló, minden áttekintő munka hasonlóképpen járt el Pintér Jenőn és Farkas Gyulán át Szerb Antalig, és tovább az 1966–1981-es akadémiai kézikönyvekig. Illyés Gyula szép kifejezést talált erre az elkülönítő egybefoglalásra: ötágú síp. Ebből az ötből az emigráns irodalmat, a nyugati irodalmat tekintették az ötödiknek. A falak leomlása után azonban ennek az ötödik ágának a megkülönböztetése mindenképpen értelmét veszítette. Gömöri György járt itthon korábban is, most pedig annyi lakása lehet „jó Budában”, amennyit az angol pénztárcája megenged. Most már nem Bakucz József és Thinsz Géza társaságában kellene írni róla, hanem Orbán Ottó és Takács Zsuzsa körében kell megkeresni a helyét, mint ahogy Bakucz és Thinsz is menekültügyi megkülönböztetéstől függetlenül folyamatosan ide tartoznak: mégpedig első verseiktől kezdve. Ma már úgy kell irodalomtörténetet írni, hogy a nevük ne egy valamilyen című záró fejezetben, ne adj’ isten, külön kötetben szerepeljen, hanem a törzsanyagban, természetes irodalomtörténeti helyükön szólaljanak meg mindazok, akik bárhol élnek, és magyar nyelven teremtenek szépirodalmat. Nem úgy, ahogy a síp ágai elágaznak, hanem úgy, ahogy a hegedű húrjai egy törzsön futnak.

Továbbmegyek. A másik három sípot is át kellene hangolni. Itt nálunk van ugyan egy újonnan épült szögesdrótszakasz, de ezzel együtt a határok már régen megszűntek, és virtuálisan tulajdonképpen soha nem is léteztek. Csak politikai és ideológiai szándék tette, hogy úgy látszott, az erdélyi író erdélyisége másnemű, mint a dunántúli író dunántúlisága. A tétje bizonyosan más volt, a nyelv életben maradásának egyik záloga lett, de irodalmának mélyrétegei azelőtt is és akkor is összeértek és egybefonódtak határokon innen és túl: esztétikailag-irodalmilag nem lehet és tulajdonképpen soha nem is lehetett volna különválasztani őket. Most harminc éve pedig igazán elérkezett az ideje, hogy ne igazgatástörténeti határok szerint, hanem irányok, struktúrák, formsajátosságok, esztétikai célvállalások szerint tárgyaljunk mindenkit, aki magyar nyelven ír, és ezzel a magyar irodalmat építi. Annál is inkább, mivel az immár több évtizedes informatikai forradalom olyan, a földrajzi-politikai határokon átnyúló globális kultúrát hozott létre, ami eddig soha nem látott egyidejűségeket teremtett az ún. világirodalom és a nemzeti irodalmak között. Lehet, hogy a politikai Európát a közeljövőben újnacionalista szeparatizmusok fogják feldarabolni, de ezt a szellemi átjárhatóságot és együttthaladást már nem lehet megszüntetni.

•

Rózsaloavaglás: ezzel a címmel jelent meg 2014-ben Gömöri György egyik legszebb verseskötete Pécsen. A *rózsaloavag* Richard Strauss zenés játéka, Hofmannsthal szövegkönyve. Az elszegényedett, potrohos báró eljegyzésül ezüstrózsát küld a gazdag hadiszállító leányának, a csinos kislány bele-szeret a küldöncbe, akit Octaviannak hívnak, és amikor nem küldönc és nem rózsaloavag, akkor fess, jóképű ifjú gróf. Kedves vagy inkább kedélyes vígjáték, ahol a késő romantikus akkordokon már áthangzanak a 20. század új dallamai. 1911-ben mutatták be Drezdában, de nem nagynémet harso-gás, hanem könnyed bécsies hangzás, az énekeseket próbára tevő, jó nehéz áriákkal. A háború előtti utolsó békeévek, utolsó közös közép-európai nosztalgiánk ideje. Mindazonáltal nem sok köze van Gömöri – egyébként remek – címválasztásához. Azt emeli ki belőle, ami nincs benne, az ezüstrózsá-

ról az ezüstös hajszín jut eszébe, az ifjúság elmúlása, a megöregedés és maga az elmúlás. Ami a kötetben van benne, nem a zenés játék hangulatában, hanem a versek intonációjában. Pici ironiával, ami (itt érdekes módon) nem visszafogja, hanem kiemeli az érzelmi tartalmat.

*Most készülök utamra (szűz Octavian)
rózsákkal feldíszített paripán
hogy dulce et decorum? Ugyan már!
megyek a sors hívó szavára engedelmesen
míg tél-ezüstbe fagy virágom és fejem*

Szirtes Gábor bevezetőjével kezdődik a kötet, utána következnek a ciklusokba rendezett versek. Szirtes szövege állhatott volna a kötet végén is, és akkor utószó lenne a neve. Mi a különbség a bevezető és az utószó között? A bevezető informál és várakozást kelt, az utószó informál és magyaráz. Egy könyv bevezetője hasonlít egy kiállítás megnyitójához: lehet komoly szóval, és lehet akár humorosan is előadni, de egy csepp ünnepélyesség mindig van benne, ezt már pusztán a megszólalás helye, az „elő-hely” kölcsönzi. Az utószóban nincs ilyen. És Gömöri György kötetének sok tónusa és sok modulációja van, de az ünnepélyesség távolabb áll tőle, mint Makó Jeruzsálemről. De nem áll távol az, ami az Ady utáni költészet alapproblémáját jelentette: a személyesség. Gömöri személyes verseket ír, és legkisebb jelét sem adja annak, hogy a versben megjelenő Én ne lenne azonos ő magával, aki a verset írja. Pontosabban szólva, az olvasó ezúttal nem követ el hibát, ha mellőzi a mai irodalomtörténet egyik szörnyszavát, és nem a vers beszélőjeként említi a versben megszólaló egyes szám első személyt.

A tárgyiasságokat megelőző szubjektív Én uralmát a költészetben paroxizmusig vitte a romantika. Ennek a remekműveket teremtő líratörténeti folyamatnak volt nagy, világnagy lezárója Ady. Im-már évszázados tévedés vele kezdeni a lírai modernséget. Ady az európai romantika utolsó nagy költője. A lírai modernség nálunk nem vele, hanem Babitscsal kezdődött, amikor azt írta: „csak én bírok versemnek hőse lenni”. Az elhúzódo és sok szakaszból álló romantika azzal ért véget, és azzal kezdődött új korszak, hogy kérdések alá került az Én. Előbb a pszichológiában, aztán a kognitív tudományokban, végül a nyelvészetben. A kritika és az irodalomtörténet előbb arra hívta fel az olvasókat, hogy tegyenek különbséget a költő személye és a vers személyessége között. Arra figyeljenek, hogy milyen bonyolult kapcsolat van a kettő között, hogyan válik láthatóvá ez a kapcsolat, ami csak kapcsolat és nem azonosság. Később azt mondták, úgy kell verset olvasni, hogy a verset író személyt zárójelbe tesszük. Mintha ott se lenne, csak arra figyeljünk, hogyan épül fel és hogyan inkarnálódik a versbeli személyiség. Végül, a legutóbbi időkben mindezt a belátást félresöpörték, mondván, nem kell bonyolítani a dolgokat, nem kell sokat vacakolni a személyiség kérdésével, az Én – ne misztifikáljuk – pusztán a mondat alanya. Egy mondatrész. Ezek után akár vissza is lehet térni a kezdetekhez. A verset a költő írja. Az egyik alanyeset a másikat. És ezt lehet átláthatóan és átléte-tően csinálni.

Ilyen kötet a *Rózsalovaglás*. Ódát ír a talphoz, a lábfej alsó feléhez, ami legtávolabb van az agytól, és legközelebb van a földi valósághoz. Az egyik verse így kezdődik: „Nap-mint-nap küldözgeti nekem fáradt / leveleit az ősz.” Ez az első másfél sor. Egy kis impresszionizmus a 21. században, véljük. De menten lehűt: „Tele már velük / a küszöb, de néha jut / az előszobába is.” A hétköznapi világba visszarántott költőietlen kép, ahogy mai költőtől elvárjuk. Csak semmi költőiség. Ez eddig tehát kitűnő. Nem úgy a folytatás, ami a köznapi világba visszavitt kijelentést egy közhellyel toldja meg: „Mind egyről szól: / az elmúlásról.” Ebben a hullámvázban halad a következő nyolc sor. És a befejező két sor belefut egy giccsbe: „és valahol tisztán, élesen trillázni kezd / egy idetévedt tűzpiros madár”. Rémes! Igazán rémes. De ha gondolkodunk kicsit, akkor nem igaz, nem rémes, hanem így jó. Az őszi levél meg az elmúlás elcsépett, ősrégi lírai toposz. Éppen ezért bátorság kell, hogy valaki hozzányúljon, megfogja, megragadja. Ez a Griff, a megragadás. Weöres Sándor szava, ő írt arról, hogy nem a szavak, hanem ahogy a költő megragadja őket, a Griff, az a lényeg, és azt nem lehet elméleti iskolák műszavaival megmagyarázni: mint ahogy itt sem lehet, Gömöri versében, a tizenöt sor működik, az impresszió, sűrű kép, közhely, giccs együtt, egymással együtt, és ezen a helyen működik.

A kötet négy ciklus belső láncolatára fűzi fel azt a vershalmazt, amit a kötet alcíme szerint újabb verseinek nevez. Az első ciklus annak a lefokozott rangú és mégis mindig jelen lévő Én-nek

a versei, akiről/amiről már szó volt. A témák általános közkeletűségei itt teszik legjobban lehetővé, hogy megfigyeljük a Gömöri-vers tárgylétét. Rövid versek, bőven elférnek egy könyvoldalon, rövid és középhosszú sorokból állnak, ritkán fordul elő tizenöt szótagnál hosszabb sor, és ritkán fordul elő versszakokra bontás. Ritkán tűnnek fel megnevezhető poétikai elemek. Szövegtembök, alakjukkal utalnak arra, hogy versek. És arra is, hogy nem prózaversek, hanem jóformán eszköztelen költői megnyilatkozások (Radnótinak sok ilyen verse van). Bűn megpróbálni szétbontani őket retorikai alkotóelemekre, stilisztikai formációkra. Egyetlen kődarabból vannak kifaragva, a szem egyszerre átlátja őket, és ezért akkor érvényesül legjobban Dichtung-jellegük (nem tudok jobb szót), ha nem szavanként és soronként, hanem egyszerre el tudjuk olvasni őket. A második ciklus utazásokra emlékező, utazásokhoz kapcsolódó versglosszákból áll, ezek a versek a tér dimenziójában élnek. Az a címe, hogy *Tavaszi Firenzében*, de a nyitó vers a Yosemite Parkban „játszódik”, Amerikában, a második Badacsonyba visz stb. Nem földrajzi útvonalakon járunk, hanem a gondolatokén.

.....
*nagyon messziről sámán dobok dübögnek
 de tovább kell haladni nyugatra nyugatra
 ha nem akarjuk megint nyakunkba venni
 egy keleti birodalom súlyos vas-igáját*

A harmadik ciklus az időben kanyarog Arany Jánostól a '68-as bevonulásig, megszólítja Zrínyit, Bethlen Gábort, Mitoszt, Lorcát, Gombrowiczot stb. A befejező ciklus *Hírek és Sorsok* címmel a rendszerváltás után elhalványulni látszó, de újabban megéledő politikai költészethez tartozik. Befejező verse, a *London 2056* keserű disztópia, „mert ami ezután jön, az maga a pokol”.

Még a harmadik, *Magyarok Deventerben* című ciklusban kapott helyet a kötet címadó verse, a *Rózsaloavaglás*. Nagyszerűen megkomponált vers, úgy, hogy két jelentése van. A már idézett befejező öt sorát lehet a hátsó borító jelentésadása felől olvasni, és akkor a szerzőjéről szól a vers, ahogy fent is írtam. De lehet az alcíme felől értelmezni – *Békássy Ferenc 1914-es jegyzeteiből* –, és akkor nem az ezüstösödő költő halad az öregedés felé, hanem a „B. F. huszáronkéntes” lovagol a végzetes háborúba. Értelmezhetjük a verset mindkét jelentése szerint, mindenesetre ez a vers vezet át a 2014-es kötetből a 2020-ban megjelentbe.

•

1915. június 6-án történt Dobronuc közelében, a lágy bukovinai dombok között, nem is olyan messze a régi magyar határtól. Már megnyerték az összecsapást, a kozákok feltették a kezüket, megadták magukat, inkább a hadifogságot választották, mint a magyar huszárok golyóit. Ők leeresztették fegyvereiket. A kozákok aztán, ahogy közelükbe értek, hirtelen kézigránátokat kaptak elő, és percek alatt végeztek a huszáregységgel. Tehát nem pontos szó, amit Babits nevezetes tanulmányában címmül választott („B. F. huszáronkéntes elesett a keleti harctéren”), mert nem harcban esett el, hanem cselvetéssel megölték. Weiner Sennyey Tibortól tudjuk ezt, aki évekig tartó munkával ugyancsak sokat tett Békássy műveinek, levelezésének összegyűjtése és kiadása érdekében. Ő ír arról is, hogy Békássy édesapja kiásatta fiát a katonasírból, lovastul hazahozatta Zsennyére, és ott temette el. (Gyóni Géza maradványait – engedély híján – máig nem lehetett felkutatni és hazahozni.)

Békássy 1914-ben, még hazatérése előtt Cambgride-ből küldött egy – ahogy Babits írta – „szép angol loose-leaf-book”-ot a verseivel, Babits elolvasta őket, és mint közlésre még nem érett zsenyéket félrerakta a naponta érkező hasonló nívójú verskezdemények közé. Aztán a tragikus halál megemelte az értéküket, mi lehetett volna ebből a fiúból, sóhajtotta másfél évvel később; mint ahogy Kosztolányi és Tóth Árpád is nagy reményeket fűztek hozzá, utólag. A kegyelet szép szavakat íratott velük, de a Nyugat sem akkor, sem később nem közölte egyetlen versét sem. Én örülnék, ha hibáztathatnám ezért a Nyugat versrovatát és szerkesztőit, de nem lehet hibáztatni őket. A költészetben a 20–22. életév már nem a diákos készülődés, nem a naiv kezdet, nem a „majd” távoli ígérete, hanem a megmutatkozás és érett bejelentkezés kora. Kosztolányi egy évvel volt idősebb első kötetének idején, mint amikor Békássy postára adta Babitsnak verseit. Kosztolányi huszonkét éves volt, amikor megjelent a *Négy fal között*, benne *A bal lator*, *A holtak vonatja*, a *Szekerek a holdfényben*,

az *Üllői-úti fák*. Arra persze hagyatékának őrzői sem gondoltak, hogy a Nyugat nagy költői mellé állítsák, de Komjáthy, Reviczky, Czóbel Minka neve már felmerült a szakirodalomban. Czóbel Minka? Czóbel Minka felszállt Miskolcon a vonatra, ment egy megállónyit Zsadányig, szürke február volt, kinézett az ablakon, s elámult, hány színárnyalata van a szürkének. Ő igazi költő volt. Békássy Ferenc emléke és hagyatéka nagy érték, de ebben nem a versei a legértékesebbek.

•

A 2010-es évek közepén, második felében, ha jól számolom ki az írásaiból, 2016-ban Gömöri ellátogatott feleségével Zsennyére – akkor már csaknem húsz éve foglalkoztatta Békássy Ferenc élete és halála, híre és hagyatéka. Mari, a felesége leszakított a parkban egy ibolyaszálat, hazavitték Londonba, kis csuporba tették, és öt kis virág nőtt ki belőle. Öt kis verssel fejeződik be Gömöri György tavaly, 2020-ban megjelent újabb kötete: *Magyar „apostol” Angliában*, alcíme szerint: *Tanulmányok és versek Békássy Ferencről*. A Savaria University Press adta ki Szombathelyen. Gusztusos, szép kis könyvet csináltak, a keményborítón Békássy egyetemi diákfényképe látható, talárban, föveggel. Kedves, barátságos, kicsit méla és merengő fiatalember, aki a légynek se tudna ártani. (Ismerjük későbbi katonafényképét is, alighanem a pápai kiképzőtáborban készült: ugyanez az arc kis férfiasító bajusszal, lovassági csákoval a fején. Nem úgy néz ki, mint akitől majd megijednek a kozákok.)

Az öt vers a kötet végén kapott helyet, imént a negyedik vers tartalmát meséltem el, az ötödik így szól: „A huszároktól kaptam egy derék lovat. / Sejttem már, sejttem Petőfi sorsomat.” Az öt versből négyben Békássy beszél, csak abban az egyben szólal meg Gömöri, amelyiknek a tartalmát elmeséltem. (Most is hagyjuk a „vers beszélőjéről” szóló elméleti okoskodásokat!) Az ötből az egyik, talán a legszebb már megjelent az előző verseskötetben is, 2014-ben, sőt címadója volt a kötetnek.

*Pápán tanultam meg jól lovagolni
volt ott még néhány régi tiszt
aki értette dolgát Közben néha
azért írtam verset is Volt egy olyan
érzésem hogy nem látom többé Zsennyét
– az őszről írtam hogy milyen ünnepélyes
bús az elmúlás bár aztán tavasszal
virágtól zeng a park megint –
Talán sosem lesz már oly átszellemülten
boldog mint mikor egyszer Noel
megdicsérte egy angol versemet
holdas éjjel sétáltunk s bár fogtam a kezét
vágyam iránta nem volt testi vágy
Most készülök utamra (szűz Octavian)
rózsákkal feldíszített paripán
Hogy dulce et decorum? Ugyan már!
Megyek a sors hívó szavára engedelmesen
míg tél-ezüstbe fagy virágom és fejem*

Így, pont nélkül ér véget a vers, mint ahogy a nagy kezdőbetűkkel jelzett szövegekői mondatok végéről is hiányzik a pont. Befejezetlen befejezések, folytatható végek: ez nem a 20. század elejének ismeretelméleti belátása, hanem az újabb évtizedeké, hiába adja tudtunkra az alcím, hogy *Békássy Ferenc 1914-es jegyzeteiből*. Az ünnepélyes és bús elmúlás, meg a holdas éjjel talán az ő jegyzetében szereplő szavak, és a búcsúzás közben felrémlő életpizód és verskezdet pápai jelene is nyilván Békássy életrajzához tartozik. De a pont nélküli mondatvégződés és a pont nélküli versbefejezés a mi korunk irodalmának leleménye a Heidegger utáni filozófiai konzekvenciák tükrében. A pont az lezárás, a lezárás pedig affirmáció, megerősítés. Ma kételkedőbbek vagyunk a kijelentések érvényességét, netán valami véglegességét illetően. A mondatot mindig folytatni lehet, tovább lehet mondani, hozzá lehet tenni valamit, nem, nem három pontot, mert a három pont szájbarágósan jelenti a folytatás várakozását, márpedig a mondat nem vár semmit, nem kíván folyta-

tást, csak lezárásának véglegesíthetőségében, a véglegesítés lehetőségében rendült meg a bízalom. Ezt fejezi ki a posztmodern és poszt-posztmodern regény a fejezetnyi hosszúságú, véget nem érő mondatokkal. És ezt tudja sokkal egyszerűbben jelezni a lírai vers azzal a tömörítéssel, hogy még a pontot is elhagyja.

A *Rózsalovag*lást a 2014-es kötetben Gömöri felől olvastuk, mert egy verset nem lehet úgy olvasni, hogy nem képzelünk mögé valóságos személyt és valóságos helyzetet. Természetesen hosszan lehetne idézni és ismételtetni az irodalomtörténet analíziseit a perszonális és inperszonális líra egymást keresztező és egymást felszámoló útjairól és váltakozó periódusairól. És ezek a történeti-elméleti megfontolások interiorizálva áthatják még a spontán olvasás folyamatát is, mégsem felesleges foglalkozni az odaképzelt személlyel és az odaképzelt helyzettel is: immár kilépve a vers esztétikai értelemben vett hatásövezetéből. Ezúttal annál is inkább, mert Békássy Ferenc életlegendája maradandóbb a költői kezdeményeinél. Másképpen fogalmazva, az életlegendát akár kiegészítve, pontosítva, ellentmondva, akár vitaként is fenn lehet tartani példaértékű kiemelésekkel.

Mindjárt itt van a „rózsalovag”, Gömöri remek címtalálmánya. A 2014-es kötetben, a körülötte elhelyezett versek szövegahangulatában Richard Strauss és Hofmannsthal képe ötlött fel, erre utalt a szövegben Octavius neve is, a zenejáték főszereplője. Itt, most, ebben az újraközlésben a tanulmányok közé felvett első írás félreérthetetlenül tudósít egy másik, közelebbi értelemzésről. A Békássyak családi címerében szerepelt a rózsza, s Ferenc Noel Olivier-hez szóló búcsúlevelében azt írta, hogy amikor elindul a frontra, három rózsaszállal fogja díszíteni a lovát.

Akkor hogy kerül ebbe az életrajzi értelmezésbe Octavius neve? Mégpedig „szűz Octavius”? Amikor a zenés játékban felgördül a függöny, a fiatal Octaviust a tábornagné karjaiban pillantjuk meg, aztán pedig elnyeri Sophie szerelmét. Közben viszont a báró is beleszeret. Azt hiszem, Hofmannsthal nem képzelte szűziesnek Octaviust, amikor megírta alakját. Békássy Ferencet viszont csakugyan kamaszos, szűzi szerelem fűzte Noel Olivier-hez, néha megérintette a kezét, kézen fogva sétáltak a Petersfield környéki dombos vidéken, talán még csókot is váltottak. Noel (a magyar szakirodalom következetesen így írja a nevét, amit angolul olvastam róla, ott Noël szerepel, franciásan) a fennmaradt fényképről ítélve átlagosan csinos, szőke angol lány volt, ismeretségük még Ferenc bedalesi éveiből származott. Bedales egy koedukált magániskola, honlapjuk szerint 1893-ban (éppen B. F. születésének évében!) alapították, és mindmáig működik. A tavalyi, 2019/2020-as tanévre 37 200 font volt a tandíja. Érdemes felmenni a világhálóra, megnézni a főépületét, meghallgatni a mai tanárok és diákok interjút. Ennek a lassan százharminc éves iskolának körülbelül olyan oktatási-pedagógiai elvek szerint épült fel a szellemisége, amilyenről a mi mai reformpedagógusaink álmodoznak. Megéri eltölteni velük egy negyedórát, és megtanulni az intézmény nevének kiejtését, a mai diákok *bídélsz*nek ejtik, vagy egyszerűen *bídl*sznek. A címerében ugyanis egy méhecske látható, a *dale* pedig völgyet jelent, tehát olyasmi, mintha magyarul azt mondanánk, hogy méhesvölgy. A Békássy gyerekek, Ferenc és a testvérei ide jártak, itt végezték (az itthoni elemi után) középiskolai éveiket. Az internetes bemutató felsorolja a nevezetesebb diákokat, akik oda jártak a régmúlt évtizedekben, a felsorolásban Békássy Ferenc nevét is megtaláljuk.

Ferenc Bedalesből került Cambridge-be, a King's College-ba. Itt nem kisebb személyiség vette szárnyai alá, mint a későbbi világhírű közgazdász, John Maynard Keynes, aki tíz évvel idősebb volt nála. Valószínűleg megtetszett neki a kedves arcú, talán kicsit lányos magyar fiú. Keynes később ugyan megnősült, de akkor, azokban az években még gyakorló homoszexuális volt. Ő vezette be, helyesebben vétette fel James Strachey (a híres történelmi életrajzíró, Lytton Strachey testvére) segítségével Ferencet az Apostolok Társaságába, akik azért hívták magukat apostoloknak, mert mindig tizenketten voltak. (Nem nagyon akadt közöttük olyan, akinek a nevét később ne jegyezték volna fel valamely művészeti ágban vagy tudományban.) A bekerüléshez azonban nemcsak műveltség, jól-neveltség és átlagon felüli szellemi képességek kellettek, hanem kimondatlanul ugyan, de némi homoerotikus vonzalom is a feltételek közé tartozott. Ferenc minden valószínűség szerint biszexuális volt, hiszen egyszerre volt „apostol”, és ugyanakkor fülig szerelmes Noel Olivier-be, a híres nagy színész, Laurence Olivier távoli unokatestvérébe. De Noelbe az apostolok egy másik tagja is beleszerelmesedett, Rupert Brooke, a költő, akit Yeats a legszebb kinézetű angol férfinak, Kosztolányi angyalarcúnak nevezett. Az ő pályája is félbemaradt, halála néhány héttel követte Ferencét a görög partoknál. A *The Soldier* című verse a legszebb angol háborús versek közé tartozik, még Szerb Antal is megemlékezett róla *A világirodalom történetében*.

Békássy a cambridge-i években tanulmányt írt Robert Browningről, átfogó ismertetést írt a legújabb magyar költészetéről, több kötetnyi irodalmi értékű levelet küldött Noelhez, verseket írt. Múltak az évek, az ApostolokTársasága lassan belenőtt a Bloomsbury Körbe Virginia Woolfékhoz. De hogy jól értsük az idő szavát, meg kell jegyeznünk, hogy mindezek előtt már feltűnt Londonban rikító sárga szövetnadrágban, rózsaszín zakóban, kék inggel és hatalmas sombreroval a fején egy jókötésű amerikai fiatalember: Ezra Pound. 1908 és 1920 között hosszabb-rövidebb megszakításokkal Londonban élt, ott jelentek meg első kötetei, és közben kigondolta és szervezte a romantikán, szecesszió, viktoriánus koron, Bloomsbury Körön és minden korábban túl lévő igazi modern angol nyelvű irodalmat. Egyik versének híres története van: jött föl Párizsban a La Nation állomásnál a metróból, elbűvölte az ezerarcú tömeg és a színek villódzó áradata. Aztán kihúzta ezt a szót, kihúzta amazt, ez se kell, az is felesleges, végül ennyi maradt az utcai emlékéből: „The apparition in the / crowd / Petals on a wet black bough.” (Én még találkoztam vele, fogtam vele kezét. Egyszer meg kellene írni.)

•

Gömöri György Békássy emlékére írott versei a kötet utolsó lapjain kaptak helyet, a kötet egyébként hosszabb-rövidebb írásokból áll, adalékok Békássy életéhez, munkáihoz, munkáinak, levelezésének kiadásaihoz. Kijelentések adatolva, utalások, idézetek jegyzetelve: a könyv egy professzionista irodalomtörténész munkája. Ráadásul a máshol fárasztó filológiai akribiát az író Gömöri olvasmányos, mesélős kis történetekben oldja fel.

A kötet első írása Békássynak a Noelhez szóló leveleihez fűz magyarázó, eligazító megjegyzéseket, aztán közöl is egyet a levelek közül, majd olvasható a keletkezésük időrendjében felfűzött tanulmányok között Békássynak egy Duczinska Ilonához írott német nyelvű levele, és a tanulmányok még két ízben térnek ki B. F. levelezésére. Nem indokolatlanul. A történeti tudományokban a levél a legfontosabb dokumentumok közé tartozik, ezért bárkinek a levelezése és mindenfajta levél pótolhatatlan részleteket tárhat fel, és akár igaz, akár hamis adatokat tartalmaz, hozzájárul egy ügy, egy személy vagy egy egész korszak pontosabb megértéséhez. A levél ezenkívül mindig egy dialógus-folyamat része, válasz valamire, és válaszra vár, vagy egyszerűen fenntarja a kapcsolatot. Noel válaszai sajnos megsemmisültek Zsenyén, de így, a csonkán maradt levéldialógusból is kirajzolódik kettejük alakja. Ferenc levelei az adresszálon mint a levél alapformáján túl beszámolók, helyzet-leírások, az irodalmi levélbeszélésekhez állnak közel.

A kötet második írása a Weiner Sennyey Tiborral 2013-ban kiadott lévelgyűjtemény előszava, a harmadik pedig az egész kötet legújabb írása, 2020-ban összefoglalja a levelek felkutatásának és publikálásának történetét. A kötet többi írása Békássy ismeretségének, baráti kapcsolatainak különböző alakjait veszi sorra: Wittgenstein, Edward Thomas, Gordon Luce, J. M. Keynes, Virginia Woolf, egy, még Bedalesben megismert lengyel fiú, és természetesen szerepel a szerelmi vetélytárs, Rupert Brooke, de szerepel a kötetben a cambridge-i emléktábla története is. A háború, ahogy az angolok mondják, a Nagy Háború után a King's College kápolnájában emléket állítottak elesett diákjaiknak. Természetesen a nevek között annak rendje és módja szerint ott szerepelt Békássy Ferencé is. De az egyik tanár, a morálfilozófia tanára tiltakozott, a magyar fiú nem velük, hanem ellenük harcolt, nincs helye a többiek között. J. M. Keynes lépett közbe, s szavára, ha nem is a többiek között, de egy távolabbi falra felkerült az ő neve is: Pensioner Ferenc Békássy. Ahol a *pensioner* nem azt jelenti, hogy nyugdíjas, hanem azt, hogy olyan diák, aki nem kapott ösztöndíjat.

•

Gömöri György kötetének írásai 1995 és 2020 között különböző időkben készültek, különféle alkalmakból íródtak, s itt most változatlan formában, szerkesztés nélkül kerültek újraközlésre, ezért sok ismétlés, sok átfedés van bennük, többször is leírja és elmeséli bennük ugyanazt. De ezt nem hibaként jegyzem meg, mert a kötet így is nagyon jól olvasható. Csak az egészben van valami talányos.

A legendák mindig talányosak, és az az érzésem, hogy az a hatalmas értékelő-feltáró anyag, ami Babits 1915-ös, lelkiismeret-furdalásos írása óta Schöpfung Aladáron, Cs. Szabó Lászlón, Gál Istvánon, Éder Zoltánon és Weiner Sennyey Tiboron át máig felgyűlt, és aminek kiváló író alakja

Gömöri György, egy kegyeletre épülő legendát próbál realizálni, valóságosítani. Békássy kőbe vésett neve a King's College mellékkápolnájában persze valóság, valóságosak a levelek, valóságosak a versek, valóság volt a kultúráközvetítő szerepe, Virginia Woolf valóban kiadta angol nyelvű verseit 1925-ben, és sajnos valóság volt korai, tragikus halála is. Több változatban is megírták. És vajon nem éppen ez – ne tessék megbotránkozni! – utóbbi, ez a halál volt a „szerencséje”? Nem ez emelte meg önértékén felül mindazt, amit addig tett? Nem ezzel vált legendává? A halál gyakran elfeledtet, de néha nem elfeledtet, hanem megeleml. Még Radnótit is megeleml, pedig ő a *Bori notesz* előtt is jelentős költő volt már.

De ne legyünk mindig józanok és tárgyilagosak, ne patikamérlegezzünk, nemcsak az tartozik hozzánk, ami valóságos, ami annyi, amennyi. Mindig szükségünk van egy adag – hol kisebb, hol nagyobb adag – nem-valóságra. Kellenek a legendák is, és Békássy egy legenda, úgy is lehet mondani, egy idealitás. A legjobb iskolákat járt, angol neveltetésű, európai szellemű, liberális meggyőződésű, antimilitarista magyar fiú, aki hazatér, amikor kell, és életét adja. Így él bennünk az alakja, még akkor is, ha Gömöri György könyvében azt olvassuk, hogy nem a haza hívó szavára, hanem édesanyja, Bezerédy (Bezerédj) Mária sürgetésére utazott haza, édesanyja kérte, szedje össze kinn lévő testvéreit. Mint ellenséges állam polgárának akkor már zárolták minden pénzét, az útravalóra se tett. Idősebb barátjához, mentorához fordult segítségért, és Keynes, aki majd tizenöt-húsz évvel később a világgazdaság pénzügyeiben ad irányító tanácsokat, kisegítette. Kölcsönadott. Inkább így: kölcsönt adott. Ferenc kötelezvényt írt alá, ha valami történik vele, angliai ingóságai Keynesre szállnak. Bizonyára akadt köztük néhány, a zsenyei kúriából való szép bútordarab. Amikor pedig az angol háborús határzárlat előtt egy nappal, Keynes útiköltségen hazaért, nem önként jelentkezett, hanem egyszerűen behívták. Katonaköteles volt.

Kiábrándító a prózai valóság? Noel megőrizte a leveleit, angol és magyar versei is fennmaradtak, prózai írásaival együtt Gömöri György és Weiner Sennye Tibor jóvoltából egybegyűjtve megjelentek, hozzáférhetők, elolvashatók, kutathatók. Megítélhetők a valóság és legenda között. (*Pro Pannonia*, 2014; *Savaria University Press*, 2020)

STURM LÁSZLÓ

Gál Sándor:
Néhány lépés az udvar kövein

Kortárs, 2020

kritika

STURM LÁSZLÓ (1967) Budapest

A *Néhány lépés az udvar kövein* az utóbbi évek verseit korábbiakkal vegyíti, visszanyúlva a negyedszázaddal ezelőtti filozófiai poémáig, a *Szélig*. A kötetben nincs utalás arra, mi az új, mi a régi, és mért pont így állt össze ez a több mint kétszázötven oldal. Bizonyos azonban, hogy a fő szempont – a központozás elhagyása és a zárt motívumkincs mellett – a lételméleti töprengés.

Tudni illik: Gál Sándor a magyar irodalom már nyolcvanas éveit közepén járó nagy öregje, a felvidéki kultúra és irodalom egykori mindenese. Az ember szívesen játszik el az analógiákkal, bár tudjuk, azok részben sántítanak, részben parttalanra bővíthetők. Ugyan nem állt annyira egyedül, és nem emelkedett ki annyira társai közül, de ez a mindenesség, a műfaji sokoldalúság, az írói termékenység, a sokoldalú kezdeményező szerep Bessenyei Györgyre emlékeztet. Ahogy a reformkori író egy új kezdetet jelez, úgy tevékenykedett Gál nemzedéktársaival a felvidéki irodalom második tragikus újraindítása, majd kiteljesítése körül. (Az már tényleg pusztán esetlegesség lehet, hogy öregségére ő is a nagyvárosból, Kassáról falura vonult.)

Eszembe jut az idősebb – és majdnem száz évet megért – kortárs, Takáts Gyula is, aki Kaposvárnak, Somogynak volt néminemű mindenese. Ahogy Takáts, Gál is egy eléggé zárt motívumrendszerre alapozó létbölcseleti lírát alakított ki és működtet immár hosszú ideje.

A zárt motívumsornak persze megvannak a veszélyei, és ezeken a veszélyeken Gál sem tud mindig könnyedén áttápnézni. Színvonalában nem egységes a kötet. A „csend”, a „végtelen”, az „időtlen”, a „magány”, az „űr”, a „szél”, a „most”, a „mindenség”, a Jézus-analógiák olykor túl hamar jönnek a tollára, illetve előre tudható, hogy a dolgok majd ezekre futnak ki. A lényeg kimondhatatlanságát érzékeltető paradoxonok, egyidejű ellentétek is gyakran sablonosak (idő–időtlenség, be-

széd–hallgatás, áldás–átok, „tértelen tér”, születés–halál, ölelés–ölés, siker–kudarcs, „egyszerre súlyos és súlytalan” stb.). A bibliai utalások pedig zavarosak: hol tagadja vagy vádolja Istent, hol kisajátítja a jézusi mozzanatok, de van, hogy áhítattal fordul Istenhez. Mintha nem a valódi önmagába mélyedés, hanem kulturális minták irányítanak ilyenkor, és azok közül is a könnyen kézre állókhöz nyúlna (például azokhoz, amelyek a tagadást bátor illúziótlanságnak veszik). Ám az áhítatnak vannak mellbeütően szép sorai, mint például – és mindenekelőtt – az *Otthoni oszlopok* két sora: „erős isten / vesztesek ura”.

Gál legfeljebb célzó absztrakcióival úgy járhatunk – megint egy analógia –, mint állítólag Arany a hozzá küldött Madách-művel. Elriasztotta a legnagyobbakra törő buzgalom, és először félretette. Gálnál, tagadhatatlan, az előzőekben taglaltak miatt némileg jogos az aggodalom, de szintén kár lenne félretenni. Amikor egybeérik nála az emlékek és a jelen érzékelés tárgyilagossága a látomás önként adódó szimbolikusságával és az átgondolt fogalmisággal, akkor nagy költő. És sokszor ami először átlagosnak tűnik az önisméltések és a központozás hiányából adódóan ömlesztve kapott szavak miatt, újraolvasva az is fölíratkozik a kedvencek közé. (A beszédritmust követő, kötött és szabad vers határán lévő, központozást kiiktató, de többnyire rövid sorokba tagolt formát A *be-látható egész* eleje magyarázhatja: „ami még nem vers / és már nem próza / hanem összekapcsolható / kettős való / az írás csendje / de az is lehet / hogy mérték / amelyben akár / otthon is lehetnék / másféle belső jelen / ami nem egynemű / de kristálytiszt / gondolat és szellem / iker-valója / vagy kör egy másik körben / együtt tágul / de szerte is omolhat”.)

A nagyfokú elvonatkozás tehát hol segíti, hol gátolja a fölemelkedést. Mindenesetre megvannak a maga eredményei, és lélektanilag is érthető.

A költőnk a kritika elkészülte után néhány héttel elhunyt. Így ez az írás – eredeti szándékától függetlenül – búcsú is a Kortárs egykori szerzőjétől.

A történelmi tapasztalatokban és az egyéni életben megélt forgandóság és mulandóság (*Egy másik ég*: „lehullott minden ékességes / látható ím az örök véges”) utoljára csak valami örök érvényűvel ellensúlyozható. Ez a – remélt – örök Gálnál dinamikus jellegű. Az eredendő létről hírt hozó szél vagy „a mindenség malomkövei” jellegű kifejezések érzékeltetik.

A valóság azonosul az egésszel: „a való / a visszatérő egész” (*Látható egész*). A világ ketté van hasadva. A szükségszerűen töredékes emberi élet attól kap jelentőséget, hogy mögötte föl-fölsejlik egy másik dimenzió, amellyel átléphet az egészbe, a maga igazságába. Rendre feltűnik ez a „másik” mint „másik valóság” (*Fejfáim között a csend*), „másik tenger”, „másik tavasz” (*Szél*), „másik történelem” (*A kert*), „másik tér” (*A sötétség árnyai*). Az előrehaladó öregséggel együtt mindjobban fenyegető elmúlás így remény is, a szintézis esélyét kínálja, igaz, bizonyosság nélkül. Hiszen ember és kozmosz, kozmosz és vers eredendően egybetartoznak. „Mert én a szél vagyok / mert én vagyok a SZÉL” – zárja a *Szél* című poémát. A lényeg, az egész kimondhatatlan: „lefordíthatatlan / az éjszaka nyelve / a felhők néma vonulása / s a felettük didergő / egek beszéde // lefordíthatatlan / a fény-huzalok pendülése / és leírhatatlan a csillagok ornamentikája” (*Hatalmak*). A vers mégis képes érzékelteni annak létét a maga teljességével. A mindenség versszerűségébe vetett bizalom ígéri a töredékes létezés kiegészülését: „még odáig elballagok / odáig / a megsejtett / értelmén túli hazáig / hol a mindenség / rétegződik verssé” (*Ikrek*). Néha megérezhető a pillanatban valamely végső harmónia, ilyenkor a „most” az örökkévalóval szembeesül: „a mindenkori most / s benne / a létezés elfogadása / amikor nincs sem múlt se jövő / csak önmagában a mindenség / az örök jelen lényege” (*A most*).

A kötet valószínűleg leggyakoribb napszaka az alkony. Részben az elmúlásra figyelmeztet, részben nappal és éjszaka határán belátást enged a kettősségek mögé. (Hasonlóan a hajnalhoz, amely szintén gyakran emlegetett időszak.) Például a *Szél* IX. részében: „a szabadság / arany napja fölragyog / s kiteljesedik / hogy legyen hajnal / és alkonyat hogy / legyen sejtés hit / kétely és gondolat / ami a *van* pereméről / visszahull s amit elnyel

/ a másik tenger”. A teremtés erői, távlatai lenyűgözik a költőt. Általuk végre, úgy érzi, fölékerülhet közösségi és egyéni sors esendőségének. A végtelen dimenziójában már nem olyan égetőek a veszteségek.

Az eredendő erők építő-romboló dinamikája irodalmilag az eposziséget hívja elő: „ma délután / elgondoltam egy verset / egy igen hosszú költeményt / eposzi áradását [...] akár a hóval borított hegyélek / volt mélysége / magassága és tere / s miként a teremtés előtt / az Úr lelke lebegett felette” (*A most*); „a várakozás történelme / kiszámíthatatlan / eposzi távolságokat / sodor magával / s benne már / minden csak látszat / vagy folyamatos átmenet” (*Mert valami megszűnt*). Néha a történelemben is pusztítóan megnyilvánulnak ezek az erők: „és itt vannak még / sokszoros magányba / rakottan / kihantolatlan / történelmükkel / világot-járt nagyapáink / lángzivatarokkal / csontokba-zárt / eposzok [...] várják a feltámadást / és az örök most / sugaras jelével tündökölnék” (*Néhány lépés az udvar kövein*).

Gál jellemző tája közérzetet és filozófiát is kifejez. A nagy távlatoknak átengedett, kiüresedett vidék egyszerre szembesít a létezés kietlenségével, a mégis elvégzett munkával és a félelmetesben lehetséges beteljesedéssel, egyben a szülőfölddel és a gyermekkor emlékével: „aratás után / végtelen lett a síkság / mozdulatlan halálszínű bozotos / csupán a valahai / legelésző libafalkák emléke lebegett felette” (*A most*). A szürkén torlódó egekben a mindenség dinamikája válik érzékelhetővé, a jelfürkésző útkeresés pedig végső válasz nélkül marad: „márványekek magas / gomolygása / mintha / a teljes részvétlenség / mintha a teljes közöny / uralná a kavargó jelek / kusza titkait // a dolgok örök / összefonódásában / valami tűnődő részvét / dereng s a meglévő / egész önmaga ellen / fordul” (*Szél*). A kétely és az áhí-

tat váltakozásának egyik nagy verse *A most* egyik darabja:

„kívánhatnék-e az elmúlásra / őszidőnél szebb évszakot / amikor a szőlő ízét váltja / s aszúsodnak a nappalok // kiárad önmagából az ég / hajnalonta ezüstre vált / mélye hullámzó messzeség / tág csend és bezárt világ // meglehet mindez merő látszat / szemem mögötti villanás éke / kívánság vagy káprázat már csak / elmúlás tűnő őszi fénye”

EKLER ANDREA**Papp Endre: Görömbei András**

MMA, 2019

EKLER ANDREA (1971) Budapest

2020-ban lett volna 75 éves az irodalomtörténész, a hungarológia tudomány meghatározó alakja, az iskolateremtő egyetemi tanár, a szerkesztő: Görömbei András. Papp Endre monográfiája életművének összegző értelmezése, „irodalomtudósi portréja”. Ezzel összefüggésben a könyv elméleti munka is, Görömbei András irodalomszemléletét vizsgálva, az ő értékrendjét a fókuszba helyezve betekintést nyújt a magyarországi irodalomtudomány és -elmélet 20. századi és az ezredfordulót követő évtized történetébe is. A kötet egészét tekintve ez nem csupán az életmű kontextusa szempontjából lényeges, hanem a megközelítés alapvető módszertani jellegzetességére is utal.

Papp Endre egy folyamat részeként tekint az életműre. Filozofikus bevezetőjében, mint arra a fejezet címe is utal (*Tudós az időben*), a tudós és az idő viszonyáról, egy-egy tudományos munka vagy életmű hatásának, jelentőségének, maradandóságának kérdéseiről, lehetőségeiről gondolkodik. Mint írja: „A múlt nem igazol, csak bebocsát a párbeszédbe. A szükségszerűen múlttá és esetleg felülvizsgálttá, ne adj’ isten, meghaladottá váló egykori igazságtételezések előfeltételeik és paradigmatis kapcsoldásaik révén a tudományos megismerés folyamatának számon tartott részei maradnak.” Logikus érvelése szerint a rendszerből kiesni a felejtés által lehetne, azonban a felejtés a tudomány krízisét jelentené. Következtetése: „A végső, tudományosan megközelíthető és feltárható igazságok nem az időtlenben léteznek, hanem megtörténnek az időben.” Konkrétabban is utal Görömbei András műveinek jelentőségére, mindenkori jelenidejűségük szükségességére. Kiemelve a tudós kutatásainak interdiszciplináris jellegét, irodalomtudományi munkáinak a magyaridentitás-problematikával való szoros kapcsolatát, értelmezéseinek egzisztenciális irányultságát, ontológiai kérdések iránti igényét és nyitottságát, hangsúlyozza: „Görömbei András szellemi teljesítményében ne kizárólag a kanonizált ismeretre, hanem az intenzív otthonosságra is figyeljünk, amellyel magyarságtudatunk minőségével szembesít minket! A szembesülés mindig a jelenben zajlik.”

Olvasatát az életpálya rövid összefoglalásával kezdi. Éppen annyit foglalkozik az életrajzi vonatko-

zásokkal, amennyit szükséges. Azokat a momentumokat emeli ki, amelyek szemléletformáló hatása bizonyítható és/vagy Görömbei András maga is meghatározónak tartott emberi, szellemi pályájának alakulása szempontjából. Ezek elsősorban (az ő életében) az ötvenes évektől a rendszerváltásig tartó időszak diktatúrájából, az ezáltal generált cselekvő ellenállásból, tiltakozásból fakadó tapasztalatok, életesemények, valamint a rendszerváltást követő többféle szabadságfogalmat, értékviszágot előidéző társadalmi, szellemi folyamatok voltak, amelyek kétségtelenül hozzájárultak a szabadságot, identitást, szolidaritást, egyéni és közösségi sors összefonódását, morál és esztétikum együttes jelentőségét elengedhetetlennek tartó lét- és irodalomszemlélet kialakulásához, megerősödéséhez.

A hangsúlyt azonban Papp Endre a tudományos munkák értelmezése, időbeli relációinak megragadása érdekében inkább az elméleti-filozófiai hatások elemzésére, a Görömbei András munkáiban visszatérő és meghatározó, irodalomszemléletet jellemző alapfogalmak definiálására, szemléleti jellegzetességeinek magyarázatára helyezi. A két világháború közötti népi irodalom, a kortárs magyar irodalom és a nemzetiségi, kisebbségi magyar irodalom kutatójaként, az oktatást hivatásának tartó egyetemi tanárként Görömbei András nem tudta és nem is akarta kivonni magát az adott történelmi szituációból, kulturális környezetből. Az utókor olvasata szempontjából ez módszertani kérdéseket szülhet az értelmezés terén, amit Papp Endre ki is fejt az egyes művek, főként a Sinka Istvánról írott monográfia és a pálya kezdetén született tanulmányok kapcsán. Ezek a kérdések azonban – ahogy erre a monográfus néhány példa erejéig szintén kitér – más megközelítések esetében is adóttak. Vagyis – következtethet az olvasó – az idő vonatkozásában nem a módszer válik meghatározóvá. Erre utal az irodalomelmélet története is. Valamennyi irányzat a tudományos nyelv megújítását, a fogalomrendszer, definíciók pontosítását, az értelmezés lehetőségeinek tágítását célozza. Az olvasó-értelmező éppúgy válogathat ezek közül, szabadon kombinálva az eszközöket – megvalósítva az előzetes elvárások nélküli, műközpontú értelmezés koncepcióját –, mint ahogy kiválaszthatja az alkotók és művek so-

rából a neki tetszőt. Görömbei András ebben a szellemenben tanított, ezt mi sem bizonyítja jobban, mint tanítványi körének szemléleti sokszínűsége. Monográfiái, tanulmányai, esszéi hasonló szellemi toleranciáról tanúskodnak. Több példát említ erre Papp Endre is, egyebek mellett ennek legegységelműbb megnyilvánulását, a rendszerváltást követő években értékrendjét, szellemiségét ért támadásokra adott válaszait.

Görömbei András irodalomszemléletének értelmezése során Papp Endre mások jelentősége mellett Barta János és a „debreceni iskola”, valamint Németh László hatását hangsúlyozza.

Görömbei András több alkalommal is kifejtette, hogy Barta János nagy hatást gyakorolt irodalomszemléletének alakulására, tőle tanulta, hogy a hivatás egzisztenciális ügy, valamint személyes életében is sokat köszönhetett neki, hiszen Barta a hatalommal szembeszállva támogatta egyetemi tanári pályafutását.

Németh László életművét a „Bibliájának”, legjelentősebb szellemi élményének tartotta. Noha szándékában állt monográfiát írni róla, az végül nem készült el. Petrik Béla találó véleménye szerint Görömbei Andrásra más sürgető feladatok vártak, és Németh László életművével kapcsolatban nyugodt lehetett, mivel azzal akkor kiváló kutatók foglalkoztak. Hiánypótló kötetei jelentek meg a határon túli kisebbségi magyar irodalomról (*A csehszlovákiai magyar irodalom 1945–1980*, 1982; *A hetvenes évek romániai magyar irodalma*, Bertha Zoltánnal, 1983; *Napjaink nemzetiségi magyar irodalma*, 1984), monográfiái Sinka Istvánról (1977), Sütő Andrásról (1986), Nagy Lászlóról (1992), Csoóri Sándorról (2003) és Nagy Gáspárról (2004). Munkája során „élve eltemetett alkotókat, műveket, irodalmi országrészeket szabadít fel romok alól, sírokból ássa elő a magyar költészet és irodalom értékeit, menti át őket a jövőbe az enyészet elől” (PETRIK Béla, *Lábjegyzet Görömbei András Németh-kötetéhez*, Magyar Szemle, Új folyam XXIX/5–6). A Németh László-monográfia helyett pedig született egy monográfiával felérő, sok kutató Németh-szemléletét meghatározó, alakító kötetnyi tanulmány, az 1971-es köszöntőtől a Németh László születésének 110. évfordulóján tartott akadémiai székfoglalójáig (*Németh László és a harmadik út*). Valamennyi az életmű és a recepció beható tanulmányozásáról, ismeretéről tanúskodik. Nem meglepő tehát, hogy Papp Endre külön fejezetet szentel a kutatói életmű meghatározó részének, a tanulmányok aprólékos értelmezése révén/mellett Görömbei András Németh László-szemléletének alapvonásait is megfogalmazva. Németh László születésének 120. évfordulóján nem

lehet eléggé hangsúlyozni Görömbei András tudományos munkájának a Németh-kutatásra gyakorolt hatását.

A két „mester” mellett Görömbei András szemléletére hatottak szépirodalmi és irodalomelméleti olvasmányai, a pályatársak munkái és a társtudományok kutatásai is, ezek integrálása megfigyelhető írásaiban. Amint ezt Papp Endre a monográfiák vagy a Németh Lászlóról szóló tanulmányok kapcsán is kifejti, értelmezései egyre árnyaltabbakká, gazdagabbakká, a pályát záró nagy tanulmányok szintetizáló jellegűekké váltak. Görömbei András irodalomszemléletének összetevőit elemezve hangsúlyozza és magyarázza annak „egzisztenciális” jellegét.

Görömbei András az irodalomtörténetet egzisztenciális tudománynak tekintette, az egyéni és közösségi lét esztétikai értelmezésének. Szemléleti alapjaként Papp Endre az önelbeszlés, önmeghatározás vágyát, cselekvéseként az értelmezést és az ismeretközvetítést, céljaként a „szintetikus szemantikai formákba foglalt önbeteljesítő tapasztalatot”, az értékfelmutatást, a „gondolati szintézis fogalmi” nevéként a nemzetet jelölte meg.

Alapfogalmai, amelyeket a monográfus körületekintően, történeti és elméleti vonatkozásaikban elmélyülten eleméz, hermeneutikai értelemben gazdagodnak, definícióik ezáltal válnak teljesebbé, pontosabbá. Az „életelvű”, „létértékű”, „cselekvő” irodalom fogalmai meghatározásában a szellemi erkölcsi ideálok, eszmények képviselete a kulturális praxisban.

Görömbei András alapvetéseinek köszönhetően legalább egykori tanítványai és mindenkori olvasói megkülönböztetik a népies és a népi fogalmát. Tanulmányai mellett a Mindentudás Egyetemén *A magyar népi irodalomról* tartott emlékezetes, világos, pontos, jól szerkesztett előadása méltán vált a téma egyik kulcsforrásává. A „népies” 19. századi irodalomtörténeti, esztétikai, a népi pedig „irodalompolitikai, eszmetörténeti és politikátörténeti” fogalom. Papp Endre pontosan felvázolja, melyek a népi írók és a tudós egzisztenciális tudományának találkozási pontjai, miért tekintette Görömbei András meghatározó jelentőségűnek a népi írók törekvéseit, célkitűzéseit. Egyfelől *A népi irodalom és öröksége* című tanulmányból (*Azonosság tudat, nemzet, irodalom*, Nap, 2008) idéz: „A népi írók a nemzet érdekei szerint akarták megújítani a magyar nemzeti önismeretet”; „A népi irodalom legfontosabb öröksége az, hogy az irodalmat a nemzeti önismeret és történelemalakítás felelősségével gazdagította.” Megállapítja, hogy „Görömbei a modern nemzetfogalmat a népiek után a közös nyelvben, kultú-

rában és történelemben ismeri föl”. Másfelől Németh László gondolatát (az irodalom a tudatalattiságból kimenti és felszínre hozza a nép eredetiségét, *erőtartályait*) összekapcsolva M. Heidegger tételével („A műalkotás fényre hozza az elrejtettség-ből a létezés igazságát, el-nem-rejtettségét”) arra a konklúzióra jut, hogy: „Ekképpen kap hát filozofikusan egzisztenciális távlatot a társadalmi cselekvés irodalma! A létezés igazsága magától értetődően egy nemzeti közösség igazsága is. Absztrakció és konkrétum: ugyanakkor a lényegnek a két oldala.”

Azt hiszem, Papp Endre monográfiájának ez az egyik legfontosabb észrevétele. Nem csupán azért, mert érthetővé teszi, mit is jelentett Görömbei András számára az „egzisztenciális tudomány”, hanem azért is, mert felszínre hozza a tudós-tanár – véleményem szerint – legjellemzőbb szemléleti sajátosságát: a hermeneutikai gondolkodásmódot. Pontosabban egy saját hermeneutikai szemléletmódot, amelynek éppúgy része például a *sensus spiritualis*, mint Dilthey élményfogalma, s főként Heidegger egzisztenciafilozófiája, ontológiai irányultsága, vagy Gadamer hermeneutikai gondolkodásában az értelmezés és az önmegértés kapcsolata. Ezt azért tartom fontosnak hangsúlyozni, mert úgy vélem, a Papp Endre által is elemzett hatások: „debreceni iskola”, pozitívizmus, szellemtörténet, magyar esszéista hagyomány stb. mellett ez a saját hermeneutikai gondolkodás, „egzisztenciális tudományfelfogás” ad kulcsot a Görömbei-írások értelmezéséhez, fogalomrendszeréhez. És a „mester”, Németh László hatása az előzőleg említettek mellett, a saját út, a szemléleti integritás konzekvens, nyílt vállalása vonatkozásában is.

Életműve éppoly sokrétűen értelmezhető, mint pedagógiai munkája, hatása. Papp Endre monográfiája egy rendkívül felkészült irodalomtörténész alapos, komplex összegzése Görömbei András munkájának. Természetesen, ahány Görömbeitanítvány, ahány olvasó, annyi Görömbei-élmény, annyi Görömbei-kép.

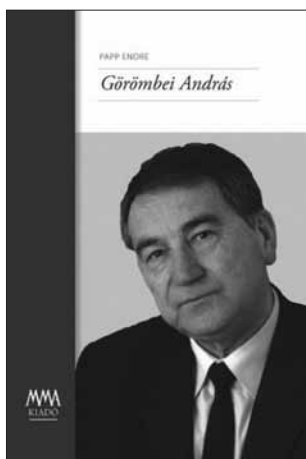
A felejtés, a kontraszelektív műveltség és olvasás nemcsak a rendszerváltás előtt veszélyeztette a kultúrát, az egyén és a különböző közösségek identitását. Nem véletlen, hogy a világ minden részén, az élet, a művészet és a tudomány valamenyny területén az emberek keresik a közösségi lehetőségeket, a találkozási, kapcsolódási pontokat. A hagyomány keresése, újjáélesztése, formálása

vagy a hagyományteremtés önkeresésük, önkifejezésük része. A hagyomány fogalma és tartalma állandóan, dinamikusan változik, amint ezt számos etnográfus és irodalomtörténész is megfogalmazta. A hagyomány fogalma Görömbei András irodalomszemléletében sem „csupán” a paraszti társadalomhoz, a népi írókhoz kapcsolható, hanem ahhoz a nézetektől, világrészekről független, általános emberi eszményhez, amely szerint a hagyományokhoz visszanyúlva, azokat újragondolva, alakítva, gazdagítva értékeket lehet őrizni és teremteni. Ha az eszmény (nem ideológia) jegyében valaki úgy képes adni, hogy közben nem vesz el, az nem maradiság, az nem a tudomány gátja,

hanem egy szín a palettán, ami gazdagítja az összképet. Morálfilozófiai fogalommal élve: jó. Ez az „eszmény”, ez a „jó” éppúgy változik és alakul, mint a hagyomány, sosem hullhat ki az időből. Az „eszmény”, a „jó” valóban egzisztenciális kérdés, mert eszmények nélkül az emberi lét kilátástalan, főlöslegessé, a világ *falanszterré*, *szép új világgá* válna. Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a rendszerváltó nemzedék nem az eszményekben csalódott. Gö-

römbei András sem. Az általa jelentősnek tartott értékek mellett minden ellenére és mellett kitartott, éppen azok egzisztenciális jellege miatt. A tudomány és a hétköznapi élet területein újra és újra fel-lelhető példák őt igazolják.

Görömbei András utolsó nyilvános előadása a Magyar Tudományos Akadémián 1956 és Németh László kapcsolatáról szólt. Számomra ez a szabadság és az alkotói, gondolkodói szuverenitás megnyilvánulása volt. Mindannyian tudtuk, hogy ugyanolyan kiválasztott pillanat részesei lehettünk, mint amikor Nagy Gáspár elszavalta versét a Németh László(!)-szobor avatásakor. Sokunk számára – utólag visszatekintve – a búcsú torokszorító pillanatai voltak ezek a földi pályafutásuk vége felé érő emberektől. De nem „az” Emberektől, nem a szellemiségüktől. Éppen ellenkezőleg. Ez a két esemény összhangban volt mindkettőjük életművével abban a tekintetben is, hogy felkínálta az inspiráció lehetőségét. Rendíthetetlenül kitartottak a számukra fontos értékek mellett a rendszerváltás előtt és után is. Mint Papp Endre is megfogalmazza a „társadalmi cselekvés” irodalmának fogalma kapcsán: „Egzisztenciális érvényű, általános emberi értékekről van szó: a szabadságról, az önrendelkezésről, a függetlenségről és az azonos-ságról – egyénre és közösségre egyaránt vonatkoz-

tatva”, az esztétikai értékek igényével. Görömbei András és Nagy Gáspár barátsága a szakmai, emberi kapcsolaton túl ezeken az „eszményeken” is alapult. Ez a kötődés is oka annak, hogy Görömbei András Nagy Gáspárról írott monográfiája tudományos munka és személyes vallomás is. Görömbei András számára fontos volt, hogy ezekre az értékekre felhívja diákjai és olvasói figyelmét is. Ezeknek az értékeknek az irodalomban, kultúrában olyan kisebb (népek, nemzetek, társadalmi vagy vallási közösségek stb.) vagy nagyobb (emberiség) identitást teremtő, megőrző, közösségformáló hatást tulajdonított, amely az emberi életet szebbé, jobbá teheti. Az, hogy valaki nemes értelemben vett „szolgálatot” vállal, nem nevetség tárgya, hanem elismerésre méltó. Tudományos munkája során azt tette, amire a tudósok vagy jövődöbeli tudósok a doktori eskü során fogadalmat tesznek: a tudomány és az igazság szolgálatára szentelte magát, és arra törekedett, hogy tudományát az *alma mater tisztességére, embertársai javára, népe és hazája dicsőségére* előbbre vigye. Ember és tudós egységének képe ez.

Papp Endre az idő optikáján keresztül vizsgálja Görömbei András életművét, tudományos igényű, nem idealizálva, de pontosan meghatározva jelentőségét, nem a méltatlan támadásokkal szemben, hanem önnön értékét megfogalmazva. Összegzésként Görömbei András Barta Jánosra emlékező gondolatait idézem, éppen azt, amelyet Papp Endre monográfiája felütéseként választott, nyilvánvalóan a tanítvány, később pályatárs nézőpontjából a sorok szerzőjére asszociálva (*Irodalom és nemzeti önismeret*, Nap, 2003): „Tudósra emlékezve nem az a legfőbb szempontunk, hogy egyes részeredményei mennyire képesek helytállni a változó időben, hanem az, hogy a maga idejében hiteles, igaz válaszokat adott-e a kor szakmai és emberi kihívásaira, továbbvitte-e a tudomány fejlődését. Adott-e ösztönzéseket a következő generációk számára ahhoz, hogy eredményeit átalakítva, módosítva hasznosítsák? Az a tudós, aki a maga korában erre képes volt, sohasem évílhet el, mert munkássága szervesen beépül a tudományos kutatás történelmi folyamatába.”

ARTZT TÍMEA

Fehér Béla: Banánliget

Kortárs, 2020

ARTZT TÍMEA (1977) Monor

„A Banánliget fedőnevű konspirált lakásban két titkos ügynök lakott, a belső elhárítás két rutinos vitéze, akikről a rendszerváltozáskor elfeledkeztek” – akár ezzel a mondattal is indulhatna Fehér Béla *Banánliget* című regénye, ám ő kicsit felrobbantja a szerkezetet, amely mozaikokból áll össze, miközben a történet végpontja már a regény elején kész. Akárcsak a bűnügyi regényekben, nekünk kell felfejtenünk az eseményeket, összerakni a cserépdarabkákat, amelyek között időbeli ugrások, rések tátonganak, de így működik az emlékezet is.

Fehér Béla közelmúlt-trilógiájának első darabja, a *Jelenetek egy vakondúzó életéből* 2013-ban jelent meg, a *Banánliget* (2020) a középső kötet. 2003 októberében két fiatal nő, Várkonyi Kata (dokumentumfilmes) és Porpáci Mónika (felszolgáló) beszédbe elegyedik a Najima falatozóban. Szóba kerül Ecsedi Gyula (a *Je-*

lenetek egy vakondúzó életéből főszereplője), majd Móki érdekes történetbe kezd a Banánligetről, ahol éppen az idősebbik titkos ügynök, Téli Pál szeretőjeként él. Kata érdeklődését felkelti a téma, és a Banánliget nyomába ered.

Fehér Béla regényének címe egyúttal a készülő film és a fedett lakás címe is, szóval tripla fedelű. Ironikus hatást kelt a banánliget elnevezés a budapesti bérházak között, amely eszünkbe juttatja a

szocializmus idején ritka csodának számító banánt, de leginkább a „banánköztársaságokat”, azokat az országokat, amelyekben egy párt gyakorol hatalmat, élén egy teljhatalmú diktátorral. A regény borítója mindjárt ráirányítja a figyelmet a harmadik emeleti lakásra, amelyet a Belügyminisztérium III/III-as ügyosztálya működtet megfigyelőhelyként. A lakásba sosem jönnek közüzemi számlák, maximum a „Postás”. Van néhány

rozoga bútor, rengeteg befőtt és két leharcolt ügynök, Piricske Tamás és Téli Pál. A hűtő folyik, a szolgálati telefon nagyon hamar elnémul, de a Leica fényképező éveken át gyártja a felvételeket.

A Roxrebel távcsővel felszerelt gép folyamatosan kattog, mégsem kerül a látószögébe 1989 jelentősége. Vagy ha feltűnik is a világ változása, a kommunizmus mellett elkötelezett ügynökök munkájának, pláne küldetéstudatának ezek az események nem vethetnek véget. A hatvanöt négyzetméteres lakást 1988. február 16-tól egészen 1998. május elsejéig nem hagyják el. A dr. Pávai Béla névtáblával jelzett tér börtön, otthon és munkahely. Noha 1989-től már nem kapnak se fizetést, se ellátmányt, a jelentések szakadatlan készülnek. Akkor is figyelik a szemközti házban lévő lakást, amikor a célszemély már öt éve elköltözött.

A regény alapvetően két egymást kiegészítő cselekményszálon fut, bemutatja Piricske és Téli életét, illetve Várkonyi Kata kutatását, amely főként interjúkra épül, hiszen az ügynökakták részlegesen maradtak fenn, többségüket 1989-ben megsemmisítették, vagy ki tudja. Azok a kérdések, amelyekkel a filmes találkozik, a regényírás során éppúgy felvetődnek: „Gáspár arra figyelmeztetett, el kell döntenem, mit akarok, a történet íve érdekel, a kezdet és a vég, vagy inkább a Banánliget hétköznapijait tartom izgalmasnak.” Az elsődleges E/3-as elbeszélő mellett Kata a másodlagos elbeszélő, akinek az ars poeticáját szerelme, Szánthó Gáspár is alakítja: „Szeretem az olyan filmeket, amelyek a végükön kezdődnek.” „Sokszor ide-oda csapongva, ahogy az emlékezet összeszededegeti az emlékdarabokat.” A cselekményszövésben megjelenik néhány extrém, az olvasó számára elidegenítő hatású ötlet, ilyen a csirkebelet áruló csalibolt kivitelezése (az ötleteléstől a felszámolásig), továbbá a kínai árukkal való üzletelés. Bár érthető a szándék, a kínai árukkal elárasztott Budapest portréja.

Az ügynökök életébe tíz évi bezártság után új korszak köszönt be. Ehhez persze kell a szomszédban lakó zongoratanárnő, fedőnevén „Fűvós”, aki a regény legjobb karaktere. Lipót tanárnő és Huzag Pityu alkalmi összefogásának köszönhetően kifüstölik őket (azaz a vakondokat) a lakásból. A regénybe ez a dátum, 1998. május elseje, ironikusan a „Kitörés Napjaként” vonul be. Huzag Pityu, kinek „felemelkedése a zavaros vizek áradása idején, 1995-ben kezdődött”, munkát is ad az alvőügynököknek. A zárójelbe tett alcím szerint Pityu az *(új elit)* képviselője, aki kicsiben kezdte, ám a 2000-es évek elején már drogot árul a maffia megbízásából, foci pályát üzemeltet, végül pedig a Magyar–Kínai

Kereskedelmi Iroda vezetője lesz, és már meg is érkezünk a jelenbe.

A *Banánliget* az abszurd irodalom hagyományait követi, amire nem annyira jellemző, hogy szórakoztató tud lenni. Fehér élethű karaktereket fest, akik vicceseket mondanak, mégis hitelesek, nyoma sincs az izzadtságzagú párbeszédeknek. Olyan, mintha mindig történné valami, holott sorsfordulatokra alig akad példa. Emberek jönnek-mennek, leskelődnek, vitáznak, egymás segítségére sietnek, nyereszkednek. Néha még szerelmek is szövődnek. Azért Piricske Tamással nehéz dolga van az elbeszélőnek, az ő Rozgonyi Piroskája, Főző Irén titkosügynök. Téli Pál szerencsésebb Tamásnál, ugyanis őt az első tartótisztje, Áfonya ismertette meg a szerelemmel: „irigyelte Téli Pált, amiért egy tüzelő női medencén át csúszott bele a szakmába.” Áfonya a fájó múlt, a jelen pedig Móki, aki 2003 októberében költözik a Banánligetbe. Távozásával (2005 márciusában) pedig végleg bezárul az „aranykapu”.

A regény eleje és a vége egy párttoborzóra vezet bennünket. A kétezres évek elején ugyanazok a hatalomtechnikai mechanizmusok érvényesülnek, mint a szocializmusban, csak más hívószavak mentén: „Vágyakozol új politikai stílusra, új mítoszokra, új embertípusra és egyetlen karizmatikus vezetőre?”, „Dicsóítod az erőt, a harci szellemet, a totális odaadást, és mindent megteszel, hogy militarizáld a tömegeket?”, „Akik mindezt másképp gondolják, azokat üldözöd, diszkriminárod, kíméletlenül lesújtasz rájuk?”. A válaszok előre készek. A történet eleje és vége ismert. Téli Pál eltűnését követően Piricske (fedőnevén Tamás apostol) elfogyasztja a gulyáslevesét, majd csodás módon kiszakad a tér és az idő fogságából. Felemelkedik. Furcsának tűnhet ez az elragadtatást imitáló zárlat. A regény bebizonyítja, hogy 1989 előtt szinte mindenki beszervezhető volt, ma meg talán megvehető. Piricske és Téli fanatizmusát nem a pénz motiválta, talán ennyi lenne a distancia.

A Fehér-regényekben többször megjelenik a realista ábrázolás mellett a fantasztikus elem, a mágikus realizmus (*Filkó*, 2000), de ebben a regényben szerencsére csak egy-két alkalommal. Miközben Örkény világlátása inkább tragikus, és groteszk látásmódja mindig a tragikum irányába billen, addig Fehér Béla szövegein felszabadultan lehet nevetni. Miközben Örkény, Bulgakov, Beckett vagy Mrožek megértése többszöri olvasatot igényel, addig Fehér Béla írásai közérthetőek. Vannak irodalmi játékok, elgondolkodtató motívumok (befőttek, bőrkabát, bölcso, játékos névadások és felidézett orosz klasszikusok), a tárgyak mégis ki-

tapinthatók, a karakterek plasztikusak, a párbeszédök gördülékenyek, szellemesek, hitelesek, élvezetesek, a gondolatmenet követhető. Az idősváltások és a szűzsé szilánkosítása az eseményhiányos időszakokba is eleven impulzusokat hoz (vissza), ilyen Téti Pál rövid kalandja Mókival. Fehér Béla szövegeit olvasva jól érezzük magunkat, hiányérzetünk esetleg abból fakadhat, hogy a *Banánliget* újraolvasása során nem tárulnak fel újabbnál újabb jelentésrétegek, pusztán a részletek élesednek, rendeződnek lineáris rendbe.

Fehér Béla regénye 2020 Magyarországról nézve realista regény. Ugyanis a valóság abszurdítása már lekörözte a fikciót. A kötet egy szórakoztató, regényesített példázat arról, hogy miközben azt hitte a többség, hogy azok a hülyék, akik nem vették észre a rendszerváltás tényét, addig 2020-ból nézve éppen az ellenkezője mondható el. A regény az 1989-es eseményeket a rendszerváltozás narratívájába simítja bele, ekképp viszont a rendszerváltás kudarcáról beszél. Ezt a nem éppen jó hírt teszi közérthetővé.

BORSODI L. LÁSZLÓ

Vida Gábor: Ahol az ő lelke

Magvető, 2019

BORSODI L. LÁSZLÓ (1976) Csíkszereda

Amennyiben Vida Gábornak további mondanivalója van Erdélyről, elképzelhető, hogy az *Egy dadogás története* után keletkező műveivel foglalkozó kritika nem kerülheti meg az önéletrajzi ihletettségű regényre való utalást, az ahhoz való viszonyítást, amely maga is okozat. Annak az erdélyi létállapotnak a megjelenítése, amelynek előzményeiről (az első világháború, a trianoni békediktátum aláírása, Erdély Romániához való csatolása és kezdeti hatásai) a korábban megjelent *Ahol az ő lelke* című regényben olvashatunk (Magvető, 2013). Stilizált, átdolgozott, fejezetcímekkel ellátott második kiadása – amellyel elsődlegesen talán az lehetett a kiadó célja, hogy bevonja az *Egy dadogás története* sikerébe a könyvet, ugyanis korábban nem talált érdemének megfelelő visszhangra –, mintegy felcserélve okot és okozatot, a kezdetre, a kiindulópontira irányítja az olvasói figyelmet. Ez a gesztus azt érzékelteti, hogy minden, amit meg kell tapasztalnia, túl kell élnie az *Egy dadogás története* főszereplő-elbeszélőjének, annak az eredője Werner Lukács korában és élet-történetében keresendő (így a két művet egymás összefüggésében engedi olvasni). Az ő története felől érthető meg, amit a biografikus karakterű énelbeszélő mond: „Az én idegenségemet nem lehet egyszerűen a rendszer számlájára írni, ennél bonyolultabb, mert az otthon nem egy táj, nem egy település, társadalom, család vagy közeg, nem egy vagy több egymást váltó életforma, amelyek folyamatos vagy éppen drámai átmenetekkel kapcsolódnak egymáshoz, bár ez mind az otthon része, de a legfontosabb mégiscsak az, ahogyan a meglévőre,

az adottra gondol az ember, ahogy viszonyul hozzá, belesimul, eggyé válik, vagy éppen elkülönül, természetesnek fogadja el az adottat, vagy kérdésesnek, problémának.” Az idegenség–otthonosság dichotómiája, az adattal való azonosulási vágy és/vagy az attól való elkülönülés, eltávolodás Werner Lukács lelkében, szellemében válik először diagnosztizálhatóvá az első világháború és a trianoni békediktátum aláírása nyomán Erdély státusának, közérzetének megváltozása hatására. Ami addig adott volt, politikailag megkérdőjeleződik, átrendeződik, a szereplőben pedig tudatosul, és ehhez az adothoz éppen eltávolodásain keresztül mindvégig hűséges marad, visszatér.

A főszereplő maga a két lábon járó hiányérzet (anyjától, Kladovka Máriától és a szeretett nőtől, Daniel Klaudiától való távolsága és az ő közelségükre való vágyakozása), s mivel Erdély sorsának alakulása mélyen belenyúl egyébként is hányatott életébe, vagyis annak részévé válik mindaz, ami Erdéllyel történik, ezért Werner Lukács felfogható úgy, mint az erdélyi sors allegorikus alakja. Ahogy Erdély *útban van* Magyarországtól, az Osztrák–Magyar Monarchiától Románia felé (megfosztódik természetes közegétől, illetve román megszállása révén a nem természetes mintegy beléje ágyazódik, hogy belülről, lényegét tekintve változtassa meg, semmisítse meg), Werner is állandóan *útra van ítéltve*. Egyebet sem tesz, mint vándorol, helyét keresi a világban: Kolozsvár, Budapest, Fiume, Port-Szaíd, Mombasa, Eldoret, Mount Egon és vissza. Ez a vándorlás, bolyongás azonban nem változtatja a művet

hagyományos kalandregénnyé, mivel egyrészt Werner Lukács nem *picaro*, nem a kalandvágy hajtja, másrészt a narrátort sem a cselekmény, a történet érdekli, hanem hogy mi van mögötte, milyen hatással van a szereplő lelkivilágára, világképének alakulására. Werner Lukács rendhagyó abban a tekintetben is, hogy alakja kevésbé tettei és beszéde, mint inkább hallgatása és gondolatai által írható le, ugyanis keveset beszél. S ami kifelé csend, az ezzel párhuzamosan befelé annál gazdagabb reflexió a világra, emberekre, önmagára. A regényben tehát elválnak a külső és a belső történések, utóbbiak a hangsúlyosabbak. Ez a reflektáló képesség, hogy vannak saját gondolatai, (visszatérő) álmai, erős érzelmei, és van benne konok kitartás, magyarázza meg, miért lehetséges, hogy úgy világháborús regény az *Ahol az ő lelke*, hogy nem folyik vér, nem járunk a fronton, nem látunk lövészárkot, attól távol jószerével csak egy pisztoly kerül elő, de az sem dördül el, a botozás is inkább az Erdélyre rátelepedő, újonnan berendezkedett román hatalom által alkalmazott komor lehetőségként tűnik fel, mint világháborús szükségszerűségként.

Fontos hangsúlyozni ugyanakkor, hogy ez a fronttól, harcoktól való távolság nem degradálja díszletté a világháborút, nem válik háttérre. A csatazajtól való távolság épphogy a csendet erősíti fel, a hol röviden, hol hosszan lélegző, pontos mondatok a lélekben zajló drámára terelik a figyelmet. Azokra a felismerésekre (és nem egyértelmű, nem szentenciaszerű következtetésekre), amik Werner lelkében születnek meg: hogy mi a különbség az Afrikában tapasztalt megaláztatás, nyomor és a „magában izzó gyűlölet” között, milyen jelentéslehetőségeket hordoz magában a „Miért jöttél vissza [?]” kérdésre adott válasz, a „csak”, mi az életútjának összegzésében kirajzolódó – látszólagos? – irány nélkülség, mert úgy gondolja, hogy nincs válasz Fiumé és Uganda után Kolozsvárt a „honnnan, hova, miért?”-re. Nem csoda, hogy semmiféle bizonyosságig nem juthat el, hiszen olyan korban él, amelyben nemcsak Kládovka Mária vagy Daniel Klaudia nem kerül számára megnyugtató, végérvényes közelségbe, hanem Kolozsvár sem az már, amelyet Afrikába utazása előtt elhagyott. Máshová érkezik vissza, egy olyan politikai-történelmi légkörbe, amelynek Románia a neve, és „nem egyértelmű, hogy Románia ország-e, vagy csak egy történelmi félreértés”.

És ha nem is derűs Werner Lukács sorsa, mégsem reménytelen. Vannak ugyanis ebben az úton

levésben, számkivetettségben kapaszkodói. Az egyik ilyen kapaszkodó a Klaudia mellett való kitartás, konok ragaszkodás, a kétségbeejtő távolságok legyőzése árán is a hozzá való állandó visszatérés, a szerelem drámája. A másik kapaszkodó az apa, Werner Sándor alakja, aki már gesztusával, hogy Magyarországról Erdélybe megy felnevelni fiát, erkölcsi magaslattá emelkedik. Ő is szüksézáví, inkább magatartásával, mint szavaival tanít, olyan lelki-szellemi háttér Lukács számára, aki fizikai hiánya ellenére (Amerikába megy szerencsét próbálni, az ő története a kevésbé részletezett, vázaltszerű, a Lukácséval párhuzamosan haladó cselekményszál a regényben) jelen van a fiú lelkében, támpont, lelki erő, tanítása minden élethelyzetben benne visszhangzik, aki ugyanúgy hazatér, mint Lukács, mert „nem akar hajózni, utazni, tájékozódni, nem akar hányódni és tekeregni többet, a hazát keresi, az otthon, a biztost, a valamit”. Ez a legtöbb, amit saját példáján keresztül a fia szívébe oltthat: a regényben visszafojtottan, maníroktól és pátoztól mentesen, a szereplők hiteles lelki igényeként, létezésük lényegként megjelenített hazaszeretetet.

Ennek a szülőföld- és hazaszeretethez válik a metaforájává a regény térszerkezete. A regénybeli tér centruma Kolozsvár, ezen belül Kolozsvár főtere, rajta a Mátyás-szoborcsoport. Veretes, letisztult Vida-mondatok teszik Kolozsvárt az univerzum közepévé, a beteljesülés képzelete nélküli végcél: „Arra gondol hirtelen, hogy abban a pillanatban, amikor nem fogja tudni pontosan többé, hogy merre van Kolozsvár, meg fog halni [...]”; „Az lesz, ami lesz, ezután mindig arra van Kolozsvár, amerre hazavisz a vonat.” Szomorkás, resignált hangulatú regényvilág, amelyben minden elszürkülni, megcsomósodni látszik, élettelen, kihalt, csendesedik, és minden történés viszonylagossága bizonytalansággal és a várakozás feszültségével tölti be a szereplők hétköznapijait. Van azonban egy viszonyítási pont, egy olyan, egyszerűen reális és szürreális közeg, amelyben élet van: Lukács képzeletében és álmaiban a Mátyás-szoborcsoport meg elevenedik, a Klaudia utáni vágyakozásával együtt lüktet (a nő a szoborcsoport részévé időtlenedik), a történelmi korok közötti határok helyett a történelmi idők egysége teremődik meg benne. Így lesz Mátyás Werner Lukács és Werner Sándor századelőjének, Erdély Trianon utáni traumájának tanúja és egyfelől beteljesedésre váró, másfelől szoborrá dermedt reménye. Mátyás ugyanis időről időre le-

száll a talapzatról, hogy megnézzé, mit rontottak el az emberek, mi romlott el a történelem gépezetében. S ha nincs is *hallható* válasz, van szavakkal le nem írható bizonyosság, hogy a körülmények ellenére, azokon túl van az ember életében egyetlen olyan hely, ahol utolérheti a lelke, és meghalhat: „Miért jöttél vissza, kérdezte inkább unottan, mintsem szigorúan egy súlyosan a vállára nehezedő kéz gazdája Werner Lukácstól [...]. Hátat fordított a szobornak, az üres padokat nézte, az elhanyagolt virágágyásokat [...]. Meghalni jöttem, mondta dacosan Lukács, és ahogy lazulni érezte vállán a szorítást, lassan fordult meg.”

Ez a lassú fordulás nem jut(tat) el a megpillantás momentumáig, de végső soron nem is kell odanézni, hiszen elsősorban nem a fizikai szemmel láthatónak van ott az, ami ott van. Az érzelem, az intellektus számára érzékelhető ugyanis a fontosabb, és az annyit és úgy képes érzékelni a megpillantandó jelenlétéből, a megfoghatatlan, a leírhatatlan, a megnevezhetetlen bizonyosságból, amitől úgy érezheti Werner Lukács, a 20. és akár a 21. század eleji erdélyi utas, hogy megérkezett – haza, az otthontalan otthonba, az otthonos idegenségbe. Akárcsak Tompa Andrea *Fejtől s lábtól* című regényének főszereplő-elbeszélője, s amely otthonos idegenség – az említett művekhez képest – az *Egy dadogás történetében* vagy ugyancsak Tompa Andrea művében, az

*Omertá*ban már nem folyamatában megragadható alakulástörténet, hanem eleve elrendeltség, időben állandósult fájdalom és vágyakozás, azonosulás és elkülönöződés.

Ennek az érzelmi-intellektuális tapasztalatnak a megteremtéséhez pedig Vidának olyan saját mondatai vannak, amelyek egy mindentudó, de mindentudását sejtetve, megszakításokkal és elhallgatásokkal adagoló elbeszélő szólamává szerveződnek. Olyan narrációt teremtenek, amelyben a jelen idejű forma is a múlt megelevenítését, jelenvalóvá tételét szolgálja, a múlt idejű forma pedig a jelen idejűvé tett múlt előzményeit tárja fel. Így válnak átjárhatóvá a különböző idősíkok, mintha egy hártya választaná el és kapcsolná össze ezeket, az egyikből átlátni a másikba és vissza, de nem teljes rálátást nyújtva egyikre vagy másikra. Ezért lehetséges az, hogy a megjelenített narrációs szólam mögött felsejlik, ott lebeg egy másik, álom, sejtetem vagy egy másik történet (körvonalai), ahogy Werner Lukácsé mögött az apáé, Werner Sándoré, a látható mögött a láthatatlan, a Werner Lukács tudatában és a Bartha Kálmán festményén Daniel Klaudia alakjával kiegészülő Mátyás-szoborcsoport, ahogy Kolozsvár mögött egy másik Kolozsvár, Erdély mögött egy volt-nincs Erdély, ahogy az otthontalanságban az otthon, ahogy a mondhatóban a mondhatatlan.

KATONA ALEXANDRA

Milbacher Róbert: Angyali üdvözlések

Magvető, 2020

Milbacher Róbert *Angyali üdvözlések* című regényében nem keveset vállal: a *Szűz Mária* jegyesében megfogalmazott poétikájához hasonlóan továbbra is a szőnyeg alá söpört sorstragédiákra irányítja rá a figyelmet, miközben a múlt és a valóság megismerhetőségének, elbeszélhetőségének, rekonstruálhatóságának kérdését is körüljárja. Ez utóbbi kérdésfelvetés a szerző kutatói munkáit tekintve magától értetődőnek tűnhet – ami azonban nem, az az elbeszélhetetlenség elbeszélésének a módja. Milbacher a Jézus megváltói mivoltát tagadó, helyette Keresztelő Szent Jánost üdvöztető mandeánusok szent szövegét, annak egy – feltehetőleg – zsidó tanító által közvetített magyarázatát és a szerző Mar-

gó-díjas novelláskötetéből, a *Szűz Mária* jegyeséből ismerős Kádár-kori falu kocsmájából tudósító elbeszélő krónikáját dolgozza össze egy közös narratívává. A három szálát Zakariás, az Abija-rendi pap története köti össze, amelyet a három narrátor kronologikusan, kézzől kézre (vagy inkább szájról szájra) adva beszél el. Mivel azonban ez az elbeszélés eltérő stílusú, időbeli és térbeli-szociológiai kontextusban történik, azt a szöveg minden rétege a saját valóságába olvasztva értelmezi és adja tovább.

A regény egyik történet-szálaiban újra a *Szűz Mária* jegyeséből ismert kocsmában, a Fényesben találjuk magunkat. Ez a Milbacher által már bejáratott elbeszélésmód magában hordozza a faluközös-

ség sajátos látásmódját, például a testi és szellemi fogyatékosághoz, az idegenséghez (elsősorban a cigánysághoz és zsidósághoz) és a babonákhoz fűződő viszonyát. A falu életébe az Esperes holttestének megtalálásakor lépünk be. Szinte azonnal kiderül néhány aggasztó körülmény: az Esperest lefejezték, méghozzá a püpos Sekrestyés Pista fejezte le, és ami talán a legaggasztóbb, kifejezetten az addigra már bizonyosan örült Esperes kérésére. Az események bemutatásának módja retrospektív, az Esperes megőrülésének történetét Sekrestyés Pista kocsmai elbeszélését tolmácsolva hallhatjuk – Pistának ugyanis a pap furcsa tanításokkal tölte a fejét.

A szerző továbbra is következetesen építi ezt a nyelvi regisztert, az elbeszélő attitűdje megtámogatja a valósághoz való naiv viszony, a hit/babona és a hitelesség szembeállítását. A falu mikrotere és a már ismerős karakterek mozgatása folytonosságot teremt Milbacher két szövege között. Ezt a folytonosságot erősíti az is, hogy a szerző előző kötetének végén már megismerjük az Esperes megőrülésének és az egyházból való kitagadásának történetét, azonban az olvasó a *Szűz Mária jegyese*-nek olvasása nélkül is komplex, érthető szöveget vehet a kezébe.

Az Esperes halála és az azt belengő rejtély beidézi a szövegbe a krimi és a misztikus horror narratíváját: „azért a cigányok egy kicsit féltek az Esperestől, hogy nem lett eltemetve vele a feje, és majd akkor visszajár, hogy megkeresse”. Mindez a faluközösség saját babonáival és az apokrif megváltástörténettel együtt egy erősen profanizált, mégis misztikus, már-már mágikus realista szövegvilágot teremt. Nem annyira a García Márquez-, sokkal inkább a Bodor Ádám- vagy a Gion Nándor-féle közép-európai mágikus realizmus ez (például Bandika, a falu szeretetteljes, szellemi fogyatékkal élő karaktere és Gion Gilikéje *A virágos katonából* könnyen egymásra olvasható). A püpos Sekrestyés Pista, a falu harangozója és az Esperes közötti kapcsolat a Victor Hugo *A párizsi Notre-Dame*-jából ismert Quasimodo–Frollo párost idézi meg (parodizálja?), míg a szöveg egyes részein a szerző mintha Günter Eich sötét tónusú, groteszk novelláiból merített volna: az Esperes temetése körüli civódás például a német szerző *Odera* című elbeszélésének alapkonfliktusát idézi fel. Miközben az olvasó minden narratívában újabb és újabb sorstragédiákkal szembesül, a szöveg mégsem válik lehangolóvá: a tragikumot – látszólag – elbagatellizálja Milbacher

kedvesen élcelődő, karikatúraszerű humora, amelyvel szereplőit ábrázolja. Erre remek példa Titi, akit a Fényes törzsvendégei megmondóemberüknek neveznek ki, mivel – állítólag – jár neki az Élet és Tudomány.

A mandeánus hit szent szövegének beemelése már magában hordozza az igazság megismerhetőségének problémáját: a vallás krónikása, Teofilus a regény felütésében Lukács tanítványának vallja

magát, és ezzel már a kötet legelején megkérdőjelezi a Biblia kanonizált megváltástörténetének a hitelességét. Szent János megváltóként való aposztrofálása – még ha csak egy mondat erejéig – a Bibliában is megjelenik: „Mikor pedig a nép várt és szívökben mind azon gondolkodtak János felől, hogy vajjon nem ő-e a Krisztus” (Lk 3,15). Teofilus és az őt magyarázó hittérítő az egy igazság hirdetőjeként lép fel, ez azonban az olvasás során, a narratívák egy-

más mellé állításával egyre ironikusabbá válik: a hittérítő és a kocsmai törzsvendégek történeteinek igazságtartalma megegyezik.

A regény az irónia szűrőjén keresztül ábrázol, de az irónia forrása nemcsak a kocsmából tudósító krónikás humoros, élcelődő hangja, hanem maga a nyelv: a narrátor stílusának és hitelességének tudatos megtörése, valamint az arra való (meta)reflexió. A kocsmai narratívában a magasabb regiszterhez tartozó szavak használata a hitelességgel, az elbeszélő szavahihetőségével fonódik össze: „Ezekből a szavakból azért látszott, hogy ezeket tényleg az Icuka nénitől hallhatta a Titi, akinek meg a Püspökatyá magyarázhatta el, mert olyanokat a Titi magától nem tudott volna kitalálni, hogy istenarcúság.” A szöveg azonban nem elégszik meg a szavakkal való játékkal; legkiemelkedőbb narratív megoldása a szent szöveget magyarázó, Zakariás történetét első szám harmadik személyben elbeszélő narrátor pozíciójának áthelyezése. A hittérítő, miközben folyamatosan a saját állításainak kizárólagos igazságát és ténszerűségét hangsúlyozza, olyannyira részletekbe menően tolmácsolja az alternatív megváltótörténetet, hogy vele a reggeli időjárást, a szél irányát, a karakterek gondolatvilágát és teljes külső leírását is a hallgatója elé tárja. Csupa olyan dolgot, amelyeket – apokrif szöveg ide vagy oda – lehetetlen rekonstruálni, különösen kétezer év távlatából. A szerző csöbe húzza olvasóját: elfeledteti vele a keretelbeszélés pozícióját, hogy aztán, amikor már belefeledkezett Zakariás történetének túlzottan részletekbe menő, már-már

lírai leírásába, hirtelen – egy módosítószó vagy ön-reflexió segítségével – kirántsa onnan.

Nemcsak az egyes történetyszálakon belül, hanem a szövegvariációk között is folyamatos a játék. A mandeánusok szent szövege Lukács evangéliumból van összeollózva, a sokszor szó szerinti átvételek mindössze egy-egy névmás, név vagy történetelem kicserélésével válnak önmaguk ellentétévé. A „Hogyan lehetséges, hogy az én Uram anyja jön el énhozzám?” mondatot a Bibliában Erzsébet mondja Máriának, míg a mandeánus szövegben éppen fordítva történik: a mondat Mária szájából hangzik el, így „az én Uram anyja” Erzsébetre vonatkozik. Hasonlóan csúsznak egymásba a bibliai alakok és a falu lakóinak történetei: ahogy a kocsmai hallgatóság megismeri Zakariás és felesége, Erzsébet történetét – vagyis annak a mandeánus hit szerinti változatát –, annak elemei beszívárognak az egyébként is megbízhatatlan narrátorunk falu lakóiról szóló, epizódyszerű elbeszéléseibe. Például Margit, a magamutogató özvegy meddősege Erzsébet gyermektelenségét idézi fel, míg a szellemi fogyatékos, a faluban földre szállt anygalként emlegetett Bandika háromna-

pos eltűnése Lukács evangéliumának *A tizenkét éves Jézus a templomban* című történetével vonható párhuzamba (Lk 2,41-50).

Milbacher regényének kiemelkedő értékét az adja, hogy miközben az apokrif szöveghez való visszanyúlással lényegében egy, az ősiség óta létező filológiai problémát tesz a szöveg fő szervezőelemévé, mégis olyan, globális és lokális szinten is jelentős, jelenkori problémákról beszél, mint az információk manipulálása, a társadalmi rétegek között tátongó óriási szakadék és a kis faluközösségek magárahagyottsága. Ezáltal a hagyomány és modernitás összefüggését is újraértelmezi: az ősi és a mai nem egymást kizáró, hanem organikusan összetartozó fogalompáros-sá válik. Habár az *Angyali üdvözetek* elbeszélés-módja igen összetett, a szerző ügyesen váltogatja a különböző szövegtípusokat, kellemes ütemben lassítja és gyorsítja az olvasás tempóját. A szöveg rétegei könnyen egymásra olvashatók, azok összevetése izgalmas filológiai munka lehet, míg a regény ironikus, humoros hangvétele szélesebb közönség számára is nyitottá teszi a szöveget.

DÁLNOKI ZOLTÁN (1964) Budapest

DÁLNOKI ZOLTÁN

Toót Holló Tamás: Szellemi honvédelem aranykori fényben

Cédrus Művészeti Alapítvány, 2020

„Mások / minél nagyobb tornyot emelnek, / annál mélyebbre ások” – Dsida Jenő *Mélyre ások* című versét juttatja eszünkbe az a figyelemre méltó igyekezet, amellyel a szerkesztő, irodalomtörténész (s nem utolsósorban a Magyar Nemzet főszerkesztői posztját is betöltő) Toót Holló Tamás „szembe ás” saját korával. Miközben világszerte megkezdődött a végső hajsza a teremtmény mítoszok ellen, és gőzerővel folyik a gyermekmesék átírása, ő éppen az ellenkezőjét teszi: mélyre ás népmeséink, mondáink aranyrögöket rejtő talajában, kiemelve és felmutatva elveszett ősmítoszunk egy darabját.

Toót Holló egy sokunk által ismert, Jankovics Marcell népszerű sorozatában is feldolgozott magyar népmesét, az aranyhajú királyfiakét elemzi merésznek tűnő, ám gondosan alátámasztott következtetésekkel, eljutva a „világkorszakok” ősi ma-

gyar és egyetemes értelmezéséig. A királyfiakat az ármány elveszejtí. Helyükbe kutyakölyköket csempésznek, s ezért anyjukat borzalmas kínok között ölik meg; de mégis, valami kis, újjá- és újjászülető darabka, különféle alakban, formában megmarad a két aranyhajú gyermekből. S hiába pusztítják el őket még aranyszörű bárányként is, a mese végén a királyfiak mégiscsak újjászületnek, s visszatérésükkel a világ rendje is helyreáll.

„Ekként az arany, az ezüst, a réz és a vas korszakai egy világrend periódusaiba illeszkednek, s a történelem, amit teremtettek, a műveltségek, amiket alkottak, nem kiszámíthatatlan erők játékának szüleményei, nem az ön- és fajfenntartás küzdelmeinek hullámverései, hanem a világfolyamat drámájának felvonásai” – Várkonyi Nándor sorai, a kötetben gyakran idézett s az elveszett aranykorral

szintén előszeretettel foglalkozó Hamvas Bélával egyetemben, már a bevezetőben kijelölik azt a szellemi-történeti hagyományt, amelyre Toót Holló vállalkozása épül.

Nem véletlen Jankovics Marcell lenyűgöző, a mesét nemcsak értelmezni segítő, de annak új értelmet adó képi világának szerepeltetése a kötetben. Jankovics már „a pusztai népek emlékének” ajánlott *Fehérlófiában* is megjelenítette ősmítoszunkat, ugyanakkor a jelen világot is mondáink látásmódjával.

Szükség van a magyar mítoszkinccs feltárássára, hiszen „e korszak már rég, nagyon régen letűnt majd mindenütt Európában; mi, magyarok anélkül éltük át, hogy most csak egyetlen oly mondát is tudnánk felmutatni, melyet némi eposztörödékek nevezhetnének” (Gyulai Pál: *Toldi es-téje*). De hát mennyiben „szellemi honvédelem” eleink mondakincsének értelmezése? A címben is megfogalmazott programot, e honvédelmet Szabó Zoltán népi író hagyta ránk; szellemi ellenállását a nemzetiszocialistákkal szemben fogalmazta meg, s később egy szocialista diktatúra készítette az ország elhagyására 1949-ben. Az a diktatúra, amelynek időszakában csak az Irodalomtörténet című folyóirat 1956-os 1. számában kétszer írják le Jókaival kapcsolatban (nihil sub sole novum!) a „soviniszta mítosz” kifejezést; olvashatunk még e számban fasiszta mítoszlól is, és a mítosz mint a dekadencia kifejezőjéről.

Toót Holló látásmódját, hangvételét előlegzi meg Prohászka Lajos 1936-ban megjelent, *A vándor és a bujdosó* című munkája is: „Az egyetlen mithosz vagy inkább mithikus csíra, amely jellemének meghatározása szempontjából megkülönböztető jelentőségű lehetne, a lázadó magyaré, akinek örök prototípusa a négyfelé hasított Koppány, s akit mint a magyar öncélúság halálos dacú harcosát ezer ismétlődő változatban ismerünk történetünk-ből. De fejlődhetik-e ki mithosz a lázadás irányában? Lehet-e életet igazoló, nemzeti küldetést jelölő a lázadás?” – teszi fel a kérdést a háború után Hamvassal együtt pokoljárást, súlyos üldözést megélő Prohászka.

Toót Holló izgalmas elméletének része, hogy a mese azt az időszakot örökíti meg, amikor a kereszténység felvétele után a magyarok ősvallását üldözni kezdték. Kutyakölyökre cserélték az aranyhajú gyermeket. „ennek a hitnek a »kincses hírvivőit« valaha »vadlövő vadak« vadászták le. S alázták és

gyalázták meg. Pogánynak nevezve őket.” A szerző egy eszelős tabut is áthág: idéz az első magyar nyelvjárási térképet megalkotó Horger Antaltól, aki egy, a mű szempontjából igen lényeges forrással gazdagította ismereteinket.

Elveszett aranykor... A magyar néplélek ma is erősen rezonál erre, s elsősorban nem az egykori ősvallás tekintetében: „A közelmúlt egyik legjelentősebb magyar traumakutatásának megállapítása szerint a magyar kultúrában, határoktól függetlenül, Trianon traumája például erősebben van jelen a magyar emberek gondolatvilágában, mint ahogyan azt alapeset szerint az időbeli távolsága indokolná. Erősebben zaklat fel minket, függetlenül az azóta eltelt évek nagy számától, mint a kommunista diktatúra létrejöttéhez vagy az 1956-os forradalom le-

veréséhez fűződő traumatikus érzéseink teszik – állapítja meg ezt egy számos elemében revelatív felismeréseket hozó friss kutatás” – tér ki Toót Holló napjaink mondaértelmezésére is.

Az elveszett „evangélium” rekonstruálásához Toót Holló többek között „a dozmati regöséneket”, ősvallásunk e fontos töredékét is segítségül hívja. Hiszen az ének „szintvál-tása nyomán kialakuló boldog forgatag így gyönyörű bizonyosság és tanúság arra is, hogy az ősi magyar

táltoshit úgy csillagvallás, hogy közben szerelemvallás is”. Kassai Lajost idézve ugyanakkor óva int az ezer éve homályba merült rítusok másolásától: „nem az ősokeket kell követni, hanem azt, amit az ősokek követtek”.

Megkerüli azoknak a csapdáját is, akik a leegyszerűsített és utólag felmelegített pogány–keresztény ellentétre alapozva vonnak le hazug és káros – keresztényellenes vagy éppen ellenkezőleg, őseinket valamiféle vérszomjas keresztényfálónak beállító – következtetéseket. „Az aranyhajú gyermekek az áldozati tűzből kipattanó szikrákból bárányokká lesznek [...] Hogy ezzel is azt jelezzék az új világ, az immár keresztény Magyarország uralkodó ikonográfiájának kontextusában maradvá, hogy az ő áldozatuk is a világ bűneit leküzdeni kívánó áldozat” – vonja meg a szintézist az elveszett ősvallás és a megtalált keresztény, magyar identitás között.

Kötetével az elveszett magyar mítosz rekonstruálásának újabb alapkövét teszi le a szerző. Kellőképpen mélyre ás, hogy az alapozás szilárd legyen. Elegyengeti a talajt, tiszta és átlátható síkot hoz létre. A tanulmány során kibontott elmélet tehát további építkezésre vár.

II. FOTÓMŰVÉSZETI NEMZETI SZALON
2ND NATIONAL SALON OF PHOTOGRAPHY

MŰCSARNOK | KUNSTHALLE BUDAPEST
2021. 04. 24. – 2021. 09. 26.

A fotográfia az egyre több felől érezhető civilizációs paradigmaváltás egyik fontos eszközévé vált. 2021-ben, a Műcsarnok 125. évében a fotóművészetet is ünnepeljük.

KAPCSOLÓDÓ KIÁLLÍTÁSOK:

Hét év – 150 kiállítás | 125 éves a Műcsarnok ■ Kik vagyunk | Fotográfiai képzőművészekről
Képekben gondolkodnak | Filmesek fotói

mucsarnok@mucsarnok.hu | www.mucsarnok.hu | www.facebook.com/Mucsarnok | +36 1 460 7000